

**Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola**

**A területi egyenlőtlenségek alakulása és várostérségek
versenyképessége Japánban**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Készítette: Somogyiné Komlósi Éva

Témavezető: Dr. Szerb László
egyetemi tanár

Pécs, 2013

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Táblázatok jegyzéke</i>	<i>IV</i>
<i>Ábrák jegyzéke</i>	<i>V</i>
<i>Rövidítések jegyzéke</i>	<i>VI</i>
<i>Absztrakt</i>	<i>VII</i>
<i>Köszönetnyilvánítás</i>	<i>VIII</i>
1. BEVEZETÉS	9
1.1. A témaválasztás indokai.....	9
1.2. Kutatási kérdések	20
1.3. A disszertáció szerkezete, kutatási módszerei.....	21
2. BEVEZETÉS A JAPÁN GAZDASÁG- ÉS REGIONÁLIS POLITIKÁBA ..	26
2.1. Bevezetés	26
2.2. A japán gazdaságfejlesztési modell sarokkövei	26
2.3. Paradigmaváltási kísérletek.....	44
2.4. A japán regionális politika	58
2.5. A japán területi önkormányzatok finanszírozási rendszerének hatása a regionális jövedelmi kiegyenlítődésre	65
2.5.1. A pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus működési logikája.....	66
2.5.2. A helyi önkormányzatok finanszírozási rendszerével szembeni kritikák	71
2.5.3. A finanszírozási rendszert érintő reformkísérletek eredménye	77
2.6. Összefoglaló megállapítások.....	87
3. A REGIONÁLIS JÖVEDELMI EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSA JAPÁNBAN 1970 ÉS 2005 KÖZÖTT	89
3.1. Bevezetés	89
3.2. A shift-share analízis módszertana, az adatbázis és a kapott eredmények összefoglalása.....	96
3.3. A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1970 és 1975 között	103
3.4. Regionális jövedelemegyenlőtlenségek 1975 és 1984 között	111
3.5. A japán prefektúrák jövedelemdinamikája 1985 és 1990 között	117
3.6. Regionális jövedelemnövekedés 1990 és 2000 között.....	126
3.7. A prefektúrák jövedelmi pozíciója 2000 és 2005 között.....	130
3.8. Összefoglaló megállapítások.....	135
4. A JAPÁN FUNKCIONÁLIS VÁROSI TÉRSÉGEK (JFUA) VERSENYKÉPESSÉGÉNEK VIZSGÁLATA: A PIRAMIS-MODELL EMPIRIKUS TESZTELÉSE	136

4.1.	Bevezetés	136
4.2.	A japán funkcionális városi térségek (JFUA) lehatárolása	139
4.3.	A japán versenyképességi vizsgálat indikátorainak meghatározása	142
4.4.	Klaszterelemzés	146
4.5.	Összefoglaló megállapítások.....	157
5.	A JAPÁN KIS- ÉS KÖZEPES MÉRETŰ FUNKCIONÁLIS VÁROSI TÉRSÉGEK (JFUA) KÖRÉBEN LEFOLYTATOTT KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYENEK ÖSSZEFOGLALÁSA.....	160
5.1.	Bevezetés	160
5.2.	A kérdőív versenyképességi szekciójának kérdéseire adott válaszok összefoglalása.....	163
5.3.	Üzleti szekcióhoz kapcsolódó kérdésekre adott válaszok összefoglalása.....	172
5.4.	A tervezési gyakorlat és civil társadalom szekció kérdéseire adott válaszok összefoglalása.....	174
5.5.	A pénzügyi szekció kérdéseire adott válaszok összefoglalása.....	183
5.6.	Összefoglaló megállapítások.....	184
6.	ÖSSZEGLZÉS.....	186
6.1.	Kutatási eredmények.....	186
6.2.	További kutatási irányok.....	194
	FELHASZNÁLT IRODALOM.....	195
	FÜGGELÉK.....	215

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat Japán fontosabb gazdasági és társadalmi mutatói nemzetközi összehasonlításban.....	16
2. táblázat Japán fontosabb gazdasági és társadalmi mutatója nemzetközi összehasonlításban (folytatás).....	17
3. táblázat Összefoglaló az egyes átfogó területfejlesztési koncepciók tartalmáról	64
4. táblázat A japán régiók, prefektúrák és települések koncentrációs mutatói 1969 és 1984 között	94
5. táblázat A japán régiók, prefektúrák és települések koncentrációs mutatói 1985 és 2009 között	95
6. táblázat A háború utáni Japán legfőbb gazdaság időszakai	98
7. táblázat A területi egységeket jellemző jövedelemváltozás altípusai	101
8. táblázat A regionális és strukturális tényezők szerepe a japán prefektúrák jövedelmi térszerkezetében 1970 és 2005 között	102
9. táblázat A japán funkcionális városi térségek méret szerint négy kategóriába sorolva	142
10. táblázat A klaszter elemzés eredményeként beazonosított három klaszter	147
11. táblázat A végső klaszter közepek közötti távolságok	147
12. táblázat A változók végső klaszter közepei	148
13. táblázat A piramis-modell alapkategóriáit leíró változók elemzése	149
14. táblázat A piramis-modell alaptényezőit leíró változók elemzése	151
15. táblázat A piramis-modell sikertényezőit leíró változók elemzése	152
16. táblázat JFUA csoportok aránya a mintában és a teljes sokaságban	162
17. táblázat A kérdőívet kitöltő kis- és közepes méretű JFUA-k listája	162
18. táblázat A mintába került JFUA-k versenyképessége a “kemény” és a “puha” módszerek alapján ..	164
19. táblázat A JFUA központi települések által megnevezett erős/gyenge pontok, illetve jövőbeli lehetőségek/veszélyek.....	166
20. táblázat A települések versenyképességét befolyásoló 24 tényező értékelése	167
21. táblázat Azon tényezők, amelyek a versenyképességre erősen hatnak.....	170
22. táblázat Azon tényezők, amelyek a válaszadó JFUA központi települések szerint nincsenek hatással a versenyképességükre	170

Ábrák jegyzéke

1. <i>ábra</i> A japán nagyrégiók és prefektúrák listája	10
2. <i>ábra</i> A japán modell szereplői: a „vasháromszög”	37
3. <i>ábra</i> A dirigista catch-up rendszer (intézményi mátrix)	57
4. <i>ábra</i> Területfejlesztési tervek készítésében közreműködő intézmények	59
5. <i>ábra</i> A helyi kiegyenlítési adó-támogatás kiszámolásának sémája	68
6. <i>ábra</i> A területi önkormányzatok finanszírozási rendszerének bevételi és kiadási összetevői (2009)....	69
7. <i>ábra</i> A települési önkormányzatok általános bevételeinek megoszlása a teljes bevételeken belül.....	71
8. <i>ábra</i> A területi önkormányzatok általános bevételeinek változása 1985 és 2010 között	86
9. <i>ábra</i> A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1970 és 1975 között.....	104
10. <i>ábra</i> A primer (balra) és szekunder (jobbra) szektorban foglalkoztatottak aránya 1975-ben.....	108
11. <i>ábra</i> A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1975 és 1984 között.....	112
12. <i>ábra</i> A primer (balra) és szekunder (jobbra) szektorban foglalkoztatottak aránya 1985-ben.....	114
13. <i>ábra</i> A tercier szektorban foglalkoztatottak aránya 1975-ben (balra) és 1985-ben (jobbra)	115
14. <i>ábra</i> A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1985 és 1990 között.....	119
15. <i>ábra</i> A japán magánvállalkozások számának változása 1975 és 1991 között	121
16. <i>ábra</i> A primer (balra) és szekunder (jobbra) szektorokban foglalkoztatottak aránya 1990-ben.....	122
17. <i>ábra</i> A tercier szektorban foglalkoztatottak aránya 1990-ben	123
18. <i>ábra</i> A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1990 és 2000 között.....	127
19. <i>ábra</i> A primer (balra) és a szekunder (jobbra) szektorban foglalkoztatottak aránya 2000-ben	128
20. <i>ábra</i> A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 2000 és 2005 között.....	131
21. <i>ábra</i> A primer (balra) és szekunder (jobbra) szektorokban foglalkoztatottak aránya 2005-ben.....	132
22. <i>ábra</i> A tercier szektorban foglalkoztatottak aránya 2005-ben	133
23. <i>ábra</i> A területi egységek versenyképességének piramis-modellje.....	143
24. <i>ábra</i> A JFUA-k elhelyezkedése	154
25. <i>ábra</i> A saját versenyképesség értékelése	164
26. <i>ábra</i> Az erős versenyképességgel jellemzett válaszadó JFUA központi települések értékelése a versenyképességre erősen ható tényezőkről	169
27. <i>ábra</i> A gyenge versenyképességgel jellemzett válaszadó JFUA központi települések értékelése alapján a versenyképességre erősen ható tényezők.....	169
28. <i>ábra</i> A helyi vállalkozások és az önkormányzat közötti kapcsolat jellege	174

Rövidítések jegyzéke

BoJ	日本銀行, Bank of Japan / Japán Központi Bank
DPJ	民主党, Democratic Party of Japan / Demokrata Párt Japán
FILP	Fiskal Investment and Loan Program / Fiskális Befektetési és Hitelezési Program
LDP	自由民主党, Liberal Democratic Party / Liberális Demokrata Párt
METI	経済産業省, Ministry of Economy, Trade and Industry / Gazdasági, Kereskedelmi és Ipari Minisztérium
MHLW	厚生労働大臣, Ministry of Health, Labour and Welfare / Egészségügy Foglalkoztatási és Jóléti Minisztérium
MIC	総務省, Ministry of Internal Affairs and Communication / Japán Belügyminisztérium
MITI	経済産業省, Ministry of International Trade and Industry / Külkereskedelmi és Ipari Minisztérium
MLIT	国土交通省, Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism / Területfejlesztési Minisztérium
MOF	財務省, Ministry of Finance / Pénzügyminisztérium
CNDP I.	全国総合開発計画 一全総, First National Comprehensive Development Plan / Első Átfogó Területfejlesztési Konceptió
CNDP II.	新全国総合開発計画 新全総, New (second) National Comprehensive Development Plan / Új (második) Átfogó Területfejlesztési Konceptió
CNDP III.	第三次全国総合開発計画 三全総, Third National Comprehensive Development Plan / Harmadik Átfogó Területfejlesztési Konceptió
CNDP IV.	第四次全国総合開発計画 四全総, Fourth National Comprehensive Development Plan / Negyedik Átfogó Területfejlesztési Konceptió
CNDP V.	21世紀の国土のグランドデザイン 五全総, Fifth National Comprehensive Development Plan / Ötödik Átfogó Területfejlesztési Konceptió (Terv a 21. századról)

Absztrakt

Cím: A területi egyenlőtlenségek alakulása és várostérségek versenyképessége Japánban

Készítette: Somogyiné Komlói Éva

Témavezető: Dr. Szerb László, egyetemi tanár

Jelen doktori disszertáció a japán regionális fejlesztéspolitika hosszú távú, átfogó értékelésére vállalkozik. A dolgozat legfontosabb célkitűzése, hogy részletes ismereteket nyújtson a japán regionális fejlesztéspolitika logikájáról, a múltban és a jelenben megfogalmazott célkitűzéseiről, alkalmazott fejlesztéspolitikai eszköztáráról, valamint mélyebben megvilágítsa sajátosságait, értékelje sikeres vagy épp tanulságul szolgáló kevésbé sikeres elképzeléseit.

Részletesen bemutatom azt a sajátos gazdaságfejlesztési modellt, amelyet Japán a második világháború után fejlesztett tökéletesre, és amit a szakirodalom „*fejlesztő állam modellnek*”, „*1940-es rendszernek*” vagy egyszerűen csak „*Japan, Inc.-nek*” nevez. A modell sarokköveinek ismertetése mellett áttekintem a működési kereteket behatároló külső és belső környezetet is, amelynek megváltozása magyarázatot ad a modell 1975 utáni megmerevedésére, a „*japán csoda*” elillanására. Értékelésre kerülnek a modell paradigmaváltását elősegítő reformelképzelések is.

A kutatás során – részben a szintetizáló irodalomfeltárás, részben a kiterjedt empirikus vizsgálatok (*kvantitatív*: regionális egyenlőtlenségi mutatók vizsgálata, shift-share elemzés, regionális versenyképesség mérése; *kvalitatív*: kérdőíves felmérés) alapján bizonyítást nyert, hogy az 1980-as évek számos reformkísérlete ellenére a japán regionális fejlesztéspolitika máig megtartotta alárendelt szerepét a nemzeti gazdaságfejlesztési politikával szemben. Ez a kialakított sajátos kapcsolatrendszer csupán addig működhet eredményesen, amíg a kapcsolat első pilléreként megjelenő nemzeti gazdaságfejlesztési politika sikeres, azaz elősegíti a gazdasági növekedést, amelynek jenmilliárdokban mérhető eredménye megfelelő újraelosztási szisztémák működése révén, hozzá tud járulni az ország térségeinek kiegyenlített fejlődéséhez.

Tárgyszavak

O18, O21, R12, R51, R58

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, *Dr. Szerb László* professzor úrnak segítő észrevételeiért, hasznos iránymutatásáért, a készülő disszertáció számos tervezetének türelmes olvasásáért.

Külön köszönettel tartozom a japán államnak, amiért biztosította számomra azt a kivételes lehetőséget, hogy két évig (2010 és 2012 között) *Monbukagakusho* ösztöndíjjal támogatta Japánban való tartózkodásomat és a doktori disszertációt megalapozó kutatás lefolytatását. Hálával tartozom *Dr. Tadashi Fujii* professzor úrnak¹, külső konzulenssemnek, valamint *Dr. Tatsuya Ono*² és *Dr. Hiruki Yamashita*³ professzor uraknak, amiért doktori kutatásaim során formális és informális beszélgetéseink alkalmával visszajelzéseikkel, illetve nélkülözhetetlen helyismeretükkel hozzájárultak a Japánnal és a japán regionális fejlesztéspolitikával kapcsolatos szemléletmódom alakulásához, ismereteim bővüléséhez. Külön köszönet illeti meg Fujii professzor urat a japán nyelvű kérdőív összeállításában nyújtott lektori munkájáért, illetve a japán önkormányzatokkal, egyéb hivatalos szervekkel való kapcsolatfelvételben nyújtott fáradhatatlan segítségéért. Ono professzor úrnak köszönettel tartozom a fentiekén túl módszertani-statisztikai kérdésekben nyújtott szakmai segítségéért. *Dr. Nagaharu Mitsuta* professzor úrnak⁴ a regionális jövedelmi vizsgálatokkal kapcsolatos jó szándékú kritikáiért, hasznos észrevételeiért tartozom hálával.

Tisztelettel köszönöm a doktori iskola korábbi vezetőjének, *Dr. Buday-Sántha Attila* professzor úrnak tanításait. Iskolája számomra a kutatási tevékenységhez nélkülözhetetlen biztos kiindulási alapot jelent. Valamint szeretném megköszönni a doktori iskola jelenlegi vezetőjének, *Dr. Varga Attila* professzor úrnak folyamatos buzdítását, akinek oktatói és kutatói munkássága követendő példát jelent mindannyiunk számára.

Köszönöm az előopponenciára megküldött értekezés két bírálójának, *Dr. Lengyel Imrének* és *Dr. Nemeskéri Zsoltnak* a dolgozat véglegesítését segítő hasznos javaslatokat, további szempontokat.

Végül, de nem utolsó sorban köszönöm családom tagjainak, hogy támogatásukkal és bátorításukkal segítették doktori kutatásaim sikeres lefolytatását és e disszertáció létrejöttét.

¹ 藤井 正, Tadashi FUJII professzor, Tottori Egyetem, Regionális Politika Intézet.

² 小野 達也, Tatsuya ONO professzor, Tottori Egyetem, Regionális Politika Intézet.

³ 山下 博樹, Hiroki YAMASHITA professzor, Tottori Egyetem, Regionális Politika Intézet.

⁴ 光多 長温, Nagaharu MITSUTA professzor, Tottori Egyetem, Regionális Politika Intézet.

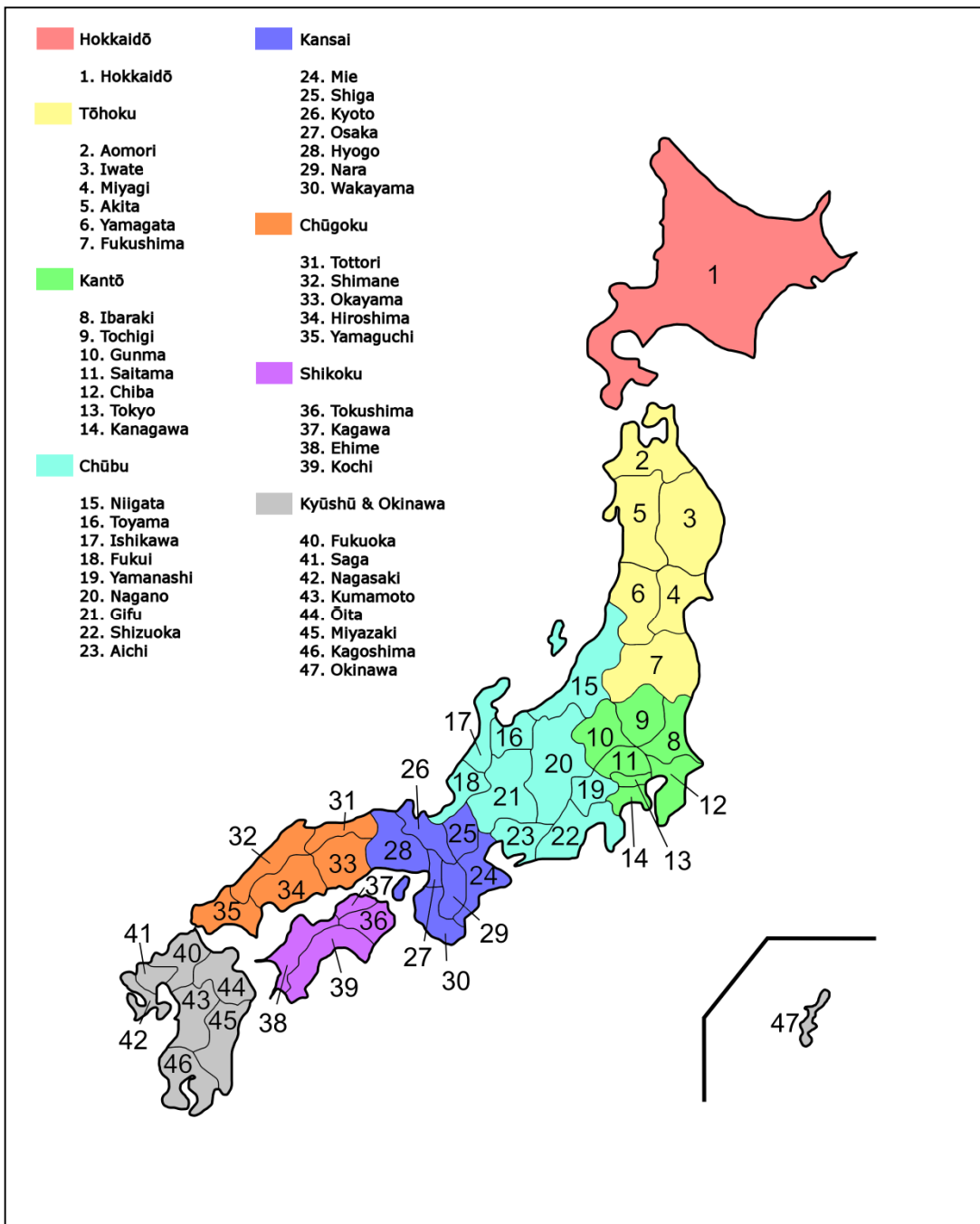
1. BEVEZETÉS

1.1. A témaválasztás indokai

Japánról valószínűleg mindenki tud valamit. Elég csak az ország neves szimbólumára gondolni, a tavasszal a szakurafák rózsaszín felhőibe burkolódzó Fuji hegyre, amint 300 km/óra sebességgel elszáguld előtte az Ōsaka és Tōkyō közötti 515 km-es távolságot 2 óra 26 perc alatt megtevő Nozomi névre keresztelt nagysebességű szupervonat. Nem is szólva a kifogástalan minőséget képviselő, a világ számos országát viharos sebességgel meghódító japán autókról. Japán juthat az eszünkbe a néhány négyzetméteres életteret engedő eklektikus betonlakások zürzavaráról, a turistákat elkápráztató végeláthatatlan neonfény kavalkádban úszó több milliós metropoliszokról, vagy az elérhető legmodernebb és a végtelenségig cizellált, a fogyasztók soha nem gondolt igényeit is szinte magától kitaláló elektronikai készülékekről⁵. De gondolhatunk a reggelente heringes konzervdobozra emlékeztető, a világ egyik legforgalmasabb metróállomására Tōkyōban, ahol ha figyelünk egy pillanatra megérezhetjük a káoszban uralkodó egyetemes rend tökéletes működését. Eszünkbe juthat Japánról a vállalat iránt végtetekig elkötelezett és végkimerülésig dolgozni képes japán munkaerő is. A hihetetlenül fegyelmezett japán nép, amely csodálatra méltó kitartása és szívóssága révén a mások számára talán egyszerűen elképzelhetetlennek tartott szörnyű katasztrófák sorozatát is többszörösen bizonyítottan képes túlélni és igazi főnixként feltámadni, szó szerint a hamvaiból. Azonban konkrét és alaposabb ismeretek birtokának hiányában is, Japánnal kapcsolatban bárki számára a „sushi, samuráj, gésa” trió minden kétséget kizáróan garantál legalább egy ternó találatot. Első ránézésre tehát úgy tűnhet, hogy Japánnal kapcsolatban sok mindent tudunk, mégis legtöbbször ez a tudás inkább csak felületes ismereteken, hallomásokon és gyakran sajnos sztereotípiákon alapul.

⁵ „Egy a közelmúltban kifejlesztett japán toalett (S.G.T.K. - Super Great Toilet Keeper) képes kivédeni egy akár 160 km/órás sebességgel a gólvonal felé hasító lövést is. A sportos WC védelmi hatékonyságát két mozgásérzékelővel felszerelt csúcstechnológiájú kamera segíti, melyek a két kapufára vannak felszerelve és a labda pontos irányát hivatottak kiszámolni, mindössze 0.1 másodperc alatt. Az S.G.T.K. egy érdekes összjáték eredménye. Két névrokon vállalat, a TOTO (elit fürdőszobai felszereléseket gyártó cég) és a toto (sportfogadással foglalkozó cég) közös fejlesztésének remekműve. A Super Great Toilet Keeper megalkotói formabontó termékükkel elsősorban a környezetvédelem fontosságára szerették volna felhívni a figyelmet, bár egyelőre nem teljesen világos, hogy a toalett milyen módon teszi majd élhetőbbé világunkat. Egy biztos, ami a fürdőszobai technológiát illeti, a japánok egy méretes Godzilla-lépéssel a világ előtt járnak.” (*Nemzeti Sport*, 2012. október 29.).

1. ábra A japán nagyrégiók és prefektúrák listája

Megjegyzés: Japán közigazgatási felosztása kétszintű. Az ország közigazgatási alapját 47 prefektúrája és települési önkormányzatai jelentik. A 47 japán prefektúra esetében megkülönböztetnek *metropolisz régiót* (都, to, Tōkyō); *kerületet* (道, do, Hokkaido); *városi prefektúrákat*, (府, fu, Kyōto és Ōsaka); valamint 43 *vidéki prefektúrát* (県, ken), amelyek élén választott kormányzó áll. A prefektúrák nyolc nagyrégiót alkotnak, de ezek nem közigazgatási egységek. A közigazgatási egységként funkcionáló települési önkormányzatoknak három fajtáját lehet megkülönböztetni: a városokat (市 shi), a kisvárosokat (町 machi) és a falvakat (村 fūvaku).

Forrás: www.en.wikipedia.org (2013.01.03.)

A tudományos élet képviselői számára Japán elsősorban, mint a „gazdasági csodát” megvalósító ország jelenik meg, mivel a második világháborút követően szédületes és megdöbbentő gyorsasággal zárkózott fel a gazdaságilag fejlett országokhoz. Épp ezzel a hihetetlen sebességgel lezajló fejlődéssel magyarázható, hogy az 1970-es évektől kezdődően számtalan elmélet látott napvilágot, melyek megkíséreltek fényt deríteni a japán gazdasági csoda mibenlétére. Számos és szerteágazó elméleteket sikerült felvonultatnia a témával eltökélten foglalkozó kutatóknak, így a későbbiekben óhatatlanul felbukkantak az azok rendszerezésére törekvő és az idő előrehaladtával azok helytállóságát is vizsgáló tudományos munkák. Az egyik talán legjobb szintetizáló összefoglalása a közel harminc év alatt keletkezett elméleteknek *Duncan McCargo* (2004) könyve, amelyben a szerző rögtön azzal a megállapítással nyitja meg bevezetőjét, hogy figyelmezteti az olvasót, miszerint az gyanútlanul egy mind a mai napig éles vitákat kiváltó területre tévedt, ezért jobb, ha óvatos. McCargo meglátása szerint máig nem sikerült érdemlegesen tisztázni, ebből kifolyólag indulatos viták tárgyát képezi mind a téma specialistái, mind az egyszerű megfigyelők körében, hogy például Japán liberális demokráciának tekinthető-e egyáltalán, amely valóban a McArthur tábornok⁶ által megálmodott módon a piacgazdaság elvei szerint működik, valamint hogy az ország valóban szuperhatalomnak számít-e még. McCargo figyelmeztet, hogy minél mélyebbre ásunk a témában, rá kell, hogy döbbenjünk nem is annyira egyszerű ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása, mint ahogy azt elsőre gondolnánk. Véleménye szerint ahhoz, hogy megérthessük a jelenlegi Japánt és annak működési logikáját, szükség van a japán felzárkózást alternatív perspektívákból vizsgáló elméletek megismerésére és összevetésére. A tetemes szakirodalom alapján McCargo ezen elméleteket három csoportba sorolja: a **főáram** (mainstream), a **revizionista** (revisionist) és a **kulturális** (culturist) irányokat különbözteti meg, hangsúlyozva, hogy ezek csupán ideáltípusok, és a valóságban természetesen kevésbé élesek közöttük a határvonalak.

A Japán gazdasági fejlődést interpretatív módon vizsgáló fellelhető szakirodalom jelentős része a **mainstream irányzathoz** tartozik. Ezekben az összehasonlító gazdaságpolitika módszertanát alkalmazva hasonlítják Japánt más országokhoz, kiváltképp az Egyesült Államokhoz. A főáram hitvallói Japánra, mint a piacgazdaság

⁶ Douglas MacArthur tábornokot 1945-ben nevezték ki a Szövetséges Erők főparancsnokává. A japán megszállásnak 1952-ben véget vető San Franciscó-i békeszerződés hatályba lépéséig töltötte be a főparancsnoki pozíciót (*Gordon, 1993, 2009; Mészáros, 2010*).

keretei közt működő liberális demokrácia iskolapéldájára tekintenek, és olyan országnak írják le, melynek gazdasági, politikai és társadalmi rendszere semmilyenfajta eltérést nem mutat más fejlett demokratikus országokhoz képest. McCargo nem rejti véka alá azon megfigyelését sem, hogy ezen irányzat képviselői elsődlegesen az Egyesült Államokban élő és alkotó kutatók. Véleménye szerint nem okoz különösebb fejtörést arra rájönni, hogy Amerika a második világháborút követően – jól megfontolt érdekei mentén – igyekezett Japánt saját képére formálni. A sikeresen véghezvitt átformálásnak pedig illő volt elterjednie a köztudatban is, ebben pedig McCargo meglátása szerint elsődlegesen a Harvard Egyetemen tevékenykedő kutatóknak volt kiemelkedő szerepe. Ezekben az írásokban Japán pozitív szerepben jelenik meg, olyan országgént, ahol többpártrendszer működik, az állampolgárok szabad választójoggal rendelkeznek, és érvényesül a szabad véleménynyilvánítás: „*A japán társadalom meritokratikus, amelyet stabilitás és konfliktuskerülő magatartás jellemez.*” (McCargo, 2004, 3).

Az 1980-as évekre azonban, a japánok már olyannyira sikeressé váltak, hogy a kezdeti lelkesedés irányukba kezdett alábbhagyni. Ekkor már éppenséggel azon kellett elcsodálkoznia az amerikaiaknak hogyan történhetett mindez. A sikeres átformálás öröme gyorsan elillant, maradt a figyelmetlenségből fakadó következményekkel való szembesülés. Először az amerikai gépipar reagált, mivel a japán verseny már erőteljesen veszélyeztette piaci pozícióját. David Coates (2007) talán még a fent említett McCargo-hoz képest is szigorúbb megállapítással él könyvében:

„Az a Japánnal kapcsolatos angol-amerikai szakirodalom, amely az 1970-es években kivirult és a japán gazdasági teljesítményt próbálta magyarázni nem kizárólag japánoknak készült. Olyan tudományos művekről van szó, melyeket értelemszerűen Japánról írtak, amelyek azonban elsődlegesen nem japán célokat szolgáltak.” (Coates, 2007, 179).

Coates szerint a háború utáni Japán megvalósította az ún. progresszív kapitalizmust, amely a neoliberalizmus helyettesítésére alkalmas új gazdaságpolitikai irányzattal kecsegtette részben az amerikaiak, de leginkább az európaiak azon körét, akik a fennálló közép-baloldali gondolkodást nem kívánták elfogadni. Számukra a japán példa esélyt biztosított:

„Az 1980-as évektől kezdődően a konzervatív párt neoliberais politikája érvényesült az Egyesült Királyságban. Azok a politikusok, tudósok vagy ipari mágnások, akik kevésbé voltak a fennálló rendszernek elkötelezett hívei őszinte kíváncsisággal tekintettek Japánra, hogy megtudják, valóban létezik-e másik járható út a gazdasági Kánaánba, majd rá kellett döbenniük, hogy ilyen nem létezik.” (Coates, 2007, 180).

Az 1980-as években folyamatosan terjedő *revizionista irányzatot* képviselő szakirodalom sorát *Chalmers Johnson* nyitotta meg 1982-ben írt, a téma szempontjából jócskán elhíresült könyvével⁷. McCargo szellemes megjegyzéssel élve a mainstream és a revizionista elméleteket pont egymás ellentettjének tekinti: „*Ha a főáram legfőbb hiányossága, hogy néha elfelejt Japán sötétebb oldalára is rávilágítani, addig a revizionisták gyakran nem képesek másra koncentrálni csak kizárólagosan arra.*” (McCargo, 2004, 3). A revizionisták gondolkodását az a felismerés hatotta át, hogy Japán egyáltalán nem tekinthető liberális demokráciának, épp ellenkezőleg, attól eltérő, sajátos elvek mentén működik. A Japánnal, mint liberális demokráciával szemben megfogalmazódott kételyek köre folyamatosan bővült az 1980-as évektől kezdődően, míg egyesek részéről már egész listászerű vádirat fogalmazódott meg, melynek vádlottja egy valójában erőteljesen antidemokratikus, törékeny és korrump politikai rendszerrel jellemezhető ország, ahol a hatalom centralizációja messze a demokratikus berendezkedésű országok küszöbszintje felett van. Nem volt könnyű dolguk a revizionistáknak, hiszen nehéz bizonyítani mindezt egy olyan országról, amely rendelkezik alkotmánnyal, működik a parlamenti demokrácia és a társadalom is elégedett. A probléma pont ebben állt: Japánban minden van, aminek lennie kell, de valahogy mégis másképp működik. Az 1980-as évektől viszont az amerikai ipar nyomást próbált gyakorolni a politikai vezetőkre, és egyre derekasabban lobbizott amellett, hogy a korábban Japánnal kialakított hallgatóságos megállapodás fenntarthatatlan. A két ország kapcsolatát ebben az időszakban köztudottan súlyos kereskedelmi súrlódások nehezítették. A rendszer működésében megbúvó ellentmondások ellenére, a revizionisták legtöbbször azzal természetesen egyetértett, hogy a japán gazdasági csoda véghezvitelében az USA-nak kiemelkedő szerepe volt, csak ők úgy találták, hogy ez nem szükségszerűen jelentett (már) jót. A kérdés Amerika számára az 1980-as években az volt, sikerül-e alátámasztania, hogy eljött az az idő, mikor Japánra már, mint versenytársra kell, hogy tekintsen és ennek megfelelően bánjon vele. A revizionistáknak, ha feltételezhetően nem is ez volt munkájuk eredeti célja, nagy szerepük volt ezen elképzelés ideológiai megalapozásában (McCargo, 2004).

Japán és patrónusa közötti kapcsolat megromlásának fényében nem meglepő, hogy a revizionista irányzat népszerűsége az Egyesült Államokban folyamatosan nőtt az 1980-as évektől kezdődően. Coates kissé nyers megfogalmazása szerint: „*Japán háború után*

⁷ Johnson, C. A. (1982): *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*. Palo Alto, Stanford University Press, 393 p.

elért jóléte valójában Washington toleranciáján alapult, amely elnézte Japán exportvezérelt növekedési stratégiáját és megnyitotta saját piacait, de ez a tolerancia nem élte túl a hidegháborút.” (Coates, 2007, 191). Szintén az amerikai érdekek megváltozásával magyarázza a revizionista elméletek térnyerését Arrighi (1994):

„A második világháborút követően a japán kapitalista főnix hamvaiból történő felemelkedése a korábbi imperializmusból egyértelműen az amerikai kormány és a Japánt kormányzó politikai elit kölcsönös megállapodásából eredt.” ... „Nemzetbiztonsági érdekektől hajtva az amerikai kormány támogatta a japán export térnyerését saját piacain, és ami még ennél is súlyosabb, hogy tolerálta az ország elzárkózását az amerikai tőke elől, amely arra kényszerítette az amerikai vállalatokat, hogy a japán piacokra való behatolás érdekében a saját technológiájukat átadják a japán vállalatoknak. Csupán a Vietnamból való kivonulást és a helyzet Kinával való normalizálódását követően vált az amerikai kormány fogékonnyá az amerikai vállalatok Japán kereskedelmi és befektetési politikájával szembeni panaszáradataira.” (Arrighi, 1994, 306, 338).

Összességében kijelenthető, hogy mindkét fent említett elméleti irányzatot képviselő tudományos munkák között találunk olyanokat, melyek kellemesen gondolatébresztők, és olyanokat is, amelyeket túlzott elragadtatás és félreérthetetlenül bujtogató szándék vezérelt. Az előbbi két irányzattal összevetve a **kulturális irányzat** képviselői között jóval több japán kutató nevével találkozunk. Míg egyes revizionisták nem titkolt célja az volt, hogy a gazdasági felzárkózás sajátosan japán gazdaságpolitikai elemeinek beazonosításával alátámasszák miért szükséges az USA-nak változtatnia a Japánnal kialakított eddigi kapcsolatán, addig a kulturális irányzat képviselői a Japánt jellemző kulturális sajátosságok felfejtésével próbálták bizonyítani annak vele született egyediségét. Azt az egyediséget, amely számukra a japán gazdasági csoda létrejöttének elsődleges magyarázatául szolgált. Az érdekestől a kifejezetten groteszk elragadtatásokig terjed a skála: a viszonylag megfogható sajátos japán vállalati kultúrától a külföldi húst megemészteni képtelen japán gyomorig magyarázatok egész sorát sorakoztatják fel az irányzatot képviselő kutatók (McCargo, 2004).

Az 1990-es évtől, a japán ingatlanpiaci buborék kipukkadásával, és az ún. „elveszett évtized” beköszöntével úgy tűnt, hogy a csoda elpárolgott Japánból. Az 1. és 2. táblázatokban Japán néhány fontosabb gazdasági és társadalmi mutatói szerepelnek nemzetközi összehasonlításban. 1950 és 1973 között a japán népességváltozás átlagos éves növekedése 1,17% volt. Ez 1998 és 2012 közötti időszakra lecsökkent 0,07%-ra. Hasonló tendencia mutatható ki a példaként hozott országok körében is, egyedül a német adat volt rosszabb a Japánt jellemzőnél (-0,03%). Bár a 4,66%-os (1999-2012) munkanélküliségi ráta Japánban magasnak számít és az elmúlt időszakban folyamatosan emelkedett, más országokkal összevetve még mindig alacsonynak tekinthető. 1960 és 1973 közötti időszakban az egy főre jutó GDP alapján Japán messze kimagaslik a többi

példaként bemutatott ország közül: ekkor 8,21% volt az ország átlagos éves egy főre jutó GDP növekedése. Ugyanakkor ez a mutató 0,41%-ra esett vissza 1998 és 2011 között, miközben Japán ázsiai versenytársai jelentős növekedést tudtak felmutatni. Bár Japán szembetűnő exportforgalmat bonyolít, más országokkal összevetve (pl. Németország vagy a Koreai Köztársaság) exportjának GDP-hez való hozzájárulása alacsonyabb. Ez rámutat arra, hogy egyrészt előállított termékek és szolgáltatások jelentős része a japán piacon kerül fogyasztásra, másrészt pedig az 1980-as évektől gyors ütemben emelkedett az ország tőkekivitele (*Hernádi, 1985*). Erre utal, hogy a japán állótőke beruházások mértéke lényegesen visszaesett az 1970-es évekhez képest: 1971 és 1973 között Japánban az állótőke beruházások átlagos éves növekedése meghaladta a 8%-ot, ugyanakkor 1998 és 2011 között időszak a korábbi állótőke beruházások felszámolásáról tanúskodik (-1,34%), miután a belső kereslet számottevő visszaesése és az állandósuló defláció a korábbi ipari termelésük csökkentésére kényszerítette a japán vállalatokat. Ugyanakkor Japánban az 1980-as és 90-es években jelentős beruházások valósultak meg a K+F területén. Más országokkal, kiváltképp Japánt két ázsiai riválisával, összevetve azonban szembetűnő az 1998 utáni japán K+F kiadások növekedésének lassulása. Kedvezőnek tekinthető, hogy az 1970-es és 80-as években Japánban nőttek az egészségügyre fordított kiadások, ugyanakkor 1998 után az erre a területre fordított összegek növekedése szintén lelassult más országokhoz képest.

A bekövetkezett változásokkal egyidőben az elméletek is vizsgáltak, több-kevesebb sikerrel. Leginkább a kulturális irányzat szenvedte meg a változást, hiszen miként magyarázható, hogy ugyanaz a különleges kulturális miliő, amely Japánt jellemzi (kitartó, irtóztatós szorgalommal, munkabírással, erős lojalitással megáldott, a munkájukért élő, és ezáltal egyedi vállalati kultúrákat kialakító japánok) egyik pillanatban még a gyors fejlődést magyarázó aduász, a másokban pedig már nem bír magyarázó erővel.

Napjainkra jellemzően az a nézet vált egyre szélesebb körben elfogadottá, hogy sem Japán sikeres (sem jelenlegi kevésbé sikeres) időszaka nem magyarázható egyetlen kizárólagos tényezővel: sem az ország más demokratikus berendezkedésű fejlett országokhoz való *hasonlóságával*, sem pedig sajátos, a régmúltban gyökeredző társadalmi-gazdasági rendszerének újjáélesztéséből adódó viszonylagos *különbözőségével*, és kiváltképp nem a misztifikációnak igencsak teret engedő kulturális *egyediségével*.

1. táblázat Japán fontosabb gazdasági és társadalmi mutatói nemzetközi összehasonlításban

Ország	Népességnövekedés (átlagos éves változás, %) ^a			Munkanélküliség (aktív népesség %-ában) ^{a, b, c, d, e, f}					Az egy főre jutó GDP (átlagos éves változás, %) ^{a, c, g}			Államadósság a GDP %-ában ^b
	1951- 1973	1973- 1998	1998- 2012	1955-1973	1974-1983	1984-1993	1994-1998	1999-2012	1970-1973	1973-1998	1998-2011	2000-2011
Egyesült Államok	1,45	1,06	0,94	4,96 (4,6 ^c)	7,48 (7,4 ^c)	6,90 (6,7 ^c)	5,31 (5,3 ^c)	6,16	3,08 (2,5 ^c)	2,04 (2,0 ^c)	1,41	51,82
Egyesült Királyság	0,48	0,16	0,59	(2,8 ^c)	7,0 ^c	9,47 (9,7 ^c)	7,73 (8,0 ^c)	5,96	3,51 (2,4 ^c)	2,55 (1,8 ^c)	2,11	55,17
Franciaország	0,96	0,47	0,60	(2,0 ^c)	5,7 ^c	8,90 (10,0 ^c)	10,90 (12,1 ^c)	9,13	4,57 (4,1 ^c)	1,95 (1,6 ^c)	1,04	73,26
Japán	1,17	0,63	0,07	1,52 (1,6^c)	2,09 (2,1^c)	2,46 (2,3^c)	3,4^c	4,66	8,21 (8,05^d)	2,72 (2,34^d)	0,41	159,72
Németország	0,62	0,16	-0,03	2,5 ^c	4,1 ^c	(6,2 ^c)	8,95 (9,0 ^c)	8,39	3,47 (5,0 ^c)	2,28 (1,6 ^c)	1,41	44,3
Spanyolország	0,95	0,54	1,05	2,9 ^c	9,1 ^c	16,67 (19,4 ^c)	18,83 (21,8 ^c)	13,66	5,25 ^b (5,8 ^c)	2,18 (2,0 ^c)	1,45	45,85
	1951- 1973	1973- 1998	1998- 2012	1950-1973	1974-1983	1984-1993	1994-1998	1999-2012	1950-1973	1973-1990	1990-2012	2000-2011
Koreai Köztársaság	2,61	1,25	0,56	na	4,49 ^e	3,02 ^e	3,23	3,80 (3,57 ^b)	13,9 (5,8 ^c)	9,50 (6,8 ^c)	6,56	na
Kína	2,05	1,46	0,60	na	3,55 ^e	2,20 ^e	2,98 ^d	3,95 ^d (3,94 ^b)	2,9 ^c	8,10 (4,8 ^c)	11,50	na
India	2,05	2,19	1,54	na	na	7,15 ^f	6,66 ^f	7,71 ^f	1,4 ^c	2,6 ^c	7,04	56,86

Megjegyzés: ^a OECD Statistics, Country Statistical Profile, <http://stats.oecd.org> (2014.01.03.).

- Népességnövekedés (*Population growth rate*), átlagos éves változás (%), elérhető 1951 és 2012 közötti adatok.

- Munkanélküliség (*Unemployment rate*), aktív népesség százalékában (%), elérhetők USA 1955-2012, Egyesült Királyság 1983-2012, Spanyolország 1987-2012, Franciaország 1983-2012, Japán 1955-2012, Németország 1991-2012, Koreai Köztársaság 1989-2012 közötti adatai.

- Egy főre jutó GDP (*GDP per capita*), USA \$, folyó áron, vásárlóerőparitáson, elérhetők USA, Egyesült Királyság, Spanyolország, Japán, Németország, Koreai Köztársaság 1970 és 2012 közötti, Franciaország 1960 és 2012 közötti, Kína 1971 és 2012 közötti és India 1980 és 2010 közötti adatai.

^b World Bank Data, World Development Indicators, munkanélküliségi adatok aktív népesség százalékában (%), államadósságra vonatkozó adatok a GDP %-ában megadva, <http://data.worldbank.org/> (2014.01.03.).

^c Maddison, A. (2001): *The World Economy: A Millennial Perspective*. Paris, OECD Publishing, 383 p. 1950-1973, 1973-1998, 1974-1983, 1984-1993 és 1994-1998 közötti időszakokra kerültek kiszámításra adatok. Kína, India, Koreai Köztársaság adatai 143. oldal; Franciaország, Spanyolország, Németország, Egyesült Királyság, Egyesült Államok adatai 132. oldal, Japán adatai 126. oldal.

^d Asian Development Outlook, munkanélküliségi adatok az aktív népesség százalékában (%), <http://www.adb.org/data/statistics> (2014.01.03.).

^e World Economic Outlook, IMF, ECONSTATS, <http://www.econstats.com> (2014.01.03.).

^f Trading Economics, <http://www.tradingeconomics.com> (2014.01.03.). 1983, 1995, 2001, 2006, 2008, 2011 és 2012 évekre érhető el India munkanélküliségi adatai.

^g Federal Reserve Bank Economic Data (FRED), <http://research.stlouisfed.org/fred2/> (2014.01.03.).

Forrás: OECD Statistics, World Bank Data, Maddison (2001); Asian Development Outlook, Trading Economics, Federal Reserve Bank Economic Data.

2. táblázat Japán fontosabb gazdasági és társadalmi mutatója nemzetközi összehasonlításban (folytatás)

Ország	Munkatermelékenység ^{a, c}					Export GDP-hez való hozzájárulása (%) ^a			Bruttó állótöke befektetés a GDP %-ában ^a			Bruttó K+F kiadások ^a		Egészségügyi kiadások a GDP %-ában ^a		
	1950	1973	1990	1998	2012	1973	1998	2012	1971-1973	1973-1998	1998-2012	1981-1998	1998-2011	1960-1975	1975-1998	1998-2011
Egyesült Államok	12,65	23,72	30,1	34,55	64,1 ^a	6,67	10,48	13,52	5,91	3,94	1,98	3,9	2,77	2,05	4,61	7,05
Egyesült Királyság	7,93	15,97	21,42	27,45	48,5 ^a	23,09	26,25	31,56	5,13	3,28	1,38	1,08	2,22	3,83	5,13	6,61
Franciaország	5,82	18,02	29,47	33,72	59,5 ^a	17,58	26,47	27,44	7,3	1,6	2,4	2,85	1,85	3,7	7,14	8,46
Japán	2,08	11,57	19,04	22,54	40,1^a	9,84	10,78	14,66	8,79	2,85	-1,34	4,74	1,87	2,78	4,78	1,87
Németország	3,99	14,76	21,92	26,56	58,3 ^a	16,68	28,58	51,79	3,04	1,65	0,94	2,54	3,27	5,41	7,08	3,27
Spanyolország	2,6	10,86	18,96	21,94	50,0 ^a	13,66	26,67	32,65	8,67	3,02	1,71	7,85	6,42	1,91	4,69	5,94
Koreai Köztársaság	na	na	na	na	28,9 ^a	27,91	44,33	56,50	11,68	11,61	1,5	na	8,27	na	1,27	3,33
Kína	na	na	na	na	na	3,99	20,35	27,35	na	na	na	na	18,5	na	na	4,73
India	na	na	na	na	na	na	na	19,82	na	na	11,01	na	na	na	na	4,23

Megjegyzés: ^a OECD Statistics, Country Statistical Profile, <http://stats.oecd.org> (2014.01.03).

- Munkatermelékenység (*Labour productivity growth*) egy munkaóraóra eső GDP-ben kifejezve, folyó áron, USA \$-ban, vásárlóerőparitáson.
- Export GDP-hez való hozzájárulása (*Share of international trade /goods and services/ in GDP*), %, India esetében csak a 2004 és 2009 közötti, Kína esetében csak az 1978 és 2012 közötti adatok érhetők el.
- Bruttó állótöke felhalmozás a GDP %-ában kifejezve (*Gross fixed capital formation in GDP*), %, Indiára csak 2005 és 2009 közötti adatok érhetők el.
- Bruttó K+F kiadások (*Gross domestic expenditures on R&D*), millió USA \$-ban, 2005-ös konstant áron, vásárlóerőparitáson, a Koreai Köztársaság és Kína esetében csak 1991-től állnak rendelkezésre adatok.
- Egészségügyi kiadások (*Total expenditures on health*), GDP %-ában kifejezve, India és Kína esetében csak 2000 és 2010 közötti, a Koreai Köztársaság esetében pedig 1980 és 2011 közötti adatok érhetők el.

^c Maddison, A. (2001): *The World Economy: A Millennial Perspective*. Paris, OECD Publishing, 383 p. A munkatermelékenység adatait az E-7. sz. táblázat tartalmazza (351. oldal), egy munkaóraóra eső GDP-ben kifejezve, 1990 USA \$-ban.

Forrás: OECD Statistics, Maddison (2001).

Gao (2001) hasznos összefoglalóját nyújtja azon elméleteknek, melyek magyarázatot próbálnak adni arra, hogy miért kezdett olvadozni a japán siker az 1980-as évek második felétől. Összefoglalójából kiderül, hogy egyesek jellemzően kizárólag belső, míg mások elsődlegesen külső okokkal próbálnak magyarázatot adni a történetekre. Egyes kutatók meglátása szerint a japán csoda bizonyos kedvező nemzetközi feltételek fennállásának volt köszönhető, és ezek megszűnésével, az új feltételekhez, új környezethez való alkalmazkodás elodázása következtében értelemeszerűen megindul a hanyatlás. Megújult erővel tértek vissza a mainstream irányzatot képviselő közgazdászok, akiket a közép-baloldali érzelmű, Japán újfajta kapitalizmusát hirdető revizionisták, valamint a kulturális sajátosságok mindenek felettségét hangoztatók korábban elnyomtak. Megállapíthatták, hogy a gazdasági növekedés, a *big catch-up*⁸ Japán számára nem kizárólagosan egy sajátos gazdasági modellel azonosítható, hanem egyszerűen a relatív gazdasági elmaradottságból adódó előnyök kihasználását lehetővé tevő kedvező feltételek meglétével: „...inkább az inputtényezők (munka és a tőke) extraordinális növekedésével magyarázható, mintsem a hatékonyság növekedésével, és ha Japán ebben különleges is volt, az már úgyszólván a múlté.” (Krugman, 1994, 175, 178). Gao tanulmányából kiderül, hogy jó néhány kutató a hanyatlást elsődlegesen belső tényezőkkel magyarázza. Főleg az 1990-es évek első felében elodázott, a második felében pedig erősen elhibázott válságkezelő intézkedésekkel kapcsolják össze a már több évtizede tartó gazdasági pangást, amelyre időközben újabb és újabb problémák halmozódtak fel, mint elöregedő társadalom, metropolisz térségeken kívüli területek kiüresedése, csökkenő versenyképesség, dél-koreai és kínai versenytársak erősödése stb. (Cargill – Sakamoto, 2008).

A korábbi revizionista irányzat renoméját próbálja megmenteni *Richard Katz* azon nézetével, miszerint a japánok valóban egy sajátos gazdasági rendszert hoztak létre, amely tökéletesen működött mindaddig, amíg Japán a felzárkózás időszakában volt, azonban amint megtörtént a felzárkózás, már nem lett volna szabad a továbbiakban is a korábbi – teljesen másfajta körülmények között és másfajta célokat szolgáló – stratégiával működnie. Katz könyvének címe igencsak találó: *Japán: A rendszer, ami megszavanyodott*⁹. Véleménye szerint tehát nem a sajátos japán gazdaságfejlesztési

⁸ Big catch-up jelentése: felzárkózás.

⁹ Katz, R. (1998): *Japan: The System That Soured; the Rise and Fall of the Japanese Economic Miracle*. Armonk, New York, M.E. Sharpe, 463 p.

modellel volt/van a probléma, hanem azzal, hogy ez a rendszer időközben megmerevedett, nem volt képes újradefiniálni önmagát (Katz, 1998). Továbbá Paul Krugman írja Japánnal kapcsolatos könyvének bevezetőjében:

„Volt olyan idő, nem is olyan rég, amikor az amerikaiak megszállottjai voltak Japánnak. A sikeres japán ipar egyszerre ébresztett bennünk csodálatot és félelmet: nem lehetett anélkül elmenni egy reptéri könyvesbolt előtt, hogy ne akadt volna meg az ember szeme egy vöröslőn izzó felkelő nappal vagy samuráj harcossal díszített könyvborítón. Vezető modell vagy démon, vagy talán mind a kettő, de tény, hogy a japánok folyton a fejünkben jártak. Mostanra mindez szertefoszlott. Jóllehet Japán továbbra is megtartotta vezető szerepét a címlapok vezércikkeiben, ámde rendszerint csak akkor, ha rossz a hír...” ... „Nagyobb részben mára azonban elvesztettük az érdeklődésünket Japán iránt. A többség azt gondolja, hogy lám a japánok végül is nem olyan kemények, ezért már nem fontosak. Ez butaság. A japán kudarc minden morzsája pont olyannyira szignifikáns kell, hogy legyen számunkra, mint amennyire a sikere volt.” (Krugman, 2009, 56–57).

A fenti bevezető célja, hogy rávilágítson arra a sokszínűségre, amely a Japánról való tudományos gondolkodást és közvélekedést jellemzi. Arra az ellentmondásokról tartózkodott területre, amelybe jelen disszertáció kutatási témája beleágyazódik. A röpket betekintés sejteti, hogy a Japánnal kapcsolatos tudományos (vagy épp kevésbé tudományos) műveknek se szeri, se száma. Zavarba ejtő bőséggel találja szembe magát az a kutató, aki a japán kultúrával, gazdasággal vagy történelemmel kapcsolatos szakirodalom tanulmányozására vállalkozik. Ellenben nem tehetünk ilyen jellegű megállapítást, ha érdeklődésünk éppenséggel egy sokkalta speciálisabb, jelen esetben a japán regionális politika megismerésére irányul. Az említett témában igencsak elenyésző a japán vagy megfelelő helyismerettel érdemben rendelkező külföldi kutató által írt tudományos munkák száma. A kutatói körökben gyakorta használt népszerű elektronikus folyóirat-adatbázisokból elérhető elismert nemzetközi folyóiratok igen csekély, a feltárni kívánt téma szempontjából releváns publikációt kínálnak. Emellett pedig mindezidáig a japán regionális politikával kapcsolatos magyar kutatások teljes hiányáról beszélhetünk. Magyar nyelven tulajdonképpen jelenleg sincs elérhető szakirodalma a témának. Ebből következik, hogy Japánnal foglalkozni ma is érdekes feladat, és az ezen a területen születő munkák hiánypótlónak tekinthetők.

A fentiek mellett a japán regionális politika kutatásának fontosságát és aktualitását támasztja alá az is, hogy Japán, hasonlóan más fejlett országokhoz, jelentős kihívásokkal kényszerül szembenézni a közeljövőben. Japán számára elsődleges prioritássá vált a fenntartható gazdasági növekedést biztosító gazdaságpolitikai irányvonalra való ráterelés, termelékenységének növelése és versenyképességének megőrzése az egyre fojtogatóbb versenytársak gyűrűjébe szorítva. Ezenfelül olyan belső és csak véges ideig elodázható problémákat görget maga előtt az ország, amelyek megoldására úgy tűnik jelenleg halvány elképzelések sincsenek. Japán jelenleg versenyt

fut az idővel, a tét pedig nem csekély. A cselekvés elodázása káoszba torkolló elégedetlenséggel járhat, de jobb esetben is irtózatot követelő drasztikus beavatkozási hullámsorozat rémképet vetíti elő.

Mindenekelőtt érdekesnek és más országok számára – köztük Magyarország számára is – tanulságosnak tartom részletesebb ismereteket szerezni *a japán regionális politika logikájáról, a múltban és jelenben megfogalmazott célkitűzéseiről, alkalmazott konkrét fejlesztéspolitikai eszköztáráról, valamint értékelni sikeres vagy épp tanulságul szolgáló kevésbé sikeres elképzeléseit.*

1.2. Kutatási kérdések

Japánban mind a mai napig a regionális politika a nemzeti gazdaságfejlesztési politikának alárendelten működik. Sajátos kapcsolatrendszerükben mind a nemzeti, mind a regionális politika szerepe pontosan körülhatárolt. A második világháború után a gyors ütemű felépülés és felzárkózás megvalósítása érdekében a japán nemzeti gazdaságfejlesztési politika jellemzően *növekedésorientált célkitűzéseket* irányzott elő, szemléletében pedig a *hatékonyság* jelent meg elsődleges prioritásként. Ugyanakkor a regionális politika legfőbb feladata, hogy utólagosan korrigálja a nemzeti gazdaságpolitika negatív következményeként megjelenő *egyensúlytalanságokat*. Ebből következik, hogy a Japán regionális politika elsődlegesen *reaktív, kiigazító jellegű*, és inkább *méltányossági, nem pedig gazdaságfejlesztési, hatékonysági szempontokat preferáló*.

Céлом átfogó jelleggel megvizsgálni, hogy ez a területi politikát alárendelt szerephez helyező (kényszerítő) kapcsolatrendszer mennyiben segítette vagy épp gátolta a regionális politika kitűzött céljainak eredményes megvalósítását, azaz hozzájárult-e Japánban a területi egyenlőtlenségek mérsékléséhez és az ország harmonikus térbeli fejlődéséhez.

A téma vizsgálatánál, annak jelentős kiterjedtsége miatt, elsődlegesen a következő kutatási kérdésekre koncentráltam, amelyek természetesen a disszertáció írásának folyamatában rész kérdések egész sokaságát vetették fel:

- Melyek a japán sajátos gazdaságfejlesztési modell legfontosabb sarokkövei?
- Miként ágyazódik bele a japán regionális politika abba a sajátos nemzeti gazdaságpolitikába, melyet Japán a második világháborút követően kialakított?

- Milyen intézményrendszer keretén belül működik a japán regionális politika?
- Milyen célkitűzéseket fogalmaz meg?
- Milyen fejlesztéspolitikai eszköztár alkalmazásával kívánja elérni célkitűzéseit?
- Milyen módon célszerű mérni, vizsgálni a regionális politika eredményességét?
- Eredményesnek tekinthető-e Japán regionális politikája?
- Milyen esetleges paradigmaváltások történtek a japán regionális politika területén?

1.3. A disszertáció szerkezete, kutatási módszerei

Metodikai szempontból a disszertáció elméleti (2. fejezet) és gyakorlati (3., 4. és 5. fejezet) részekből áll. A téma és a megfogalmazott kutatási kérdések teoretikus megalapozása érdekében először a japán gazdaság- és területi politika ismertetésére kerül sor, hiszen a dolgozat későbbi eredményességet vizsgáló empirikus fejezetei ráépülnek ezekre az ismeretekre, fogalmakra. A **2. fejezet** a kapcsolódó szakirodalom feldolgozásával áttekinti a Japán által a második világháborút követően kifejlesztett sajátos gazdaságfejlesztési modellt, melyet a szakirodalom **1940-es rendszernek, fejlesztő állam modellnek**, vagy egyszerűen csak **Japan, Inc.-nek** hív. Elsősorban a modellt alkotó szereplők kapcsolat- és érdekrendszerének feltárásával kívánom bemutatni a japán fejlesztési modell legfontosabb sarokköveit (2.2. alfejezet). Bemutatásra kerül az a külső-belső környezet is, amelybe ez a japán modell a második világháborút követően beleágyazódott, és amely későbbi megváltozása problémák egész lavináját indította el. Részletezésre kerülnek azon tényezők is, melyek a japán gazdaságfejlesztési modell megmerevedését okozták. Továbbá a szakirodalom alapján áttekintem, mennyiben valósultak meg azon reformelképzelések, amelyek mentén a modell paradigmaváltását elképzelték (2.3. alfejezet). Ugyanezen fejezeten belül összefoglaló jelleggel bemutatom Japán öt átfogó területfejlesztési koncepciójának legfontosabb célkitűzéseit és eszközeit, intézményi hátterét, a törvényi keretét jelentő területfejlesztési törvény főbb megállapításait, illetve kitérek a nemzeti fejlesztéspolitikával való sajátos viszonyára. A japán területfejlesztési tervek ismertetésénél kizárólag a hosszú távú átfogó területfejlesztési koncepciók vizsgálatával foglalkozom (2.4. alfejezet). A fejezet utolsó alfejezete a japán területi önkormányzatok (perfektúrák és települések) finanszírozási rendszerét mutatja be, mivel a területi

kiegyenlítőds és méltányosság megvalósításában a regionális politika mellett a területi önkormányzatok finanszírozási rendszerét jellemző sajátos pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus tölt be meghatározó szerepet (2.5. alfejezet).

Az irodalomfeldolgozás során a nyelvi korlátokból fakadóan elsődlegesen a japán vagy kellő helyismerettel rendelkező külföldi kutatók által, angol nyelven írt szakirodalomra támaszkodtam. Meglepően korlátozott számban állnak rendelkezésre a japán regionális politika hosszú távú, átfogó értékelésével foglalkozó tudományos munkák. Kiváltképp az olyan elemzésekből született kevés, amelyek a japán területi politika átfogó értékelésekor valamilyenfajta matematikai-statisztikai módszert is alkalmaznak. A CiNii japán folyóirat-adatbázisból elérhető japán nyelvű publikációk között sikerült találni témába vágó tanulmányokat, de ezek nem átfogó elemzései a japán területi politikának, hanem egy-egy szűkebb részterület vizsgálatához kapcsolódnak.

Az a kevés számú átfogó jellegű tanulmány, monográfia, amely elérhető a japán regionális politikával kapcsolatban jellemzően történeti jellegű áttekintés. Elsősorban a japán egyetemeken a regionális politika tantárgy oktatását segítő egyetemi tankönyvek, jegyzetek kínálnak ilyen kifejezetten deskriptív összefoglalókat. A téma iránt érdeklődők számára elérhetők még a japán Területfejlesztési Minisztérium¹⁰ területi tervezéssel foglalkozó osztálya által közzétett kiadványok, de ezek is erősen leíró jellegűek, mellőzik a rendszer működésének, eredményességének értékelését, és a személyes véleményalkotással jellemzően adóssak maradnak.

A szakirodalmi feldolgozás természetesen felöleli a japán területfejlesztési tervdokumentumok vizsgálatát is. Jó hír, hogy ezen tervdokumentumok elérhetők angol nyelven is, így a japánul nem vagy csak kevésbé tudók számára is megismerhetők ezeknek a terveknek a tartalma.

Másfelől a japán regionális politika logikájának megértését számomra kiemelkedő fontossággal szolgálták azok a beszélgetések, melyeket Japánban való két éves tartózkodásom alatt témavezetőmmel, *Dr. Tadashi Fujii* professzorral, valamint a Tottori Egyetem Regionális Politika Intézetének vezetőjével, *Dr. Tatsuya Ono* professzorral folytattam le. Részt vettem a Tottori Egyetem területfejlesztési szakirányán tanuló végzős diákok diplomakonzultációs szemináriumán is, ahol megismerkedhettem Japán aktuális problémáival, japán szemszögből nézve. Kutatási

¹⁰ 国土交通省 – Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism, MLIT.

részeredményeimet konferencián adtam elő, így a végleges változatot japán szakértők bírálataival, tanácsaival kiegészítve írhattam meg. A személyes konzultációk mellett fontosnak tartom kiemelni, hogy alkalmam nyílt ellátogatni az ország különböző településeire (a többmillió nagyvárosoktól egészen az aprócska, a gyönyörű japán természet által elzárt ékszerdobozszerű falvakig). A két éves tanulmányút legnagyobb előnyének azt tekintem, hogy közvetlen betekintést nyerhettem a japán mindennapokba. Ennek a személyes tapasztalatnak a megléte nagy segítséget jelenthet a tévedések, esetleges hibás következtetések elkerülésében.

A dolgozat második, nagyobb lélegzetvételű része (3., 4., és 5. fejezet) mutatja be a lefolytatott empirikus kutatások eredményeit és az azokból levonható következtetéseket, melyek végül a dolgozat újszerű eredményeinek alátámasztásában játszottak fontos szerepet.

A **3. fejezetben** vizsgálom és értékelem a japán nemzeti gazdaságfejlesztési politikának alárendelt regionális politikát. Az első alfejezet egyrészt a kapcsolódó szakirodalom feldolgozásával, másrészt saját számítások alapján hosszú időtávra (1969 és 2009 között), különböző területi egységekre (régiónok, prefektúrák és települések) és több egyenlőtlenségi mutató alkalmazásával a japán adóköteles jövedelmi adatok alapján elemzem a területi jövedelmi egyenlőtlenségek alakulását (3.1 fejezet).

Ugyanezen fejezeten belül két, egymással szorosan összefonódó összetevőnek – egyfelől az előnyös vagy előnytelen földrajzi fekvés, az elhelyezkedésből fakadó adottságok, illetve a speciális helyi jellemzők által befolyásolt *regionális dinamikának*, másfelől a településszerkezet alapján meghatározott *strukturális hatásnak* – az elkülönítésére szolgáló ún. *dinamikus shift-share* elemzési módszer alkalmazásával vizsgáltam a jövedelmek térben való tagolódását. A módszer alkalmazásával a cél annak megállapítása volt, hogy az összesen 35 évet felölelő vizsgálat egyes elkülönített vizsgálati időszakokban (1970-1974, 1975-1984, 1985-1990, 1990-2000 és 2000-2005) a japán prefektúrák jövedelemnövekedésében – vagy épp csökkenésében – a fent megnevezett két tényező közül melyik és mekkora szerepet játszott. A módszer a jövedelmek regionális differenciáltságát meghatározó tényezőknek a szétbontásával, hatásuk különválasztásával, egyfelől az egyenlőtlenségek alakulásának jobb megértését szolgálja, másfelől az adott időszakban alkalmazott regionális politika sikerességének értékelését segíti elő. Az elemzésnél a vizsgálati időszakok kijelölése a japán gazdaság teljesítménye alapján egymástól elhatárolható időszakok, valamint a átfogó

területfejlesztési koncepciók időtávjának figyelembevételével történt. A területi konvergenciával vagy divergenciával jellemzett időszakok kialakulásában a regionális politika és nemzeti gazdaságpolitika sajátos kapcsolatrendszerének érvényesülése mellett figyelembe vettem a külső-belső környezetben bekövetkezett változásokat is. (3.2 – 3.7 fejezetek).

A shift-share elemzés rámutatott arra, hogy a hatékonyságot preferáló nemzeti gazdaságfejlesztési politikának alárendelt méltányossági szempontokat érvényesítő regionális politika nem hat a területi kiegyenlítődé irányába. Következésképpen új szemléletre van szükség, ami a kiegyenlítő méltányosság helyett az egyes térségek sokféleségét előnnyé kovácsoló, adottságaikhoz igazodó területi kohézióját támogatja, az adottságok és képességek integrált fejlesztésével pedig a versenyt, versenyképességet erősíti. Ebben az új versenyalapú szemléletben a **várostérségek** tölthetnek be meghatározó szerepet. Az Európai Unió területi politikájában az ún. „**place-based**” (helyi bázisú), azaz a várostérségek integrált területi alapú fejlesztése nyert teret. 2014-től az EU strukturális és beruházás politikájában a régiókról a hangsúly áttevődik a nemzeti, illetve városi szintre, mivel a korábbi programozási ciklusok tervezési gyakorlatának gyenge eredményessége rámutatott arra, hogy

„A konvergencia cél (a regionális GDP-beli különbségek mérséklése) nem jó, mert minden régió fejlődési lehetőségei sajátosak. A polgárok jövedelemkülönbségét csak 6-8%-ban határozza meg az, hogy melyik régióban lakik, meghatározóbb, hogy faluban, kisvárosban vagy nagyvárosban él-e, és mi a képzettsége” (Faragó, 2013, 7. dia).

A bőséges módszertani szakirodalmi ajánlások áttanulmányozását követően lehatároltam az ún. *japán funkcionális városi térségeket (JFUA)*, amelyek lényegében mikrotérségi szintű ingázási vonzáskörzeteknek tekinthetők. A területi versenyképességben szerepet játszó tényezőket beazonosító és rendszerező *piramis-modell (Lengyel, 2003)* alkalmazásával a lehatárolt 141 funkcionális városi térség relatív versenyképességét tártam fel. A regionális versenyképességet vizsgáló piramis-modellt a magyarországi kistérségeken korábban *Lukovics (2008)* tesztelte. Módszertani ajánlásainak figyelembevételével történt a lehatárolt JFUA-k versenyképességének vizsgálata. A funkcionális városi térségek szintjén a piramis-modell alapján beazonosításra kerültek azon tényezők, melyek a mikrotérségek területi versenyben elfoglalt relatív pozíciójukra befolyással bírnak. A vizsgálat az egyes várostérségek jelenbeni és jövőbeni versenyképességét meghatározó tényezők beazonosításával hozzájárul a valós tényeken alapuló területi politika irányának kijelöléséhez. A japán

funkcionális városi térségek regionális versenyképességben betöltött szerepét a disszertáció **4. fejezetében** vizsgáltam.

Továbbá a kizárólag szekunder adatokkal operáló versenyképességi vizsgálatot szükségesnek tartottam kérdőíves adatgyűjtésből származó, a szubjektív véleményeket tükröző adatokkal is kiegészíteni, amelyek lehet új vagy más perspektívába helyezik a kizárólag szekunder adatokkal operáló versenyképességi vizsgálat megállapításait, de mindenképp hozzájárulnak a funkcionális városi térségek területi versenyképességének mélyrehatóbb megértéséhez. A japán nyelven megírt 15 oldalas kérdőívet 96 kis- és közepes méretű funkcionális városi térség központi településének önkormányzatához küldtem ki 2011 őszén. Összesen 40 központi településéről érkezett vissza kitöltött kérdőív. Kizárólag a kis- és közepes méretű funkcionális térségekre koncentrált a felmérés, aminek az volt az oka, hogy a szekunder adatokkal lefolytatott területi versenyképességi vizsgálatot sikerült beazonosítani olyan kis- és közepes méretű funkcionális városi térségeket – a nagyméretű funkcionális városi térségek kategóriájába eső metropolisz térségek és regionális szerepkörrel bíró prefektúra központok mellett –, amelyek a területi versenyképesség szempontjából kedvező pozícióval rendelkeznek, azaz versenyképesek. Ezzel indokolható ezen térségek beható vizsgálatának szükségessége. A disszertáció **5. fejezete** nyújt összefoglalást a kérdőíves felmérés eredményeiről.

A dolgozatot a **6. és egyben utolsó fejezet** zárja az eredmények összefoglalása és a tézisek megfogalmazása mellett a további kutatási irányok felvázolásával.

A disszertációban előforduló japán kifejezések, személy- és helységnevek írása nem kiejtés szerint történt, hanem az ún. *Hepburn rōmaji* átírási szabályzatnak megfelelő írásmód alkalmazásával.

2. BEVEZETÉS A JAPÁN GAZDASÁG- ÉS REGIONÁLIS POLITIKÁBA

2.1. Bevezetés

Ez a fejezet Japán gazdaság- és területi politikát ismerteti, amely a kutatás elméleti keretét jelöli ki. Először az ún. vasháromszöget alkotó szereplők (üzleti szféra – állami bürokrácia – politikai elit) és a lakosság szemszögéből külön-külön vizsgálva bemutatom a *japán fejlesztő állam modellt* (másképp *Japan Inc.*). A modell működési logikájának megismerése a vizsgált téma szempontjából nélkülözhetetlen, hiszen a japán regionális politika számára ez a sajátos gazdaságfejlesztési modell adja a keretet, az ebbe beleágyazódva, ennek alárendelve működik. Kizárólag a modellt alkotó szereplők sajátos kapcsolatrendszerének, illetve a történelmi háttéresemények ismeretében érthető meg, hogyan sikerült Japánnak ezzel a modellel viszonylag rövid idő alatt felzárkózni a fejlett ipari országokhoz. Ugyanakkor a modell szereplői közötti kusza érdekháló feltárásával lehet megérteni azt is, hogy az időközben igencsak megváltozott környezethez miért nem sikerül megfelelő paradigmaváltással alkalmazkodni.

A fejezet a továbbiakban bemutatja Japán *átfogó területfejlesztési koncepcióinak* legfontosabb célkitűzéseit és eszközeit, illetve a *területfejlesztési törvény* főbb jellemzőit. Erre az intézményi háttérre, törvényi keretre épülnek rá a későbbi fejezetekben lefolytatott elemzések. A japán területfejlesztési tervek ismertetésénél az öt hosszú távú, átfogó területfejlesztési koncepcióra térek ki¹¹.

A fejezet részeként mutatom be a *japán területi önkormányzatok finanszírozási rendszerét*. Ez a vizsgálat azért fontos, mert a japán regionális politika legfontosabb célkitűzését, a területi kiegyenlítődést, az önkormányzati finanszírozási rendszerének – elsősorban méltányossági szempontokat tükröző – *sajátos pénzügyi kiegyenlítési mechanizmusán* keresztül valósítja meg.

2.2. A japán gazdaságfejlesztési modell sarokkövei

Ahogy a disszertáció bevezetőjében is utalás történt rá a japán gazdaság 1945 utáni szárnyalását – a japán csodát – igen sokan és meglehetősen sokféleképpen magyarázzák. A hasonlóságokra hangsúlyt helyező *mainstream irányzat* képviselői a demokráciát és szabadpiaci kapitalizmust hozó amerikai megszállásban, azaz a nyugati

¹¹ Természetesen számos más szakpolitikához köthető tervek is léteznek (pl. a technológiai fejlesztés területéhez kapcsolódók), de ezek részletes feldolgozása meghaladja jelen disszertáció kereteit. Ugyanakkor a téma szempontjából fontos további tervekkel a 3. fejezetben foglalkozom röviden.

fejlett országokéhoz hasonló politikai és gazdasági berendezkedés sikeres meggyökeresítésében, vélték felfedezni az ország későbbi sikereinek magyarázatát. Ugyanakkor Amerika a hidegháború végével Japánnal szembeni hozzáállásának felülvizsgálatára kényszerült. Felismerve, hogy a kommunista ideológia kelet-ázsiai előretörésében az 1950-es évektől katonai villámhárítóként használt Japán túlzottan is kihasználta a kínáló kedvező nemzetközi politikai környezet nyújtotta lehetőségeket, és akire ezért már komoly versenytársként kell tekintenie. Ezzel szemben a kulturális különbségek kihangsúlyozásával az egyediséget, másságot középpontba helyező **kulturális** (vagy **antropológiai irányzat**) az 1980-as években és az 1990-es évek elején, azaz a japán gazdasági sikerek csúcsán kezdett elterjedni. Az irányzat népszerűségét japán körökben erősítette, hogy a kulturális különlegességre alapozó elméletek nagyon jól felhasználhatók voltak az Amerikával egyre súlyosabb kereskedelmi súrlódások erősödése idején a japán protekcionista importkorlátozás szükségességét alátámasztásuk, illetve az ezzel egyet nem értőket, ha ideiglenesen is, de el lehetett némítani¹². Az 1990-es évek elején az ingatlanpiaci buborék kipukkadásával és a mai napig elnyúló gazdasági stagnálás időszakának beköszöntével, a japán csoda végével, a kulturális irányzat egyre inkább háttérbe szorult, sokak szemében teljesen vagy legalább részlegesen elveszítette létjogosultságát.

Amint arra a bevezetőben is utalás történt, a kulturális irányzattal párhuzamosan az 1980-as évek elejétől fogva folyamatosan nőtt a népszerűsége a **revizionista irányzatnak**. Az irányzat képviselőinek elgondolása alapján Japán felfedezte a gazdasági Kánaánba vezető utat, de ez az út jelentős eltérést mutat a Japán második világháború utáni helyreállításáért felelős McArthur tábornok által elgondoltakhoz képest. Továbbá az irányzat képviselői nemcsak felhívják a figyelmet az eltérés Amerika számára igen-

¹² Az ún. „*nihon(jin)ron*” irodalom a kulturális irányzat egyik igencsak szélsőséges irányvonala, amely a japán gazdasági csodát a japán nép egyediségével magyarázza. Az irányzat képviselőinek meggyőződése szerint az egyediség elsődlegesen a nyugatitól teljesen eltérő kultúrából és mentalitásból ered. Akadnak olyan elméletek is, amelyek pl. a sajátos japán klimatikus viszonyokból, annak japán emberekre gyakorolt sajátos hatására vezetik vissza. A japán egyediség, másság tényezőinek pontos megragadására számos kutató vállalkozott (*Benedict*, 1974; *Reischauer*, 1977; *Doi*, 1986; *Dale*, 1986; *Emmott*, 1993; *Davies – Ikeno*, 2002). Az egyik közismerten igen szélsőséges megnyilvánulását az irányzatnak *Tadanobu Tsunoda* képviseli 1985-ben *The Japanese Brain: Uniqueness and Universality (A Japán Agy: Egyediség és Egyetemesség)* címen megjelent tanulmányával, melyben a szerző nem állít kevesebbet, minthogy a japánok a nyugati emberektől eltérő módon használják az agyukat (*Tsunoda*, 1985). Igaz vagy sem arról mindenki belátása szerint dönthet. Tény viszont, hogy a tanulmányokkal alátámasztott különbségek nagyon jól felhasználhatók Japán protekcionista külkereskedelmi politikájának védelmére. Ez történt például az LDP agrártanács vezetőjének, Hata Tsutomu-nak washingtoni látogatása idején, 1987 decemberében is. Tsutomu egy sajtótájékoztatóján kifejtette, hogy a japán belföldi rendszer nem képes az amerikai marhahús megemésztésére, mivel az kb. egy méterrel hosszabb, mint az amerikai belföldi rendszer (*van Wolferen*, 1989; *Lehner*, 2013)

csak negatív következményeire, hanem figyelmeztetnek is, hogy Amerikának komolyan kellene vennie Japánt, helyére kellene tennie végre (*Japan bashing*¹³), és esetleg tanulnia tőle (Vogel, 1979; Weidenbaum, 1986).

A revizionisták szerint a második világháborút követően a japán társadalom hallgatólagosan elfogadott egy **új társadalmi szerződést**, melynek célja **az ország gyors talpra állítását követően a nyugati fejlett országokhoz való felzárkózás** megvalósítása (Schaede, 2004). Ferber (2012) véleménye szerint eme társadalmi megállapodás a japán társadalom tagjai számára egyfajta **nemzeti közös konszenzuson alapuló érdekvédelmet** jelent, ami pedig kivitelezésében egy igencsak sajátos rendszer (vagy modell) kialakulásához vezetett, amelynek legfontosabb jellemzője a **szereplőket összekötő sajátos érdek- és kapcsolatrendszer**. A rendszert meglehetősen sokféle névvel, jelzővel illették már, bár talán a leggyakrabban alkalmazott kifejezés a **fejlesztő állam modell**, vagy egyszerűen **Japan, Inc.** Johnson (1982) felhívja a figyelmet arra, hogy a gazdaságpolitikai modellek csoportosításával foglalkozó kutatók már régóta megkülönböztetik ezt a fajta modellt:

„A modern időkben legegyszerűbben Weber tett különbséget piaczgazdaság (*Verkehrswirtschaft*) és tervgazdaság (*Planwirtschaft*) között. Hasonló analógiára épülve Dahrendorf megkülönböztet piacracionális és tervracionális gazdaságokat, Dore különbséget tesz piaciorientációval és szervezetiorientációval jellemezhető gazdaságok között, míg Kelly szabályozás által kormányzott (*nomocratic*) és cél által vezérelt (*telocratic*) gazdaságokat különít el.” ... „Az olyan gazdaságok, mint a szovjet gazdaság nem tervracionális, hanem terv ideológiai.” ... „...Japán tervracionális, nem pedig tervgazdaságot folytató ország. Az 1925 utáni japán történelemből számtalan példa hozható fel annak illusztrálására, hogy a két dolog miért nem ugyanazt jelenti. Ez az a lecke, amit Japán kénytelen volt a saját bőrén megtanulni.” (Johnson, 1982, 18).

A modell szereplőiként azonosítják a **minisztériumi bürokráciát** (állami hivatalnokok), a választott **politikai pártok képviselőit** és az **üzleti szektort** (bankok és nagyvállalatok vezetői). Meglepő módon annak ellenére, hogy a japánok közös társadalmi szerződéséről beszélünk, egyetlen ezzel kapcsolatos elemzés sem emeli ki a **lakosságot**, mint a modell egyik meghatározó szereplőjét. A revizionista irányzatot képviselők eltérően vélekednek arról, hogy a kialakított sajátos japán modell szereplői közül mely csoport tekinthető a legmeghatározóbbnak, azaz hogy valójában ki vagy kik kormányozzák Japánt.

Az irányzat **elitista alirányzatának** képviselői szerint Japánt kizárólagosan az erős és magasan képzett állami bürokrácia irányítja, melynek az ország iránti elkötelezettségét és szaktudását általánosan elismerik és megbíznak döntéseikben (Vogel, 1979; Woodall,

¹³ A kifejezés Robert C. Angel nevéhez fűződik, aki a Japán Külügyminisztériumhoz tartozó Japan Economic Institute washingtoni irodájának volt az elnöke. Az általa megalkotott kifejezéssel az 1980-as években egyre erősebbé váló japánellenes amerikai közvélekedést kívánta csillapítani (Morris, 2011).

1996; *Milhaupt*, 2002). *Katzner* (2001) szerint a bürokrácia kiterjedt és korlátlan hatalmát bizonyítja, hogy nem csupán a japán újságírók és külső elemzők számára nehéz hiteles információkhoz jutni a japán állami bürokrácia döntéshozatali mechanizmusáról, de ugyanilyen nehéz helyzetben vannak maguk a választott politikusok is, akiknek a bürokraták voltaképp dolgoznak¹⁴. Többen is úgy vélik, hogy a minisztériumok közül az MITI¹⁵ ¹⁶ rendelkezik kiemelkedő szereppel. A minisztérium saját bürokratái által kitálat és irányított modell különleges pilot intézményeként felelős a növekedésorientált iparpolitika megvalósításáért és a külső-belső verseny szabályozásával a kiegyensúlyozott gazdasági környezet megteremtéséért (*Johnson*, 1982; *Watanabe – Honda*, 1992; *Okuno-Fujiwara – Okazaki*, 1999; *Ishi*, 1999; *Iyoda*, 2010). Mások a MOF¹⁷ bürokráciának erős érdekérvényesítő képességére mutatnak rá, mikor részletesen bemutatják, hogyan befolyásolta a Pénzügyminisztérium a politikusokat, hogy népszerűségüknek ártó olyan intézkedéseket is elfogadjanak, mint például az új fogyasztási adó bevezetését 1988-ban (*Gomez*, 2002).

Van olyan vélemény is, amely szerint a modellben a politikusok a főszereplők, akik nagyjából felvázolják az általuk elképzelt gazdaságfejlesztési politika alapvető kontúrvonalait, viszont engedik, hogy a bürokraták azok pontos kidolgozásakor és végrehajtásakor eltérjenek az eredeti elképzelésektől (*Ramseyer – Rosenbluth*, 1993). Mások a valóságot valahol a fenti két nézet között vélik felfedezni, miszerint ugyanolyan fontos szerepet töltenek be a döntéshozatalban a bürokraták, mint a politikusok, és

¹⁴ *Katzner* példaként említi *Nato Kanak* a vezető ellenzéki pártot (Demokrata Párt) képviselő, 1996-ban a *Hashimoto Ryutaro* által vezetett koalíciós kormány idején kinevezett egészségügyi és szociális miniszternek az érdekes esetét az állami bürokráciával. Az egészségügyi minisztérium élére választott *Kan* eltökélt szándéka volt, hogy fényt derítsen a minisztérium felelősségére a nem megfelelő kezeléssel kifolyólag HIV vírussal fertőzött (eredetileg vérzékenységet kezelő) vérkészítmények ügyében. *Kan* egy később megjelent könyvében, amelyet miniszterként szerzett tapasztalatairól írt, elárulta, hogy a bürokraták „kényszerítés” hatására felfedtek bizonyos információkat az ügyel kapcsolatban, de felszólították, hogy abból amit megtudott ne merjen nyilvánosságra hozni semmit. A legtöbbször meglepetésére *Kan* figyelmen kívül hagyta a figyelmeztetést, de amint a mandátuma lejárt az információforrás elapadt és azóta senki se tudott érdemben bárminemű információra szert tenni az ügyel kapcsolatban (*Katzner*, 2001).

¹⁵ MITI: *Külkereskedelmi és Ipari Minisztérium* (経済産業省: *Ministry of International Trade and Industry*), megnevezése 2001-től METI: *Gazdasági, Kereskedelmi és Ipari Minisztérium* (経済産業省: *Ministry of Economy, Trade and Industry*).

¹⁶ „Érdekes módon a MITI-ben dolgozó legtöbb állami bürokrata nem közgazdasági végzettséggel érkezik a minisztériumba. A jelentkezők legtöbbször a *Tōdai* (Tōkyōi Egyetem) jogi karáról kerülnek felvételre. Azok pedig, akik megfelelő gazdasági végzettséggel érkeznek a minisztériumba csak a legkritikább esetben kerülnek kulcsfontosságú pozíciókba” (*Ikeo*, 2000, 185). „A MITI számos módon avatkozhat bele az üzleti szektor működésébe: pl. exporttámogatás, importkorlátozás formájában, befolyásolhatja az országba érkező FDI-t, engedélyt adhat külföldi technológia megvásárlására, adókedvezményeket és kedvezményes kölcsönöket nyújthat az általa stratégiai szempontból fontosnak ítélt iparágaknak” (*Ishi*, 1999, 82).

¹⁷ MOF: Pénzügyminisztérium (財務省: *Ministry of Finance*).

egyáltalán nem kérdés, hogy legalább annyira hasznot húznak ebből a kooperációból, mint a politikusok (Gomez, 2002). Megint mások úgy vélekednek, hogy az üzleti szektor, azaz a japán nagyvállalatok és bankok tekinthetők a modell főszereplőinek, akik az irányításban még a bürokratákat is megelőzik. Ez az elképzelés abból indul ki, hogy a társadalmi szerződés legfontosabb tételének, a teljes foglalkoztatás megvalósítása az üzleti szektor feladata. A MITI csupán a számukra megfelelő iparpolitikával, a MOF pedig csupán kedvezményes finanszírozási lehetőségekkel támogatja az üzleti szektort a megvalósításban (Okazaki – Okuno-Fujiwara, 1999). A fentiek rámutatnak arra, hogy **a japán fejlesztő állam modell esetében az egyes szereplők súlyának megítélésében még mind a mai napig nincs konszenzus.**

A fentiekből eredően a revizionista irányzatot képviselők jelentős része a **pluralista alirányzatot** képviseli, amely szerint a modell sikeres működéséhez, a társadalmi szerződésben kitűzött célok megvalósításához, **több szereplő együttes és egyidejű közreműködésére** van szükség. A revizionisták szerint a japán modell magvát a politikusokból, bürokratákból és az üzleti szektor képviselőiből álló hárompólusú **vashárom-vasháromszög** jelenti, melynek szereplői kiforrott érdek- és kapcsolatrendszer mentén valósították meg azt a növekedésorientált gazdaságpolitikát, amely révén mára Japán fejlett és erős országnak tekinthető (Ginsburg, 2001; Kerbo – McKinstry, 1995; Woodall, 1996; Ishi, 1999, Colignon – Usui, 2003; McCormack, 2002; Sakakibara, 2003; Feldhoff, 2005; Cargill – Sakamoto, 2008; Carpenter, 2008).

Az 1980-as évek második felétől az egészségtelenül elnyúló gazdasági stagnálástól szenvedő japán gazdaság legfőbb baját épp a **vasháromszög szereplői által kialakított érdek- és kapcsolatrendszer felszámolhatatlanságában** látják többen is (van Wolferen, 1989). Mára nyilvánvalóvá vált, hogy a három szereplő összefonódása tagadhatatlanul hozzájárult a japán társadalmi szerződésében kitűzött célok megvalósulásához, viszont Katz (1998) szavaival élve, mivel időközben mind a külső, mind a belső körülmények jelentősen megváltoztak a kialakított, korábban jól működő rendszer egyszerűen „*megsavanyodott*”. Ozawa (1996) hasonló megállapításra jut és kijelenti, hogy az ország egy sajátos „*japán betegségben*” szenved, amit a túlzott állami beavatkozás és a neomerkantilista iparpolitika okoz:

„A dirigista gazdaságfejlesztési politika Japán számára megteremtette a lehetőséget, hogy profitálni tudjon Amerika szabadkereskedelmi rendszeréből. Számára igen kedvező módon – a külföldi tőke jelentős beengedése nélkül – sikerült kialakítania ipari bázisát. Ez a rendszer az 1970-es évek végéig jól működött. Japán jelentősen modernizálni tudta nehéziparát és a vegyiparát, majd megkezdte járműiparának és az elektronikának a megerősítését. A felzárkózásban kulcsszerepe volt az

állami irányítás alatt álló bankokon keresztül történő finanszírozásnak, a keiretsu rendszernek¹⁸, az ID (inner-dependent) vállalkozásoknak¹⁹ és a japán típusú menedzsmentnek. Ez az intézményi környezet párosulva a háború utáni humán erőforrás fejlesztésére, az oktatás javítására tett erőfeszítésekkel gyors technológiai abszorpciót tett lehetővé, a termelékenység növekedését és hozzájárult számos innováció megvalósulásához. Azonban amint Japán erős ipari nagyhatalommá vált, a kialakított intézményi berendezkedés nemcsak hogy elavult, de egyben a további növekedés akadályozójává is vált” (Ozawa, 2000, 486–487).

A problémát az okozza, hogy a szereplők igen eltérő szövevényes érdekrendszerrel bírnak, ami természetesen nem okoz problémát, ha az érdekek valahogy összeegyeztethetők egymással. Úgy tűnt, hogy az 1980-as évek közepéig ezt sikerült megvalósítania Japánnak. A körülmények megváltozása minden szereplőt szerepének és érdekei újragondolására kényszerít. A japán modellt jellemző anomáliákra utal, hogy az újragondolás helyett a szereplők foggal-körömmel ragaszkodnak korábban megszerzett territóriumuk fenntartásához. Ennélfogva következhet be az, hogy **egy korábban sikeres ország maga hozott létre olyan átláthatatlan intézményi merevséget, amely hosszú vergődésre kényszeríti a saját maga által létrehozott aranykalitkában** (Olson, 1982; Cameron, 2005). Tény, hogy a japán aranykalitka még csillog, de egyre kevésbé, miközben mások (Kína, és egyre inkább Dél-Korea) könnyedén túlszárnyalják (Olson, 1982; Cameron, 2005). Ebben a tekintetben viszont egy gyenge államról beszélünk, amely érdekek sűrű hálójába tekeredve nem képes úrrá lenni a különböző érdekeket képviselő politikai törzsek (*zoku-giin*) csatározásain (Osamu, 1997; Hill – Fujita, 2000, Kido, 2007).

A fentiek mellett többen is felismerték, hogy az egyes bemutatott irányzatok gyengesége elsősorban abban keresendő, hogy korábban a japán fejlesztő állam modell sikerességét egy-egy olyan jellemző aspektusának kiemelésével próbálták megragadni, amelyek bármelyike bár a modellre valóban jellemző, de kizárólagosan magyarázni azt nem képes (Ishi, 1999; Iyoda, 2010). Például utólag többen is rámutatnak, hogy egyáltalán nem elhanyagolható körülmény, hogy ez a kialakított sajátos japán fejlesztő állam modell milyen külső és belső körülmények között jött létre és működik. Japán esetében

¹⁸ Keiretsu (系列): az üzleti kapcsolatok és a keresztbetulajdonlás révén összefonódó informális vállalati csoportok. Mindegyik keiretsu magját egy bank és egy az exporttevékenységet segítő kereskedő vállalat adja. Az 1977-ben hatályba lépő Monopóliumellenes Törvény értelmében egy bank az adott vállalat részvényeinek maximum 5 százalékával rendelkezhet. A csoportosulás lényege, hogy a keiretsu tagok az összejátszást választják a versenyzés helyett, jelentősen hátráltatva ezzel a külföldi vállalatok japán piacra történő behatolását. Továbbá a japán belső piacon monopolhelyzetet élvező keiretsu-k magas árat tudtak kérni termékeikért. A kereszttulajdonlással egymás stratégiai partnereivé váló vállalatok számára – gyilkos verseny hiányában – nem nehéz megvalósítani alkalmazottaik életén át tartó foglalkoztatást. (Ming – Lai, 1999; Kensy, 2001; Todeva, 2005).

¹⁹ID (inner-dependent) vállalkozások: kizárólag a japán belső piacra termelő, jellemzően kis- és középvállalkozások, amelyek jelentős állami támogatásokban és védelemben részesülnek. Elsősorban a mezőgazdaság, erdőszet, halászat, telekommunikáció, közlekedés, kereskedelem, építőipar, pénzszektor (bankok, biztosítók, ingatlanpiac) területén működő vállalkozások (Ozawa, 2000).

nem szabad megfeledkezni arról, hogy az ország gazdaságának talpra állításában milyen fontos szerepe volt annak, hogy **Amerikának igen erős érdeke fűződött ahhoz, hogy Japán gazdaságilag megerősödjön**, hogy a japán nép munkához és megfelelő jövedelemhez jusson, elkerülve, hogy esetlegesen az elégedetlenkedés táptalaja lehessen a kommunisták erőre kapásának az országban. Természetesen mindennek előfeltétele volt a demokrácia garanciális feltételeinek megteremtése (új alkotmány, emberi jogok védelme, általános választójog, a császár szimbolikus szerepre korlátozása), az ország demilitarizálása (hadsereg feloszlata), földreform végrehajtása, a hatalmas ipari és pénzügyi konglomerátumok²⁰ felszámolásával a szabadpiaci verseny feltételeinek megteremtése, az oktatás és a közigazgatás átalakítása, és nem utolsósorban parlamenti reformok véghezvitele. Érdekes, de az előfeltételek közé sorolható, hogy Japán számára új alkotmányának híres 9. paragrafusa megtiltja a teljes értékű hadsereg fenntartását²¹. Költséges hadiipar nem lévén, így az egyébként is szűkös erőforrásokat a háború utáni talpra állítás időszakában a japánok teljes egészében a gazdasági növekedésre tudták irányítani.

1948-ban a világpolitikai helyzet rákényszerítette Amerikát, hogy átértékelje Japán szerepét, és annak nagyon gyors rekonstrukciójában tette érdekelté. Amerika hozzáállásának megváltozását nagyon jól szemlélteti a részben elengedett háborús jóvátételek, pénzügyi stabilizációs programok²², segélyek és kedvező hitelek nyújtása, az amerikai piac japán áruk előtti megnyitása, valamint számos modern technológia és géppark átengedése (Gordon, 2003; Farkas, 2009). Más részről Japánnak szerencséje is volt,

²⁰ Az ún. *zaibatsu*-k kereskedőcsaládok által irányított vertikális monopóliumok. Lényegében egy holding vállalat, amelynek finanszírozási bázisát egy teljesen a holding tulajdonában lévő bank, ipari bázisát pedig adott iparágat teljesen/részben domináló iparvállalatai adják. Hatalmas gazdasági potenciáljuknak köszönhetően befolyással bírtak a Japán Birodalom bel- és külpolitikájára. Bár MacArthur tábornok a szabad verseny megteremtése érdekében elrendelte a *zaibatsu*-k felszámolását, de az amerikai érdekek megváltozásával az 1960-as években az *Anti-monopólium Törvény* ellenére elnézték újjáéledésüket (Kensy, 2001).

²¹ Békeparagrafus: „Az alkotmány 9-es cikkelye értelmében Japánnak - világháborús vereségéből okulva - örökre le kell mondania az offenzív haderő alkalmazásáról. A „békeparagrafus” világosan kimondja, hogy „az államnak nincs joga hadviselésre, és a cél érdekében soha nem fog fenntartani földi, tengeri vagy légi erőket, sem más háborús potenciált.” Ennek értelmében Japán nemzetközi konfliktusok katonai erővel való rendezésében sem vehet részt. A második világháború utáni békeszerződések azt azonban nem zárják ki, hogy Japán önvédelmi célokra létrehozzon és fenntartsion katonai egységeket. A japán haderőt ezért is hívják Japán Önvédelmi Erőknek.” (*Biztonságpolitikai Corvinák*, Biztonságpolitikai kérdések Japánban).

²² *Dodge-terv*: Joseph Morrell Dodge 1949 februárjában érkezett Japánba, mint pénzügyi tanácsadó, azzal a nem csekély feladattal, hogy revitalizálja a japán gazdaságot. Feladata volt többek között, hogy a fiskális szigor erősítésével egyensúlyba hozni a japán állami költségvetést, illetve megfékezni az elszabadult inflációt (Gordon, 1993, 2009).

hiszen az ország talpra állását, a japán gazdaság motorjának az első lökést a **koreai háború** adta meg (1950-1953), melyben Japán az amerikai hadsereg kiszolgálója volt.

Ishi (1999) meglátása szerint az 1955 és 1973 közötti időszak gyors gazdasági növekedésében négy dolog játszott kiemelkedően fontos szerepet²³:

- (1) a magasan képzett, szorgalmas és mindenekelőtt olcsó **japán munkaerő**,
- (2) a rendelkezésre álló jelentős **tőke**: egyrészt a koreai háború bevételei, illetve az egyre növekvő lakossági megtakarítások, amit beruházások formájában a gazdaság fejlesztésére lehetett fordítani, növelve ezzel a munka termelékenységét,
- (3) az **új és innovatív külföldi technológia**, amelyhez a japánok szinte ingyen jutottak hozzá, ami szintén a munkatermelékenységnek a növekedéséhez járult hozzá,
- (4) a növekedés – beruházás – export hármast minden elé helyező állami beavatkozás a gazdaság működésébe (MITI iparpolitikája és az azt támogató MOF).

Grabowski – Sharma – Dhakal (1989) tanulmányukban Granger-okság teszt alkalmazásával szintén bizonyították, hogy a háborút követően Japán gyors növekedésében az **export**, az agrárgazdaság produktivitásának növekedése és a temérdek rendelkezésre álló olcsó munkaerő játszotta a főszerepet. *Hatemi-J* (2002) szintén Granger-oksági tesztel vizsgálta az 1960-1999 közötti időszakot, és az előző szerzőkhöz hasonlóan arra a megállapításra jutott, hogy a japán gazdasági növekedésében az export játszotta a legfontosabb szerepet.

Nem szabad megfeledkezni azonban arról sem, hogy 1946-ot követően Japánban a születési ráta jelentősen megugrott („baby boom” generáció). 1945-ben az ország lakosainak száma 72 millió volt. 1960-ban elérte a 93,4 millió főt, ami 1970-re már meghaladta a 100 millió főt (103,7 millió), 1980-ra pedig a 117 millió főt. A bemutatott demográfiai adatok alapján Japán népessége az időszak alatt több mint 60%-kal nőtt. Ami talán még ennél is meghatározóbb, hogy a háztartások számának növekedése jóval meghaladta a lakosság számának növekedését: míg 1955 és 1975 között a lakosság 20%-kal nőtt, addig a háztartások száma ennél messze nagyobb mértékben, 80%-kal emelkedett. Míg korábban jellemző volt, hogy akár három generáció is együtt élt egy háztartáson belül, az 1980-as évekre az egyszemélyes háztartások, illetve gyermektelen vagy fiatal, még nem házas gyermekükkel együtt élő háztartások voltak terjedőben. A folyamatot elsősorban a jobb munkalehetőségek miatt a vidéki térségekből nagyvárosokba vándorló fiatalok váltották ki. Az új háztartások számának növekedése egyfelől

²³ Ishi-hez igen hasonló megállapításra jutott *Denison* és *Chung* 1976-ban.

folyamatosan olcsó és képzett munkaerővel látta el a növekvő japán gazdaságot, kezdetben elsősorban a városi térségekben, másrésztől, ha lassan is, de a növekvő bér folyamatosan erősödő, állandó keresletet biztosított a japán termékek és szolgáltatások iránt:

„Mikor a fiatalok elhagyták a vidéki falvakat és elköltöztek a városokba egyben új háztartások jöttek létre. Ezen új háztartások mindegyike keresletet generált fogyasztási cikkek és az azok működtetéséhez szükséges energia iránt. A városi térségekbe áramló lakosságtömeg volt az, amely a gyors gazdasági növekedés idején (1955 és 1970 között) magas belső keresletet tudott biztosítani a Japán gazdaság számára” (Yoshikawa, 1999, 14).

Kezdetben a hihetetlen gazdasági növekedést a **fogyasztási kereslet folyamatos növekedése** biztosította: 1964-re a japán lakosság 90%-a rendelkezett a három szent dologgal (televízió, elektromos hűtő és mosógép) (Horsley – Buckley, 1990). Természetesen nem vitatható el, hogy nagyon fontos belső tényező maga a kultúra, amelyet elsősorban az a magasan képzett, szorgalmas, lojális japán nép képvisel, amely ha arról van szó, igen magas megtakarítási hajlandósággal is rendelkezik (Ishi, 1999; Iyoda, 2010). Egy átlagos japán család a jövedelmének 25%-át megtakarította 1974-re, pont kétszer annyit, mint 1955-ben (Allinson, 1997, 101, idézi McCargo, 2004).

Ehrlich (1979) meglátása szerint Japánban a fejlesztő állam logikájából következően egy **„sajátos alkotó dualizmus”** jutott érvényre. Ez a dualizmus a szerző felfogásában a gazdasági növekedés tekintetében megkésett országok elkerülhetetlen, törvényszerű jellegzetessége. A későn fejlődő országok esetében a felzárkózás elengedhetetlen eszköze a fejlett országok modern technológiájának átvétele. A felzárkózás sikere viszont nagymértékben azon múlik, hogy a külföldről behozott modern technológia interakcióba képes-e lépni – a belső adottságok, feltételek módosulásával – a tradicionális szektorral, azaz a kettő összefonódottsága válik jellemzővé vagy fennmarad az elválasztottság. Amennyiben ki tud alakulni a modern és tradicionális szektorok harmonikus szimbiózisa akkor az a gazdasági növekedést serkentheti. Ugyanakkor, ha az elválasztottság fennmarad, az egyenlőtlenségek kialakulása megakadályozza a gazdasági dinamizmus kibontakozását. Ehrlich kutatásai alátámasztották, miszerint Japánban sikerült megvalósítani az összekapcsolást:

„A japán iparosodási folyamat két lábón járó jellege, összekapcsoltan kétpólusú volta a II. világháborút követő szakaszban ... új minőséget ért el.” ... „A gyárparban – mint láttuk – a fejlett Nyugaton kialakult technika átvételére került sor. Ez a technikaátvétel fokozatosan közelítette a mindig élenjárót, és ezzel párhuzamosan ment végbe az egyszerű adaptáció, az átalakítás és újat teremtés. Az adaptáció, átalakítás, újat teremtés sajátosságát pedig ismét a japán iparosodás összekapcsolatlan kétpólusú volta adja. A japán ipar úgy adaptál, úgy alakít át, úgy teremt újat, hogy kiépíti az ipari feldolgozásnak azt a műveleti rendszerét, azt a részekre, illetve műveletekre bontást, amelynek keretében a nagy kézügyességet, szorgalmat, pontosságot, megbízhatóságot és technológiaalkalmazási készséget igénylő munkaelemek átvihetők a miniüzemekbe. A

tradicionális a folyamatosan átrendeződő falusi és városi miniüzemek formájában ott van a rohamosan kiépülő nagyipar mellett, közvetlen termelési kapcsolatban áll vele. A folyamatban az egyre fontosabb szerepet játszó kutatás is kiveszi részét. A gyáriparhoz kapcsolódó alkalmazott kutatásnak egyik sajátos és a kutatóbázisok kiépülését is előrevívő feladata a miniüzemekre alkalmazott, a miniüzemek termelése szempontjából leghatékonyabb technika-technológia és munkaszervezés kialakítása.” ... „...ez a tradicionálisban kialakított új minőség, magasabb színvonal egyik alapvető eleme annak a gyors növekedésnek, amely a japán gazdaság (ipar) II. világháború utáni útját jellemzi.” (Ehrlich, 1979, 248-249).

Nehéz megítélni, hogy Japán mennyire volt (lehetett) tudatos abban, hogy milyen módon és mennyire használja ki a külső lehetőségeket és belső adottságait. Egyesek úgy vélekednek, hogy McArthur tábornok és Yoshida Shigeru miniszterelnök (1946-1947, 1948-1954) létrehozott egy erőteljes gazdasági irányultsággal (bankokat és nagyvállalatokat preferáló) és mellékszerepű elnyomott nemzeti öntudattal jellemezhető **japán vegyesvállalatot** (innét ered a **Japan, Inc.** megnevezés), amit anyagi jóléért cserébe, de egyben kultúrája és elvei feláldozásával, a „*gazdasági állattá*” vált japán nép elfogad (McCormack, 1986). Ennek a folyamatnak a súlyos negatív következményeire számos japán művész hívta fel a figyelmet az 1950-es években²⁴.

Egyesek meglátása szerint a fejlesztő állam modell egyáltalán nem tekinthető új tárlalmánynak. A bürokratikus adminisztráció gyökerei egészen a Meiji-restauráció²⁵ (1868-1912) ideig nyúlnak vissza (Johnson, 1975; Koh, 1991; Carpenter, 2008). A sógunátus korát felszámoló Meiji-restauráció elősegítette, hogy Japán rendőrállami szerepén túlnőve centralizált bürokratikus állammá váljon. Az uralkodó fenn kívánta tartani az ország szuverenitását, amit pedig a korábbi nagyúri (sógunok) rendszerének felszámolásával, és helyette a birodalmi hadsereg és a bürokrácia szerepének megerősítésével kívánt elérni. A bürokrácia Japánban része a kormányzó elitnek. A Meiji-kor idején született alkotmány 10. cikkelye szerint a japán császár nevezi ki az egyes minisztériumok élére az állami hivatalnokokat, állapítja meg bérüket, illetve menti fel őket kötelezettségeik alól. Így ők kizárólag az uralkodónak tartoznak elszámolással. Ezért inkább tekinthetők az uralkodó hivatalnokainak, nem pedig a köz választott szolgálóinak. Ebből következik, hogy mindaddig, amíg az uralkodó hatalmon van, hivatalnokai a nevében lényegében korlátlan hatáskörrel rendelkeznek. Így a japán bürokrácia a politikusokkal és a parlamenttel szemben kizárólagos jogosítványokra tehetett szert,

²⁴ Számos olyan filmművészeti alkotás született ebben az időben, melyek az ősi szokások és tradíció szerint élő, azokat a végtelenségig tisztelő yakuzákról és samurájokról szólnak, akik hőiesen ellenállnak az (amerikai) elnyomásnak. Hasonló céllal született meg az eredetileg Japánból importált Godzilla is (japán nevén Gojira), aki a japán verzió szerint egy szörnyű atomtámadás következtében Japánra rászabadult szörnyeteg (Goto-Jones 2009).

²⁵ A Meidzsi-restauráció (明治維新) idején számos reformot hajtottak végre, amelyek az ország radikális politikai és társadalmi átalakulását eredményezték. Többek között elfogadták Japán első alkotmányát, megalakult a parlament, illetve a főváros Kyōto helyett Tōkyō lett (Gordon, 1993, 2009).

amit számára az alkotmány garantált (*Koh, 1991*). Abban az időben meghozott reformok gazdasági növekedést és modernizációt eredményeztek, és az ország megmenekülését a gyarmati sorba süllyedéstől (*Muehlhoff, 2013*).

1912-ben Meiji császár halálát követően fia, Yoshihito került trónra (1912-1926), ezzel kezdetét vette az ún. Taishō-kor (1912-1926). Taishō császáron csecsemőkori agyhártyagyulladás következményeként hamar elhatalmasodott az elmebetegség, így fia, Hirohito már 1921-ben régensként kormányozni kényszerült az országot. Az új császár uralkodásának időszaka alatt, 1918-ig Japánban liberáldemokrata fordulat következett be. A korszakot „Taishō demokráciaként” emlegetik, mivel angol-amerikai jogintézmények mintájára meghonosult a pártalapú képviselői demokrácia és kormányzás, törvénybe iktatták az általános választójogot (25 éven felüli férfiak számára), létrejöttek az első szakszervezetek és baloldali pártok. A Meiji alkotmány 1890 és 1947 között volt érvényben, amely idő alatt azonban nem csupán a demokrácia, hanem a militarizmus is teret tudott nyerni. A negatív folyamat jobboldali aktivista szervezetek megerősödésével kezdődött, akik 1925-ben elfogadták a közrendháborítási törvényt és szorgalmazták a titkosrendőrség erőteljesebb fellépését. Végül a demokratikus jogokat, bürokráciát is maga alá gyűrő katonaság átvette a hatalmat az 1930-as évek folyamán, hogy a közös cél érdekében egy felülről irányított, centralizált, erőteljesen tervezett és racionalizált japán gazdaságot hozzon létre a háborús gépezet kiszolgálására. Ezt nevezik **1940-es rendszernek** (*Buruma, 2003; Tamás, 2012*).

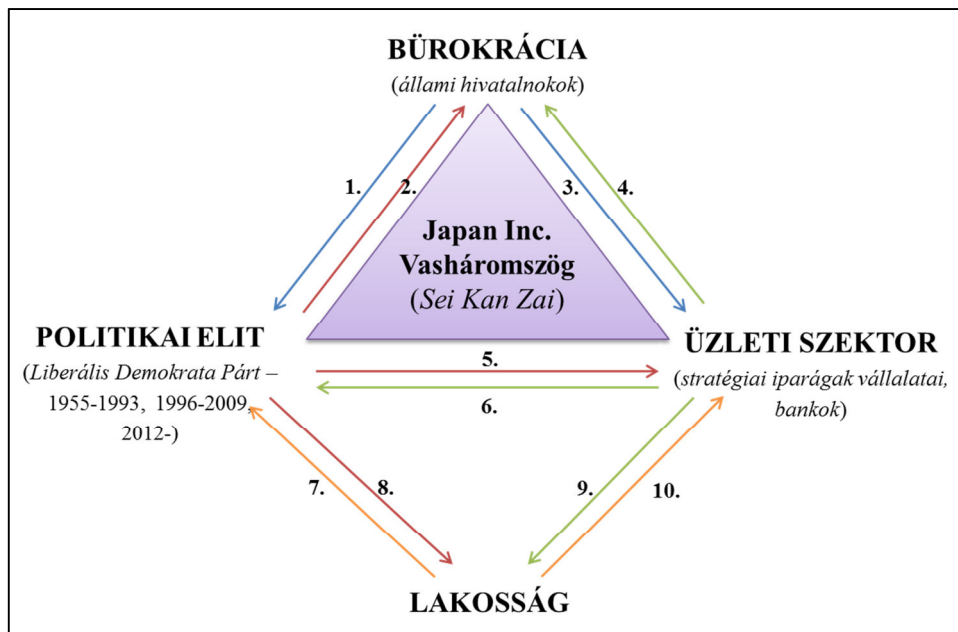
Többek meglátása szerint ennek az 1940-es rendszert jellemző erős állami kontrollnak (vagy legalábbis bizonyos elemeinek) sikerült túlélnie a második világháborút. Az eltérés abban áll, hogy a háborús bűnökkel vádolt katonaság felelősségre vonásával az állami bürokraták kerülhettek újra kedvező helyzetbe, hiszen az ország mielőbbi talpra állítása jól képzett, tapasztalt gazdasági szakemberek nélkül elképzelhetetlen lett volna. A szükség kényszert bont alapon számos példa van rá, hogy személyükben is változatlanul azok az állami hivatalnokok kerültek vissza a minisztériumokba, akik a háború idején is közzolgák voltak (*Johnson, 1975*).

A 2. ábra a **vasháromszög** szereplőinek sajátos kapcsolatrendszerét mutatja be. Kölcsönösségen alapuló sajátos érdekrendszer kapcsolja össze az állami bürokratákat a politikusokkal (1–2.) és az üzleti szektorral (3–4.). A politikai pártok vezetőit szintén kölcsönös érdekek szövevényes hálója fűzi az üzleti szektorhoz (5–6.). Népszerű elgondolást, miszerint az állami bürokrácia a leginkább meghatározó szereplője a felépítménynek. Ezt cáfolja, hogy **a modell könnyen meginog, amit valamely okból**

kifolyólag a szereplők érdekei megváltoznak, és ebből kifolyólag a kölcsönösség más szereplővel vagy szereplőkkel megszűnik.

Meglepő, hogy a többek által is interpretált modellben egyáltalán nem jelenik meg a lakosság, holott ha a társadalmi szerződés kitűzött célját vesszük alapul, annak megvalósítása nem lehetséges, amennyiben a lakosság nem mutat hajlandóságot a közreműködésre (7–8. és 9–10). Ennek megfelelően a szereplők kapcsolatát bemutató ábra kiegészítésre került.

2. ábra A japán modell szereplői: a „vasháromszög”

Forrás: Saját szerkesztés Johnson (1975), Ishi (1999, 85.), Cargill – Sakamoto (2007) alapján.

1 – 2. Bürokrácia – Politikai elit kapcsolata

A politikusok számára nélkülözhetetlenek az állami bürokraták. Választások idején az állami hivatalnokok aktív részvételével és segítségével történik a választási kampány lebonyolítása. Az üzleti szektorral való kiterjedt kapcsolataik révén az állami bürokraták rendelkeznek a legpontosabb információkkal a gazdaság állapotáról, a választók elvárásairól, ezért ők tudják megmondani a politikusoknak, hogy milyen választási ígéretekkel vértézhetik fel kampányukat. Adekvát információk birtokában az állami bürokraták hatáskörébe tartozik a különböző fejlesztési tervek kidolgozása és azok megvalósítása is. A politikusok feladata lényegében elfogadni az állami bürokraták szaktudását, paternalizmusát. Az engedelmességért cserébe a bürokraták különböző kedvezményekkel, beruházásokkal kárpótolják a politikusokat. Számos olyan esettel találkozhatunk, hogy egy politikus korábban állami bürokrataként dolgozott valamelyik minisztériumban.

3 – 4. *Bürokrácia – Üzleti szektor kapcsolata*

A háború után romokban heverő országnak döntenie kellett. A társadalmi szerződésben kitűzött célok megvalósítása (a talpra állás és megelőzés) a szűkösen rendelkezésre álló erőforrások igen racionális felhasználását igényelte. A japánok ennek megoldására már korábban alkalmazott eszközhöz nyúltak vissza: a *racionalizált iparpolitikához*. Ennek lényege, hogy tervezett és központilag irányított iparpolitikát valósítanak meg, kijelölve azon néhány fejleszteni kívánt ígéretes iparágat, amelyek várhatóan a fejlesztések nyomán képesek helyt állni a nemzetközi versenyben.

Az állami bürokraták munkája leginkább a filmes producerekéhez hasonlít. Hasonlóan a producerekhez olyan szakemberek, akik megteremtik a kijelölt iparágak működéséhez szükséges pénzügyi feltételeket (pl. adókedvezmények, támogatások, védelem, kedvező elbírálás stb. formájában), felelősek az adott iparág zavartalan működéséért (pl. verseny szabályozása, információk beszerzése), részt vesznek az adott iparág átfogó irányításában. A bukás és a sikerre vittel azonban csak részben az ő felelősségük. A politikusoknak kell felvállalni a programokat a nyilvánosság előtt, így a lakosság inkább hozzájuk köti azok sikerét vagy épp bukását. Bukás esetén előfordul, hogy lecserélik a korábbi teljes politikai stábot, de az új népszerűségnek örvendő stábot is jellemzően ugyanaz a „producer” menedzseli.

Modellben betöltött szerepük alapján az állami bürokraták inkább tekinthetők tehát szervezőknek, szponzoroknak (Gao, 2004). Nem kényszerítés útján érik el, hogy az üzleti szektor a minisztérium elvárásainak megfelelően működjön. Sokkal kifinomultabb eszközökkel történik a befolyásolás. Az ún. *adminisztratív irányítással* meggyorsítják egyes iparágak fejlődését vagy épp visszafogják azt. Az iparpolitika kialakításáért felelős minisztériumok legfontosabb feladata, hogy védjék az általuk felkarolt iparágak érdekeit. Minden iparág létrehozta az érdekeit képviselő iparági szövetségét²⁶, amely az adott iparágon belül működő vállalatok képviselőiből áll. A nagyvállalatok szövetségeik élére maguk közül választanak vezetőt. Minden szövetségnek megvan a maga tükörosztálya az iparágért felelős minisztériumon belül. A minisztérium adott iparágért felelős osztálya és az adott iparági szövetség közös ülésen határoznak az adott iparág sorsáról²⁷. Az iparág érdekeit az őt képviselő

²⁶ Keidanren, 経済団体連合会.

²⁷ A hivatalnokok és az üzleti szektor közötti megbeszélések sokkal fontosabbak, mint az üzleti szektor és a politikai pártok vezetői közötti egyeztetések. A politikai vezetők és az üzleti szféra közötti tárgyalások formális jellegét bizonyítja, hogy utóbbi egyeztetések érdemben nem tartanak 15-20 percnél tovább (Okazaki, 2000).

minisztériumi osztály feladata érvényesíteni a többi iparág érdekeit képviselő osztályokkal szemben. Az adminisztratív irányítás sem tekinthető új találmánynak. A második világháború után kialakított japán gazdaságfejlesztési modell itt is egy korábban már jól bevált eszközhöz nyúlt vissza (*Okazaki, 2000*).

A politikai tanácsadó szerepét betöltő üzleti szektor elnézi az állami bürokraták nem is annyira „láthatatlan kezét”, viszont jócskán megkéri ennek az árát. Köztudott, hogy Japánban az állami postabank által gyűjtött lakossági betétállomány és az állami nyugdíjalap felett az állam, pontosabban a MOF *Trust Fund Hivatala* diszponál. A lakossági betétállomány és a nyugdíjalap egy az egyben az ún. **második (vagy árnyék)** költségvetésbe (FILP)²⁸ kerül. A FILP 15-20%-a származik a nyugdíjalapból, 80-85%-a pedig a japán állami tulajdonban lévő postabank bankbetéteiből. Az 1980-as években a japán postabankhoz került a lakossági megtakarítások 32%-a. 1988-ban 28 ezer milliárd jent felhalmozó FILP hozzávetőlegesen az adott év államháztartási költségvetésének felét tette ki. Népszerűségét más magánbankokkal szemben az adómentes ún. *teigaku* betétszámla adja. Az országszerte létező 23 000 postafiók kényelmes, bárki számára könnyen elérhető szolgáltatásokat nyújt (a legtöbb ATM automatával rendelkező bank). A japán állami postabank által gyűjtött bankbetétek nem csupán a felettük diszponáló MOF, valamint az elosztásukról döntő MITI számára bír jelentőséggel. A japán állami postabank fontos szerepet tölt be a politika számára is, hiszen egyrészt a közel 400 000 állami alkalmazottat foglalkoztató állami tulajdonban lévő intézmény fontos szavazóbázisa az LDP-nek²⁹. Másrészt nem meglepő, hogy a helyi választásokon induló postamesterek szintén az LDP színeiben indulnak. A hatalmas összeg felhasználásáról az állami bürokraták szabadon dönthetnek. Érdekeik mentén kiválasztják, hogy mely iparágat fogadják kegyeikbe. Ezért cserébe az információkon kívül még egy nagyon fontos dolgot várnak az állami hivatalnokok: elérve a nyugdíjas kort, hivatalukból való távozásuk utáni jól fizető munkahelyet a kedvezményezett vállalatnál vagy banknál. Az ún. **amakudari** (lefordítva **mennyből alászállott**) érvényesülése esetén a minisztériumi hivatalban magas rangot elért hivatalnok a nyugdíjas kort elérve, átkerül például egy az adott prefektúrában vagy településen meghatározó feladatokat ellátó állami (vagy kvázi állami) intézmény élére. Például kinevezik a helyi adóhivatal vagy helyi állami bank élére, vagy bekerül egy helyi állami vállalat vezetőségébe. Ettől fogva

²⁸ FILP: Fiskális Befektetési és Hitelezési Program, *Fiskal Investment and Loan Program*.

²⁹ Liberális Demokrata Párt (自由民主党): konzervatív liberális politikai párt Japánban. Egyszeri, tizenegy hónapos megszakítást leszámítva 1952 és 2009 szeptembere között volt kormányzó párt Japánban. A párt 2012-ben Shinzo Abe vezetésével újra kormányt alakíthatott.

a „mennyből alászállott” ex-hivatalnokok összekötő láncszemként funkcionálnak a cég/intézmény és az ahhoz kapcsolódó minisztérium között. A kétirányú kapcsolat révén egyrészt a volt hivatalnok lobbitevékenységet folytat az adott intézmény/vállalat számára a kapcsolódó minisztériumnál, másrészt viszont a központi kormány meghosszabbított kezeként is működik, és biztosítja a minisztérium számára a közvetlen ellenőrzés lehetőségét.

5 – 6. Politikai elit – Üzleti szektor kapcsolata

Választások idején az egyes politikai pártok kampányait az üzleti szektor támogatja. Ezért cserébe az adott politikai párt, természetesen amennyiben nyer, a támogató érdekeit (jelentős mértékben) fogja képviselni. A Liberális Demokrata Párt létrejötte (1955) előtt még két részből állt. A Liberális Pártot (LP) a könnyűipar és a pénzügyi szektor támogatta, míg a Demokrata Párt (DP) képviselőit a nehézipar pártfogolta. Nobosuke Kishi miniszterelnök idején (1958-1960) a DP erősödött meg, így a nehézipar kerülhetett kedvező helyzetbe. Ebből következett, hogy Kishi volt az első olyan politikus, aki szerette volna elérni a japán alkotmány híres 9. cikkelyének felülvizsgálatát és megszüntetését. Ettől az ország katonai függetlenségének visszaállítását remélte, hiszen a személyét támogató nehézipar (korábbi hadiipar) képviselőinek ez állt volna az érdekében. A Kishi miniszterelnököt követő Hayato Ikeda (1960-1967) viszont már az LP pártfogoltja volt, ami a pénzügyi szektornak és az építőiparnak kedvezett³⁰.

7 – 8. Lakosság (választók) – Politikai elit kapcsolata

A társadalmi szerződés értelmében a lakosság biztos munkahelyet, megélhetést biztosító jövedelmet, növekvő életminőséget, kiszámítható jövőt vár az általa megválasztott politikusoktól. Az 1947. május 3-án életbe lépett japán alkotmány 27. paragrafusának 1. cikkelye rögzíti a japán emberek munkához való jogát. Az alkotmányban foglaltak érvényesülését az adott kormány kötelessége biztosítani, akár a munkapiac működésébe történő beavatkozással is. Így lehetővé teszi, hogy a munkát keresők megtalálják a számukra legmegfelelőbb munkahelyet, illetve másfelől kötelessége garantálni a megélhetést azok számára, akik nem alkalmasak arra, hogy elhelyezkedjenek a munka világában. A politikusok természetesen ezért szavazatokat várnak. A japán lakosság pedig elfogadta a hatékonyságot preferáló iparpolitikát, amely a szükösen rendelkezésre álló erőforrások elosztásánál a termelő szektort a lakosság elé

³⁰ Az első lökést 1964-ben a tokiói olimpia adta meg a japán építőipar, politikai elit és állami bürokrácia szövevényes érdekrendszerének kiépüléséhez.

helyezi. A háborút követően még nem volt mód forrásokat új iskolaépületek, sportpályák, kórházak, közterek stb. építésére fordítani:

„A beruházásoknak kétharmada magánberuházás, de az összeruházások (beleérve az államaikat is) 94 százaléka termelő beruházás, és így a bruttó nemzeti terméknek mindössze 6 százaléka jut beruházás formájában nem termelő szektorokra, vagyis az infrastruktúrára. Az infrastruktúra fejlesztésének ilyen mérvű elhanyagolása példátlan a tőkés államok között.” ... „[Az 1960-as évek végéig] a japán állam példátlanul keveset költött az infrastruktúrára, tehát a közlekedésre, az útépitésre, a közoktatásra, a közegészségügyre, lakásépítésre stb. Amikor a japán állam valami jelentősebb beruházást eszközöl az infrastruktúrába, bizonyosak lehetünk felőle, hogy ehhez a dzaibacuknak valami különös érdekük fűződik. Így volt ez például 1963 után, amikor párhuzamosan ment végbe egy nagy állami útépitési program (öt év alatt 40 000 km új út) és a japán autóipar robbanásszerű fejlődése, amelynek során a japán személyautó-gyártás elérte az évi 3 milliós nagyságrendet, és Japán a világ nagy autóexportőreinek sorában az Egyesült Államok mögött a második helyre tört fel” (Szekeres, 1970, 104).

A lakosság elfogadta, hogy a hatékonyságból eredő jólétből később majd mindenki részesül. Nem érdekelte, hogy a társadalmi szerződésben rögzített feltételek miként valósulnak meg. Viszont saját bőrén, mindennapjaiban, a körülötte lévő város fejlődésében láthatta, hogy az megvalósul-e vagy sem. A városi lakosság el tudott helyezkedni az iparban, ahol a nagyvállalatok életen át tartó foglalkoztatást ígértek. Életszínvonalának folyamatos javulását tapasztalhatta, valamint új utak, bővülő vasúthálózat épülésének lehetett tanúja. Bár mindez az ipar fejlesztése okán történt, de ebből a lakosság is profitált. Japánban a szociális és jóléti rendszer nem állami alapra épült. A nagyvállalatok feladta volt erről gondoskodni. Szokás volt, hogy a nagyvállalatnál dolgozó japán alkalmazott a vállalattól kapott kölcsönt háza vásárlásához, vagy részesült segélyben, ha beteg lett. Lényegében az állam kiszervezte a társadalombiztosítási rendszer működtetését a nagyvállalatokhoz (Ferber, 1998). Természetesen szép számban voltak azok is, akik nem tudtak vagy nem kívántak nagyvállalatoknál elhelyezkedni. A vidéki térségekben élő – elsősorban rizstermesztéssel foglalkozó – farmereket az LDP politikusok hamar felkarolták, mondván, hogy az államtól kapott jövedelemkiegészítésük két okból is teljesen elvárható. Egyrészt azzal érveltek, hogy a farmerek azok, akik kemény munkájukkal biztosítják, hogy Japán nem kényszerül a legfontosabb nemzeti élelmiszerből jelentős behozatalra, így megvédik az országot a kiszolgáltatottságtól. Másrészt indokoltnak tartják segélyezésüket, hiszen ők nem részesülnek a koncentrált iparpolitika által generált későbbi jólét áldásaiból annyira, mint az iparban elhelyezkedő elsősorban városiak. Ebből következett, hogy 1980-ra a rizstermelő farmtulajdonosok jövedelmének 50% teljes mértékben állami támogatásokból származott. Az LDP arra is idejekorán ráeszmélt, hogy amennyiben a farmerek mellett nem karolja fel a japán kis- és középvállalkozásokat, akkor a jelentős tömeget képviselő „urban petit burgoise” át fog pártolni más politikai pártokhoz (Okamoto, 2008).

Katayama (2000) meglátása szerint Japán megoldotta a fejlesztéspolitika örök hatékonyság versus méltányosság problematikát. Japánban ugyanis *ex post megvalósuló méltányosságról* lehet beszélni. Véleménye szerint a japánok máshogyan ítélik meg, hogy mi tekinthető jó és rossz versenynek. Amennyiben a versenyt befolyásoló intézkedések (pl. adminisztratív irányítás) hatékonyságnövelés céljából születnek, így növelve meg a felosztható tortát, akkor az nem elítélendő. Hiszen a tortából mindenki egyenlő részben részesülhet a megfelelő újraelosztási rendszernek köszönhetően (pl. kiegyenlítő adórendszer). Természetesen ennek a rendszernek is vannak hátrányai (korrupció, erkölcsi kockázat), de ezeket a japánoknak sikerült a lakosság számára elfogadható szinten tartani. Korrupció, összejátszás az 1980-as évek előtti is volt, viszont a gazdasági növekedés miatt a lakosságot ez annyira nem foglalkoztatta. A korrupciós botrányok szép sorban pont akkor pattantak ki, és keltettek felháborodást a lakosságban mikor a társadalmi szerződésben megígértéket már nem tudták a politikusok biztosítani. Japánban tehát nemcsak ipari fejlődést valósítottak meg, hanem egyben létrehoztak egy egalitárius országot, amelyben megvalósult az életminőség jelentős javulása is (*Osamu*, 1997).

Az, hogy a lakosság igenis fontos szereplője a modellnek többször is nyilvánvalóan megmutatkozott. Az 1960-70-es években a termelési mutatók ugrásszerű növekedését csak messze elmaradva követte a bérszínvonal. A nagyarányú beruházások következtében az erőteljesen növekvő gyáripar sem volt képes felszívni teljesen a munkanélküliséget. Ennek következtében a regionális jövedelmi egyenlőtlenségek 1962-ben tetőztek. Jelentős társadalmi civil megmozdulásokra került sor, amelyet a konzervatív LDP szemében súlyosbított, hogy azok élére az újraegyesült Szocialista és Kommunista Párt állt. A Kishi-kormány a tömegmozgalmak elcsitítását az 1960-as években a kizárólag a lakossági megtakarítások mennyiségétől függő beruházási versenybe kényszerített japán ipar kiszélesítésétől, a hadiipar szerepének növelésétől remélte. Az elképzelésnek azonban gátja volt az 1946-os új alkotmány 9. békeparagrafusa, ezért a Kishi-kormány annak eltörlése mellett tört lándzsát. Amerika természetesen üdvözölte ezt, hiszen a kulcsfontosságú katonai támaszpontok változatlanul az USA kezében maradtak volna, viszont a fenntartási költségek így a japánokat terhelték volna. A nacionalista köntösbe bújtatott elképzelés valós okát a baloldali pártok hamar átlátták és hevesen tiltakoztak ellene. A kulturális irányzat által nyugodt, konszenzusra hajlamos japán nép pedig fellázad. A tüntetők száma 1960-ban elérte a 6

millió főt. A lakosság megelégette Kishit, az amerikaiak kiszolgálóját, illetve azt hogy nélküle döntenek (Szekeres, 1970).

Az 1970-es években a nehézipari fejlesztések sok esetben igen súlyos környezeti ártalmakkal jártak, amelyeket az állam a közjó érdekeit szem előtt tartva szegényletes módon a szőnyeg alá söpört³¹. Viszont mikor a lakosság számára világossá vált, hogy bizonyos térségekben megjelent súlyos betegségek az erőteljes nehézipari és vegyipari fejlesztések következményei, már nem volt elnéző. Követelték, hogy a kormány azonnal tegyen valamit. Egyfelől a fokozódó tüntetések nyomására, illetve mivel már volt rá elég forrás a kormány igen komoly összegeket költött a szociális infrastruktúra fejlesztésére. Bevezették az általános gyereknevelési támogatást és 70 év felett ingyenessé tették az egészségügyi szolgáltatásokat (Aspalter, 2006). Az 1980-as évek végére a japán állam költségvetésben az oktatási és egészségügyi kiadások már elérték a más fejlett országokra jellemző arányokat. Az 1970-es években készült területfejlesztési tervdokumentumokban (mind az országos, mind a regionális tervekben) legfontosabb prioritásként az egészséges és élhető lakókörnyezet kialakítását és az életminőség javítását célozták meg. Megkezdődött az állam részéről egy komoly szociális és jóléti rendszer kiépítése is, amit sajnálatos módon az olajválság megakasztott.

Az 1970-es években kifulladás látszó jóléti, szociális infrastrukturális beruházásokat az 1990-es években az ingatlanpiaci buborék kipukkadását követő elhúzódo gazdasági stagnálás végleg megrekesztette. A korábban még egész életen át tartó foglalkoztatás biztonságában lévő alkalmazottak jelentős hányada hirtelen kénytelen félállásban dolgozni ugyanannál a vállalatnál mint eddig, csak épp jóval kevesebb bérért (Ferber, 2012). A lakosság ráeszmélve a politikai döntéshozók tehetetlenségére, 1993-ba megunva azt, a többség elpártolt az 1955 óta folyamatosan kormányon lévő Liberális Demokrata Párttól.

A fenti események jól példázzák, hogy a **hatékonyságot zászlajára tűző, majd utólagos méltányosságot hirdető modell nem működik a lakosság közreműködése nélkül.**

9 – 10. Lakosság – Üzleti szektor kapcsolata

A lakosság számára az üzleti szektor, mint munkaadó jelenik meg. A munkahely az életen át tartó alkalmazással biztos jövedelem mellett számos egyéb, jellemzően szociális jutásban is részesíti a dolgozót. Mindezzel a vállalat az által igen drágán kiképzett alkalmazott vállalat iránti teljes lojalitását és engedelmességét kívánta megszilárdítani:

³¹ Pl. Toyama prefektúrában, a Jitsu folyó közelében megjelent „itai-itai” betegség, ami súlyos kadmium szennyezés következménye volt (Iyoda, 2010).

„A japán ember hűséges munkahelyéhez. A dolgozók többsége még mindig attól a vállalattól megy nyugdíjba, ahol elkezdte pályáját. A munkaadó számíthat rá ilyen értelemben, és cserébe ő is számíthat a munkaadóra abból a szempontból, hogy pályája végéig megőrizheti munkaviszonyát. ... Először is a munkába álláskor nagyobb vállalatok esetén több hetes, hónapos "betörési" tréningnek vetik alá az újoncokat. Az újonnan alkalmazottakat úgynevezett oktatási központokban képezik ki. Ezek a központok többnyire vidéken vannak, vagy a vállalat saját tulajdonában, vagy pedig béreltik őket. A tucatnyi újenc itt gyorstalpaló tanfolyamokon ismerkedik meg a vállalat célkitűzéseivel, azokkal az eszmékkal, amelyek az egész vállalat életét kormányozzák, elsajátítják azokat a jelszavakat, dalokat, indulókat, amelyek útmutatást, tartást és összetartozást adnak az egész vállalati közösségnek. Ezek azok a szellemi iránymutatók, melyek aztán hétköznapi munkájuk során megszabják magatartásukat.” ... „A legbriliánsabb fiatal is a vállalati hierarchia legalján kezd. Az emelkedés lassú, de biztos. A munkaadó cég számít az illető találékony magatartására, ötleteire, a vállalat munkáját hatékonyabbá tevő kezdeményezéseire. A magamutogatás azonban nem kívánatos. Az ötletek, javaslatok anyagi elismerést is kapnak, de a hangsúly sohasem az egyéni van, hanem a közösségen.” (Hidas, 1999, 48–49).

A fenti idézet azonban elsősorban a japán nagyvállalatokra igaz. A japán vállalatokat kettősség jellemzi, azaz szép számban léteznek a fentiekől igencsak eltérő vállalkozások is. A kis- és középvállalatoknak jelentős része egy nagyvállalat beszállítója, míg másik részük jellemzően helyi igényeket kielégítő családi vállalkozásként működik (pl. garázméretű édességboltok, kisboltok). Ezek a vállalkozások teszik ki Japán vállalkozásainak több mint háromnegyedét! 1980-ban a 300 főnél kevesebb főt alkalmazó vállalkozások 82%-a működött valamely nagyvállalat beszállítójaként, míg a magánvállalkozások 29%-a családi vagy egyszemélyes vállalkozás (Sugimoto, 1997). Ezek a vállalkozások kívül esnek az életen át tartó foglalkoztatást hirdető népszerű szlogen nyújtotta védelmen. Ebben a szektorban dolgozók jellemzően alulfizetettek, munkájuk elvesztése esetén semmilyen szociális vagy jóléti juttatásban nem részesülnek.

2.3. Paradigmaváltási kísérletek

A gyors fejlődés időszakában (1952 és 1973 között) az éves GDP növekedés meghaladta a 10%-ot. Szekeres (1970) adatai alapján, ha az 1950-es adatokat tekintjük 100 százaléknak, akkor 1959-re Japánban az ipari állótőke 411%-ra, az export 422%-ra, az import 369%-ra, a személyes kiadások 184%-ra, a reálbér 160%-ra nőtt. Az 1950-es években az egy főre jutó GDP az USA-ban ötször nagyobb volt, mint a Japánban. Ez az 500 százalékos különbség azonban 1992-re mindösszesen 10%-ra zsugorodott (Coates, 2007, 179).

A társadalmi szerződésnek eleget tenni kívánó Japán a teljes foglalkoztatás megvalósítása érdekében a rendelkezésre álló szűk erőforrásokat az iparpolitika által kijelölt iparágak koncentrált fejlesztésére fordította, ami elsődlegesen korszerű termelőberendezések vásárlását jelentette. A kijelölt iparágak fejlesztéséhez szükséges forrást a MOF szolgáltatta. A japán ipar az 1950-es években önfinanszírozásból erre

nem lett volna képes. Ekkor a meghatározott minisztériumok kezelésében lévő második költségvetésből származó hatalmas összegeket a Japán Központi Bankon³² keresztül kedvező kölcsönök formájában lecsurgatták a preferált iparágak vállalataihoz. A japán ipar állami adósságait csak mértéken felüli termeléssel, és további mértéken felüli beruházásokkal (még korszerűbb, még termelékenyebb felszerelések beszerzésére) tudta fedezni. A beruházási extázist egyre nehezebb volt állami ellenőrzés alatt tartani: „...elkövetkezett az a pont, ahol már nemcsak a japán ipar, de az egész japán gazdaság önfinanszírozási lehetősége kimerült. Tőkehiány lépett fel, megakadt a gépezet.” (Szeke-res, 1970, 113). Ebben az időben – mivel nem volt külföldi tőke – teljes mértékben a lakossági megtakarítások határozták meg a beruházások lehetséges mennyiségét. A problémát a gyors gazdasági növekedés időszakában a monetáris politika próbálta megoldani a túlfűtődni látszó gazdaság időszakonként le-lehűtésével (Sato, 2002).

A termelő szektort a fogyasztó szektor elé helyező, a hatékonyság növelése révén a felosztható torta növelésével utólagosan méltányossági szempontokat megvalósító japán gazdasági modell úgy tűnt az 1970-es évekre bevált. Azonban a japán gazdaságnak az 1970-es évektől kezdődően olyan kihívásokkal kellett szembenéznie, amelyek alapjaiban rengették meg a létrehozott modellt, az azt felépítő gazdasági, politikai és társadalmi intézményeket. *Cargill – Sakamoto* (1980) szerzőpáros szerint Japán nagy átalakuláson megy keresztül az 1970-es évek közepétől kezdődően, amely folyamat még közel sem zárult le. A változásnak eddig négy szakaszát lehet elkülöníteni egymástól az ország gazdasági teljesítménye, a külső feltételek megváltozásra adott válaszok, valamint a japán modellben bekövetkezett változások alapján.

Az 1973-ban az olajválsággal jelentősen megváltoztak a külső feltételek Japán számára. A japánok reagáltak ezekre a változásokra. Egyrészt a nyersanyagok megdrágulása miatt az iparpolitikát alakító MITI a korábban támogatott hagyományos szennyező iparágak helyett (nehézipar, vegyipar) a tiszta ún. „sunshine” iparágakat fogadta kegyeibe. A rendszerben azonban több helyen is repedések keletkeztek. A legnagyobb problémát az okozta, hogy ***míg a korábban támogatott iparágak egymásnak kiegészítői voltak, addig az új iparágak már inkább egymás helyettesítőinek tekinthetők. Így az egyes minisztériumok között jelentős érdekellentétek alakultak ki*** (Shibata, 1983; Prasad, 1997; Okazaki, 2000).

³² BoJ: Bank of Japan (日本銀行 Nippon Ginkō), Japán Központi Bank.

Az 1970-es évek közepére Japán kivívja más országok csodálatát. Hiszen míg Amerika és Európa egyszerre volt kénytelen szembenézni a magas szinten megrekedni látszó munkanélküliséggel és inflációval, addig Japánban hasonló problémáknak még csak nyomát se lehetett találni. Viszont ez a csodálat ellenszenvet is szült. 1971. augusztus 15-én Nixon amerikai elnök a dollár aranyfedezetének feloldásával megváltoztatta a globális pénzrendszert, ami egyben a BrettonWoods-i rendszer végét jelentette³³. Egyre többen vélekedtek úgy – nem meglepő módon főleg Amerikában –, hogy Japán elszigetelt pénzrendszere mesterségesen alulértékeli a jent miután a Bretton Woods-i rendszer végével 1973-tól lehetővé vált a valuták szabad lebegtetése. A fentiek tükrében egyre erősödött azon vélemény, hogy Japán elszigetelt és mereven szabályozott gazdasága révén tisztességtelen előnyökre tehetett szert a nemzetközi kereskedelemben, így erősödő nyomás nehezedett Japánra, hogy hagyjon fel merkantilista gazdaságpolitikájával és tegyen lépéseket pénzügyi szektora liberalizálására (Cargill, 1987). A nemzetközi nyomás mellett Japánt a lassuló gazdasági növekedés is lépések meghozatalára kényszerítette.

A több oldalról érkező nyomás révén Japán felismerte, hogy szükséges az új környezetre reagálni, viszont nem értette meg azt, illetve, hogy ez az új környezet a gazdasági és politikai intézményrendszerének teljes felülvizsgálatát igényelné. Túlbecsülte azon képességét, hogy könnyedén kezelni tudja a problémát: „*Japán bonsai liberalizmust képzelt el magának, azaz hogy pont annyira engedi, hogy a liberalizmus a maga útján fejlődjön, mint amennyire hagynak egy bonsai fát szabadon nőni.*” (Cargill – Sakamoto, 2008, 56).

Japánban a pénzügyi szektor liberalizálásában érdekes módon a politikai elit és a bürokrácia játszotta a főszerepet, de a vállalati szektor és a bankszektor is érdekelt volt benne. Az 1970-es évek második felére a japán reindusztrializáció lezárult, amit a gazdasági növekedés lelassulása, a csökkenő belső beruházási kedv is egyértelműen jelzett. Az új érába lépés káros hatásának elkerülése minden szereplőt érdekelté tett a pénzügyi

³³„A második világháborút követően az amerikai Bretton Woods-ban állapodtak meg a vezető országok a nemzetközi pénzügyi rendszer főbb elemeiről. A Bretton Woods-i kompromisszum alapján a dollár árfolyamát az aranyhoz kötötték, egy uncia arany 35 dollárt ért. Az egyéb árfolyamokat pedig a dollárhoz, mint kulcsvalutához rögzítették, minimális árfolyam eltéréseket megengedve. A BrettonWoods-i kompromisszum jó két évtizeden át stabilan működött, keretei közt sikerült lebonyolítani Európa-szerte a nagy állami fejlesztési, iparosítási programokat. A világgazdasági konjunktúra kiteljesedett, a dollár iránti kereslet megnövekedett. Ám 1968-ra az amerikai fizetési mérleg deficitessé lett. A dollár stabilitásába vetett bizalom csökkenése miatt az USA-nak egyre nagyobb mértékben kellett a külföldi jegybankok által felkínált dollárokat aranyra cserélnie. Az amerikai aranytartalékok apadni kezdtek, ami oda vezetett, hogy 1971 augusztusában az USA felrúgta a dollár rögzített árfolyamon való aranyra váltását” (Világgazdaság 2008. december 10.).

szektor mihamarabbi liberalizálásában. A vállalatok beruházásainak finanszírozása teljes mértékben banki hitelek formájában történt (*Nakamura, 2002*), amelyért cserébe jelentős mértékben kompenzálniuk kellett a bankokat. A pangó befektetési környezetben csökkent a kereslet a befektetési célú banki hitelek iránt, nőtt viszont a vállalatok likviditása, amit nagyobb haszon reményében szerettek volna egy sokkal rugalmasabb pénzpiac révén meg többszörözni. Ezért érdekelték lettek egy olyan pénzrendszer kialakítása iránt, amely különböző befektetési és hitelezési lehetőségeket tud nyújtani, lényegesen kevesebb állami kontrollal terhelve. A bankok érzékelve a befektetési célú hitelek iránti csökkenést portfóliójuk diverzifikálására kényszerültek, és kínálatukban növelték a fogyasztási hitelek és a jelzáloghitelek szerepét (*jusen* piac). A biztosítók piaca is liberalizáció párti volt, hiszen egyfelől a jelenlegi rendszer nem biztosított számukra elég teret és lehetőséget a bankok mellett (kiváltképp az állami tulajdonban lévő postabank mellett), másrészt az öregedő japán lakosságban potenciális piacot láttak. A japán állam is érdekelt volt a liberalizálásban, mivel hatalmas deficitet halmozott fel az 1970-es években a korábban támogatott és egyéb nem versenyképes iparágak további támogatása okán, másrészt a csökkenő gazdasági növekedés (kevesebb adóbevétel) és a megindult korábbi szociális infrastrukturális fejlesztések fenntartása miatt. Amíg a deficit kisebb volt a MOF könnyűszerrel rábírta a pénzintézeteket, hogy a piaci kamatláb alatt vegyék át a kibocsátott deficitet finanszírozó államkötvényeket, de amint ez a deficit elkezdett dagadni a pénzintézetek egyre inkább ellenálltak a kérésnek. Másrészt a BoJ alacsonyan tartotta a jegybanki alapkamatot, ami növelte a forgalomban lévő pénz mennyiségét, így könnyen és olcsón lehetett pénzhez jutni (*easy money*) (*Sato, 2002; Cargill – Sakamoto, 2008*)

A japán pénzügyi liberalizációt szokás 1980-ra datálni az ún. 1949-ben elfogadott *Valua- és Külkereskedelmet Szabályozó Törvény* megreformálására. Úgy tűnt, hogy az 1980-as évekre a japán pénzügyi szektor liberalizációja sikeresen lezajlott³⁴. 1985 után azonban már nyilvánvaló volt, hogy a liberalizáció inkább a retorika szintjén valósult meg. Ezt támasztja alá, hogy a régi rendszer számos eleme túlélte a liberalizációt. A japán vállalatoknak a 73%-a a változtatások ellenére továbbra is banki hitelek formájában jutott tőkéhez. A japán állam pedig távol tartotta a lakosságot a tőzsdén történő befektetésektől azzal, hogy továbbra is az állami tulajdonban lévő postabank nyújtotta a legkedvezőbb elérhető hozamot.

³⁴ Leon Hollerman a pénzügyi szektor liberalizációját eredményesnek látva 1988-ban már a Japan, Inc. sikeres felszámolásáról ír *Japan, Disincorporated: The Economic Liberalization Process* című könyvében.

Az egyik legnagyobb problémát az okozta, hogy a pénzügyi szektor liberalizációja speciális érdekek mentén történt. A liberalizáció legnagyobb támogatója a MOF volt. A pénzügyminisztérium pedig egyáltalán nem vizsgálata, hogy a pénzügyi szektor liberalizálása milyen rövid- és hosszú távú gazdasági hatásokkal járhat. Továbbra is a nyilvánosság teljes hiánya jellemezte a japán pénzrendszert, azaz a kockázatok megítélésénél szükséges információk a MOF, a bankok és a keiretsu rendszer vállalatai közötti belső információszolgáltatáson alapult, amely természetesen az egyes szereplők érdekei mentén torzult. Továbbra is érvényben maradt az ún. „konvoj rendszer”, melynek lényege, hogy a pénzügyi szektor összeomlása esetén a nagyok megmentik a kicsiket, és az állam garantálta a lakossági betétesek teljes védelmét. Azonban azon kívül, hogy az állam kinyilvánította, hogy garantálja a védelmet, baj esetére nem voltak sem konkrét kidolgozott elképzelések, sem megfelelő intézmények. Érvényben maradt az adminisztratív irányítás is, amely megfelelően tudott működni egy mereven irányított, zárt pénzügyi rendszer esetében, de a liberalizálás következtében már csak recsegve-roppogva. A keiretsu rendszert jellemző keresztbe-tulajdonlás révén a vállalatokat szoros kapcsolat fűzi a bankjukhoz. Jellemző, hogy a bank fedezeti hiteleket nyújt a keiretsu tagoknak. Ez a kapcsolatrendszer a következő ördögi kört eredményezi: amennyiben valamilyen okból kifolyólag az adott vállalat részvényeinek nő az árfolyama, akkor nő a banknál lévő tőke mennyisége és nő a fedezeti hitelezés révén a bankokhoz került ingatlan értéke is. A banknál lévő tőke növekedése fokozott hitelezést tesz lehetővé, ami a vállalatok számára profitot eredményez, ami újra a vállalat részvényeinek árfolyamnövekedését váltja ki (Cargill – Sakamoto, 2008). 1987-re a biztosítási és ingatlanpiaci tranzakciókból származó tőkejövedelem már 40%-kal meghaladta az éves GDP összegét (Bigsten, 2005).

Az egyik legnagyobb problémát mások abban látták, hogy 1985 után a csökkenő kamatlábak ellenére is magas maradt a japán lakosság megtakarítási hajlandósága. 1982-ben egy átlagos japán család rendelkezésre álló jövedelmének kb. 16%-át megtakarította (Amerikában csupán 7%-át). A Japán Fogyasztói Információs Központ (*Kokumin Seikatsu Senta*) 1989-ben lefolytatott kérdőíves vizsgálata alapján a megkérdezettek 77,1% elsősorban betegség esetére, 64,4%-a a gyerekek felnevelésére és kiházasításukra gyűjt, míg 50,2%-uk a nyugdíj utáni időszakra tesz félre³⁵. Bár annak ellenére, hogy az Egészségügyi és Jóléti Minisztérium³⁶ intézkedései nyomán jelentősen megnőtt a nyug-

³⁵ Többet is lehetett választani a megadott válaszok közül, ezért haladja meg a 100%-ot.

³⁶厚生労働大臣: Ministry of Health, Labour and Welfare, MHLW.

díj összege³⁷, a nyugdíj összegének megemelése a várthoz képest épp ellenkezőleg hatott: az idősebb korosztály lázas költekezés helyett ugyanis inkább megtakarította immár magasabb nyugdíját. A magas megtakarítás visszafogta a belső keresletet, magas exporttevékenységre kényszerítve a japán gazdaságot, kiváltva ezáltal más érintett országok nemtetszését. A magas megtakarítás nem csupán a belső kereslet hiánya miatt problematikus, hanem azért is, mert a japán lakosság által felhalmozott vagyon nem a megfelelő helyre került. Ugyanis a megtakarítások közel 32%-a a japán postabankokba került, mivel az a piacon egyedül adómentes kamatot tudott ígérni a betéteseinek, lényegében kizárva más magánbankokat a piacról. A lakossági megtakarítások hatalmas tömege – a MOF bürokraták érdekeinek megfelelően – továbbra is a FILP költségvetésébe került, ezzel szintén megkérdőjelezve a pénzügyi rendszer tényleges liberalizációját (Anderson, 1990).

Az 1990-es évekhez közeledvén azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy rosszul ítélték meg a helyzetet az 1970-es években Japánban. Azt gondolták, hogy a japán gazdaság megfelelően reagált a szükséges változásokra, hogy az új környezet nem igényli a korábbi rendszer teljes felszámolását, és hogy a sikeres adaptációt követően egy új korszak kezdődik Japán számára. Az 1980-as évek második felére viszont nyilvánvalóvá vált, hogy valójában csak arról van szó, hogy a túl nagy önbizalom elfedte a felemásra sikeredett pénzügyi liberalizációt. Egyrészt a bankok olyanoknak is hiteleztek, akiknél ez messze megkérdőjelezhető volt. Másrészt a BoJ a *Plaza-egyezmény*³⁸ (1985) következményének, a *jen felértékelésének (endaka)* elkerülésére, de legalábbis időben történő elhúzására fókuszált. A BoJ 1989 májusában emelni kezdte a jegybanki alapkamatot, továbbá a kormány bevezetett egy új ingatlanadót, amely az ingatlanpiaci buborék kipukkadását, a japán gazdaság hosszú stagnálást, és a csoda végét jelentette.

Az 1990 és 2000 közötti időszakot, mint *elveszett évtized* tartják számon, amely a kihasználatlan japán gazdasági potenciál elvesztésére utal. Az időszak alatt a japán gazdaság teljesítménye kiábrándítóan visszaesett: 1992-ben a GDP éves növekedése nem érte el az 1%-ot. Utólag a történetek alapján azt lehet mondani, hogy a legnagyobb problémát a kialakult helyzet nem megfelelő kezelése okozta. Egyrészt a MOF legna-

³⁷ 1965-ben egy dolgozónak átlagosan 10 000 yen nyugdíj volt, ami bérének 36,1%-át jelentette. Addig 1984-re egy dolgozó átlagos nyugdíja már elérte a 173 000 yent, ami bérének 61,8%-a. Ha a jóval alacsonyabb bérek mellett dolgozó nő lakosságot is figyelembe vesszük, akkor egy átlagos japán dolgozó nyugdíja 113 301 yen, ami bérének 40,5%-a (Anderson, 1990, 45).

³⁸ Árfolyamsokk: az Egyesült Államok, Japán, NSZK, Nagy-Britannia és Franciaország (G5) pénzügyminiszterei által 1985 szeptember 22-én elfogadott egyezmény értelmében a japán jent jelentős mértékben felértékelték az amerikai dollárhoz képest (Gordon, 1993, 2009).

gyobb hibája az volt, hogy a végletekig „megbocsátással és türelemmel” viseltetett a pénzügyi intézmények iránt. Hosszú időn keresztül a közzétett jelentéseiben elfedte a nemteljesítő banki hitelek hatalmasra duzzadt állományát, a jusen piac fizetéseképtelenségét. A MOF csak 1998-ban ismerte el, hogy a nemteljesítő hitelállomány sokkal nagyobb, mint amit korábbi riportjaiban állított. A MOF megpróbált kivárni, ami nem meglepő, hiszen az összefonódások okán a minisztérium is súlyosan érintett volt a következményekben: például a jusen piacon hét lakáskölcsönrel foglalkozó vállalat menedzsmentjében korábban a MOF-nál dolgozott állami bürokraták dolgoztak köszönhetően az amakudari rendszernek. A másik hibát a Hashimoto-kormány követte el azzal, hogy túlbecsülte a fellendülést mutató japán gazdaság erejét 1997-ben és az állami gazdaságélénkítő programok következtében hatalmasra duzzadt állami adóságot adónöveléssel próbálta csökkenteni (az általános forgalmi adó 3%-ról 5%-ra való emelésével). A gazdaságélénkítő csomagok is alapvetően célt tévesztettek, hiszen elsődlegesen olyan ágazatok finanszírozására használták (jellemzően építőipar), amelyek kizárólag az LDP számára a megválasztásukhoz voltak nélkülözhetetlenek. Az intézkedés elsietetnek bizonyult, mivel a gazdasági fellendülés átmenetinek bizonyult csupán (*Cargill – Sakamoto, 2008*). A harmadik és talán legsúlyosabb félrekezelését a problémának a BoJ követte el azzal, hogy érdemben csupán 1999-ben reagált az árak csökkenésére (*Gomez, 2002; Werner, 2007, Canova – Menz, 2010*). De akkor már hiába vezette be a **zéró kamatláb** politikát, már túl késő volt, nem tudott hatni a deflációra és a Japán gazdaság nem tudta elkerülni a **likviditási csapdát**.

Az egész pénzügyi válságnak a kezelése a vasháromszög működésének anomáliáira mutat rá, arra hogy milyen súlyos mértékben hátráltatta a helyzet hatékony és gyors kezelését. Az MITI által felkarolt iparágak jelentős exporttevékenysége akkora méreteket öltött, hogy már zavarta az amerikai érdekeket, ezért került sor a japán jen dollárral szembeni felértékelésére. A valutafelértékelés természetesen rontotta a japán külkereskedelmi mérleg egyenlegét, megnövelte a vállalatok költségeit. A japán vállalatok költségeinek növekedése miatt termelésüket egyre inkább külföldre helyezték át (kezdetben még a japán metropolisz térségeken kívüli vidéki térségekbe, majd onnét külföldre). Ezzel megkezdődött az ország dezindusztrializációja (*kudoka – hollowing out*), amit leginkább a *vertikális keiretsu*-kban³⁹ legalul elhelyezkedő japán beszállítói

³⁹Jellemzően egy anyavállalatként funkcionáló nagyvállalat és egy hozzá kapcsolódó hatalmas alvállalkozókból és beszállítókból álló hálózat. A nagyvállalat sok esetben technológiát és információkat ad át a

kis- és középvállalatok szenvedték meg. A dezindusztrializáció súlyos következményeinek bemutatására példaként hozható fel Ōta-ku, Tōkyō 23 kerületeinek egyike. Az 1980-as években még 8 897 gyáripari vállalat volt itt, amelyek összesen 95 604 főt foglalkoztattak. Ezen vállalkozások 43,9%-a kevesebb, mint 3 főt foglalkoztató vállalkozás volt. Úgy tartották, hogy nincs olyan termék, amit a kerületben lévő vállalatok ne tudnának előállítani. A kerület létezéséből leginkább a Tōkyői nagyvállalatok profitálhattak. A kudoka következtében folyamatosan csökkent a vállalkozások száma, míg végül a térség elvesztette különleges beszállítói szerepkörét (*Berggren – Nomura, 1997; Crowling – Tomlinsen, 2002; Horaguchi, 2004; Bailey et al., 2007*). A kudoka másik súlyos következménye a japán TFP csökkenése volt, hiszen a magas teljesítményre képes fejlett gépipari ágazatok átkerültek külföldre, míg a nagyvállalat nélkül maradt kis- és középvállalatok, ha nem is szűntek meg a nagyvállalattól kölcsönzött technológia hiányában folyamatosan veszítették el versenyképességüket⁴⁰, nem is beszélve a külföldi versenytársak hiányában teljesen elkényelmesedett szolgáltatóipartól (*Sato 2002; Stockwin 2003; Fukao et al. 2004, Esteban-Prete – Nakajima – Tanaka 2010*).

Az 1998-ban kormányra kerülő Keizō Obuchi agresszívabb fellépést ígért és a pénzügyi válság megoldását. A probléma kezeléseként megengedték, hogy külföldi pénzintézetek japán pénzintézeteket vásároljanak fel kezelve azok fizetésektelenségét. 1998 és 1999 folyamán számos bank bezárására került sor, valamint 15 bank kapott jelentős állami tőkeinjekciót. A legfontosabb intézkedése az Obuchi-kormánynak a *Nemzeti Közszolgálati Etikai Törvény* bevezetése volt, ami előírta, hogy bármilyen ajándékot kapnak az állami bürokraták szolgálataikért az üzleti szektortól arról kötelesek beszámolni legyen bármilyen kis értékű is az ajándék. Ez a törvény a bürokraták és az üzleti szektor összefonódásának lazítására tett első igen fontos lépés volt. A retorika ellenére a papírra leírva talán agresszívnek tűnő intézkedések valójában végrehajtásukban már sokkal visszafogottabb formát öltöttek. A pénzügyi szektor irányába továbbra is a türelem és a megbocsátás jellemezte a politikusok hozzáállását. Nem meglepő, hi-

beszállítóinak, hogy ezzel növelje a hatékonyságot. Példaként hozható fel a hihetetlen beszállítói hálózattal rendelkező Toyota Motors Corporation (*Kensy 2001*).

⁴⁰„A japán kisméretű feldolgozóipari vállalkozásoknak jellemzően három típusát lehet megkülönböztetni: (1) több más vállalatnak is szállító komoly technológiai háttérrel rendelkező független cégeket (2) egyetlen nagyvállalatnak exkluzív beszállító vállalat, amely függ a vevő technológiai és menedzsment know-how-jától (3) független, helyi igényeket kielégítő cégeket jelentős produktív vállalkozói tevékenység, vagy növekedési aspiráció nélkül. A második kategóriába tartozó vállalkozások méretüket tekintve jellemzően kisvállalkozások, amelyek egy nagyvállalat igényének megfelelően állítanak elő készterméket, félkész terméket, alkatrészeket stb.” (*Schaede, 2007, 94.*).

szen a FSA⁴¹ élén is politikusok álltak, akik politikai érdekeiket előtérbe helyezték. Az időszak a BoJ újabb hibájával zárult. A monetáris szigor preferáló BoJ kamatlábat kívánt emelni, aminek következtében a Japán gazdaság súlyos recesszióba süllyedéssel reagált. Bár 2000-ben fellendülés következett be, de az IT szektorban létrejött buborék kipukkadása, az USA recessziója, valamint a BoJ zéró-kamat politikájának ideiglenes elhagyása elég volt ahhoz, hogy az megakadjon (*Cargill – Sakamoto, 2008*).

2001-ben a karizmatikus⁴² és reformszemléletű Junichiro Koizumi kormánya került hatalomra, aki bár a kampányában ígérekhez képest visszafogottabb eseményeket ért el, de mégis jelentős változásokat foganatosított. Politikájával a vasháromszöget több frontról is támadta. Elsődlegesen a területi önkormányzatok pénzügyi finanszírozási rendszerének konszolidációjával, a decentralizáció erősítésével. Ezen belül legfőképpen a FILP megreformálásával próbálta minimálisra csökkenteni a kormányzati finanszírozással történő beavatkozást, amelyet a japán postabank liberalizálásával kívánt elérni. Legfontosabb célja a vasháromszög szereplői begyöpösödött érdekrendszerének a felszámolásával elérni, hogy a Japán gazdaság végre levegőhöz jusson. Választási kampányában ígéreknek megfelelően elő lépésként a FSA élére 2002-ben kinevezte a politikai múlttal egyáltalán nem rendelkező Heizō Takenaka-t, akinek sikerült a japán pénzintézetekre sokkal erőteljesebb nyomást gyakorolni, hogy számolják fel zombi bankjaikat, induljon meg a csődeljárás, a konszolidáció érdekében hajtsanak végre egyesüléseket és amennyiben szükséges ott a külföldiek jussanak szerephez. Az intézkedés hatására a nemteljesítő hitelek aránya jelentősen csökkent 2003-ra. Koizumi felszólította a BoJ-t is, hogy tegyen hathatós lépéseket a defláció megállítására és tűzön ki inflációs célt. A BoJ viszont féltve nemrégiben megszerzett függetlenségét nem kívánta azt elveszíteni. Erre válaszul Koizumi 2003-ban kéréseinek biztosan eleget tevő új jegybankelnököt, Fukui Toshihiko nevezte ki a Központi Bank élére, ezzel véget vetve a kormány és a BoJ közti hidegháborúnak (*Dwyer 2004*).

Koizumit a vasháromszög szereplői által természetesen kevésbé preferált politikák végrehajtásában az segítette, hogy felismerte az 1994-es választási törvény megreformálásával járó előnyöket. A törvény értelmében jelentős állami támogatáshoz juthattak azon pártok, ahol a pártvezetés kapott nagyobb szerepet a párton belüli frakciókkal

⁴¹ Független pénzügyi főfelügyelőségként a MOF hatáskörét próbálta gyengíteni.

⁴² „A japán nép nem csupán a reformert látta benne, hanem valami „mást”. Csodabogárnak (henjin) tartották, Japán „oroszlánszívűjének”, akit az LDP népszerűsítése érdekében marketingcélokra is felhasznált pl. Koizumit ábrázoló babák, pólók és egyéb holmik áruba bocsátásával. Lincoln ragadta meg leginkább Koizumi népszerűségét mikor azt írta: » Jóképű volt arcát keretező hosszú hajával... akár egy rock zenész vagy operaénekes. «” (*Envall, 2008, 235*).

szemben. Korábban az volt a bevett szokás, hogy az egyes frakcióvezetők az általuk képviselt iparágaktól szereztek anyagi támogatás, amelyet a párton belül frakciójuk befolyásának erősítésére tudtak felhasználni. Ennek azért van fontos szerepe mivel a legerősebb frakció dönt a miniszterelnök személyéről. A törvény értelmében azonban mostantól a pártvezetést lehetett támogatni, annak élén a pártvezetővel. A törvény egyben lehetővé tette, hogy az éves költségvetésről javaslatot a parlamentnek mostantól ne a MOF tegyen, hanem a kabinet. Korábban az sem volt tisztázva, hogy a miniszterelnök mekkora hatalommal bír, mennyiben áll a többi miniszter felett. Az új törvény értelmében a miniszterelnök dönthetett az egyes miniszterek személyéről is. A törvény egyfelől az egyes frakcióknak és az üzleti szektornak az összefonódását gyengítette, mert lehetővé tette, hogy egy tőlük valamelyest független miniszterelnök kerülhessen az ország élére. Koizumi közvetlen irányítása alá tartozó ún. Gazdasági és Pénzügypolitikai Tanács⁴³ maga hozhatott gazdaságpolitikai javaslatokat, intézkedéseket, ezzel is csökkentve a bürokraták szerepét és hatáskörét.

Koizumi nemcsak, hogy felismerte a választási törvény reformjában meghúzódó lehetőséget, hanem népszerű politikus révén a lakosság szimpátiájával, bizalmával is bírt, amely szintén jelentős segítséget jelentett számára az üzleti szektor és a bizonyos ügyekben akár vétójoggal is rendelkező bürokraták érdekeivel ellentétes intézkedések végrehajtásában. Minél jobban szembeszállt a megvesztegetési botrányai miatt a japán nép haragját kiváltó bürokratákkal, a nép annál jobban kedvelte. Koizumi egy kisebb kormány mellett, deregulációval és liberalizációval kívánta elérni, hogy Japán nyitottabbá és rugalmasabbá váljon, hogy a szabadon versenyző tényezők legyenek az innováció, a befektetések és a gazdasági növekedés fő hajtói, ne pedig az állam határozza meg azokat megkövesedett érdekei mentén. Ennek megvalósítása érdekében jelentősen csökkentette a kormányzati kiadásokat. Az államadósság csökkentése miatt foganatosított kormányzati költségek visszafogása mellett, a korábban támogatott már nem versenyképes iparágak leépítését tartotta szükségesnek. Koizumi meggyőződéssel vallotta, hogy strukturális reform nélkül nem lesz gazdasági fellendülés.

Annak ellenére, hogy Koizumi sikeresen csökkentette az állami bürokraták, konzervatív LDP politikusok és az üzleti szektor összefonódását, pl. az amakuari rendszer továbbra is fennmaradt: a *The Japan Times* egyik 2013-ban cikkében arról tudósít, hogy a Shoko Chukin Bank élére új elnök kerül, aki még 1971-ben került a MITI-hez, majd

⁴³ Council on Economic and Fiscal Policy – CEFP.

elnöke volt a Kis- és Középvállalati Ügynökségnek és a Gazdasági és Iparpolitikai Hivatalnak. 2006-ban ment nyugdíjba és 2008 óta a bank vezetője...

Bár Koizuminak a *vasháromszöget sikerült gyengíteni, de nem sikerült felszámolnia*. A miniszterelnök sikerét egyfelől annak köszönhető, hogy a bürokraták megvesztegetési botrányaitól megfáradt japán nép régóta várt egy olyan politikusra, aki cselekvőképességet mutat, másfelől annak, hogy felismerte az 1994-es választási reformban rejlő előnyöket (Envall, 2008). Koizumi személye azonban mindenképpen bizonyíték arra, hogy *egy erős politikai vezető, aki bírja a nép bizalmát képes befolyással lenni a megmerevedett modellre*. Pozitív fejlemény, hogy mostanra a japán szavazók már egyre inkább a pártok vezetőit, a pártok programját értékelik döntésük meghozatalánál. Továbbá a médiának és a nyilvánosságnak egyre nagyobb szerepe van a szavazók véleményének formálásában (Kabashima – Steel, 2010).

Az LDP színeiben kormányt alakító következő három miniszterelnök⁴⁴ idején egészen 2008-ig, a világgazdasági válság kirobbanásáig az export biztosított 1-2%-os éves GDP növekedést.⁴⁵ Következésképpen az ország gazdasága a külső keresleti sokkokkal szembeni sebezhetősége megnőtt. 2007-ben az export aránya a GDP-ben már elérte a 16%-ot. A teljes kivitel 65%-át, az ország ipari termelésének felét, a magas hozzáadott értékű termékek tették ki (pl. járműipar, elektronikai és IT termékek). A 2008-ban kirobbanó globális válság épp ezen termékek iránti keresletet érintette a legnegatívabban. Japán külkereskedelmi mérlege 2008 harmadik negyedétől 2009 első negyedévéig deficitese volt, amire 1981 óta nem volt példa. A munkanélküliség 2009-ben 5,6%-on tetőzött, visszatért a defláció (a fogyasztói árindex 2009-ben -2,6%-os volt). Az LDP miniszterelnökök a jegybanki irányadó kamat 0,5%-ról 0,1%-ra való csökkentésével, illetve gazdaságélénkítő csomagok bevezetésével (2008-ban 75 ezer milliárd jen, 2009-ben további 15,4 ezer milliárd jen) igyekeztek úrrá lenni a helyzeten. A 2009 szeptemberében a DJP⁴⁶ színeiben induló kormányváltó Yukio Hatoyama és az őt 2010 júniusában váltó Naoto Kan az állami beruházások visszafogása, a korábbi fiskális köl-

⁴⁴ Shinzō Abe (2006-2007), Yasuo Fukuda (2007-2008) és Tarō Asō (2008-2009).

⁴⁵ „Japán külgazdaságilag mindinkább integrálódott a világ legdinamikusabban fejlődő (kelet-, délkelet-) ázsiai régiójának országaival. A szigetország különösen Kínával fűzte még szorosabbra a gazdasági kapcsolatait. Az ezredfordulót követően Kína a japán közvetlen tőkebefektetések első számú célországává vált Ázsiában.” (Völgyi, 2012, 31-32).

⁴⁶ DPJ: Demokrata Párt (民主党), szociálliberális párt Japánban.

tekezés leállításával mellett a gazdaság strukturális problémáinak megoldására Új Növekedési Stratégiát⁴⁷ fogadott el (Völgyi, 2012).

Hogy milyen nagymértékben függ a miniszterelnök ereje személyének megítélésétől, népszerűségétől nagyon jól példázza a DPJ oldalán miniszterelnöki pozíciót betöltő Noto Kan. A *The Economist* értékelése szerint bár Kan nem épp a legügyesebb szónok, de okos politikus. Programjában célul fogalmazta meg a szociális és jóléti politika felülvizsgálatát, amellyel nagyobb biztonságot kívánt biztosítani a japán embereknek. A biztosabb jövő feleslegessé teszi a megtakarítások egy részét, így az fogyasztássá válva kedvezően hat a gazdaságra. Emellett a fogyasztási adó növelésével stabilizálni kívánta valamelyest a világ legnagyobb állami deficitjével rendelkező ország helyzetét. Emellett egy nyitottabb országot képzelt el a Trans-Pacific Partnership (TPP) szabadkereskedelmi övezethez való társulási szándék kinyilvánításával. Noto Kan tervét azonban a 2011-es Tōhoku földrengés és szökőár elmosta⁴⁸ ... (*The Economist*, 2011. április 28.).

Paul Krugman meglátása szerint a japán gazdaság 1990 óta folyamatosan **növekedési depressziót** él meg. Ez akkor történik, amikor a gazdaság növekszik, de ez a növekedés nem elég gyors, hogy lépést tartson a gazdaság növekvő kapacitásaival, azaz egyre több és több gép és munkaerő kihasználatlan marad. *Krugman* szerint a megoldás egyszerű: inflációt kell gerjeszteni. A várt infláció meggátolja, hogy az emberek hatalmas pénzmennyiségeket halmozzanak fel. El kell hitetni a japánokkal, hogy megtakarításaik a jövőben kevesebbet fognak érni, ezért jobban teszik, ha még ma nekiállnak költeni azt (*Krugman*, 2009).

Úgy tűnik, hogy Japán új miniszterelnöke, Shinzō Abe (2012-) megfogadni látszik *Krugman* tanácsait. Nagy várakozás előzte meg a 2013 júniusában meghirdetett **abeeconomcs** névre keresztelt, „Három Nyíl” politikát, amely az új kormány hárompólusú strukturális reformjának egy-egy elemére utal. Az első nyíl értelmében a BoJ új

⁴⁷ „A Stratégia jelszavai „erős gazdaság”, „szilárd államháztartás”, „erős társadalombiztosítási rendszer”. A kormány az általa megjelölt növekedési területek mindegyikéhez szabályozási és intézményi reformok végrehajtását és költségvetési intézkedéseket rendelt.” ... „A japán kormány a gazdasági növekedés beindításában kulcsszerepet szán a turizmus fejlesztésének. 2020-ig évi 25 millió főre emelné a Japánba látogató turisták számát.” (Völgyi, 2012, 38).

⁴⁸ 2011. március 11-én (helyi idő szerint 14 óra 46 perckor) a Richter-skála szerinti 9-es erősségű földrengés rázta meg Japánt, ami szökőárhullámot idézett elő. A japán rendőrség adatai szerint a katasztrófának összesen 15 811 áldozat volt, továbbá 4035 sérültje. 5932 épület elpusztult vagy jelentősen megrongálódott. A katasztrófa sújtotta régióban található Fukushima Daiichi atomerőmű (világ 25. legnagyobb atomerőműje) sérülése Csernobil óta a világ legnagyobb nukleáris katasztrófáját idézte elő. Az erőmű 230 km-re fekszik az ország fővárosától. A térségben található a japán autóipar számos beszállítója. Az üzemek sérülése miatt több autóiipari cég is termelése felfüggesztésére kényszerült. Az IMF szerint az újjáépítés költsége a GDP 2-4%-át is kiteheti. Az eddigi becslések szerint a károk összértéke meghaladhatja a 220 milliárd dollárt (Aszódi, 2011; Galambos – Haász, 2012).

elnöke, Haruhiko Kuroda inflációt próbál gerjeszteni hatalmas pénzmennyiséget zúdítva a japán gazdaságra, amivel az évtizedes defláció megfordítása, és ezzel a beruházások élénkítése a cél. A második nyíl igen jelentős fiskális gazdaságélénkítő programot hirdetett meg (kb. 10,3 ezer milliárd jen összegben). A harmadik nyíl egy új, régóta várt növekedési stratégia megfogalmazásából áll. A növekedési stratégia megalkotásában Abe miniszterelnök még Heizō Takenaka, a korábban kormányzó Koizumi jobbkezének véleményét is kikérte. A terv központi elképzelése, hogy dereguláción átesett, kedvező adózású gazdasági körzeteket jelölnének ki, ahol a kis- és középvállalkozói tevékenység kivirágzását remélik. A pikantériája a dolognak, hogy pont olyan környezetet kívánnak teremteni, amely felkarolja az olyan vállalkozókat, mint amilyen a Japánban elhíresült Takafumi Horie⁴⁹. A bebörtönzése előtt több mint 30 vállalkozásban érdekelt Horie-t korábban épp „túl virulens” vállalkozási tevékenysége miatt ítélte el a japán társadalom. (*The Economist* 2013 május 18.; 2013 augusztus 8.; 2013 augusztus 29.).

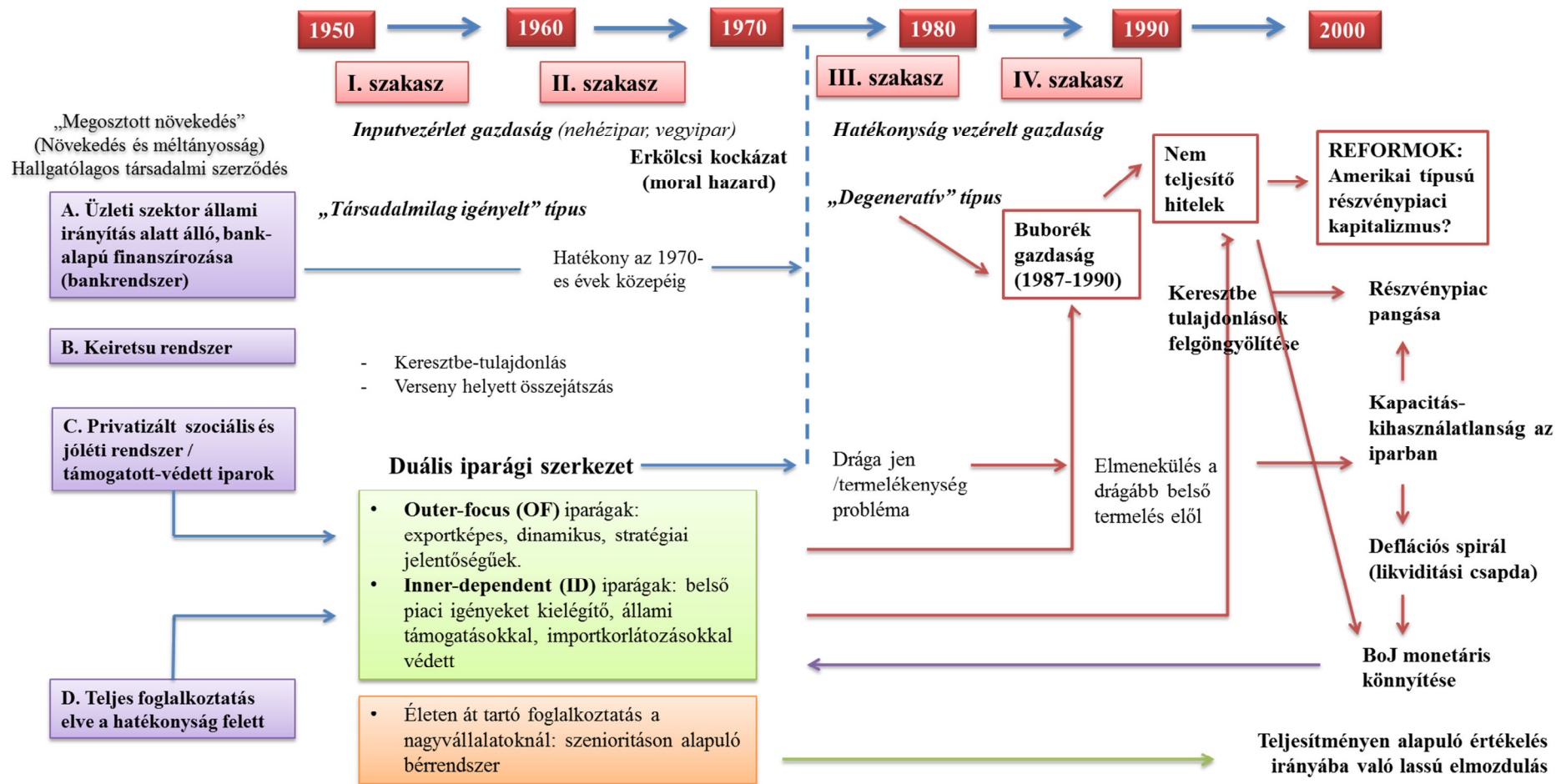
A mostani adatok alapján úgy tűnik, hogy siker koronázza az erőfeszítéseket. Az éves infláció júliusban 0,7 százalék volt, ami 2008 novembere óta a legmagasabb – igaz, a 2 százalékos céltől ez még mindig elég messze van (ezt két év alatt szeretné elérni a japán jegybank). A munkanélküliség 3,8 százalékra esett, ami szintén öt éves rekord (*Financial Times* 2013. augusztus 30.).

A japán dirigista fejlesztő állam modell legfőbb sarokköveit foglalja össze a 3. ábra bemutatva azon külső eseményeket és az azokra adott belső válaszokat, amelyek végül a korábban az egész japán társadalom számára fontosnak megítélt társadalmi egyezmény felbomlásához vezetett.

⁴⁹ „Koizumi időszak botrányhősei: Horie egy - az egyetemi éveit megszakítva vállalatot alapító, majd az új, elektronikus média területén (internet alapú kis tételben végzett, mindenki számára elérhető kisköltségű tőzsde-ügyletek) - a japán üzleti életben szokatlan sikereket elérő ifjú sikertörténete, akit kétes cégvezetési ügyletek ürügyével bírósági úton, erkölcsi alapokon nyugvó támadásokkal társadalmi nyomással a japán üzleti életből mára már sikeresen kiiktattak. A bírósági eljárás során Horie ugyan tagadta a vádakát, pontosabban, hogy tudott volna kérdéses törvénysértésekről, de végül adóelkerülés, a tőzsdetörvény megszegése és a vállalati könyvek kozmetikázása vádjával kellett szembenéznie és pénzbüntetésen kívül két és fél év börtönbüntetést kapott. Az ügy még nem zárult le teljesen.

A pénzügyi liberalizáció által adott lehetőségeket használta ki. Sikerei csúcsán - különösen a fiatalok között - a változó és sikeres Japán szimbólumává vált, akinek a saját diákjaim között is voltak lelkes követői és üzletfelei. Murakami ugyancsak egy üstököszerűen feltörő amerikai stílusú befektetési alapkezelőként vált ismertté a japán üzleti világban, aki egyben a sokat bírált japán vállalatvezetés (a hagyományos modell vállalat-részvényes viszonya) megújítójának szerepében is tetszelgett, magára haragítva ezzel a konzervatív tábor.” (*Kiglics*, 2009, 170).

3. ábra A dirigista catch-up rendszer (intézményi mátrix)

Forrás: A Szerző fordítása Ozawa (2001, 477.) alapján

2.4. A japán regionális politika

A fejezet célja, hogy összefoglaló jelleggel áttekintést nyújtson a japán regionális fejlesztéspolitika célkitűzéseiről, valamint a kitűzött célok elérését szolgáló eszközökről. Átvizsgálásra került az 1945 után született átfogó területfejlesztési koncepciók. Az időben kiterjedt vizsgálat a regionális fejlesztéspolitika célkitűzéseiben és eszközeiben bekövetkezett változások szemléltetését teszi lehetővé. Továbbá bemutatásra kerül az intézményrendszer, melynek keretei közt gondoskodnak a fejlesztési tervdokumentumok elkészítéséről és végrehajtásáról.

Japánban 1950-ben fogadták el a *Területfejlesztésről szóló törvény*⁵⁰. A törvény első cikkelye (általános rendelkezések) értelmében a japán kormány feladata *Átfogó Területfejlesztési Koncepció* (röviden: *Koncepció*) kidolgozásával gondoskodni az ország erőforrásainak (föld, víz stb.) megfelelő felhasználásáról, fejlesztésükről és védelmükről, mindezzel hozzájárulva a hatékony nemzetgazdaság és társadalom működéséhez, így garantálva a most élő és a jövő generációk számára a jólétet és békét. A fentiek megvalósítása érdekében a Koncepció iránymutatást nyújt:

- (1) az ország erőforrásainak megfelelő felhasználásáról, fejlesztéséről és védelméről,
- (2) a természeti katasztrófák elhárításáról, illetve azok kezeléséről,
- (3) a japán városok és falvak fejlesztésével kapcsolatban,
- (4) az ipar telepítésével kapcsolatban,
- (5) a köztulajdonban lévő fizikai infrastruktúra, telekommunikációs hálózatok, valamint a tudományos és technológiai kutatóbázis megfelelő kiépítéséről, fejlesztéséről és fenntartásáról,
- (6) a természeti erőforrások védelmével kapcsolatban, a kultúrát és turizmust támogató infrastruktúra megfelelő kiépítéséről, fejlesztéséről és fenntartásáról,
- (7) a környezet védelméről a megfelelő földhasználat és tájkép fenntartása érdekében.

A törvény 4. cikkelye alapján az Országos Területfejlesztési Tanács feladata, hogy a területfejlesztéssel kapcsolatban vizsgálatokat folytasson és azok alapján javaslatokat tegyen a Koncepció előzetes tervezetét elkészítő Területfejlesztési Minisztériumnak (MLIT)⁵¹. Amennyiben a kormány a MLIT által készített tervezetet jóváhagyja, a végleges Koncepciót elfogadás után a MLIT köteles közzétenni.

⁵⁰ 国土形成計画法：National Spatial Planning Act. Jelen alfejezet a 2005-ben módosított törvény kutatási téma szempontjából meghatározó megállapításait foglalja össze.

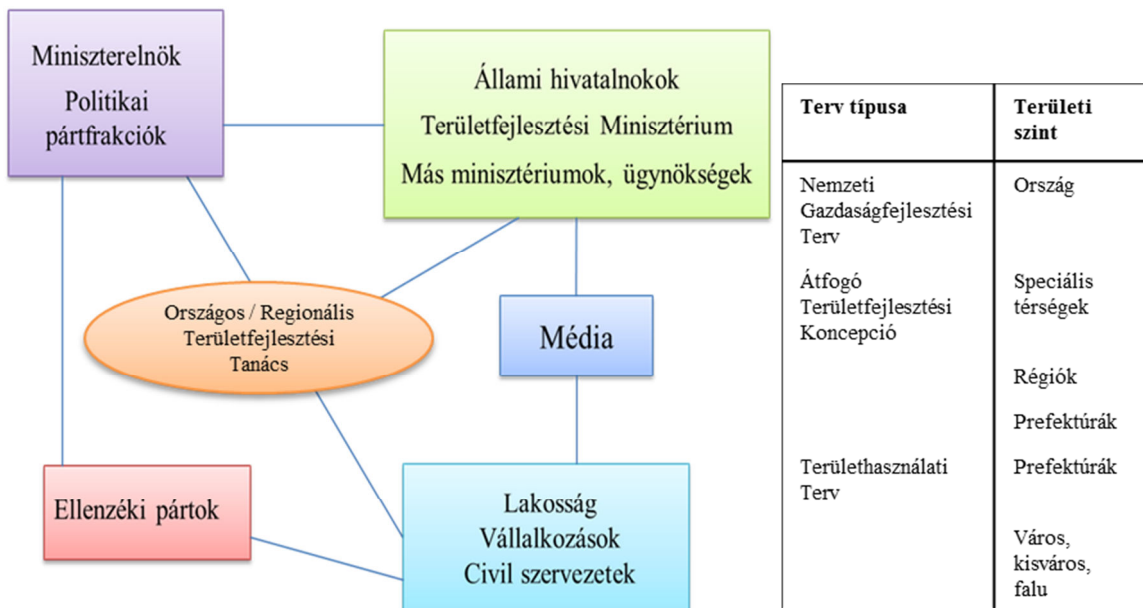
⁵¹ 国土交通省 – Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism, MLIT.

A törvény értelmében a tervezet készítésekor a MLIT köteles figyelembe venni a szakminisztériumok, kormányrendelet által kiemelt városok⁵² vezetőinek és a prefektúrák kormányzóinak véleményét. A fentieken túl a MLIT a Konceptióval összhangban elkészíti a **Regionális Területfejlesztési Terveket** (röviden: **Regionális Terv**):

- (1) egy tervet a metropolisz térségre (Saitama prefektúra, Tōkyō Metropolisz, Kanagawa prefektúra),
- (2) egy tervet a Kinki térségre (Kyōto prefektúra, Ōsaka prefektúra, Hyōgo prefektúra),
- (3) egy tervet a Chubu térségre (Aichi prefektúra, Mie prefektúra),
- (4) külön-külön egy tervet a fejlesztésükben együtt kezelni kívánt prefektúrákra, amelyek együttes kezelését a kabinet elrendelte.

A 4. ábra összefoglalja az átfogó területfejlesztési koncepciók készítésében közreműködő adminisztratív szervek közötti kapcsolatokat.

4. ábra Területfejlesztési tervek készítésében közreműködő intézmények

Forrás: Kaneyasu, 1987, 120. p.

Az MLIT köteles a Regionális Tervek tartalmát egyeztetni az érintett szakminisztériumokkal és a **Regionális Területfejlesztési Tanáccsal**, amely a regionális szintű állami hivatalok képviselőiből, az adott térség képviselőiből (városi tanács, prefektúra kor-

⁵² A japán kormány a *Helyi Önkormányzati Törvény* 252. cikkelyének (19. bekezdése) értelmében kormányrendelettel kijelölhet fejlesztési szempontból kiemelt fontosságú, 500 000 főt meghaladó városokat (指定都市 shitei toshi – designated cities). A kiemelt szerep elnyeréséért maga a város jelentkezhet, ha a városi tanács és a prefektúra tanácsa is egyetért azzal. Jelenleg 20 város szerezte meg ezt a rangot 1956 óta.

mányzója), és az adott térség fejlesztésében érdekelt egyéb szervezetek vezetőiből áll. A Regionális Terv végrehajtásában érintett helyi állami szervek felhatalmazták az MLIT a feladatok koordinálására. ***A törvény 14. cikkelye alapján az MLIT, amennyiben szükségesnek tartja, javaslatokat tehet a területfejlesztés végrehajtásában felelős helyi állami szervnek a végrehajtás módjával kapcsolatban.***

1950-ben a törvény értelmében 22 speciális térség került kijelölésre. Ezen speciális térségek regionális terveikben 1950 és 1960 között szinte kizárólagosan az ***iparfejlesztés*** kapott prioritást, ami ***összhangban volt az ugyanezen időszakra vonatkozó nemzeti gazdaságfejlesztési tervekben megfogalmazott célokkal.*** A háború utáni első nemzeti gazdaságfejlesztési Terv (*Gazdasági Rehabilitációs Terv, 1949*) a primer szektorban (mezőgazdaság, szénbányászat stb.) irányozta elő a termelés növelését. A legfőbb cél a háború okozta károk helyreállítása, a talpra állás és a termelés beindítása. A terv megvalósításában – értelemszerűen a háború utáni évek pánikhangulatában – a központi kormányzat kiemelt szerepet töltött be. A kitűzött célok elérésében ekkor még jelentős külföldi segélyeket használt fel a japán kormány. A második nemzeti gazdaságfejlesztési tervben (*Gazdasági Önállóság Öt Éves Terve, 1955*) a Yoshida-kormányt váltó Hatoyama-kormány már nagyobb szerepet szánt a fiskális és monetáris politikának, mint a gazdaság megerősödését célzó közvetlen állami beavatkozásnak. A koreai háború Japán számára az ipari termelés motorjának beindításával megeremtetette a lehetőséget az ország gazdasági önállóságának megerősítésére. A *Tanaka-terv (Nemzeti Jövedelem Megduplázását Célzó Terv, 1960)* néven ismerté vált harmadik nemzeti gazdaságfejlesztési terv az ipar további nagyarányú fejlesztésével a japán nemzeti jövedelmet kívánta megduplázni. A tervek értelmében elsősorban olyan produktív infrastruktúrális beruházások kerültek megvalósításra, amelyek mind az ipar fejlődését szolgálták. Ennek megfelelően utak épültek, telephelyeket alakítottak ki ipari létesítmények számára, ipari vízbázisokat hoztak létre, kikötőket építettek stb. ***A regionális fejlesztési elképzelésekben egy az egyben visszatükröződött a nemzeti gazdaságfejlesztési tervekben preferált hatékonysági szemlélet.***

Létrehozták az ún. ***Csendes-óceáni Ipari Övet***⁵³ a négy nagy ipari metropolisz térség (Tōkyō, Nagoya, Ōsaka és Kitakyūshū) összekötésével. Az 1950-es és 1960-as években erre a területre irányult az állami beruházások több mint 70%-a. Ebből adódott, hogy Hokkaido, Tohoku régió, és a Japán-tenger felőli térségekbe kevés fejlesztési forrás

⁵³ 太平洋ベルト: Pacific Industrial Belt.

érkezett, így ott jellemzően alacsony termelékenységgel jellemezhető hagyományos iparágak működtek. A bipólusú térszerkezetet eredményező fejlesztések következtében 1962-re a regionális jövedelmi különbségek jelentősen megnöttek. Hatalmas népességnomás nehezedett a három metropolisz térségre, ami súlyos negatívumokkal járt az ott élők számára (környezetszennyezés, túlszűfolttság, növekvő telekárak stb.).

Első Átfogó Területfejlesztési Konceptió (CNDP I., 1962)

A közvetlenül a háború utáni nemzeti gazdaságfejlesztési és regionális fejlesztéspolitikából eredő hátrányokat kívánta orvosolni az ***első Konceptió***⁵⁴ 1962-ben. A terv a ***növekedési pólus elméletre*** építve kívánta megvalósítani az ország kiegyensúlyozottabb fejlődését. Az 1960-as években a japán regionális politika eszköze a ***regionális iparfejlesztés*** volt (ipar által vezérelt területfejlesztés). Ez azt jelentette, hogy az ipari bázis egyenletesebb szétosztásával kívánták oldani a metropolisz térségekre nehezülő népességnomást, mérsékelni a vidéki térségeket sújtó elnéptelenedés folyamatát, így csökkenteni a regionális jövedelmi különbségeket.

Az első területfejlesztési terv alap gondolatára épülve jelöltek ki 1963 és 1966 között 21 nagy és közepes méretű ipari térséget: közülük 15 került kijelölésre⁵⁵ az 1962-ben elfogadott ***Új Ipari Városok Fejlesztési Törvény*** alapján, és további 6-ot 1964-ben jelöltek ki⁵⁶ a ***Speciális Térségek Megszilárdítását Szolgáló Fejlesztési Törvényben*** meghatározottaknak megfelelően. Jelentős állami közberuházások megvalósításával, egyéb pénzügyi ösztönzők garantálásával (kedvezményes hitelek, adókedvezmény) a kijelölt városokban az ipari termelés és a népesség jelentős növekedését remélték.

Új (második) Átfogó Területfejlesztési Konceptió (CNDP II., 1969)

A gazdasági növekedés az 1960-as és 1970-es években folyamatosan felülírta a nemzeti gazdaságfejlesztési tervekben előirányzott értékeket⁵⁷. A hihetetlen gazdasági növekedés az erőforrások metropolisz térségekben való további jelentős koncentrálódásához vezetett. A városi infrastruktúra nem tudott olyan gyors ütemben fejlődni, hogy ki tudja elégíteni ezt a hatalmas keresletet. 1965-ben a lakosság 48%-a az ország lakható területének 1,2%-ára koncentrálódott! A városok túlszűfolttsága miatt nem volt biztosított a megfelelő lakókörnyezetet, ez legnegatívabban pedig a városi közlekedésre hatott.

⁵⁴ A szövegben a Konceptió szó szinonimájaként használom a terv, tervdokumentum, illetve stratégia szavakat.

⁵⁵ A lakható terület 7,5%, ahol a lakosság 11%-a élt (Edgington, 1994)

⁵⁶ A lakható terület 2%, ahol a lakosság 3,5%-a élt (Edgington, 1994).

⁵⁷ Pl. a Tanaka-tervben 7,8%-os GDP növekedést irányoztak elő az 1960-as évekre, holott az meghaladta a 10%-ot az időszak alatt (Tanimura – Edgington, 2001)

A legsúlyosabb megoldásra váró problémát azonban a korábbi iparfejlesztéssel együtt járó környezetszennyezés⁵⁸ jelentette.

A *Második Átfogó Területfejlesztési Koncepció* (CNDP II.) a fenti problémák megoldására a rendelkezésre álló terület kiegyensúlyozottabb használatát irányozta elő. Ennek megvalósítására **hálózatos infrastruktúrafejlesztést** kívánt véghezvinni. A terv készítői regionális repterek, 4 000 km hosszú gyorsvasút és 7 600 km autótút kiépítésével képzeltek el oldani a döntően továbbra is a metropolisz térségek nagyvárosaira nehezedő népességnomást. A koncepció szerint a jelentős közlekedési csomópontokban 200-300 000 fős városokat alakítanak ki, amelyek mindegyike környezeti szempontból megfelelő lakókörnyezetet tud biztosítani lakosai számára. 1969-ben úgy képzeltek, hogy az akkor kb. 3 000 településen eloszló japán lakosság a terv eredményeképpen 100-200 ilyen élhető városban fog élni (*Shimokobe*, 1970, *Abe – Nogata*, 1989).

Harmadik Átfogó Területfejlesztési Koncepció (CNDP III., 1977)

A harmadik területfejlesztési koncepcióban a japán lakosság számára **élhető, magas életminőséget biztosító települések kialakítását** célozták meg. Olyan településeket kívántak létrehozni, amelyeket a fejlesztések nyomán pezsgő kulturális élet és erős gazdasági bázis jellemez, ahol a lakosok egészséges környezetben élnek és a város a szolgáltatások széles skáláját tudja nyújtani. A területfejlesztési tervben meghatározott célkitűzések teljes mértékben összhangban voltak az időszakra érvényes nemzeti gazdaságfejlesztési terv (*Új Gazdasági és Társadalmi Hét Éves Terv*, 1979) célkitűzéseivel. A harmadik Koncepció 10 éves megvalósítási időszakára 240 ezer milliárd jen állami beruházást irányoztak elő, amely lényegében a japán települések **szociális infrastruktúrájának fejlesztésére** szántak, azaz óvodák, iskolák, kórházak, kulturális és sport központok építésére, parkok és más városi közterek kialakítására és funkcióval való megtöltésére kívánták fordítani (*Kawashima – Takehoshi*, 1987). A fentiek mellett az 1980-as években indult útjára az ún. **Technopolisz Program** is az 1983-ben elfogadott **Technopolisz Törvény** elfogadásával. A program legfontosabb célkitűzésének a japán egyetemek és ipar közötti kapcsolat erősítése tekintette, amely **technológia-vezérelt regionális fejlesztéspolitiká** révén hozzájárul a periférikus térségek felzárkóztatásához.

⁵⁸ „...az új fejlődési szakaszra való átállást kikényszerítő tényezők között szerepet játszott a környezetszennyeződés mind fenyegetőbbé váló ténye.” ... „Az ilyen célra fordított állami és magánkiadások a bruttó nemzeti terméknek 1970-ben még csak 0,9%-át képviselték, súlyuk 1975-re 1,6%-ra, a 80-as évek elejére pedig – becslésem szerint – 2,2-2,4%-ra nőtt (*Hernádi*, 1985, 40).

Negyedik Átfogó Területfejlesztési Konceptió (CNDP III., 1987)

A területfejlesztési célokra közel 1 000 ezer milliárd jen felhasználását előirányzott Konceptió egyik legfontosabb célkitűzése, hogy az ezredfordulóra minden nagyváros megközelíthető legyen egy másik nagyvárosból legfeljebb 3 órás utazással. Ennek érdekében 14 000 km autópálya és 50-70 regionális reptér kiépítését irányozták elő. Ezzel lényegében **kiegyensúlyozott többpólusú térszerkezet** kialakítása a terv legfőbb célja. A korábbi tervekhez hasonlóan ez is a metropolisztérségeken kívüli térségek revitalizálására törekszi magas életminőséget biztosító lakókörnyezet megteremtésével és az infokommunikációs hálózatok kiépítésével (Kaneyasu, 1987; Ohta, 1989).

Ötödik Átfogó Területfejlesztési Konceptió (Terv a 21. századról, CNDP III., 1998)

Az 1998-ban elfogadott ötödik átfogó koncepció 2010-2015-ig határozza meg az ország területfejlesztésére vonatkozó elképzeléseket. Reagál az új évezred kihívásaira, úgy, mint fokozódó globalizáció, fogyó és öregedő társadalom, IT társadalom, de hasonlóan a korábbi tervekhez az ország egypólusú szerkezetének felszámolását tűzi ki célul egy **többtengelyes ország** megteremtésével. Azonban a korábbi koncepcióktól eltérően a kiegyensúlyozottabb térszerkezetet elsősorban nem a meglévő ipari bázis szétszórásával kívánja elérni. A **helyi adottságokra, kultúrára és tradíciókra alapozva a regionális identitás megerősítésétől** várja az ország régióinak kiegyensúlyozott fejlődését a jövőben. A korábbiakhoz képest az állam és a területi önkormányzatok mellett a területfejlesztésben fontos szerephez jutnak a helyi vállalkozások, civil szervezetek és a lakosság (partnerségen és kooperáció). A terv négy fő fejlesztési irányvonalat határoz meg: (1) természeti értékekben bővelkedő, kényelmes és élhető lakókörnyezet kialakítása, (2) a metropolisz térségek leromlott részeinek felújítása, (3) a regionális fejlesztésben érdekelt privát szféra bevonása a tervezésbe, (4) az egyes régiók nemzetközi kapcsolataival a helyi gazdaság erősítése (Masubara, 2007; Ono, 2008).

3. táblázat Összefoglaló az egyes átfogó területfejlesztési koncepciók tartalmáról

	Első Átfogó Területfejlesztési Koncepció (CNDP I.)	Új (második) Átfogó Területfejlesztési Koncepció (CNDP II.)	Harmadik Átfogó Területfejlesztési Koncepció (CNDP III.)	Negyedik Átfogó Területfejlesztési Koncepció (CNDP IV.)	Terv a 21. szádról (CNDP V.)
A terv hatályba lépésének dátuma	1962. október 5.	1969. május 30.	1977. november 4.	1987. június 30.	1998. március 31.
Miniszterelnök	Hayato IKEDA	Eisaku SATO	Takeo FUKUDA	Yasuhiro NAKASONE	Ryutaro HASHIMOTO
Háttér	1. Gyorsan növekvő gazdaság. 2. Túlnépesedés és jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése. 3. Tanaka-terv (Nemzeti Jövedelem Megduplázását Célzó Terv). 4. Csendes-óceáni Ipari Övezet kialakítása.	1. Gyorsan növekvő gazdaság. 2. A népesség és az ipar koncentrációja a metropolisz térségekben. 3. Az IT szektor fejlődése, globalizáció, technológiai megújulás.	1. Stabil (visszafogott) gazdasági növekedés. 2. Metropolisz térségekbe irányuló csökkentő népességvándorlás. 3. Természeti erőforrások és energia szűkössége.	1. A népesség újbóli koncentrációjának erősödése Tokióban. 2. Foglalkoztatási problémák a nem metropolisz térségekben az ipar szerkezeti átalakulása miatt. 3. Globalizáció erősödése.	1. Globális környezet (fokozódó verseny Ázsiával). 2. Csökkenő és öregedő lakosság. 3. IT társadalom.
Céldátuma	1970	1985	kb. 10 év a terv hatályba lépésétől számítva	2000 körül	2010-2015-ig
Fő célkitűzés	<i>Kiegyensúlyozott regionális fejlődés</i>	<i>Egészséges és produktív környezet</i>	<i>A lakókörnyezet általános fejlesztése</i>	<i>Többpólusú ország megteremtése</i>	<i>Többtengelyes struktúra ország megteremtése</i>
Fejlesztési eszköz	Regionális központok („hub-ok”) fejlesztése Az ipar decentralizációja szükséges a cél megvalósításához. A regionális központok fejlesztése a közöttük lévő kapcsolatok erősítésével, illetve a Tōkyō-ban és más metropolisz régiókban lévő ipari bázishoz való kapcsolásuk elősegítésével. Fontos, hogy a fejlesztendő periférikus helyzetű térségek ne veszítsék el eredeti arculatukat, karakterüket.	Nagyméretű projektek Közlekedési hálózatok kiépítését célzó nagyméretű állami beruházási projektek megvalósítása a cél, mint pl. Shinkansen, autópályák építése, amely oldja az egyenlőtlen terület-használatot, egyes térségek túlnépesedését, más területek elnéptelenedését, és hozzájárul a regionális egyenlőtlenségek csökkentéséhez.	Stabil települések koncepciója A nem metropolisz (vidéki) térségek fejlődésének elősegítése a metropolisz térségek népességének és ipari bázisának alakításával. A régiók egyenletesebb fejlődésének segítése, valamint a túlnépesedés v. elnéptelenedés problémájának kezelése a lakókörnyezet általános fejlesztése révén.	Többpólusú ország kialakítása (1) Minden térség kreatív/innovatív fejlődésének elősegítése a térség erőforrásainak kihasználásával. (2) Teljesen kiépített információ kommunikációs és közlekedési hálózatok. (3) A kapcsolatok erősítése az állam, a régió irányítói és a régióban élő civil szereplők között.	Részvétel és együttműködés (1) Természeti értékekben gazdag térségek (kisvárosok, vidéki falvak). (2) Metropolisz térségek renoválása (hatékony térhasználati módok). (3) Nemzetközi kapcsolatok erősítése különböző fórumok révén.

Forrás: Noda (2005, 2) alapján a Szerző fordítása.

2.5. *A japán területi önkormányzatok finanszírozási rendszerének hatása a regionális jövedelmi kiegyenlítődesre*

Jelen fejezet a japán területi önkormányzatok⁵⁹ finanszírozási rendszerét már közel 60 éve meghatározó *sajátos pénzügyi kiegyenlítési mehanizmus* jellemzőit és működési logikáját mutatja be. A beható vizsgálatot az indokolja, hogy a pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus működése révén csökkenthetők az egyes prefektúrák és települések önffinanszírozási képességének különbözőségéből fakadó egyenlőtlenségek, így *a méltányossági szemléletével területi kiegyenlítődést előirányzó japán regionális politika megvalósításához járul hozzá.*

Japánban a területi önkormányzatok finanszírozási rendszerét jellemző pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus 1954 óta lényegében változatlan formában van érvényben. Lényegében *egy időben került kialakításra a sajátos japán gazdaságfejlesztési modell, és annak mind a mai napig szerves részét képezi.* A területi önkormányzati finanszírozási rendszerének működése nagyon jól példázza azt a *bizonytalanságot*, amely áthatja az egész japán gazdaságfejlesztést: *vajon ez a modell a liberális demokrácia elvei mentén működik, vagy csak álcázza magát és igazából teljesen másképp?* Arról a nyugtalanító bizonytalanságról van szó, amely megnehezíti a japán közigazgatással foglalkozó kutatók számára a tisztánlátást, amikor arról próbálnak dönteni, hogy az ország az állami hatalom területi megoszlása alapján az ismert modellek melyikébe is sorolható be. Ugyanis Japánban a helyi és központi kormányzat kapcsolatát is szabályozó japán alkotmány és helyi önkormányzati törvény *de jure* garanciák az autonómia meglétére. Továbbá a helyi és központi kormányzat kapcsolatát a finanszírozás rendszerén keresztül megragadva szintén kijelenthető, hogy az tökéletesen megfelel a föderalista államok ideáltípusának. Ezt alátámasztják a fiskális decentralizációt mérő OECD és IMF vizsgálatok. A japán területi önkormányzatok kiadásainak aránya a teljes kormányzati kiadásból folyamatosan növekszik: míg 1985-ben 46% volt az arány, addig 2010-ben már elérte az 58,7%-ot. A területi önkormányzatok kiadásai 2010-ben a japán GDP 11,7%-át tették ki, míg a központi kormányzat kiadásai csupán a GDP 4,6%-át. Mindez arra utal, hogy a feladatok jelentős részét a helyi önkormányzatok látják el, így ennek megfelelően a kiadások jelentős része is náluk merül fel. Ez a feladatok decentralizált, a szubszidiaritás elvét tükröző elosztására mutat rá. A pénzügyi decentralizációt vizsgáló tanulmányokból az is kiderült, hogy a japán területi önkormányzatok bevétele-

⁵⁹ Japán közigazgatási felosztása kétszintű. Az ország közigazgatási alapját 47 prefektúrája és települési önkormányzatai jelentik (*I. ábra*).

inek aránya a teljes kormányzati bevételek 34,3%-át tette ki 2010-ben (2001-ben 26%-át, 1985-ben 26,8%-át), ami a legmagasabb az OECD országok között. Japánban a helyi adóbevételek GDP-hez viszonyított aránya 7,2%, amivel Svédország (16,1%) és Izland (9%) kivételével meghaladja a legtöbb föderalista államot jellemző arányt. Az összehasonlításból úgy tűnhet, hogy Japán példamutató a feladatok és pénzügyi források decentralizáltságának mértékét tekintve (*Joumard – Kongsrud, 2003; IMF eLibrary Data; OECD Fiscal Decentralization Database*).

Ugyanakkor a hatalomgyakorlás területi megosztását, azaz a helyi önkormányzatoknak a központi kormányzattal való viszonyát és a finanszírozási rendszert *de facto* leíró helyzet mégis számos, a *tekintélyelvűségre épülő unitárius országokra* jellemző jegyeket mutat. Ebből kifolyólag többen is rámutattak, hogy az ország se nem decentralizált, se nem unitárius, hanem – más területekhez hasonlóan – e téren is „sajátosan japán”. *Okuno-Fujiwara (1996) kapcsolatfüggő modellnek (relation-dependent model)* nevezi a japán helyi önkormányzatok és a központi hatalom második világháborút követően kialakult sajátos viszonyát. *Muramatsu és Iqbal (2001)* pedig az *integrációs modell (integrationist model)* megnevezést tartotta helyénvalónak a rendszert jellemző kettősség megragadására. A japán önkormányzatok finanszírozási rendszere nagyon jó bizonyíték arra nézve, hogy egyrészt miért van igazuk Japánnal kapcsolatban a mainstream irányt képviselő kutatóknak, de másrésztől miért találhatnak igazolást féllelmeikre a revizionisták is.

A fejezetben bemutatásra kerül a területi önkormányzatok finanszírozási rendszerét jellemző pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus működési logikája, valamint kialakulásának körülményei. Összefoglalásra kerülnek a kiegyenlítési mechanizmussal kapcsolatban időközben megfogalmazott problémák, amelyek felismerése nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy 1990-től kezdődően a területi önkormányzatok finanszírozási rendszerének felülvizsgálata és megreformálása a területi decentralizáció megerősítését sürgető elvárások központi elemévé váljon. A fejezet végül az elmúlt 20 évet jellemző folyamatos reformkísérletek eredményeit foglalja össze és értékeli.

2.5.1. A pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus működési logikája

A második világháború után a japán adórendszer alapjait Carl Shoup⁶⁰ fektette le az 1940-es évek végén. Az általa véghezvitt adóreform a háború előtti időkből örökölt adó-

⁶⁰ Carl Sumner Shoup-t az 1940-es évek végén MacArthur tábornok bízta meg a japán adórendszer átvizsgálásával és megreformálásával (*Gordon, 1993, 2009*).

rendszer gyengeségeinek és visszasságainak a megszüntetésére irányult. Ennek érdekében a kormányzás különböző területi szintjei között (a központi hatalom, a prefektúrák és a települések között) a pénzügyi erőforrások megfelelő elosztására törekedett, biztosítva ezáltal azt is, hogy az adott adó kivetéséhez kapcsolódó felelősség is pontosan meghatározható legyen. Többek között a finanszírozást korábban jellemző ad hoc döntések kiküszöbölése, az átláthatóság növelése érdekében az adórendszer egyszerűsítését tűzte ki célul, elsősorban az adófajták számának minimumra csökkentésével, illetve a pótdók kusza rendszerének eltörlésével. Adóreformjának fontos eleme volt a helyi önkormányzatok adókivetési és adócsökkentési jogának garantálása.

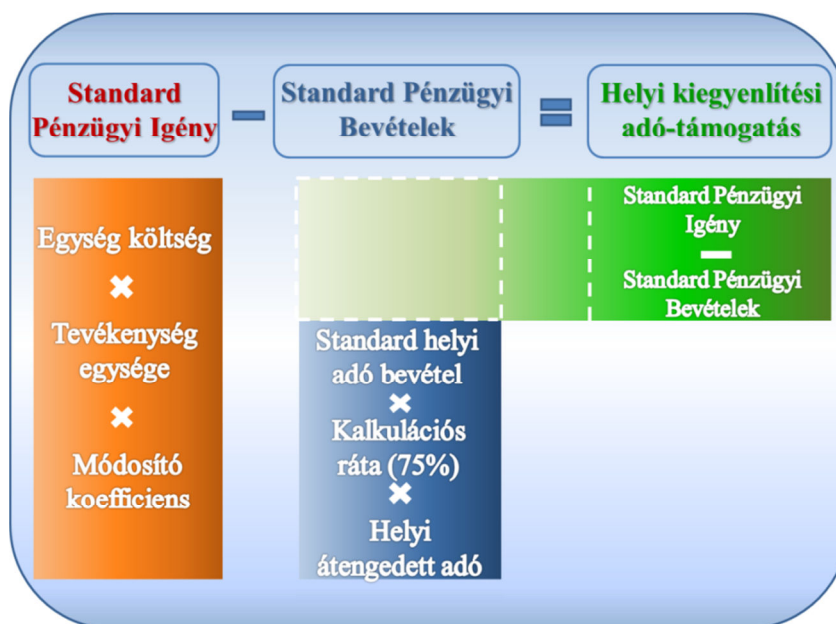
Mindazonáltal nagyon hamar kiderült, hogy kizárólag a helyi adóbevételekből egyedül nem lehetséges megteremteni a helyi önkormányzatok meghatározott feladataival járó kiadások fedezetét. Már 1940 előtt létezett – igaz csak ad hoc jelleggel – az adóbevételek újraelosztásának az a rendszere, amely a területi önkormányzatok finanszírozási rendszerében pénzügyi szubvenció formájában egyfajta kiegyenlítő mechanizmusként működött. A probléma megoldására, jelentős változtatásokkal igaz, de hasonló megoldás született 1954-ben az ún. **helyi kiegyenlítés adó-támogatás** formájában nyújtott támogatás (地方交付税 : *local allocation tax grant, LAT*) bevezetésével (Hanai, 2000). Természetesen a helyi autonómia szempontjából az lenne kívánatos, ha a területi önkormányzatok a helyi bevételeikből (javarészt a saját adóbevételeikből) biztosítani tudnák a közigazgatási és egyéb feladataik ellátásához szükséges forrásokat. Érthető módon azonban a helyi önkormányzatok önfinanszírozási képessége eltérő lehet, így kiadásaik kizárólag saját helyi bevételekből való finanszírozása nem kivitelezhető. Ennek megoldására **a központi kormányzat az állami adóbevételek újraelosztásával, legfőképpen a helyi kiegyenlítési adó-támogatás formájában, segíti azon területi önkormányzatokat, ahol a pénzügyi források a feladatok elvégzéséhez nem biztosítottak** (Hayashi, 2002).

A helyi kiegyenlítési adó-támogatás ötféle állami adó meghatározott százaléka: 2010-ben a jövedelemadó 32%-a, a társasági adó 34%-a, az alkoholadó 32%-a, a forgalmi adó 29,5%-a, valamint a dohánytermékek adójának 25%-a. A helyi kiegyenlítési adó-támogatás összege 2010-ben elérte a 17 193,6 milliárd jent, ami 11,6%-os növekedést jelentett 2008-hoz képest. A helyi kiegyenlítési támogatás funkciója a következőképpen foglalható össze:

„A támogatás célja a területi önkormányzatok között meglévő eltérő önfinanszírozási képességből fakadó különbségek korrigálása annak érdekében, hogy a területi önkormányzatok megfelelő minőségben (egy a társadalom által elvárható minimumszintnek megfelelően) biztosítani tudják a he-

lyi közigazgatási és egyéb feladataik ellátását, valamint a humán és fizikai infrastruktúrájuk fenntartását” (White Paper of Local Public Finance, 2010, 2012, 11).

5. ábra A helyi kiegyenlítési adó-támogatás kiszámolásának sémája

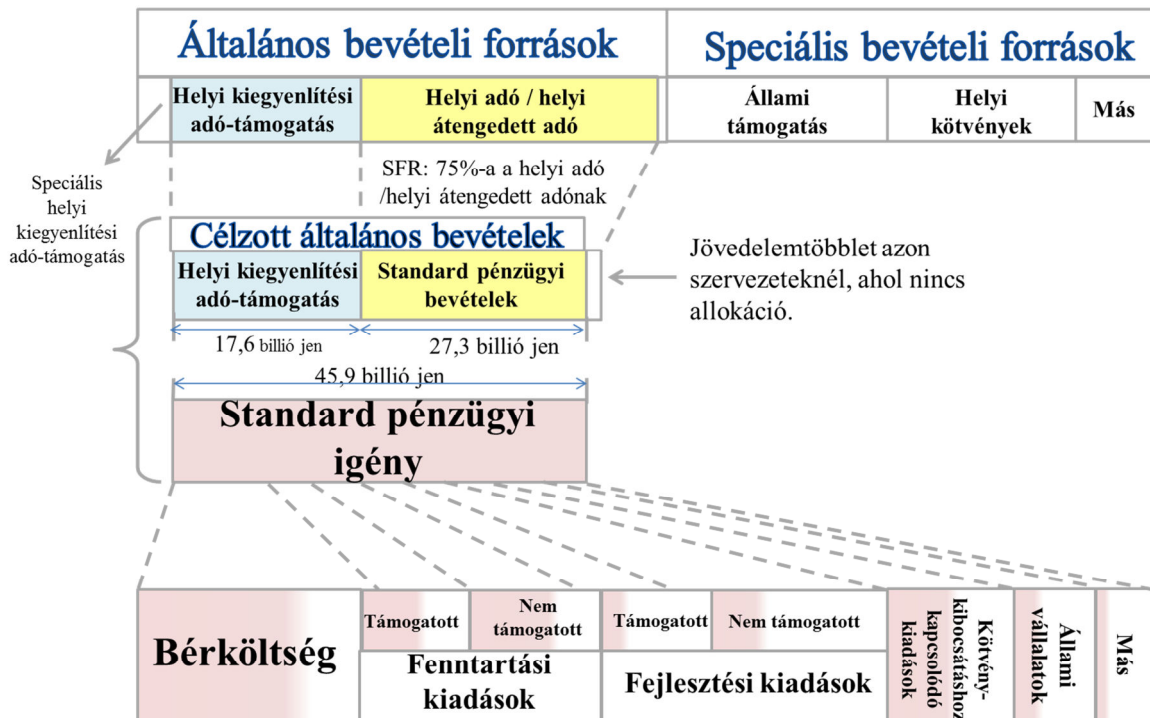

Forrás: White Paper on Local Public Finance 2010, MIC, 2012, 11 p. alapján a Szerző fordítása, szerkesztése.

A központi kormányzat egy igen bonyolult, ezért sokak által kritizált módszert alkalmaz a helyi kiegyenlítési adó-támogatás összegének kiszámítására, illetve a jogosult területi önkormányzatok körének meghatározására. A módszer lényege, hogy abban az esetben nyújt a központi kormányzat helyi kiegyenlítési adó-támogatást egy prefektúrának vagy településnek, amennyiben annak *standard pénzügyi igénye* (*Standard Financial Needs, SFN*) meghaladja a *standard pénzügyi bevételeit* (*Standard Financial Revenues, SFR*). A standard pénzügyi igény azon helyi kiadásokat öleli fel, melyek a helyi feladatok egy meghatározott minimális standard szintjének teljesítéséhez szükségesek, míg a standard pénzügyi bevételek a prefektúrák és települések önfinanszírozási képességét fejezi ki. Az egész megközelítés normatív jellegére utal, hogy a központi kormányzat, illetve a parlament határozza meg a területi önkormányzatok által ellátandó feladatok körét, illetve dönt arról, hogy mi tekinthető az egyes tevékenységeket illetően a társadalom által elvárható minimális szolgáltatási szintnek (5. ábra). A standard pénzügyi igény meghatározásához funkciók szerint különböző csoportokra osztják az egyes területi önkormányzatok által ellátandó tevékenységeket. Majd azokat meghatározott egységköltségekkel összeszorozzák, ezt követően a kapott értékeket ún.

módosító koefficiensekkel felszorozzák (vagy bizonyos esetben hozzáadják), végül az egyes tevékenységekre külön-külön kapott részeredményeket összegzik⁶¹.

6. ábra A területi önkormányzatok finanszírozási rendszerének bevételi és kiadási összetevői (2009)

Forrás: Japanese Local Government Bond Association ábrája alapján a Szerző fordítása, szerkesztése http://www.chihousai.or.jp/english/images/public09_zu1.gif (2013.02.02.)

Ez elsőre talán még egyszerűnek is tűnhet, azonban a tevékenységek igen nagy száma szerteágazó – az összes prefektúra és település összes tevékenységére kiterjedő – adatigényt jelent. Továbbá az egyes tevékenységekhez tartozó egységköltségek és módosító koefficiensek esetében sem egyszerű a feladat. Az egyes tevékenységekhez rendelt egységköltségek meghatározására egy benchmarkként szolgáló mintatelepülést használ a MIC⁶². A benchmarkként szolgáló egységköltségek változatlan alkalmazása a prefektúrákra és településekre nem lenne adekvát, hiszen az adottságok igen eltérőek lehetnek. Ennek kiküszöbölésére alkalmazzák a helyi sajátosságok kifejezésére alkalmas ún. módosító koefficienseket. A módosító koefficiens száma tevékenységenként igencsak eltérő lehet. Módosító tényező lehet a népesség, a népsűrűség, a település közigazgatási rangja, az éghajlati körülmények, növekedést kifejező tényezők stb. A standard pénzügyi bevételek meghatározása a fentieknél jóval egyszerűbb séma szerint

⁶¹ Például az általános iskolai oktatás esetében az adott intézkedési egységköltsége 973 000 jen, ezt be kell szorozni az adott prefektúrában található általános iskolák osztályainak számával, majd az ún. módosító koefficiensekkel (Mochida, 2007, 10).

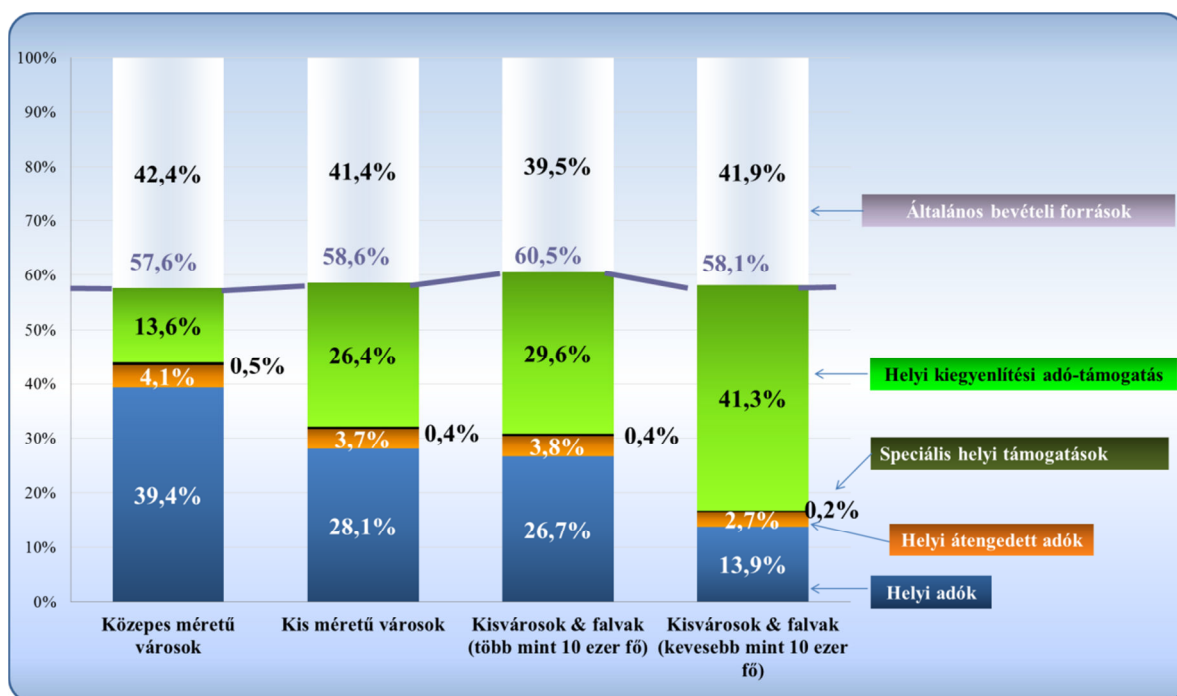
⁶² MIC: 総務省: Ministry of Internal Affairs and Communication – Japán Belügyminisztérium).

történik: a helyi adóbevételek 75%-akának az átengedett helyi adókkal megnövelt összegéből áll (5. és 6. ábra) (Hayashi, 2002; Hayashi – Kobayashi, 2010; Mochida, 2007).

A helyi kiegyenlítési adó-támogatás révén regionális jövedelmi kiegyenlítés történik, melynek lényege, hogy *olyan települések részesülnek a támogatásokból, melyek esetében a helyi bevételek nem fedezik a kiadásait, elsődlegesen abból kifolyólag, hogy kevés a helyi adóbevételük*. A 6. ábrából jól látható, hogy minél kisebb településről van szó, azaz ahogy haladunk a japán nagyvárosok irányából a falvak felé, úgy nő a helyi kiegyenlítési adó-támogatás összege. Ez jól tükrözi az egyes településkategóriák önfinanszírozási képességében lévő különbségeket: a közepes városok, amelyek legalább 100 ezer lakosúak átlagosan közel 40%-a a bevételeiknek a helyi adókból származik, ezzel szemben a 10 ezer főnél kisebb lakosú városok és falvak esetében a helyi adókból származó bevételek csupán 13,9%-ot tesznek ki. A helyi kiegyenlítési adó-támogatás esetében viszont pont fordítottak az arányok: a közepes méretű városoknál a támogatás átlagos mértéke 13,6%, míg a kisvárosok és falvak esetében eléri a 41,3%-ot. Ennek köszönhető, hogy az általános bevételek szintje (2010-ben az összes helyi bevétel közel 60%-a) közel azonosnak tekinthető legyen szó bármilyen településről függetlenül annak lakosságszámától. Ennek a kiegyenlítési rendszernek köszönhető az, hogy míg pl. 1993-ban Tōkyō esetében a kiegyenlítés előtt az egy főre jutó adóbevétel 196 000 jen volt, azaz a legnagyobb a prefektúrák között, addig a kiegyenlítés után a legnagyobb egy főre jutó bevétellel azonban már Shimane prefektúra büszkélkedhetett 326 000 jennel. A helyzet változatlanságára utal, hogy 2007-ben példaként Aichi prefektúrát véve, ahol a Toyota Motors Corporation található, 143 000 jen volt az egy főre jutó helyi adóbevétel, míg Shimane-ben csupán 87 000 jen. A kiegyenlítést követően viszont lényegesen megváltozik a helyzet: Shimane esetében az egy főre jutó általános helyi bevétel 341 000 jen, míg Aichi prefektúra esetében csupán 158 000 jen (Mochida, 2007, 8).

A 7. ábrából már első ránézésre is feltűnhet, hogy a helyi kiegyenlítési adó-támogatás révén megvalósuló pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus nem mindenkit érint kedvezően. Felvetődik a kérdés a nagyobb városokban lakók számára, hogy miért nekik kell az általuk megtermelt jövedelmekből ilyen mértékben hozzájárulniuk más, akár távol fekvő prefektúrák, illetve települések működéséhez.

7. ábra A települési önkormányzatok általános bevételeinek megoszlása a teljes bevételeken belül

Forrás: White Paper on Local Public Finance 2010, MIC, 2012, 12 p. alapján a Szerző fordítása, szerkesztése.

2.5.2. A helyi önkormányzatok finanszírozási rendszerével szembeni kritikák

A pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus révén megvalósuló újraelosztási rendszerrel kapcsolatban a problémát nem csupán az okozza, hogy az egyesek (főleg a nagyvárosokban élők) számára kedvezőtlen. A pénzügyi kiegyenlítési mechanizmussal kapcsolatban, annak immár közel 60 éves működése alatt, számos problémát beazonosítottak a kutatók. Kezdve a helyi kiegyenlítési adó-támogatás *kiszámolási módjának* problémájával. Nemcsak hogy bonyolult, de feleslegesen olyan tényezőket is figyelembe vesz a kiszámításnál, melyek bizonyítottan nem hatnak az eredményre érdemben, így többen is felvetik a számolási mód egyszerűsítésének szükségességét (Hayashi, 2002, Naito – Oki, 2005).

Az egyik legsúlyosabb érv a kiegyenlítési mechanizmus eddigi gyakorlatával szemben az, hogy a támogatásban részesülő települési önkormányzatokat *nem ösztönzi* arra, hogy a *saját adóbevételeik növelésére* törekedjenek. Hiszen amennyiben valaminek folytán megnőnének helyi adóbevételeik, akkor automatikusan a standard pénzügyi bevételük is megnőne, ez ebben az esetben „sajnálatos módon” egyben önfinanszírozási képességük javulását jelentené, azaz az állami „ingyen pénz” elvesztésével, de legalábbis csökkenésével járna. Könnyen belátható, hogy sok önkormányzat ahelyett, hogy

nehezen megszerezhető adóbevételek után nézzen, megelégszik a könnyen megszerezhető központi átengedett támogatásokkal. *Doi* (2010) tanulmányában igazolja, hogy a prefektúrák esetében az egy főre jutó helyi kiegyenlítési adó-támogatás növekedése egy főre jutó GDP-jük csökkenését okozza. Vizsgálatának eredményei alátámasztják a 2007-ben Tottori prefektúrát kormányzó, Yoshihiro Katayama azon kijelentését, miszerint a helyi kiegyenlítési adó-támogatás nem tesz mást, mint megnöveli az adott térségben a „**szegénységi kockázatot**”, ezért szintén a helyi kiegyenlítési adó-támogatás módszertanának felülvizsgálatára tett javaslatot (*Doi*, 2010). Konkrétan a bevételi kiadási különbözetet elimináló megközelítés favorizálása helyett meghatározott célokra, fix összegű támogatások bevezetését javasolja a helyi szolgáltatások elégséges minimum szintjének biztosítása érdekében, és csak azon területi önkormányzatoknál, ahol ez kizárólag helyi bevételekből nem finanszírozható (*Doi – Ichori*, 2002). Továbbá *Tajika és Miyazaki* (2008) empirikus vizsgálatukkal szintén bizonyították, hogy a helyi kiegyenlítési adó-támogatás növelése a helyi adóbevételek⁶³ csökkenését váltja ki, azaz a támogatás erodálja a helyi önkormányzatok adóteremtési erőfeszítéseit (*Takajika – Miyazaki*, 2008, idézi *Ishida*, 2011).

Korábban többen is éltek azzal a feltételezéssel, miszerint a helyi adóráták megemlése⁶⁴ nem csupán az adott önkormányzat standard pénzügyi bevételeinek növekedését okozza, hanem a kiegyenlítési adó-támogatás számítási módszertanából adódóan a kiválasztott mintatelepülésre benchmarkként meghatározott helyi adóráták általános növekedését is kiváltja, ami így áttételesen negatív externáliaként hat más önkormányzatok által megszerezhető támogatások összegére. A feltételezést *Nishikawa és Yokoyama* (2004, idézi *Ishida*, 2011) vizsgálta, és nem talált szignifikáns különbséget a helyi adórátákban attól függően, hogy az illető önkormányzat részesült helyi kiegészítési adó-támogatásban vagy nem. *Ishida* (2012) tanulmányában szintén rámutat, hogy a helyi kiegészítési adó-támogatás nem okoz csökkenést a helyi adórátákban, azonban feltételezi, hogy a támogatás nyújtása révén kiváltott kedvezőtlen folyamatok vélhetően az *adóalaprak* a csökkenéséből ered.

A fentiekből következik, hogy ***a területi önkormányzatok a pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus működési anomáliájából adódóan nem érdekeltek aktív helyi gazdaságfejlesztés folytatásában, ami hozzájárulhatna a helyi gazdaság prosperálásához, számukra helyi adóbevételeket jelentene és egyben megteremtené pénzügyi független-***

⁶³ Így a lakossági adó, a vállalati adó és a vagyonadó.

⁶⁴ A területi önkormányzatok eltérhetnek a törvényben meghatározott helyi adóráták minimum szintjétől.

ségüket. Az a következtetés vonható le, hogy inkább a *könnyebbik utat választják, ezzel azonban fenntartják/növelik a központi kormányzattól való függésüket.*

Más kutatók a helyi kiegyenlítési adó-támogatással kapcsolatban a „*puha költségvetési korlát*” politika negatív hatásaira mutatnak rá. Az 1990-es években a helyi önkormányzatok által véghezvitt, jellemzően infrastrukturális (autópálya, vasút, reptér, kikötő stb.) beruházások száma jelentősen megnőtt, melyek – egy ideig mindenképp – fontos szerepet játszottak a buborék gazdaság kedvezőtlen következményeinek elkenődésében az 1990-es évek első felében, de a gazdaság motorjának beindítására nem voltak képesek. A helyi önkormányzatok nyugodtan bocsáthattak ki kötvényeket beruházásaik finanszírozására akár megfelelő visszafizetési képesség hiányában is. Ugyanis a kibocsátott kötvények, mint a helyi kiadások egyik formája, figyelembevételre kerültek a standard pénzügyi igény meghatározásakor, így lényegében a helyi kiegyenlítési adó-támogatás, illetve más állami támogatások garantálták a beruházások finanszírozását. Ennélfogva lehetséges az, hogy nem megfelelő pénzügyi kondíciókkal rendelkező területi önkormányzatok is bocsáthatnak ki kötvényeket, mivel azok finanszírozása a pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus révén átruházható a központi kormányzatra, pontosabban a helyi kiegyenlítési adó-támogatás fizetése szempontjából „nettó befizetőnek” számító településekre, konkrétan elsősorban a fővárosra és más nagyvárosokra. Japánt többen is mint az *építőipar országa* említik, ahol az ilyen jellegű állami beruházások fontos szerepet töltenek be a gazdaságfejlesztésben. Például jellemző, hogy az infrastrukturális beruházások esetében a területi önkormányzatok elegendő, ha csupán 10% önerővel rendelkeznek, amelyet a központi kormányzat 15%-kal kiegészít helyi kiegészítési adó-támogatás formájában, a fennmaradó 75%-ot a területi önkormányzat helyi kötvénykibocsátásból finanszírozza, amelynek fedezete szintén központi költségvetésből származik. Mivel a megvalósult beruházások esetében nincsenek vizsgálatok, hogy azok valóban szükségesek-e, így nem tudni van-e/lesz-e tovaggyűrűző hatásuk a magán-szférára.

Nagyon jó példa a felelőtlen beruházások okozta károk következményeinek szemléltetésére a Hokkaidō-n található Yūbari város esete. 2006-ban a korábban bányavárosként ismert Yūbari bejelentette fizetéseképtelenségét. A város pénzügyi összeomlásának története nagyon jól példázza egyrészt a helyi gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó tervezés során teljesen figyelmen kívül hagyott döntő fontosságú tényezők (pl. a bánya bezárását követően csökkenő és elöregedő lakosság), a városi rehabilitációs terv elképzeléseiben meghúzódozó logikai buktatók, valamint az önkormányzatok finan-

szírozási rendszerében időközben bekövetkező változások miatti katasztrófális következményeket. Az 1888-ban bányavárossá nyilvánított Yūbariban 1960-ban még 116 908 fő élt, 2006-ban népessége azonban már alig haladta meg a 13 ezer főt. A bányabezárást követően a város hanyatlásának megakadályozására a város vezetői kitalálták, hogy a turizmusra alapozva lehetséges annak újbóli felvirágoztatása, ezért meghirdették a „*Bányászatból a turizmusba*” (炭鉱から観光へ) elnevezésű programot. Az elképzelés központi kormányzati szinten is támogatásra talált azáltal, hogy a kormányzat 1987-ben elfogadta az *Távoli Térségek Fejlesztésének Törvényét*. A törvény a jellemzően problémás, metropolisz térségektől távol eső területek turisztikai fejlesztését irányozta elő a belföldi turizmus megerősödése érdekében. Yūbarinak ezen központi elképzelések példaértékű szimbólumszerepet szántak. Azonban 1990-t követően a buborék gazdaság kipukkadása teljes mértékben elsodorta az egész elgondolást. Feltételezhető azonban, ha nem következett volna be a válság, akkor is megtörtént volna Yūbari bukása. A város 1979 és 1994 között összesen 58,3 milliárd jent költött turizmusfejlesztésre, melyből 18,5 milliárd jent tettek ki az államtól és a prefektúrától kapott támogatások összege, valamint 33,2 milliárd jent kötvénykibocsátásból származott. Ennek az összegnek közvetlenül csupán 7%-át fordították turizmusfejlesztésre, a többi közberuházások megvalósítását szolgálta (pl. hidépítés, útszélesítés, útfelújítás stb.). Az, hogy a projekt a válság bekövetkezésétől függetlenül bukásra ítéltetett olyan tényezők támasztották alá, mint például, hogy a tervezésnél nem vették figyelembe a város népességének folyamatos öregedését, illetve fogyását. Másfelől a tervezésnél figyelmen kívül hagyták azt a tény is, hogy a turizmus piacot éles verseny jellemzi, melyben Yūbarinak már csak félreeső fekvése miatt se lehetett esélye a helytállásra. A város turizmusfejlesztési koncepciójában meghirdették, hogy síparadicsomot hoznak létre, ami meg is történt, de az nem bírta a versenyt a Hokkaidō-n található más, nemzetközileg is elismert, híres téli üdülőhelyekkel szemben. A bányászati örökségre alapozott turisztikai fejlesztések, mint például Yūbari Bányamúzeum nem váltotta be a hozzá fűzött vérmes reményeket, az alacsony látogatószám miatt pénzügyileg fenntarthatatlannak bizonyult. A kialakult helyzetet csak súlyosbította, hogy a város 1980 és 2005 között kb. 47 projektet valósított meg folyamatos kölcsönfelvétel és kötvénykibocsátás mellett. A pazarló magatartás fenntartását táplálta az a nézet, hogy a város vezetői meg voltak győződve, hogy soha nem történhet meg az, hogy valamely pénzügyileg problémás helyzetbe került települést az állam ne mentene meg. Yūbari város esete ezért (sajnos) nagyon jó példa a finanszírozási rendszerben megbúvó **erkölcsi kockázatra** (*moral hazard*). Az

ezredfordulót követően a Koizumi-kabinet idején egyre felerősödő, a helyi önkormányzatok pénzügyi rendszerének megreformálására törekvő elképzelések okozták végül a város vesztét. A reformelképzelések következtében jelentősen csökkentek az államtól kapott támogatások, beleértve a helyi kiegészítési adó-támogatás formájában kapott támogatások összegét is. Végül a város a kieső támogatási forrásokat kizárólag saját helyi adóbevételeiből képtelen volt pótolni a korábbi impozáns fejlesztési elképzeléseinek végrehajtásával felhalmozott adósság fedezésére, és összeomlott (Seaton, 2010).

Lényegében a helyi kiegyenlítési adó-támogatás működésével *hatékonytalan*, sok esetben pedig teljesen *felesleges közberuházásokat finanszíroz*, amelyek a magánszférára *semmilyen (vagy csak elenyésző) multiplikatív hatást* váltanak ki. A remélt gazdasági növekedés így elmarad, viszont az állami deficit további nő (Hayashi, 2002, 2005, 2008; Doi – Ihori, 2004; Akai – Sato – Yamashita, 2005; Doi – Hayashi, 2005). A fentiekhez kapcsolódóan más kutatók az ún. *légyfogó-hatásra*⁶⁵ (*flypaper effect*) mutatnak rá. Ennek lényege, hogy átgondolatlan, a helyi önkormányzatok számára finanszírozhatatlan, sok esetben nem is a helyi igényeket visszatükröző projektek a valóban szükséges magánberuházások megvalósulását is fékezik (Nagamine, 1995; Akai – Doi – Ihori, 2007). A fentiek mellett Ikawa (2007) rávilágít arra, hogy az igencsak egyforma kondíciók és feltételek mentén kiutalt támogatások, bár nagymértékben leegyszerűsítik és megkönnyítik a döntéshozók dolgát, azonban a területi önkormányzatok valós helyzetének ismerete nélkül döntenek beruházások megvalósításáról. Ennélfogva számos olyan projekt kerül megvalósításra, amelyekre valójában nem is lenne szüksége az önkormányzatnak, de mivel lehetőség van azokat a támogatásoknak köszönhetően kisebb költségek mellett megvalósítani, ezért létrejönnek. A legsúlyosabb probléma a kiegyenlítést szolgáló finanszírozási rendszerrel, hogy egyértelműen *csökkenti a területi önkormányzatok autonómiáját*, mind a döntéshozatal, mind a finanszírozás területén, hiszen mind az célzott állami támogatások, mind a *helyi kiegyenlítési adó-támogatás elsődlegesen a központi kormányzat fejlesztési elképzeléseinek helyi szinten történő érvényesítését támogatják*. (Ikawa 2007). A fentiekén túl Tamura (2010) vizsgálatával hitelérdemlően bizonyítja, hogy a központi kormányzat vissza tud élni támogatási hatáskörével, azaz előnyben részesíthet helyi

⁶⁵ „Az elmélet helyi pénzügyekkel kapcsolatos relevanciája az, hogy ha a központi támogatások csökkennek, a helyi önkormányzat a hiányzó jövedelmet nem, vagy nem a szükséges mértékben vonja el adók formájában a helyi lakosságtól. A torzulást visszafelé is sikerült empirikusan igazolni: a helyi szintnek juttatott többletjövedelem nem válik teljes mértékben a magánszektor előnyére adócsökkentések révén.” (Bradford – Oates 1971, idézi Halmosi, 2007, 23).

kiegészítési adó-támogatás formájában párthű helyi önkormányzati vezetőket, illetve prefektúrák kormányzóit, és hátrányba hozhat nem párthű vezetők által irányított területi önkormányzatokat.

A felvetett problémák egytől egyig megerősítik, hogy a jelenlegi finanszírozási rendszer egyértelműen problematikus, nagymértékben hozzájárul a japán állam pénzügyi helyzetének fenntarthatatlanságához (*Doi – Hoshi – Okimoto* 2011). A fő kérdés így az, milyen módon lehetséges a rendszer megváltoztatása, hogy az hozzájáruljon a helyi adóbevételek növekedésével a finanszírozási rendszer konszolidációjához, és egyben a helyi autonómia erősödéséhez. A pénzügyi kiegyenlítési mechanizmussal kapcsolatban a fentiekhez még három fontos kiegészítést szükséges tenni:

- (1) Nem szabad elfelejteni, hogy a helyi önkormányzatok finanszírozási rendszerét jellemző pénzügyi kiegyenlítési mechanizmust 1954-ben vezette be a Liberális Demokrata Párt. Közismert tény, hogy a Liberális Demokrata Párt szavazóbázisának magvát jelentős részben a vidéki (a három legnagyobb metropoliszon kívüli) térségek – akkoriban még igen jelentős – agrárnépessége jelentette. A Liberális Demokrata Párt szavazóbázisának jelentős részét kitevő vidéki parasztság igényeit figyelembe vette. Ez egyrészt a legfőbb japán élelmiszernek, a rizsnek az állam által garantált árában mutatkozott meg. Másrészt pedig abban, ahogyan a pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus működésével a nagyvárosi metropolisz térségekben élők jövedelmét átcsoportosította a vidéki térségekben élők javára.
- (2) 1945-öt megelőzően a területi önkormányzatok és központi hatalom kapcsolatát egyértelműen az alárendelő viszony jellemezte. Ez a gyakorlat a háború lezárását követően jelentős mértékben újjáéledt. A területi önkormányzati autonómia jogi kereteinek biztosítása mellett nagyfokú állami kontroll meglétére utal pl. az ún. *ügynök-kihelyezési funkció* fennmaradása, másrészt a célzott állami támogatások, illetve a helyi kiegyenlítési adó-támogatás szintén a központi kormányzat eszközei a területi önkormányzatok befolyásolására. A finanszírozási rendszer működési logikája nagyon jól beleillett abba a sajátos gazdaságfejlesztési logikába, amelynek gyökerei szintén 1945 előttiak, és amelyen a Japán által végrehajtott gazdasági csoda alapult.
- (3) Alapvető jellemzője a helyi kiegyenlítési adó-támogatásnak, hogy ***jövedelemhez kapcsolódó adókból származik***. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a japán gazdaság prosperál, úgy jelentős támogatási forrásösszeg halmozódhat fel (ez történt kb. az

1990-as évekig). Ebből viszont logikusan adódik, hogy a gazdaság pangása, hanyatlása esetén ennek épp fordítottja történik.

2.5.3. A finanszírozási rendszert érintő reformkísérletek eredménye

A fenti problémák ellenére el kell ismerni, hogy a japán területi önkormányzatok finanszírozási rendszerének integráns részét képező pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus jó szolgálatot tett. Mivel jövedelemhez kapcsolódó adókból származik, így az ország gyors gazdasági növekedéssel jellemzett időszakában (1953-1975 között) jelentős tartalékok halmozódhattak fel, melyek felélése a japán gazdaság stagnálásának időszakában kezdődött meg. Az 1990-es években a buborék gazdaság okozta válság miatt a felélés intenzívebbé vált, majd az ezredfordulót követően a gazdaság elnyúló stagnálása miatt a tartalékok jelentős mértékű felélése

a források egyre szűkösebb rendelkezésre állásával szembesítette a politikai döntéshozókat.

Azonban az 1990-es évek elejétől mindinkább megerősödtek azon elképzelések, melyek a finanszírozási rendszernek ettől a hagyományosnak nevezhető rendszertől való elszakadását, azaz *fiskális decentralizációt* hirdettek. Ebben jelentős hangsúlyt kívántak fektetni a közvetett állami finanszírozás helyett a *közvetlen finanszírozás* megteremtésére, azaz a területi önkormányzatoknak a központi költségvetésről való fokozatos leválasztására, amelytől egyben a *helyi autonómia és felelősség* megerősödését remélték. A helyi és központi kormányzati erőviszonyok átrendeződésének hozadékaként reménykedtek a központi kormányzat adminisztratív irányításának, a prefektúrák és a települések feletti őröködésének, ha nem is teljes megszűnésében, de *normatív iránymutatássá* való gyengülésében. A hagyományos modell megreformálását követelők egyrészt a *területi decentralizáció* (a központi kormányzat szerepe helyett a területi önkormányzat), másrészt a *dereguláció* (állami szektor helyett magánszektor) szerepének erősítését követelték. Öt fontos érvet emeltek ki a fiskális decentralizáció fogantatása mellett (Kawato, 2010):

- (1) a centralizált igazgatási rendszer, amely az uniformitásra és a hatékonyságra helyezi a hangsúlyt megfelelő modell volt Japán felzárkózási időszakában, azonban a rendszer napjainkra egyértelműen megfáradt, megmerevedett, nem alkalmas az új korszak körülményeihez való alkalmazkodásra;

- (2) az egyre dinamikusabbá váló nemzetközi környezetben és versenyben, a központi kormány és a helyi önkormányzatok feladatainak újradefiniálására van szükség, valamint a központi kormányzat helyi ügyekbe való hatáskörének korlátozására;
- (3) a decentralizáció megvalósítása szintén elengedhetetlen a túlzottan Tökyőra nehezedő koncentráció enyhítése, az erőforrások arányos és többpólusú megosztása érdekében;
- (4) az egyéniségben gazdag, életerős területi önkormányzatok létrehozásához nélkülözhetetlen a helyi szabad döntéshozatal biztosítása;
- (5) a decentralizáció, a kreatív önkormányzatok, az igazgatásban átfogó megközelítés alkalmazása, továbbá a magán- és közszféra közötti együttműködés elősegítése mind nélkülözhetetlen tényezők egy öregedő és csökkenő születésszámmal jellemzett ország jövőjének szempontjából.

A fiskális decentralizációt hátráltató legfontosabb három tényezőként került azonosításra (Sigh, 2009):

- (1) az ügynök-kihelyezési funkció,
- (2) az állami célzott és egyéb támogatások rendszere, valamint
- (3) a kötelezettség átadási rendszer.

Az **ügynök-kihelyezési funkció** azt jelenti, hogy a központi kormány bármely minisztere vagy egy prefektúra kormányzója átfogó felügyeleti hatáskörrel rendelkezhet bármely prefektúra kormányzója, vagy bármely település polgármestere felett. Amennyiben akár a prefektúra kormányzója, vagy a település polgármestere ezt megtagadja, akkor mindenféle indoklás nélkül felmenthető tisztsége alól. A központi kormány minisztériumai által kijelölt „független megfigyelő” a prefektúrák feladatainak 70-80%-a esetében élhet felülvizsgálati joggal, míg a minisztériumok vagy prefektúrák kormányzója által kijelölt megfigyelő a települési önkormányzatok feladatainak 30-40%-a felett rendelkezik hasonló jogosítvánnyal (Iqbal 2001; Ikawa, 2008). Az ügynök kihelyezés mellett a másik, kevésbé látványos módja a települési önkormányzatokban folyó munka befolyásolására az ún. **amakudari** érvényesülése (leírás 39. oldal)⁶⁶.

⁶⁶ „Ezt a pozíciót nagyon sokáig Japánban egyszerűen a hivatali karrier részének, egyfajta sajátos foglalkoztatási elemnek tekintették, de számos kritika érte, mivel diszkrecionális, unfair, korrupció táptalaját jelentő összefonódásokat eredményez. Az utóbbi miatt állandó harc tárgya. Időközönként – főleg – az utóbbi időben a kritikáknak részben engedve több korlátozást vezettek be.”(Kiglics, 2009, 167).

Az *állami célzott támogatások rendszere* szintén hozzájárul ahhoz, hogy a központi kormányzat elképzelései mentén valósuljanak meg fejlesztések a területi önkormányzatoknál. A célzott támogatásokkal szemben megfogalmazott kritika, hogy legtöbbször a helyi körülmények és feltételek ismerete nélkül, sok esetben a helyi igények teljes figyelmen kívül hagyása mellett, születik meg az ötlet egy-egy beruházásról az egyes minisztériumokban, így egyfelől azok megtérülése és jövőbeli fenntarthatósága vélhetően további állami támogatások meglététől fog függni, az állami támogatások így a helyi önkormányzatok pénzügyi függőségének fennmaradását okozza.

A *kötelezettség átadási rendszer* a központi kormányzat által helyi szintre delegált kötelező jelleggel ellátandó feladatokra utal. Ezen átruházott feladatok száma folyamatosan nőtt, melyek ellátására természetesen a pénzügyi forrásokat a központi kormányzatnak biztosítani kell. A gyakorlat egyrészt szintén a centralizált igazgatás fenntartását szolgálja, másrészt pedig hozzájárul a helyi önkormányzatok központi költségvetéstől való erőteljes függőségéhez. A problémát tovább tetézi, hogy jellemzően minden minisztérium, hivatal külön-külön megfogalmazza pl. az átruházott kötelezően ellátandó feladatokkal ellátásával kapcsolatos irányelveit, útmutatását, ami teljesen ellehetetleníti a prefektúrák és települések számára az átfogó elvek mentén történő és átlátható helyi igazgatás megteremtését.

A bemutatott három funkció egyértelműen hozzájárul ahhoz, hogy a központi kormányzat a hierarchikus és rugalmatlan kapcsolatrendszer révén ***erős kontrollt tud gyakorolni*** a települési önkormányzatokon (Ikawa, 2008).

A területi önkormányzatok finanszírozási rendszerének megreformálása, melynek keretében jelentősen csökkenteni kívánták a fent bemutatott pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus szerepét az autonómia és pénzügyi függetlenség megteremtése érdekében, az 1990-es évek elején megindult területi decentralizációs folyamat központi elemévé vált, melynek értelmében: „*A decentralizációra úgy tekintenek, mint egy gyógymód, amely kigyógyítja betegségéből a jelenleg beteg japán igazgatást*” (Barrett, 2000, 33). A decentralizációs kísérlet felülről vezérelt (top-down), hiszen megindításában a politikai elit játszott meghatározó szerepet.

A decentralizáció megvalósítása mellett lándzsát törő vélemények felerősödésének eredményeképp született meg 1995-ben az ún. a *Decentralizációt Elősegítő Törvény* (*Decentralization Promotion Law, DLP*), amely lefektette a reformmal kapcsolatos három fő célkitűzést. Első feladatként szükséges tisztázni a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok szerepeit, feladatait, hogy a felelősség minden esetben pontosan

megállapítható legyen. Másodsorban az intézkedéseknek elő kell segíteniük a japán gazdaság revitalizálódását. Harmadrészt pedig a reformnak hozzá kell járulnia a helyi önkormányzatok központi kormányzattól való függetlenségének, a felelős öngondoskodásnak a megteremtéséhez. A fiskális decentralizációhoz közvetlenül kapcsolódik a törvény második fejezetének 6. cikkelye, amely egyértelműen előírja, hogy a központi kormányzat köteles biztosítani mindazon helyi adókat és egyéb pénzügyi forrásokat a helyi önkormányzatok számára, melyek szükségesek annak érdekében, hogy a helyi önkormányzatok feladataikat megfelelő módon, önállóan el tudják végezni. Az 1995 nyarán létrejött a független *Decentralizációt Elősegítő Bizottság (Decentralization Promotion Committee)*, amely javaslatokat fogalmazott meg a miniszterelnök számára. A Bizottság feladatai közé tartozott a kormány által 1997-ben kidolgozott (javarészt a Bizottság javaslatain alapuló) ún. *Decentralizációt Elősegítő Terv (Decentralization Promotion Plan, DPP)* megvalósításának monitoringja, valamint a megvalósított intézkedések értékelése. A kormány végül 1999-ben fogadta el az ún. *Decentralizációs Omnibuszt*, amely a decentralizáció elősegítésében érintett törvényeket ölelte fel (összesen 475 törvényt). A fiskális decentralizáció első fázisát (1995–2001) lezáró törvénygyűjtemény a következő területekre vonatkozóan fogatosít intézkedéseket (Kitamura, 2008):

- (1) az ügynök-kihelyezési funkció eltörlése;
- (2) a központi és helyi önkormányzat feladatköreinek pontos tisztázása, központi kormány hatalmának felülvizsgálata;
- (3) a központi kormány és a helyi önkormányzat közötti feladatmegosztás felülvizsgálata;
- (4) a központi kormányzat helyi ügyekbe történő közvetlen beavatkozásának korlátozása;
- (5) a központi kormányzat kötelezettség átruházási gyakorlatának átvizsgálása;
- (6) a helyi önkormányzatokat elsődlegesen a helyi adókból szükséges finanszírozni, és csakis a kisméretű, megfelelő önfinanszírozási képesség hiányában pénzügyileg gyenge önkormányzatokat szükséges támogatni az általános pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus révén.

Azonban, amint az a *Decentralizációt Elősegítő Bizottság* 2001-ben közreadott végső jelentéséből kiderült számos probléma megoldatlan maradt. Annak ellenére, hogy a *Bizottság* javasolta az ügynök-kihelyezési funkció teljes megszüntetését, a központi

minisztériumok és ügynökségek ennek a felvetésnek ellenálltak, és csak egy későbbi sokkal konzervatívabb bizottsági javaslatnak megfelelően fogadták el a kihelyezhető funkciók 60%-ának eltörlését. A jóléti és szociális szolgáltatások, valamint a környezetvédelem területén megmaradt a jelentős állami kontroll. A központi hatalom szabályozási elsőbbsége továbbra is fennmaradt, azaz a kormányzat minisztériumi rendeletekkel közvetlenül beleavatkozhat a helyi ügyekbe. Amennyiben a területi önkormányzat nem az adott minisztériumi döntésnek megfelelően cselekszik, akkor tevékenységét – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – illegálisnak tekintik. Ez lényegében az önkormányzatok saját önkormányzati rendeletekkel történő igazgatásának szerepét eliminálja.

A reformkísérlet első fázisában a javasolt intézkedésekkel sem a központi kormányzat és a települési önkormányzatok közötti hatalommegosztás gyakorlatán, sem pedig a megfelelő helyi finanszírozási rendszer megteremtésén érdemben nem sikerült változásokat fogantatosítani. A Bizottság elsődlegesen az önkormányzatok helyi adóbevételének növelését javasolta az átlátható és független finanszírozási rendszer megteremtése érdekében. Azonban nem fogalmazott meg konkrét javaslatokat arra nézve, *hogyan* történjen a jövőben a központi és helyi önkormányzatok között a befolyt adó megosztása. A kormány által közreadott *Decentralizációt Elősegítő Terv* a számos javaslat ellenére (a javaslattevő Bizottság több mint négyszázszor ülésezett!) érintetlenül hagyja a finanszírozási rendszert: a tervben az állami támogatásoknak mindösszesen 0,7%-kal való csökkenését irányozták elő.

Egyáltalán nem történt meg a decentralizációval kapcsolatban felmerült (és akár végre is hajtott) intézkedések hatásvizsgálata, hogy azok valóban hozzájárultak-e a decentralizációhoz vagy sem. Ami pedig talán a legfontosabb hiánya az első próbálkozásnak, hogy egyáltalán nem sikerült a helyi autonómia fogalmát pontosan megfogalmazni, tartalmi elemeit kijelölni (*Barrett, 2000, Yokomichi, 2011*). A reformkísérlet első fázisa sok kritikát kapott azért is, mert egyáltalán nem fogalmazódott meg az elképzelésekben, hogy milyen szerepet szánanak a decentralizációban a civil társadalomnak, hogyan kívánják növelni a társadalom szerepvállalását a folyamatok elősegítésében. Összefoglalóan kijelenthető, hogy az első reformkísérlet mind méretét, mind kiterjedését tekintve visszafogott eredményeket hozott (*Ikawa, 2008*).

Namekata (2001, idézi *Kawato, 2010*) tanulmányában összefoglalja mindazon problémákat, amelyek a finanszírozási rendszer további felülvizsgálatát, és azzal kapcsolatban a megfelelő intézkedések mihamarabbi végrehajtására mutat rá:

- (1) 2000-ben a helyi önkormányzatok eladósodottsága már a GDP 37%-át tette ki;
- (2) a finanszírozási rendszer eltorzult működésének fenntartása az eladósodottság további növekedésével egyenlő.

A torzulást továbbra is a központi kormányzatnak a területi önkormányzatok pénzügyi működésébe való beavatkozása okozza. A beavatkozás egyik meghatározó formáját jelentő pénzügyi kiegyenlítési mechanizmus szerepe a buborék gazdaság kipukkadását követően jelentősen megugrott. A gazdasági visszaesés miatt a helyi adóbevételek általános csökkenése, ami lényegében a települések önfinanszírozási képességének csökkenésével egyenlő, a támogatásokon keresztül a központi költségvetéstől való függés fennmaradását okozza. A pénzügyi mechanizmus logikájából következik, hogy az a nagyvárosi területeken megtermelt, jellemzően magasabb jövedelem egy részének vidéki szegényebb, problematikus térségekbe történő átcsatornázását jelenti. A pénzügyi válság azonban a nagyvárosokat kiemelten súlyosan érintette, ami egyértelműen a jövedelemből származó adóbevételük csökkenésével járt, ez pedig az egész *pénzügyi kiegyenlítési rendszer fenntarthatatlanságára mutat rá* (Namekata, 2001, idézi Kawato 2010). Iwaba et al. (2001) még ennél is tovább megy, megállapítása szerint az új évezredben jelentkező problémák valójában az 1970-es években bekövetkezett negatív események figyelmen kívül hagyásának, a megfelelő intézkedések elodázásának következménye.

A decentralizációs reform második szakasza (2001-2006) a Koizumi-kormányhoz kötődő „Szent Háromság” reform⁶⁷ néven vált ismerté, bár az valójában a teljes reformcsomagnak csupán egy részét ölelte fel. A Koizumi vezette kormány fő mottója, miszerint ha nincs strukturális reform, nincs gazdasági fellendülés. Ennek megfelelően a kormány minden évben kihirdette az ún. *Strukturális Tervét (Basic Policies for Economic and Fiscal Management and Structural Reform)*. A 2001-es Strukturális Terv legfőbb újdonsága abban rejlett, hogy a regionális gazdaságok revitalizálását a helyi adottságokon, erőforrásokon alapuló fejlesztésükben, a közöttük lévő verseny erősítésében határozta meg. Másrészt a strukturális reform részeként a helyi önkormányzatok autonómiájára, a központi kormányzattól való függetlenségüknek a megerősítésére helyezték hangsúlyt, ami a szabad döntéshozatal mellett a pénzügyi önállóság meglétét is feltételezte. 2001-et követően a Koizumi-kabinet által évente közreadott strukturális tervek célkitűzéseiket tekintve nem fogalmaztak meg semmi újat, sem az első strukturá-

⁶⁷ 三位一体の改革: *Trinity reform*. A reform „Szent Háromság” néven vált ismertté, mivel az intézkedéscsomag három – „szentnek”, azaz mindeddig érintetlenül hagyott – területen javasol reformokat.

lis tervükhöz, sem pedig a decentralizáció 2001 előtti első fázisában működő kormányok által közreadott tervek célkitűzéseikhez képest sem.

A Koizumi-kormány által 2002-ben meghirdetett második Strukturális Reformterve részeként jelent meg a helyi önkormányzatok finanszírozási rendszerének megreformálását szolgáló „Szent Háromság” reform, amelyben a kormány részletesen bemutatta az általa elképzelt ideális adómegosztás kialakítására vonatkozó elképzelését, amely három fő elemből

- (1) a célzott állami támogatások eltörléséből;
- (2) a helyi kiegyenlítési adó-támogatás csökkentéséből, illetve
- (3) illetve az adóbevételek átengedéséből állt.

A reform értelmében az állami célzott támogatások 5,2 ezer milliárd jennel csökkennek 2003 és 2006 között, ami közel 40%-os csökkenést jelent. Ezzel szemben az átengedett adóbevételek összege közel 3 ezer milliárd jennel nő ugyanezen időszak alatt. A helyi kiegészítési adó-támogatás 2003-ban összesen 23,9 ezer milliárd jent tett ki, az előirányzat szerint ez 2006-ra 18,8 ezer milliárd jenne csökken, ami 5,1 ezer milliárd jennel kevesebb (21,3%) (Konishi, 2011).

A helyi önkormányzatok legtöbbször azonban nem értékelték túl jól a végrehajtott reformokat. Egyfelől úgy gondolták, hogy a célzott állami támogatások csökkentése nem járult hozzá a függetlenségük növekedéséhez, viszont a korábban támogatásokból végrehajtott projektek most ott maradtak a helyi önkormányzatok nyakán, fenntartásuk pedig folyamatosan jelentős helyi bevételeket von el tőlük. Bár üdvözölték, hogy a reformnak köszönhetően 3 ezer milliárd jennel nőttek az átengedett adóbevételek, de azon kis települések, amelyek helyi adóbevételeik egyébként is alacsonyak voltak, ettől túl sokat nem remélhettek, viszont a helyi kiegyenlítési adó-támogatás jelentős mértékű csökkentése komoly problémákat okozott nekik.

Ebből adódott, hogy a prefektúrák kormányzóinak körében 2005 novemberében lefolytatott kérdőíves vizsgálat alapján nem volt olyan kormányzó, aki nagyon jól értékelt volna a reformot: 13 kormányzó megfelelőnek, 20 kormányzó kevésbé kielégítőnek és 5 teljesen értelmetlennek tartotta. A prefektúrák vezetői a „Szent Háromság” reformmal kapcsolatban a legnagyobb problémát abban látták, hogy a kormány egyre inkább a *megromlott pénzügyi helyzet konszolidációjára helyezte a hangsúlyt és az igazgatási hatáskörök felülvizsgálatától várt decentralizáció, a helyi autonómia erősí-*

tése valahol a sok bizottsági ülés, terv és javaslat között időközben teljesen elveszett (Ikawa, 2007).

A decentralizációs reformtörekvések lényeges mozzanata volt a 2006-ben elfogadott *Decentralizációs Reformot Elősegítő Törvény (Decentralization Reform Promotion Act)*, amely már a 2006 szeptemberétől miniszterelnöki posztot betöltő Shinzo Abe által létrehozott kormány javaslatára került a parlament elé. A 2006-ban elfogadott törvény legfontosabb megállapítása, hogy olyan Japánt hozzon létre, ahol a helyi önkormányzatok a központi kormányzattal azonos hatalommal bírnak. Ennek érdekében is (Ikawa, 2008; Yokomichi, 2011).

- (1) a központi kormányzat és a területi önkormányzatok feladatainak, hatáskörének felülvizsgálatát el kell végezni,
- (2) független finanszírozási rendszert szükséges létrehozni az állami célzott támogatások, a helyi kiegyenlítési adó-támogatások és az átengedett adóbevételek arányainak felülvizsgálatával, valamint
- (3) a helyi önkormányzatok pénzügyi felelősségének növelését szükséges szem előtt tartani. Lényegében ugyanazt fogalmazták meg, amit a korábbi törvényben már megfogalmaztak, ez a törvény azonban már kiegészült a civil társadalom szerepének hangsúlyozásával is.

Még szintén Shinzo Abe miniszterelnöksége idején fogadta el a parlament a *Helyi Önkormányzatok Megfelelő Pénzügyi Helyzetéről szóló törvényt (Law Relating to the Financial Soundness of Local Governments)*. A törvény háttérében a fent bemutatott Yūbari város sajnálatos esete állt, ugyanis Yūbari-t követően a települések finanszírozási helyzetének megromlását a média felkapta („Yūbari sokk”). A törvény előírta az önkormányzatok számára, hogy minden évben nyilvánosságra kell hozniuk a költségvetésüket, illetve meghatározott pénzügyi mutatók bevezetését tette kötelezővé számukra, amelyek alkalmazásával lehetővé válik a helyi önkormányzatok pénzügyi helyzetének jellemzése, az esetleges negatív tendenciák időben történő felismerése, és ezáltal a fizetéképtelenség elkerülése (Konishi, 2011).

2009 szeptemberében a Demokrata Párt került hatalomra. A Yukio Hayatoma vezetésével megalakult kormány tovább kívánta folytatni a megkezdett decentralizációt, ahogyan azt már megválasztását megelőzően politikai kampányában megígérte. Az egészen 1994 óta ellenzékbe szorult párt a *centralizált kormány helyett regionális szuverenitás* szlogenjét tűzte választási programja élére, és célként fogalmazta meg a szubszidiaritás elvének mindenek feletti érvényesítését, valamint az életerős és dinami-

kus helyi közösségekre épülő gazdasági fellendülést ígérte. Célként fogalmazták meg a Meji-restauráció óta az országot jellemző erős központi hatalom leépítését, a centralizált irányítás megszüntetését. A helyi önkormányzatok és a központi kormányzat közötti alárendelő viszony felszámolását, a partneri kapcsolat kiépítését. Valamint ígéretük szerint a helyi ipar erősítésével életerős és dinamikus regionális gazdaságokat hoznak létre, amelyek hozzájárulnak a foglalkoztatás növekedéséhez. Kisebb központi kormányzat, valamint a központi kormányzat helyi önkormányzatokra gyakorolt befolyásának csökkentése mellett kötelezték el magukat. A helyi önkormányzatok számára döntési jogkörök decentralizációja mellett a pénzügyi decentralizációt is garantálni kívánják. A decentralizációval kapcsolatban a következő további intézkedéseket tervezik foganatosítani (*Yokomichi*, 2011):

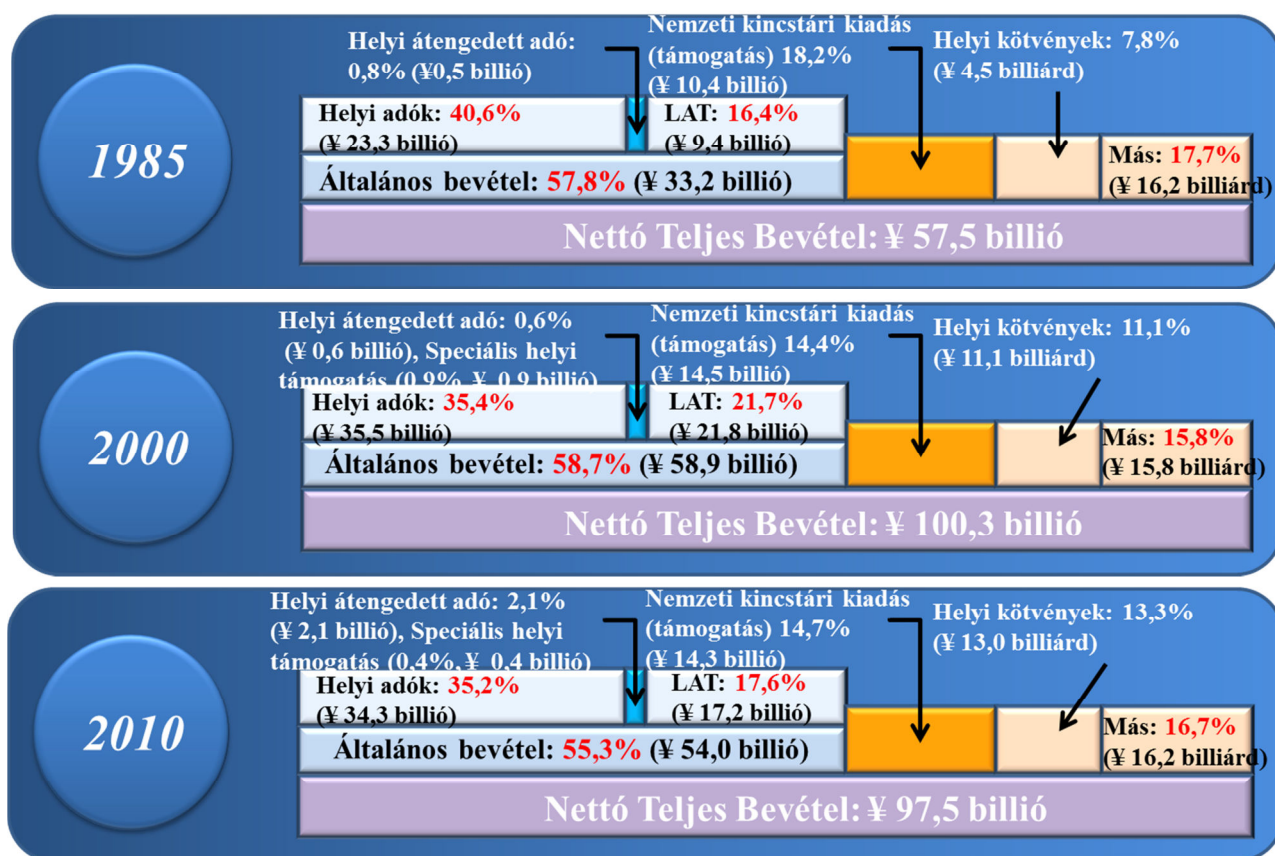
- (1) a közeljövőben megvalósítani tervezett regionalizált japán állam alapjának a prefektúrákat tekintik;
- (2) a központi hatalomnak kormányrendeletekkel, minisztériumi rendeletekkel történő visszaélések lehetőségének visszaszorítása;
- (3) új finanszírozási rendszer alapjainak meghatározása,
- (4) a civil aktivitás erősítése a helyi ügyekben;
- (5) a helyi önkormányzatok ellenőrzési jogkörének erősítése.

A célkitűzések tekintetében a Demokrata Párt vállalásai merészebbnek hatnak, azonban szinte teljes egészében megegyeznek a korábbi decentralizációt támogató kormányok javaslataival.

Ez elmúlt közel 25 év alatt megfogalmazott számos reform ellenére a pénzügyi finanszírozási helyzet továbbra is bizonytalan maradt (*Kawato*, 2010). A helyi általános és egyéb bevételek 1991 és 2010 közötti változását szemléltető ábrákból jól látható, hogy a több mint 20 éve zajló reformkísérletek, törvények, bizottságok megalakulása-felbomlása és megannyi javaslat ellenére továbbra is megállapítható, hogy a helyi kiegyenlítési adó-támogatás aránya a helyi önkormányzatok adóbevételeiben lényegesen nem csökkent (*8. ábra*). Ugyanez érvényes az állami támogatásokra is. Az adóbevételi források átengedése pedig szintén csekély mértéket öltött a megfogalmazott elképzelésekhez képest. A kisméretű, megfelelő önfinanszírozási képességgel nem rendelkező települések számára a reformok kedvezőtlenül hatottak még így mérsékelt megvalósításuk ellenére is.

A tényleges reformok elodázása azonban komoly következményekkel jár. A *Nihon Keizai Shinbun* vizsgálata alapján megállapítást nyert, hogy 67 japán település 2007-ben „közvetlenül pénzügyi összeomlás” előtt áll. Az NHK egy 2008-as speciális kiadásában az ezredfordulót követő időszakot a „nagy visszafizetés időszakának” nevezte. A japán települések összesen 200 ezer milliárd jen hiányt halmoztak fel. Az NHK kérdőíves vizsgálata alapján megállapítást nyert, hogy a több mint 1800 japán település (98%-os válaszadási arány) közül 287 közvetlen pénzügyi összeomlás fenyegeti, 524 azonnali beavatkozást igényel pénzügyi helyzetének stabilizálása érdekében. A települések 29%-a finanszírozási helyzetét kedvezőtlennek ítéli, 56%-uk pedig a közszolgáltatások korábbi színvonalának fenntartása érdekében a kiesett állami támogatások miatt a kiadásokat a helyi lakosokra kényszerül terhelni (Seaton, 2010).

8. ábra A területi önkormányzatok általános bevételeinek változása 1985 és 2010 között

Megjegyzés: LAT – helyi kiegyenlítési adó-támogatás.

Forrás: *White Paper on Local Public Finance 2003, MIC, 2005, 5. p.; White Paper on Local Public Finance 2010, MIC, 2012, 7. p. alapján a Szerző fordítása, szerkesztése.*

2.6. Összefoglaló megállapítások

- (1.) A japán fejlesztő állam modell esetében *az egyes szereplők* (üzleti szektor – állami bürokrácia – politikai elit – és a lakosság) *súlyának megítélésében mind a mai napig nincs konszenzus*. A téma kutatói eltérően vélekednek arról mely szereplő(k) töltenek be domináns szerepet, azaz hogy valójában ki vagy kik is kormányozzák Japánt.
- (2.) Időközben mind a külső, mind a belső körülmények jelentősen megváltoztak, ami a *szereplők közti kapcsolatrendszer megmerevedésével járt*. Ez olyan *inerciák kialakulásához vezetett*, amelyek feloldására bár az 1980-as évektől kezdve *számos paradigmaváltási elképzelés született, mind a mai napig nem került sor*.
- (3.) Pozitív fejlemény a japán *választási törvény megreformálása* (1994). A törvény módosításának lényege, hogy *a mindenkori miniszterelnök cselekvőképessége jelentősen megnövekedhet*, így egy erős politikai vezető, aki képes elnyerni a japán lakosság bizalmát, képes hathatós változásokat generálni, illetve *elősegítheti az új keretek közt „megsavanyodott” fejlesztő állam modell megreformálását*.
- (4.) Bár pozitívan lehet értékelni, hogy a decentralizáció fontosságának felismerése beivódott a politikai döntéshozók retorikájába, azonban *valós decentralizáció helyett eddig kizárólag fiskális konszolidáció zajlott* (pl. települések összevonása költségcsökkentés céljából, „Szent Háromság” reform).
- (5.) *A döntések továbbra is centralizáltak, felülről vezéreltek* maradtak, ami pedig mindaddig fennáll, míg megfelelő *törvényi szabályozás hiányában* (pl. a Területfejlesztési törvény) az *adminisztratív irányítás hagyományos elemei*, ha gyengített formában, de továbbra is biztosítja a bürokrácia túlélését.
- (6.) *A regionális politika ex post méltányossági szempontokat preferáló célkitűzéseit továbbra is nagymértékben a területi önkormányzatok (prefektúrák és települések) finanszírozási rendszerét jellemző sajátos pénzügyi mechanizmuson keresztül valósítja meg*. Koizumi miniszterelnök idején a területi önkormányzatok finanszírozási rendszerének megreformálására tett lépések a decentralizáció égisze alatt fogantak. Ugyanakkor felemás sikerrel jártak, ami arra figyelmeztet, hogy a *decentralizáció nem valósítható meg egy-egy elszigetelt intézkedéssel*: a területi

önkormányzatok pénzügyi önállóságának növelése a helyi adóbevételek nagyobb arányú helyben maradásával, az állami támogatások mértékének csökkentésével serkenthető, de csak akkor, ha képződik helyben legalább annyi adóbevétel, ami a kieső állami támogatás pótolni tudja. Nagyobb helyben képződő jövedelmekhez viszont élénk gazdasággal jellemezhető települések kellene, amihez ***nem alárendelt, méltányosságból utólag korrigáló regionális politikára, hanem elsősorban olyanra van szükség, amely a helyi adottságok integrált fejlesztésével elősegíti a települések, térségek prosperálását.***

3. A REGIONÁLIS JÖVEDELMI EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSA JAPÁNBAN 1970 ÉS 2005 KÖZÖTT

3.1. Bevezetés

Szinte megszámlálhatatlan tanulmány⁶⁸ foglalkozik, a japán jövedelmi egyenlőtlenségek alakulásával. Egyáltalán nem rendkívüli, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulásra hivatkozva kéri számon a tudományos-szakmai közösség a politikai döntéshozóktól a regionális fejlesztéspolitika eredményességét, hiszen tudvalevő, hogy annak alapvető célja a területi jövedelmi egyenlőtlenségeknek a társadalom számára elfogadható mértékű szintre való mérséklése (Horváth, 1998; Enyedi, 2004). A felfokozott kutatói érdeklődés másik oka az, hogy az elmúlt 25 évben a regionalizmus, mint minden bajból kigyógyító csodaszerszám jelent meg Japánban. A decentralizáció erősítése és ahhoz kapcsolódóan a területi önkormányzatok pénzügyi önállóságának növelése, így a fővárostól, Tōkyō-tól való függőségük csökkentése 1990 óta a politikai retorikának állandó elemévé vált. 1990 után, a buborék gazdaság kipukkadását követően a negatív következmények enyhítésére szolgáló fiskális stimulusok várt élénkítő hatása elmaradt, ellenben a japán állam jelentős mértékben eladósodott⁶⁹. A szükséges intézkedések végrehajtásának elodázása (bankkonszolidáció), ennek következtében kialakult likviditási csapda spiráljába tekeredett, a korábbi impozáns növekedést rég nem tapasztaló japán gazdaság stagnálásnak indult. Mindez kiegészült egy gyors ütemben öregedő és fogyó társadalom igencsak valós rémképével, valamint a nagy metropolisz régiókon kívüli térségek permanens kiüresedésével. Az imént felsoroltak mind-mind olyan súlyos problémák, melyek megoldásában a regionalizmus erősödése valóban fontos szerepet tölthet be, azonban egyáltalán nem mindegy, hogy milyen tartalommal sikerül azt megtölteni.

Japán mindig is büszke lehetett arra, hogy nemzetközi összehasonlításban az egyéni jövedelmi különbségek tekintetében az 1970-es évek közepére lényegesen kedvezőbb helyzetbe került, mint bármely más OECD ország (Sawyer, 1979). Bár az 1980-as évek közepétől a különbségek növekedésnek indultak, azonban továbbra sem haladták meg

⁶⁸ Példaként említhető: Mera, 1972, 1978; Mason – Martin, 1981; Kalleberg – Lincoln, 1988; Mutlu, 1991; Gauthier – Tanaka – Smith, 1992; Chakravorty, 1994; Fujita – Takahashi, 1992; Abe, 1996; Fujita – Tabuchi, 1997; Akita, 2002; Akita – Kataoka, 2003; Morichi, 2004; Doi, 2005; Moriguchi – Saez, 2005; Kakamu – Fukushige, 2005; Tachibanaki, 2006; Jones, 2007; Kambayashi – Kawaguchi – Yokoyama, 2008; Kataoka, 2008; Mitsuta, 2010; Inaba, 2011; Sakamoto et al., 2012.

⁶⁹ 2011-ben az államadósság meghaladta az éves GDP 200%-át, illetve várhatóan 2014-re eléri a 230%-ot (OECD 2013).

az OECD országok átlagát. Az 1990-es évek második felétől a recesszió mélyülésével viszont a jövedelmi különbségek növekedése felgyorsult (Ercole, 2006).

Számos tanulmány alátámasztotta a nemkívánatos tény, miszerint az egyéni jövedelmi különbségek mellett a regionális jövedelmi különbségek is növekedésnek indultak. *Fujita és Tabuchi* (1997) tanulmányukban az egy főre jutó jövedelem alapján vizsgálták a három legnagyobb metropolisz térség⁷⁰ és a nem metropolisz térségek közötti egyenlőtlenségek alakulását. Az általuk kiszámított súlyozatlan Theil index alapján megállapították, hogy a regionális jövedelmi különbségek 1962-ig meredeken nőttek. Ezt követően azonban az ún. **Csendes-óceáni Ipari Öv** (太平洋ベルト: *Pacific Industrial Belt*) létrehozásával fémjelzett folyamatos csökkenés időszaka következett egészen 1975-ig, amikortól is a regionális jövedelmi különbségek – bár a korábbiakhoz képest kisebb mértékben – újra növekedésnek indultak. A szerzőpáros a japán regionális jövedelemegyenlőtlenségek 1980-as évektől bekövetkező kedvezőtlen alakulását az ún. **Tōkyō Egypólusú Rendszer** (*Tōkyō Monopolar System*) kialakulásával magyarázta. Időközben olyan a világgazdaság működésében jelentős változásokat kiváltó tényezők jelentek meg, mint a globalizáció, a jen felértékelése az USA-val való kereskedelmi súrlódások fokozódása miatt, számos technológiai újdonság megjelenése, a kommunikációs technológiák és a közlekedés fejlődése. Az új, jellemzően high-tech és tudásintenzív iparágak (járműgyártás, elektronika, pénzügyi szolgáltatások stb.) vállalati központjai a nagyvárosokban (elsősorban Tōkyō-ban) koncentráltak (*Fujita – Tabuchi*, 1997). Ezt alátámasztja az is, hogy az Ōsaka-ba és Nagoya-ba vándorlók száma az 1970-es évek közepére már csökkent, míg a Tōkyō metropolisz térségbe vándorlók száma egészen 1992-ig folyamatosan nőtt. A relatív kis területre nehezedő népességnomás és a folyamatosan növekvő bérek egyben magyarázatot adnak arra is, miért Tōkyōból indult el az ingatlanpiaci buborék (*Fujita – Hamaguchi*, 2011).

Abe (1996) szintén a japán regionális politika értékelése céljából elemezte a regionális jövedelmi egyenlőtlenségek alakulását 1950 és 1990 között. Több különböző területi szintre (prefektúrák, nagyrégiók) is kiszámolt variancia együtthatóval kívánta mérni a jövedelmi egyenlőtlenségek időbeli változását. A számítások eredményei alapján arra a megállapításra jutott, hogy a regionális különbségek jelentősen csökkentek Japánban, hiszen míg 1955-ben a variancia együttható értéke 0,221 volt, addig az 1980-ra 0,152-re

⁷⁰ *Tōkyō metropolisz térség*: Tōkyō, Kanagawa, Saitama és Chiba prefektúra; *Ōsaka metropolisz térség*: Ōsaka, Hyōgo, Kyōto és Nara prefektúra; *Nagoya metropolisz térség*: Aichi, Gifu és Mie prefektúra.

mérséklődött. Az egyenlőtlenségek növekedésére utal azonban, hogy 1990-re az együtt-ható értéke 0,160-ra emelkedett. Mindazonáltal az 1950-es évekhez viszonyított impozáns csökkenés ellenére a metropolisz és nem metropolisz régiókat külön is meg-vizsgálva kiderül, hogy a közöttük lévő jövedelmi különbségek alig változtak. Ezt jól szemlélteti, hogy 1955-ben az egy főre jutó jövedelem (az országos értéket 100%-nak tekintve) a három legnagyobb metropolisz régióban átlagosan 129,7% volt, míg a nem metropolisz régiók esetében csupán 84,5%. Ez a különbség 1990-re alig változott: a három metropolisz régiót jellemző egy főre jutó jövedelem az országos értékhez viszo-nyítva átlagosan 115,1%, míg ugyanez a nem metropolisz régiókban 87,1% volt (Abe, 1996).

Morichi (2004) a prefektúrák közötti jövedelemegyenlőtlenségek változását 1955 és 2000 között a Theil egyenlőtlenségi indexszel mérte. Az 1955 és 1990 közötti időszakra vonatkozó számítások alapján kapott eredményei megerősítették Fujita és Tabuchi ko-rábbi megállapításait, miszerint a regionális jövedelmi egyenlőtlenségek jelentősen mérséklődtek az 1970-es évek közepéig, majd újból növekedésnek indultak. 1990 és 2000 között a szerző a kapott eredmények alapján a regionális egyenlőtlenségek kedvező alakulására világított rá (Morichi, 2004).

Kakamu és Fukusige (2005) az 1986 és 1999 közötti időszakra az adóköteles jöve-delmi adatok felhasználásával az ún. Atkinson módszerrel értékelték a regionális egyenlőtlenségek változását. Megállapítást nyert, hogy a jövedelmi különbségek nőttek a vizsgált időszak alatt a nyolc japán nagyrégió⁷¹ között, továbbá a 47 prefektúrát⁷² si-került a különbségek irányja alapján három csoportba sorolniuk. Az 1. típusba az a 26 prefektúra⁷³ került, amelyek esetében a regionális jövedelmi egyenlőtlenségek csökken-tek 1991-ig, majd növekedésnek indultak. 18 prefektúra⁷⁴ került a 2. típusba, ahol az egyenlőtlenségek folyamatosan csökkentek a vizsgált időszak alatt. Tōkyō prefektúra külön csoportot alkot (3. típus), mely esetében a jövedelemkülönbségek folyamatosan nőttek 1986 és 1999 között. A 4. csoportba kizárólag Akita és Nagano prefektúrák tar-toznak, amelyek esetében a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulása igen eltérő módon

⁷¹ (1) *Hokkaidō* (központi város: Saporó), (2) *Tohoku* (Sendai), (3) *Kantō* (Tōkyō), (4) *Chubu* (Nagoya), (5) *Kansai* (Ósaka), (6) *Chugoku* (Hiroshima), (7) *Shikoku* (Matsujama), (8) *Kyushu* (Fukuoka). Térkép lásd Függelék 1. ábra.

⁷² Térkép lásd 1. ábra.

⁷³ 1. csoport, 26 prefektúra: Hokkaidō, Yamagata, Fukushima, Tochigi, Ishikawa, Fukui, Aichi, Mie, Ósaka, Hyōgo, Nara, Tottori, Okayama, Hiroshima, Tokushima, Kagawa, Kumamoto, Ōita, Kanagawa, Toyama, Shiga, Kyōto, Shimane, Ehime, Fukuoka, Miyazaki.

⁷⁴ 2. csoport, 18 prefektúra: Aomori, Iwate, Miyagi, Ibaraki, Gunma, Saitama, Chiba, Niigata, Yamanashi, Gifu, Shizuoka, Wakayama, Yamaguchi, Kōchi, Saga, Nagasaki, Kagoshima, Okinawa.

alakult a másik három csoporthoz képest, ami feltehetően a két prefektúrát érintő Shinkansen vasútvonalak építésével magyarázható (*Kakamu – Fukusige* 2005).

Mitsuta (2010) az ún. rangsor módszerrel számszerűsítette a jövedelemegyenlőtlenséget 1955 és 2004 között. Az általa kapott eredmények teljes mértékben összhangban vannak a fent említett, más módszereket alkalmazó vizsgálatok eredményeivel.

Az 1969 és 2009 közötti időszakra az egy főre jutó adóköteles jövedelmi adatok⁷⁵ felhasználásával három különböző területi szintre (8 nagyrégió, 47 prefektúra, valamint települések) külön-külön meghatározásra került a regionális jövedelemkülönbségek mérésénél leggyakrabban alkalmazott relatív mutatók: (1) Variancia együttható, (2) Gini koefficiens⁷⁶, (3) Éltető-Frigyes index, (4) Robin Hood index, (5) Theil index, (6) Hirschman-Herfindahl index (HHI), (7) Entrópia.

A 4. táblázatban található négy koncentrációs mutatók mindegyike az 1969 és 1984⁷⁷ közötti időszakot vizsgálva alátámasztja, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek az 1970-es évek második felétől folyamatosan csökkentek mind a régiók, a prefektúrák, mind a települések esetén. Ez a kedvező tendencia azonban az 1980-as évek második felétől megfordult, és az 1990-es évek elejéig mindhárom vizsgált területi szinten növekedtek az egyenlőtlenségek. Az 1990-es évek második felétől egészen a 2000-es évek elejéig kedvezően alakultak a területi egyenlőtlenségek, az ezredfordulót követően azonban ismét növekedésnek indultak. Az 5. táblázatból látható, hogy a módszertani különbségek ellenére, mind a hét mutató alapján a területi konvergencia-divergencia közel azonos időszakai különíthetők el. A táblázatokban a piros szín a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedését, míg a zöld annak csökkenését mutatja. A táblázatok jól szemléltetik, hogy minél kisebb területi szinten vizsgálódunk annál nagyobbak az

⁷⁵ Az adóköteles jövedelem (課税標準) a személyi jövedelemadó adóalapja. Az adóköteles jövedelem tízféle forrásból származhat: kamatjövedelem, osztalékjövedelem, ingatlan bérbeadásából származó jövedelem, üzleti tevékenység folytatásából származó jövedelem, munkaviszonyból származó jövedelem, nyugdíjjövedelem, fakitermelésből származó jövedelem, egyéb tőkejövedelem. Az adóköteles jövedelmi adatokat a japán *Adótervezési Hivatal* (総務省, 自治税務局, 都道府県税課: *Local Tax Bureau Municipal Tax Planning Division*) gyűjti és teszi elérhetővé a Japán Statisztikai Hivatal számára. Az adótvényben (地方税法第314条) pontosan meghatározásra kerül, hogy mely jövedelmekből származik (*Comprehensive Handbook of Japanese Taxes 2006*. Chapter II. Individual Income Tax, 27. o.).

⁷⁶ A Hirschman-Herfindahl és a Gini koefficiens a *Wessa.net Free Statistics Software Calculator* alkalmazásával került meghatározásra: <http://www.wessa.net/co.wasp>.

⁷⁷ A vizsgált időszakban számos települési egyesülés történt. 1984-ben Japánban 3 278 település létezett, 2009-ben már csupán 1 778. Az 1985 és 2009 közötti adóköteles jövedelem adatok a Japán Statisztikai Hivatal (*Statistics Bureau of Japan*, 総務省統計局) elektronikus e-Stat adatbázisából (*Regional Statistics Database System of Social and Demographic Statistics of Japan*, 地域別統計データベース) származnak, amely adatbázis a 2009-ben létező településszámnak megfelelően tartalmaz korrigált adatokat. Ezzel szemben 1969 és 1984 közötti adóköteles jövedelmi adatok az *Adótervezési Hivatal* adatbázisából származnak, ahol az adatok az adott évben létezett településekre állnak rendelkezésre. A települések száma a két időszak között jelentősen eltér, ez indokolta, hogy a két időszak vizsgálatára külön-külön kerüljön sor.

egyenlőtlenségek, azaz a nagyobb területi aggregáció elfedi, de legalábbis mindenképp tompítja, az egyenlőtlenséget⁷⁸. Például 1969-ben a régiók szintjén a jövedelmi egyenlőtlenséget mérő Gini koefficiens értéke 0,416, míg a prefektúrák szintjén ez az érték 0,521, a települések szintjén pedig 0,797 volt. Minél kisebb területi szinten kerül sor az elemzés lefolytatására nem csupán az adott mutatóhoz tartozó érték nő meg, hanem az is megfigyelhető, hogy az egyenlőtlenségek növekedésével jellemzett időszak időben jobban elhúzódik: a régiók szintjén rövidebb ideig, míg a települési szintet vizsgálva a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedésével jellemzett időszak időben korábban kezdődött és tovább elhúzódott.

A jövedelmek térben való tagolódását befolyásoló két összetevőnek, a *regionális dinamika* (előnyös vagy előnytelen földrajzi fekvés, kedvező vagy kedvezőtlen helyi adottságok, sajátosságok), valamint a településszerkezet alapján meghatározott *strukturális hatás*, elkülönítésére szolgál az ún. *shift-share (vagy hatásarány) elemzési módszer*. A két hatás egymással szorosan összefonódik, hiszen a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulása összefügghet egyfelől a regionalitással, másfelől következhet olyan településszerkezeti hatásokból, mint például a városi fejlődés kisugárzó hatása, vagy épp egy adott településkategória krízise (pl. sorvadó kisvárosok, falvak) (Nemes Nagy – Jakobi – Németh, 2004; Nemes Nagy, 2005).

A módszer alkalmazásával a cél annak megállapítása, hogy az 1970 és 2005 közötti, összesen 35 évet felölelő vizsgálat elkülönített öt vizsgálati részidőszakában a japán prefektúrák jövedelemnövekedésében vagy épp csökkenésében a fent megnevezett két tényező közül melyik és mekkora szerepet játszott. ***Az egyes vizsgált időszakokban a jövedelmek regionális differenciáltságának alakulása az alkalmazott japán regionális fejlesztéspolitikai eredményességére világít rá.***

Jelen fejezet egyes alfejezetei az alábbi módon épülnek egymásra: a első alfejezetben részletesen ismertetésre kerül a shift-share elemzés módszertana, valamint a felhasznált adatokat tartalmazó adatbázisok is bemutatásra kerülnek. Ezt követően a kapott eredmények összefoglalása következik az egyes vizsgálati részidőszakok sorrendjében. Végül az utolsó fejezet az eredményekből levonható következtetéseket foglalja össze.

⁷⁸ Első ránézésre a Hirschman-Herfindahl Index (HHI) kivételnek tűnik, ugyanis a nagyobb elemszám (kisebb területi szint) esetében jellemzően kisebb értékeket mutat. A HHI a területi koncentrációt méri. A 0-hoz közeli érték az alacsony területi koncentráció jele, míg az 1-hez közeli érték magas területi koncentrációra utal.

4. táblázat A japán régiók, prefektúrák és települések koncentrációs mutatói 1969 és 1984 között

Év	Variansia együttható			Éltető-Frigyes Index			Hirschman-Herfindahl Index			Gini Index		
	Régiók	Prefektúrák	Települések	Régiók	Prefektúrák	Települések	Régiók	Prefektúrák	Települések	Régiók	Prefektúrák	Települések
1969	88,22	134,08	446,45	4,37	5,84	23,18	0,21	0,06	0,01	0,43	0,52	0,80
1970	91,32	135,09	447,35	4,65	6,03	24,29	0,22	0,06	0,01	0,44	0,53	0,80
1971	92,36	133,61	435,71	4,76	6,07	24,62	0,22	0,06	0,01	0,44	0,53	0,81
1972	93,91	133,22	427,64	4,86	6,18	24,94	0,22	0,06	0,01	0,45	0,53	0,81
1973	92,91	128,93	416,79	4,70	5,96	23,68	0,22	0,06	0,01	0,44	0,53	0,80
1974	91,20	126,94	402,83	4,59	5,93	22,34	0,22	0,05	0,01	0,44	0,53	0,80
1975	87,58	123,39	403,58	4,28	5,71	22,21	0,21	0,05	0,01	0,42	0,51	0,79
1976	88,05	123,50	397,72	4,21	5,68	22,15	0,21	0,05	0,01	0,42	0,51	0,79
1977	86,60	120,06	392,11	4,11	5,52	21,53	0,21	0,05	0,00	0,42	0,50	0,79
1978	86,22	118,90	382,08	4,07	5,45	21,00	0,21	0,05	0,00	0,42	0,50	0,79
1979	86,50	118,07	383,20	4,06	5,41	20,73	0,21	0,05	0,00	0,42	0,50	0,78
1980	87,18	117,97	382,08	4,10	5,43	20,86	0,21	0,05	0,00	0,42	0,50	0,79
1981	87,57	117,45	380,57	4,13	5,43	20,83	0,21	0,05	0,00	0,42	0,50	0,79
1982	87,99	116,97	379,72	4,17	5,42	20,74	0,21	0,05	0,00	0,42	0,50	0,79
1983	88,39	117,08	379,15	4,19	5,43	20,68	0,21	0,05	0,00	0,42	0,50	0,78
1984	89,56	117,86	380,28	4,27	5,47	20,86	0,21	0,05	0,00	0,43	0,50	0,79

Forrás: A japán Adótervezési Hivatal (Local Tax Bureau Municipal Tax Planning Division: 総務省, 自治税務局, 都道府県税課) adatbázisának adóköteles jövedelmi adatait felhasználva a Szerző saját számításai alapján (2010.12.02).

3.2. *A shift-share analízis módszertana, az adatbázis és a kapott eredmények összefoglalása*

Bár a shift-share módszer megjelenése óta folyamatosan kritikák keresttüzében állt, ennek ellenére széles körben elterjedt a regionális kutatások területén. A módszer hátránya, hogy hosszabb vizsgálati időszak alatt jelentős változások történhetnek, melyek esetleg elfedve maradnak, így az elemzés eredményét a nagy vizsgálati időtáv jelentősen torzíthatja. Ezt a hátrányt az ún. *dinamikus shift-share elemzés* próbálja feloldani, melynek lényege, hogy a vizsgált időszakot rövidebb részidőszakokra osztja, így kezelve a problémát. A dinamikus shift-share analízis hazai alkalmazására hozható fel példaként a *Nemes Nagy – Jakobi – Németh* által lefolytatott vizsgálat, amelyben a magyar megyék közötti jövedelmi egyenlőtlenségek alakulásában meghatározó regionális és strukturális tényezők szerepét mérték fel 1988 és 1999 között. A módszer lényegében kettős standardizálásra épül, ahol két dimenzió – a regionális és a strukturális – mentén van szükség adatokra. A strukturális dimenziót reprezentálhatja szinte bármilyen jellegű gazdasági (pl. ipari hozzáadott érték, export adatok) vagy társadalmi statisztika (korcsoportok, foglalkoztatási csoportok, településkategória-csoportok stb.). A regionális dimenzió megragadására lényegében bármilyen területi szint választható (település, szubnacionális, nemzeti stb.). (*Nemes Nagy – Jakobi – Németh*, 2004). Bár a shift-share elemzés széles körben elterjedt módszer az európai és amerikai kutatók körében, a japán regionális területi egységek elemzésénél ritkán alkalmazzák (*Kobayashi*, 2004, 430), ezért az ilyen jellegű Japánnal kapcsolatos empirikus vizsgálatok hiánypótlónak számítanak.

Jelen vizsgálatban az adóköteles jövedelmek⁷⁹ felhasználásával történt az egyes prefektúrák közötti jövedelmi különbségek feltárása. Az 1985 és 2009⁸⁰ közötti adóköteles jövedelem adatok a Japán Statisztikai Hivatal (*Statistics Bureau of Japan*, 総務省統計局) elektronikus e-Stat adatbázisából (*Regional Statistics Database System of Social*

⁷⁹ Az adóköteles jövedelem (課税標準) a személyi jövedelemadó adóalapja. Az adóköteles jövedelem tízféle forrásból származik: kamatjövedelem, osztalékjövedelem, ingatlan bérbeadásából származó jövedelem, üzleti tevékenység folytatásából származó jövedelem, munkaviszonyból származó jövedelem, nyugdíjjövedelem, fakitermelésből származó jövedelem, egyéb tőkejövedelem (*Comprehensive Handbook of Japanese Taxes 2006*. Chapter II. Individual Income Tax, 27. o.).

⁸⁰ Japánban tartózkodásom idején, 2010-ben elektronikusan csak 2008-ig voltak elérhetők az adóköteles jövedelmi adatok. A 2009-es évi adatokat külön meg kellett rendelni. Ezek az adatok később, a vizsgálat lefolytatását követően érkeztek csak meg. Annak érdekében, hogy a Koizumi-kormány intézkedéseinek hatása vizsgálhatóvá váljék a vizsgálati időszak záróévének a 2005-ös évet választottam. Amennyiben az adatok elérhetővé válnak a 2011-es évre is, érdemes az elemzést lefolytatni a 2006-2011-es időszakokra is a poszt-Koizumi időszaknak, a Demokratikus Párt kormányzati időszakának (2009-2011) és a 2011-es földrengés hatásának vizsgálatára.

and Demographic Statistics of Japan, 地域別統計データベース) származnak, amely adatbázis a 2009-ben létező településszámnak megfelelően tartalmaz korrigált adatokat. Ezzel szemben 1970 és 1984 közötti adóköteles jövedelem adatok az *Adótervezési Hivatal* adatbázisából származnak, ahol az adatok az adott évben létezett településekre állnak rendelkezésre. Ebből következik, hogy az időben történő összehasonlításhoz az adatbázis egységesítésére volt szükség. Ezért a települési önállósulás/összeolvadás hatásának eliminálása érdekében az adatbázis 1970 és 1984 között az 1984-ben létezett 3 278 településre tartalmaz adóköteles jövedelmi adatokat, míg 1985 és 2005 közötti időszakra az 2009-ben létezett 1 778 településre. A vizsgálati időszak ilyen jellegű kettébontását a hihetetlen mértékű települési összeolvadások végigkövetésének időigényessége indokolja, az a tény, hogy 1984 és 2009 között, természetesen nem egyszerre, közel 1 500 település szűnt meg, mint önálló közigazgatási egység⁸¹. A települések lakosságszámára vonatkozó adatok szintén az e-Stat regionális adatbázisból származnak, és a fent leírt időbeli kettébontásnak megfelelően átszerkesztve kerültek felhasználásra.

A vizsgálat során a regionális dimenziót a 47 japán prefektúra, mint területi egység képviselte, amely két dologgal magyarázható. Egyfelől maga a vizsgálati eljárás olyan területi kategóriát igényel, amelyben a legtöbb településnagyság-kategória fellelhető, ebből adódóan tehát kellően nagy. Másfelől a kiválasztásnál arra is figyelni szükséges, hogy ne legyen túl nagy a területi egység, nehogy elfedje az egyenlőtlenségeket, és így torzított eredményre jussunk. Ezzel indokolható a 8 japán nagyrégió, mint elemzési egység elvetése. A prefektúrák melletti döntés azonban egyben kényszer is, hiszen ennél kisebb területi egységre adatok csupán a települési szintre állnak rendelkezésre. A prefektúrák mellett való döntés esetében azonban kellő figyelmet kellett fordítani a településnagyság-csoportok kialakításánál arra, hogy olyan csoportok jöjjenek létre, amelyek a legtöbb prefektúrában megjelennek⁸². Jelen elemzésben a *strukturális hatás* kifejezése a következő településnagyság-kategóriák alapján történt:

⁸¹ Japánban az 1950-es évek óta a legnagyobb változást a közigazgatási rendszer legalsó szintjén a 2005. évi *Nagy Heisei Összeolvadás* váltotta ki, amely a helyi önkormányzatok eladósodottságának mérséklése, pénzügyi helyzetük racionalizálása érdekében több mint 1000 település közötti összeolvadást irányzott elő.

⁸² „Olyan területi, illetve strukturális felbontást ajánlatos alkalmazni, amelyben mind a területi, mind a szerkezeti dimenzió felbontásában nagyjából azonos számú elem található. Ha a két szempont szerinti felbontás kiegyensúlyozatlan, akkor eltolódhatnak a hatások az egyik vagy másik tényező irányába (általában felülértékelődik a jóval finomabb felbontású dimenzió)” (*Nemes Nagy*, 2005). Nem volt egyszerű feladat, mivel pl. a legkisebb japán prefektúra, Tottori prefektúra esetében a prefektúra központ lakosainak száma kevesebb, mint 200 ezer fő, míg Aichi prefektúra esetében a prefektúra központ lakosainak száma meghaladja 2 millió főt. Ebből kifolyólag 6 településnagyság-csoport került meghatározásra, amelyek legtöbbje a prefektúrák esetében értelmezhető volt (azaz csak kevés 0 érték szerepel a mátrixban).

- település kevesebb, mint 5000 lakossal,
- település több mint 5000 és kevesebb, mint 10 000 lakossal,
- 10 001 és 50 000 közötti lakosság számú település,
- 50 001 és 100 000 fő közötti lakosság számú település,
- 100 001 és 500 000 fő közötti lakosság számú település,
- település több mint 500 000 fő lakossal.

6. táblázat A háború utáni Japán legfőbb gazdaság időszakai

Fujita – Tabuchi (1997): Regionális növekedés a háború utáni Japánban (<i>Regional Growth in Postwar Japan</i>)	
1955-1975	▪ Gyors gazdasági növekedés időszaka, a Csendes-óceáni Ipari Öv létrehozása.
1975-1990	▪ Stagnáló gazdasági növekedés időszaka, a Tökyō Egypólusú Rendszer kialakulása.
Abe (1996): A területfejlesztés új irányai Japánban (<i>New Directions For Regional Development Planning in Japan</i>)	
1950-1973	▪ Gyors gazdasági növekedés időszaka.
1973-1990	▪ Stabil gazdasági növekedés időszaka.
Kensy (2001): Keiretsu Economy – New Economy? (<i>Keiretsu Economy – New Economy?</i>)	
1945-1965	▪ Újjáépítés és a „catching-up” időszaka: általános növekedés, nehézipar, vegyipar.
1957-1972	▪ Exponenciális növekedés időszaka: nehézipar.
1967-1990	▪ Magas hozzáadott értékű termékek, „tisztá” iparágakból származó exportbevételek, könnyűipar (minőség előtérbe kerülése).
1990-	▪ Posztmodern gazdasági modell kezdete: komplex és rugalmas termelési rendszer, kulcsiparágak (energiaipar, IT, közlekedés).
2000-	▪ Új gazdaság: fejlett közlekedési rendszerek, szofisztikált információs technológiák.
Coates (2007): Japán felemelkedése és bukása, mint a progresszív kapitalizmus példája (<i>The Rise and Fall of Japan as a Modell of Progressive Capitalism In: Bailey, D. et al. (eds.): Crisis or Recovery</i>)	
1950-1990	▪ Progresszív gazdaságpolitikai válasz a verseny és a kooperáció közötti egyensúly megteremtésére .
After 1990	▪ Katz (2003): <i>Japan: The System that Soured</i> (<i>Japán: A rendszer, ami megsavanyodott</i>)
Cargill – Takamoto (2008): Japán 1980 óta (<i>Japan since 1980</i>)	
1950-1970	▪ Átmeneti időszak: reindusztrializáció, relatív politikai stabilitás megteremtésének időszaka.
1970-1985	▪ Új gazdasági, politikai és technológiai erők érvényesülése.
1985-1990	▪ „Fordulatra várva” (pénzügyi nyomás, ingatlan piaci infláció, összeomlás).
1990-2001	▪ Gazdasági, pénzügyi és politikai feszültség.
2001-2006	▪ Új politika: gazdasági fellendülés (Koizumi – egy nem konzervatív politikus).
2006 után	▪ Régi és új belső és külső kihívások.
Mitsuta et al. (2010): Regionális gazdasági fluktuációt meghatározó tényezők (<i>Regional Economic Fluctuation Factors</i>)	
1955-1965	▪ Gyors gazdasági növekedés időszaka (nehézipar, vegyipar).
1966-1975	▪ Gyors gazdasági növekedési időszak (gépipar, építőipar).
1976-1985	▪ Stabil gazdasági növekedés időszaka (high-tech és tudásintenzív iparágak, terciér szektor).
1986-1990	▪ Buborék gazdaság.
1991-2000	▪ „Elveszett évtized” .
2001-	▪ Strukturális reformok időszaka.

Forrás: A Szerző saját szerkesztése.

Nagyon lényeges kérdés, hogy mi alapján kerül felbontásra a vizsgálat időszak, azaz mi tekinthető egy valóban objektív szakaszolás alapjának. Az időszak felosztása egyrészt a *második világháború utáni japán gazdaságtörténet jellemző korszakai* alapján történt, melyeket számos Japánnal foglalkozó kutató beazonosított és az adott időszakot jellemző megnevezéssel illetett (6. táblázat), másrésztől mivel az átfogó területfejlesztési koncepciók hatásának, eredményességének vizsgálata a cél, ezért a korszakolás

igazodni próbál *az egyes koncepciókban kijelölt megvalósítási időkerethez*⁸³. Ennek megfelelően 35 évet felölelő vizsgálati időszak öt részidőszakra lett felbontva:

- **1970-1975:** gyors növekedés időszaka;
- **1975-1984:** lassuló növekedés időszaka;
- **1985-1990:** buborék gazdaság;
- **1990-2000:** elveszett évtized; és
- **2000-2005:** Koizumi – neoliberalizmus időszaka.

Fontos kiemelni, hogy a shift-share módszer nem igényli az azonos hosszúságú vizsgálati időszakok alkalmazását (Nemes Nagy – Jakobi – Németh, 2004). A számítások alapját lényegében két mátrix képezi: K a vizsgált részidőszak kezdő évére, V pedig a vizsgált részidőszak záró évére vonatkozó mátrix, ahol k_{ij} és v_{ij} változók jelentik az i -edik területi egység (itt prefektúra) j -edig településkategória jövedelemvolumenét a vizsgált részidőszak kezdő és záró évében. Az alapadatokból kerülnek meghatározásra a következő értékek:

$k_{i0} = \sum_j k_{ij}$ és $v_{i0} = \sum_j v_{ij}$, melyek az i -edik területi egység teljes jövedelmét reprezentálják az adott részidőszak kezdő és záró évében.

$k_{0j} = \sum_i k_{ij}$ és $v_{0j} = \sum_i v_{ij}$, melyek a j -edik településcsoport teljes jövedelmét mutatják az adott részidőszak kezdő és záró évében.

$k_{00} = \sum_i \sum_j k_{ij}$, $v_{00} = \sum_i \sum_j v_{ij}$, az országos összjövedelmet mutatják az adott részidőszak kezdő és záró évében.

Az elemzés következő fázisában a jövedelemnövekedési index mátrixának kiszámítása M (m_{ij}), valamint az országos, regionális és strukturális növekedési indexek meghatározása következik:

$m_{ij} = v_{ij} / k_{ij}$, az i -edig prefektúra j -edig településkategóriájának növekedési indexe,

$m_{00} = v_{00} / k_{00}$, országos növekedési index,

$m_{i0} = v_{i0} / k_{i0}$, területi (regionális) növekedési index,

$m_{0j} = v_{0j} / k_{0j}$, strukturális (ágazati) növekedési index.

A fenti képletek alapján minden területegységre meghatározásra kerül, hogy annak az országos átlagnál gyorsabb vagy lassabb jövedelemváltozásának hatására, az adott időszakot jellemző jövedelemtöbblet vagy hiány (S_I) melyik összetevő – a regionális (S_{RI}) vagy a strukturális (S_{SI}) – hatásából ered.

$$S_I = S_{RI} + S_{SI}$$

⁸³ Korszakolás természetesen más logika szerint is lehetséges. Ilyen lehet például a területi konvergencia-divergencia jövedelmi egyenlőtlenségek alapján elkülönülő korszakok szerinti shift-share vizsgálat. Ekkor a megfigyelésekhez keressük a magyarázatokat. Jelen esetben fordított a logika: a területi tervek és a meghatározó ismert történelmi események területi konvergenciára-divergenciára gyakorolt hatása kerül feltárára.

$$S_I = v_{i0} - m_{00} \times k_{i0}$$

$$S_{RI} = \sum_j (v_{i0} - m_{00} \times k_{i0})$$

$$S_{SI} = \sum_j v_{ij}(m_{0j} - m_{00})$$

Amennyiben a mutató pozitív értéket vesz fel, az az átlagosnál gyorsabb növekedésből fakadó jövedelemtöbbletre, míg a negatív értékek az átlagosnál lassabb növekedésből eredő jövedelemhiányra utal. Az S_I az országos átlagos növekedéshez viszonyítva határozza meg az adott területi egység adott részidőszakban elért növekedési többletét vagy épp hiányát (azaz abszolút jövedelmi előnyt vagy hátrányt). Az S_{SI} pozitív értéke a dinamikus, országos átlagot meghaladó növekedési potenciállal rendelkező településcsoportok nagy súlyára, míg ellenkező esetben negatív értéke az országos átlag alatti, azaz kevés vagy potenciállal nem rendelkező településcsoportok nagy súlyára mutat rá. Ezzel szemben amennyiben az S_{RI} értéke pozitív, akkor az adott területi egységben jelentős súlyt képviselnek a kedvező helyi adottságokkal rendelkező települések, amelyek a térség országos átlagot meghaladó jövedelemnövekedését indukálják, míg negatív értéke arra mutat rá, hogy az adott területi egységben kevés vagy elhanyagolható súllyal vannak jelen kedvező helyi adottságokkal rendelkező települések, így a térség országos átlag alatti jövedelemnövekedést képes csak felmutatni. A vizsgált területi egységek az S_I , S_{SI} és S_{RI} mutatók értékei és előjelei alapján nyolc típusba sorolhatók (7. táblázat). A nyolc típust két nagy csoportba lehet elkülöníteni az abszolút értékek alapján: a **dinamikus csoportot** (D), ahol az országos átlagot meghaladó jövedelemnövekedés volt, valamint a **lemaradó csoportot** (L), ahol az országos átlagnál lassabb jövedelemnövekedés volt jellemző. Az előjeleknek megfelelően a dinamikus és a lemaradó csoportok további 4-4 alcsoportra bonthatók, attól függően, hogy az átlagnál gyorsabb vagy lassabb jövedelemnövekedés a nagyobb/kisebb regionális vagy a strukturális hatásból adódott. Az öt elkülönített időszak kezdő és utolsó évére vonatkozó nominális adóköteles jövedelmi adatok a prefektúrák (mint terület egységek) és a településkategóriák (mint szerkezeti elemek) rendszerében kerülnek elhelyezésre. A vizsgálat első lépése a jövedelemértékek nominálértéken való változásának kiszámítása, azaz a növekedési index mátrix létrehozása. A következő lépésként az összes változás (S_I), illetve két összetevőjének, a regionális és a strukturális hatások kiszámítása következett minden egyes vizsgálati részidőszakra (Nemes Nagy, 2005).

7. táblázat A területi egységeket jellemző jövedelemváltozás altípusai

A területi egység típusa	S_{RI}	S_{SI}	S_I	S_{RI} és S_{SI} kapcsolata
D1: Pozitív regionális és pozitív strukturális hatás, átlagot meghaladó jövedelemnövekedés. Regionális hatás > Strukturális hatás.	+	+	+	$S_{RI} > S_{SI}$
D2: Pozitív regionális és pozitív strukturális hatás, átlagot meghaladó jövedelemnövekedés. Regionális hatás < Strukturális hatás.	+	+	+	$S_{RI} < S_{SI}$
D3: Pozitív regionális és negatív strukturális hatás, átlagot meghaladó jövedelemnövekedés.	+	-	+	$ S_{RI} > S_{SI} $
D4: Negatív regionális és pozitív strukturális hatás, átlagot meghaladó jövedelemnövekedés.	-	+	+	$ S_{RI} < S_{SI} $
L4: Negatív regionális és pozitív strukturális hatás, átlagnál alacsonyabb jövedelemnövekedés.	-	+	-	$ S_{RI} < S_{SI} $
L3: Pozitív regionális és negatív strukturális hatás, átlagnál alacsonyabb jövedelemnövekedés.	+	-	-	$ S_{RI} > S_{SI} $
L2: Negatív regionális és negatív strukturális hatás, átlagnál alacsonyabb jövedelemnövekedés. Regionális hatás < Strukturális hatás.	-	-	-	$S_{RI} < S_{SI}$
L1: Negatív regionális és negatív strukturális hatás, átlagnál alacsonyabb jövedelemnövekedés. Regionális hatás > Strukturális hatás.	-	-	-	$S_{RI} > S_{SI}$

Forrás: Nemes Nagy, 1998, 870. p. alapján.

A shift-share elemzés, bár a számítási műveletek sokasága miatt meglehetősen körülményes, nem igényel különösebb matematikai ismereteket. Az 8. táblázat a shift-share elemzés eredményeit foglalja össze. A táblázat azt szemlélteti, hogyan változott az egyes prefektúrák pozíciója az egyes vizsgálati időszakokban. A prefektúrák nevei mögött szereplő D vagy L betűk mutatják, hogy az adott időszakban a prefektúra az átlagnál gyorsabb vagy lassabb jövedelemnövekedést indukált, hogy ez a regionális dinamikából vagy a strukturális hatásból fakadt. A kék szín arra utal, hogy a megelőző időszakhoz képest az adott prefektúra jobban teljesített, míg a piros a romló pozícióra mutat rá. A félkövéren kiemelt és aláhúzott 17 prefektúra a négy legnagyobb metropolisz térség valamelyikéhez (Kantō MMA, Keihanshin MMA, Chūkyō MMA, Kitakyūshū – Fukuoka MMA⁸⁴) tartoznak.

⁸⁴ Kantō metropolisz térség (35 682 460 fő): Tōkyō, Kanagawa prefektúra, Saitama prefektúra, Chiba prefektúra, Ibaraki prefektúra, Tochigi prefektúra, Gunma prefektúra, Yamanashi prefektúra; Keihanshin metropolisz térség (18 768 395 fő): Ōsaka prefektúra, Kyōto prefektúra, Hyōgo prefektúra, Nara prefektúra, Shiga prefektúra, Wakayama prefektúra; Chūkyō metropolisz térség (8 923 445 fő): Aichi prefektúra, Gifu prefektúra, Mie prefektúra; Kitakyūshū – Fukuoka metropolisz térség (5 590 378 fő): Fukuoka prefektúra (List of metropolitan areas in Japan by population, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_metropolitan_areas_in_Japan_by_population, 2013.09.10.).

8. táblázat A regionális és strukturális tényezők szerepe a japán prefektúrák jövedelmi térszerkezetében 1970 és 2005 között

	1970-1975	1975-1984	1985-1990	1990-2000	2000-2005
D(1)	Hokkaidō, Miyagi, Akita, Yamagata, Gunma , Chiba , Niigata, Nagano, Shiga , Nara , Wakayama , Shimane, Okayama, Tokushima, Kagawa, Fukuoka , Nagasaki, Kumamoto, Kagoshima	Aomori (D3), Yamanashi (L1), Shizuoka (D3) Aichi (L4), Hvōgo (L4), Hiroshima (D4), Kōchi (D3),	Saitama (L1, L1), Chiba (D1, L4), Tōkyō (L1, D3), Kanagawa (D3, L4), Aichi (L4, D1), Kyōto (D2, L4), Hvōgo (L4, D1)	Aomori (D3, D1, L4), Iwate (L1, D3, L4), Akita (D1, L1, L4), Yamagata (D1, D3, D3), Fukushima (D3, D3, L4), Niigata (D1, D3, L4), Fukui (D3, L4, L4), Mie (L2, L4, D3), Tottori (D3, L4, L4), Shimane (D1, D3, L4), Tokushima (D1 D3, L4), Kōchi (D3, D1, L4), Nagasaki (D1, D3, L4), Miyazaki (D3, D3 L4), Okinawa (L4)	Ibaraki (L1, D3, D3, L4), Tochigi (D3, L4, D3, L1), Aichi (L4, D1, D1, L1), Kumamoto (D1, D3, L4, D3), Kagoshima (D1, D3, L4, D3)
D(2)	Kyōto	0	0	Gifu (L2, L4, D3), Wakayama (D1, L3, D3)	Saitama (L1, L1, D1, L1), Fukuoka (D1, D1, L4, D3)
D(3)	Aomori, Fukushima, Tochigi , Kanagawa , Fukui, Toyama, Shizuoka, Tottori, Yamaguchi, Ehime, Kōchi, Saga, Ōita, Miyazaki	Iwate (L1), Yamagata (D1), Fukushima (D3), Ibaraki (L1) Gunma (D1), Tōkyō (L1), Niigata (D1), Nagano (D1), Shimane (D1), Tokushima (D1), Nagasaki (D1), Kumamoto (D1), Miyazaki (D3), Kagoshima (D1)	Yamagata (D1, D3), Ibaraki (L1, D3), Tochigi (D3, L4), Gunma (D1, D3), Yamanashi (L1, D1), Gifu (L2, L4), Shizuoka (D3, D1), Mie (L2, L4), Ōsaka (D4, L1), Nara (D1, L1), Wakayama (D1, L3)	Hokkaidō (D1, L4, L4), Miyagi (D1, L4, L4), Okayama (D1, L4, L4), Hiroshima (D4, D1, L4), Yamaguchi (D3, L1, L4), Ehime (D3, L1, L4), Fukuoka (D1, D1, L4), Saga (D3, L1, L4), Kumamoto (D1, D3, L4), Ōita (D3, L1, L4), Kagoshima (D1, D3, L4),	Gunma (D1, D3, D3, L4), Toyama (D3, L4, L4, L4), Yamanashi (L1, D1, D3, L4), Shiga (D1, L1, L4, L4), Kōchi (D3, D1, L4, D1) Saga (D3, L1, L4, D3), Okinawa (L4, D1)
D(4)	Ōsaka , Hiroshima	0	0	0	Shizuoka (D3, D1, D3, L1), Ehime (D3, L1, L4, D3)
L(4)	Aichi , Hvōgo	Hokkaidō (D1), Miyagi (D1), Tochigi (D3), Chiba (D1), Kanagawa (D3), Toyama (D3), Ishikawa (L1), Fukui (D3), Gifu (L2), Mie (L2), Kyōto (D2), Tottori (D3), Okayama (D1), Fukuoka (D1)	Hokkaidō (D1, L4), Aomori (D3, D1), Iwate (L1, D3), Miyagi (D1, L4), Akita (D1, L1), Fukushima (D3, D3), Niigata (D1, D3), Toyama (D3, L4), Ishikawa (L1, L4), Fukui (D3, L4), Nagano (D1, D3), Shiga (D1, L1), Tottori (D3, L4), Shimane (D1, D3), Okayama (D1, L4), Hiroshima (D4, D1), Kōchi (D3, D1), Fukuoka (D1, D1), Kumamoto (D1, D3), Ōita (D3, L1), Miyazaki (D3, D3), Kagoshima (D1, D3), Yamaguchi (D3, L1), Tokushima (D1, D3), Ehime (D3, L1), Saga (D3, L1), Nagasaki (D1, D3), Okinawa	Ibaraki (L1, D3, D3), Gunma (D1, D3, D3), Toyama (D3, L4, L4), Ishikawa (L1, L4, L4), Yamanashi (L1, D1, D3), Nagano (D1, D3, L4), Shiga (D1, L1, L4), Nara (D1, L1, D3), Kagawa (D1, L1, L2)	Hokkaidō (D1, L4, L4, D3) Miyagi (D1, L4, L4, D3), Chiba (D1, L4, D1, L1), Tōkyō (L1, D3, D1, L1), Kanagawa (D3, L4, D1, L1), Niigata (D1, D3, L4, D1), Mie (L2, L4, D3, D1), Kyōto (D2, L4, D1, L1), Ōsaka (D4, L1, D3, L1), Hvōgo (L4, D1, D1, L1), Okayama (D1, L4, L4, D3), Hiroshima (D4, D1, L4, D3)
L(3)	0	Wakayama (D1)	0	0	Ishikawa (L1, L4, L4, L4), Gifu (L2, L4, D3, D2), Kagawa (D1, L1, L2, L4), Miyazaki (D3, D3, L4, D1)
L(2)	Gifu , Mie	0	Kagawa (D1, L1)	0	Yamaguchi (D3, L1, L4, D3), Nagasaki (D1, D3, L4, D1) Ōita (D3, L1, L4, D3)
L(1)	Iwate, Ibaraki , Saitama , Tōkyō , Ishikawa, Yamanashi,	Akita (D1), Saitama (L1), Shiga (D1), Ōsaka (D4), Nara (D1), Yamaguchi (D3), Kagawa (D1), Ehime (D3), Saga (D3), Ōita (D3)	0	Tochigi (D3, L4, D3), Saitama (L1, L1, D1), Chiba (D1, L4, D1), Tōkyō (L1, D3, D1), Kanagawa (D3, L4, D1), Shizuoka (D3, D1, D3), Aichi (L4, D1, D1), Kyōto (D2, L4, D1), Ōsaka (D4, L1, D3), Hvōgo (L4, D1, D1)	Aomori (D3, D1, L4, D1), Iwate (L1, L4, D3, D1), Akita (D1, L1, L4, D1), Yamagata (D1, D3, D3, D1), Fukushima (D3, D3, L4, D1) Fukui (D3, L4, L4, D1) Nagano (D1, D3, L4, L4), Nara (D1, L1, D3, L4) Wakayama (D1, L3, D3, D2), Tottori (D3, L4, L4, D1), Shimane (D1, D3, L4, D1), Tokushima (D1, D3, L4, D1)

Forrás: A shift-share analízis eredményei alapján a Szerző szerkesztése.

3.3. *A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1970 és 1975 között*

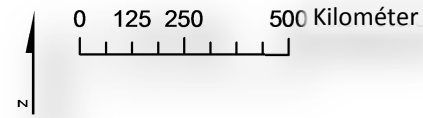
1970 és 1975 között, a két év viszonylatában országosan átlagosan **2,19-szeres** volt az adóköteles jövedelemnövekedés. A prefektúrák közül a legnagyobb jövedelemnövekedés a legalacsonyabb lakosságszámmal rendelkező Tottori prefektúrában (3,21-szeres), a legkisebb pedig Tōkyō prefektúrában (1,01-szeres) volt. Az országos átlagnál kisebb jövedelemnövekedés volt megfigyelhető Tōkyō prefektúrán kívül még Ibaraki, Saitama, Gifu, Aichi, Mie, Hyōgo, Hokkaido, Iwate, Ishikawa és Yamanashi prefektúrákban.

Az 9. ábra egyfelől azt kívánja szemléltetni (bal oldali), hogy a vizsgált időszak alatt, mely prefektúrák jövedelemnövekedése haladta meg az országos átlagot, és kerültek ezáltal a dinamikus csoportba (D); másfelől bemutatja azon prefektúrákat is, melyek az országos értéknél lassabb jövedelemnövekedést értek el, és ezért lemaradóként lettek minősítve (L). A jobb oldali részletesebb ábra a prefektúrákat a legsikeresebbtől a legsikertelenebbik négy csoportba sorolja: *sötétzöld (D1 és D2)*: legsikeresebbek, amelyeknél mindhárom elem pozitív ($S_I = +, S_{RI} = +, S_{SI} = +$); *világoszöld (D3 és D4)*: két jellemzőben pozitív prefektúrák: ($S_I = +, S_{RI} = -, S_{SI} = +$) vagy ($S_I = +, S_{RI} = +, S_{SI} = -$); *narancssárga (L3 és L4)*: egy jellemzőben pozitív prefektúrák: ($S_I = -, S_{RI} = -, S_{SI} = +$) vagy ($S_I = -, S_{RI} = +, S_{SI} = -$); *piros (L1 és L2)*: legsikertelenebbek, amelyeknél mindhárom elem negatív: ($S_I = -, S_{RI} = -, S_{SI} = -$). Okinavára nincsenek elérhető adatok 1970-re, így esetében a jövedelemváltozás az adott időszakra nem volt meghatározható.

1970 és 1975 között összesen 36 prefektúra tartozott a D csoportba, amelyek közül 27 a metropolisz térségeken kívül helyezkedik el (ún. vidéki prefektúra). A 47 prefektúrából csupán 10 került a lemaradó kategóriák valamelyikébe (L). Megállapítható, hogy a vizsgált részidőszakban ***nem metropolisz térségekbe tartozó prefektúrák jellemzően sokkal kedvezőbb pozíciót értek el, mind a metropolisz térségekbe tartozók. Esetükben az országos átlagot meghaladó jövedelemnövekedés elsősorban a regionális hatás (SRI) következménye volt.*** Továbbá megállapítható, hogy a növekedési indexek 1970 és 1975 közötti értékei a településnagysággal nagyjából párhuzamosan növekvő tendenciát mutatnak, a legnépesebb kategóriánál (500 ezer fő feletti) jelentkező csúcsponttal⁸⁵.

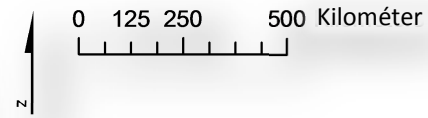
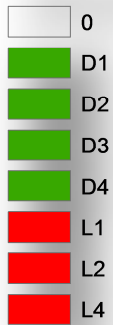
⁸⁵ Lásd Függelék 1. sz. melléklet.

9. ábra A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1970 és 1975 között

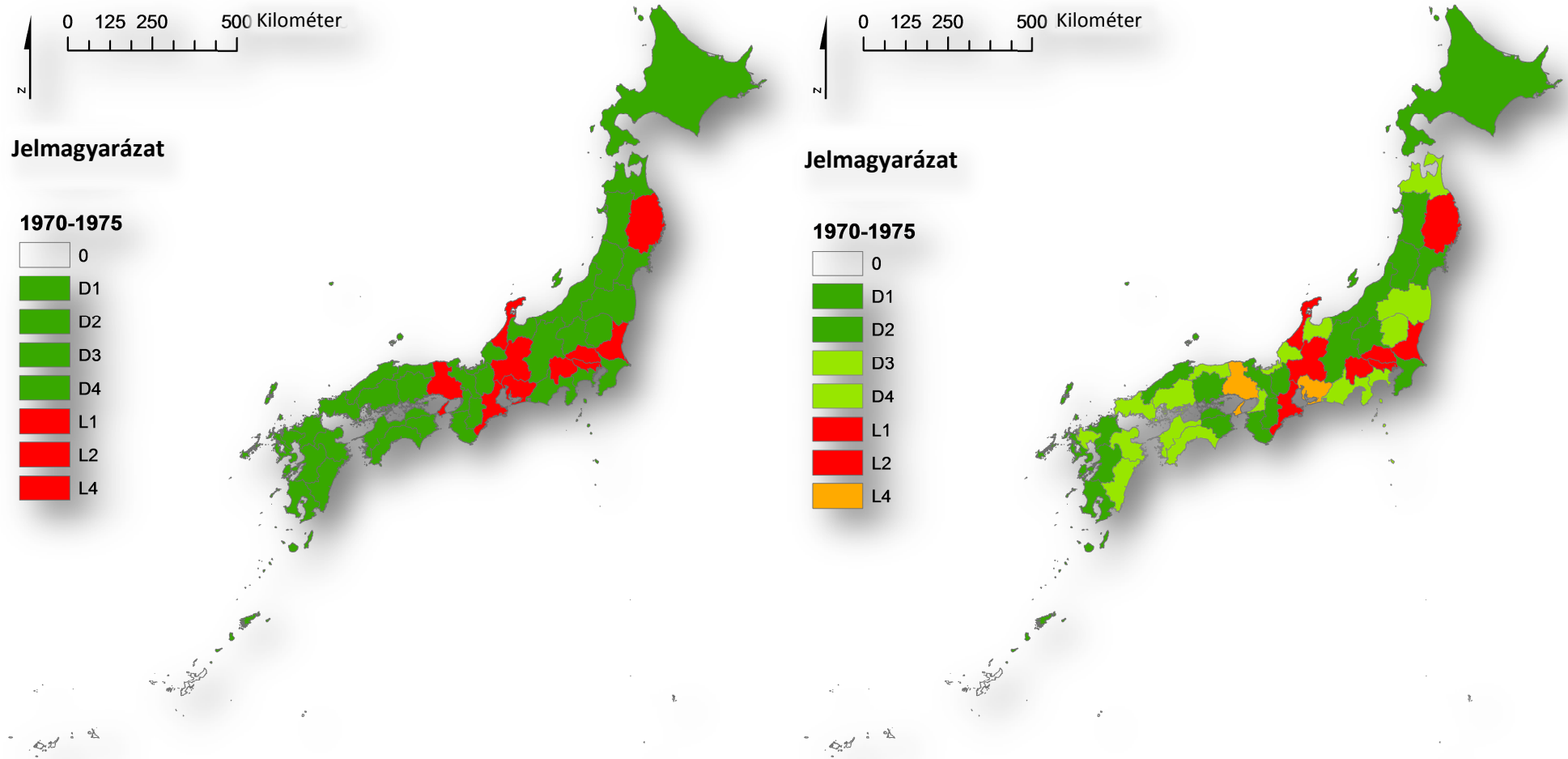
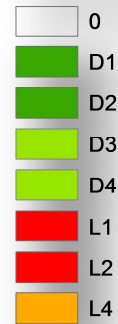
Jelmagyarázat

1970-1975

Jelmagyarázat

1970-1975

Forrás: A shift-share elemzés alapján a Szerző saját szerkesztése.

Szinte magától adódik a kérdés, mivel magyarázható, hogy a nem metropolisz térségekhez tartozó prefektúrák jelentős jövedelemnövekedést tudtak felmutatni a vizsgált időszak alatt. Kifejezetten a D1 és D3 csoportokban lévő nem metropolisz térségekhez tartozó prefektúrák esetében érdekes annak vizsgálata, miből adódhat a rájuk jellemző kedvező regionális adottságuk.

Bár az 1960-as évekhez képest Japánban mérséklődött a GDP növekedési üteme, még mindig a *látványos gazdasági növekedés* időszakát élte⁸⁶. A gazdasági növekedés lényegében az '50-es években megindított jelentős vegyipari és nehézipari fejlesztéseken alapult. Mindez annak a *szinte kizárólagosan termelési célokat támogató*, elsősorban a *gazdasági növekedésre fókuszáló japán beruházáspolitiká* keretében valósult meg, ami fontos részelemét képezte Japán *sajátos gazdaságpolitikájának*, melyet a második világháborút követően fejlesztett ki. Jól ismert tény, hogy az állami beruházásokat (kulcsfontosságú iparágak kiválasztását és támogatását) a japán állam nem külső forrásból, hanem a lakosság belső fogyasztásának visszafogásával, a *lakossági megtakarítások* felhasználásával valósította meg (Ferber, 1998).

A jelentős gazdasági növekedést sokan elsődlegesen a folyamatosan erősödő, az 1980-as évekre méretei miatt már nemzetközi feszültséget okozó export tevékenységből eredtetik. Ugyanis ez az időszak a japán gazdaságpolitika és az USA külpolitikai célkitűzéseinek a szerencsés egybeesésének időszaka volt. Amerika célja a japán gazdaság mielőbbi stabilizálása volt, így került sor 1949-ben az árfolyam 361 jen/dollár szinten való rögzítésére. A jen felértékelését a japán kormány folyamatos intervencióinak köszönhetően egészen 1985-ig el tudta kerülni, így segítve a japán export növekedését és garantálva folyó fizetési mérlegének folyamatos többletét.

Mások az *olcsó japán munkaerő kiválóságára, magas képzettségére* mutatnak rá, mint a háború utáni növekedés egyik magyarázó erővel bíró tényezője. Míg megint mások a *külföldről megkapott – megvásárolt technológiák* alkalmazásával elért *termelékenységnövekedéssel* magyarázzák a növekedést. Van der Wee (1984) számításai szerint 1953 és 1971 közötti 8,81%-os GDP növekedéshez leginkább a tőke járult hozzá 2,1%-kal, míg a munkatényező ettől kissé lemaradva, 1,85%-kal. Japán esetében az növekedés azonban leginkább a termelékenység növekedésének volt köszönhető

⁸⁶ 1956-1970 átlaga: 9,7% (1960: 13,1%; az átlag 1971 és 1980 között: 4,6%, 1973: 7,6%), amivel meghaladja az OECD országokat jellemző átlagot. A munkanélküliségi ráta 1-1,8% között mozgott 1960 és 1974 között (Fujita – Tabuchi 1997).

(4,85%). A termelékenység növekedésében leginkább szerepet játszó tényező pedig a technológia volt (1,97%) köszönhetően az amerikai technológiák adaptációjának.

A japán gazdaságpolitika központi vezérfonala, miszerint a felzárkózás érdekében a hatékonyságot szükséges erősíteni akár a méltányosság rovására is, egyértelműen a nagyvárosi agglomerációk szerepét növelte meg, hiszen értelemszerűen ott tudott felhalmozódni annyi munkaerő, akik a kijelölt kulcsiparágakban el tudnak helyezkedni, így a (kezdetben) szűkösen rendelkezésre álló tőkét is ezekre a helyekre volt érdemes koncentrálni. Ezért történt az, hogy a meghatározott kulcsiparágak fejlesztését célzó állami beruházások mind a nagy metropolisz térségekbe koncentráálódtak jószerevével egészen az 1970-es évekig. Tökyön kívül a Csendes-óceáni Ipari Övbe történtek jelentős beruházások, mivel a térség központjai az USA-val való kereskedelem fontos központjai voltak (*weberiánus ipartelepítési logika*). A felsoroltak egyike sem ad azonban kielégítő magyarázatot arra, miért történt az adott időszak alatt jelentős jövedelemnövekedés a metropolisz térségeken kívül.

A Japán által az 1960-1970-es években elért jelentős gazdasági növekedést sokan elsődlegesen a folyamatosan erősödő, az 1980-as évek méretei miatt már nemzetközi feszültséget okozó *export tevékenységéből* eredeztetik. Egy a nagymértékben exportra épülő gazdaság kialakítását támogatta egyfelől a japán gazdaságpolitika, másfelől a kialakult nemzetközi helyzet is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az export fontos magyarázótenyezője lehetett az 1980-as évek közepéig tartó időszakot jellemző kedvező helyzetnek.

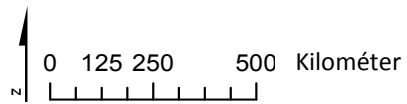
Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy az 1980-as évekig tartó gazdasági növekedéshez egy másik nagyon fontos tényező is hozzájárult, ez pedig nem más, mint a jelentősen megnövekedett *belső fogyasztás*. Japán népessége 1975-re elérte a 112 millió főt. Ez több mint 55%-os növekedést jelent 1945-höz képest. A japán háztartások száma még ehhez képest is nagyobb növekedést mutatott: 1955 és 1975 alatt közel 80%-kal emelkedett a háztartások száma. Ennek a jelentős változásnak természetes következményeként jelentkezett, hogy megnőtt a tartós fogyasztási cikkek iránti igény. A háztartások számának növekedése mellett, a jövedelmek folyamatos növekedése szintén segítette a belső fogyasztás magas szinten tartását:

„Az 1950-es években egy elektromos mosógép ára elérte az 54 ezer jent, míg az éves átlagos jövedelem 50 ezer jen körül alakult, így nem csoda, ha a kereskedők örültek, ha havonta 20 mosógépet sikerült értékesíteniük. A 70-es évekre viszont a mosógép már csak 20 ezer jenbe került, miközben az éves átlagos jövedelem megközelítette a 200 ezer jent. A jövedelmek emelkedése által hajtott belső fogyasztás hozzájárult a beruházások jövedelmezőségéhez.” (Yoshikawa, 1999, 14).

Ez a megnövekedett belső fogyasztás először kizárólagosan a metropolisz térségekre korlátozódott, azonban az 1970-es évekre már kiterjedt a metropolisz térségeken kívüli területekre is. Ennek egyik jele volt, hogy a jellemzően városi térségeken kívül eső területeket korábban jellemző primer szektor foglalkoztatásban betöltött szerepe folyamatosan csökkent, miközben a szekunder szektoré folyamatosan bővült. Az agrártársadalom „elszívása” a korábban kizárólag a nagyvárosi térségekben jelen lévő iparba a 70-es években is folytatódott, de már a metropolisz térségeken kívüli területeken. A kezdetben az ipari fejlődés jellegéből adódó centralizációs folyamatok az erőforrásokat a nagy metropolisz térségekbe koncentráta. Ez a folyamat körülbelül az 1970-es évekig tartott. A nagyvárosokra nehezedő népességyomás következtében megjelenő zsúfoltság, megnövekedett ingatlanárak és közlekedési költségek, a használók számával lépést tartani nem képes infrastruktúrális fejlesztések elmaradása, környezetszennyezés, dráguló munkaerő, társadalmi elidegenedés stb., mint *negatív externális hatások* kiváltották a korábban a metropolisz térségekbe költözött emberek vidéki térségekbe történő visszavándorlását. Az ún. „*U-fordulatként*” leírt jelenséget többek között a japán Munkaügyi Minisztérium is vizsgálta. Megállapítást nyert, hogy pl. a Nagano prefektúrába visszatérők 40%-a egyértelműen a fent megnevezett negatív externális hatások miatt hagyta el a metropolisz térséget. A felsorolt tényezők azonban nem csupán a nagyvárosokban felgyülemlett embertömegeket érintették negatívan, a vállalkozások számára is hátrányt jelentettek. Például számos, az ipari szennyezés beszüntetését szolgáló törvény és rendelkezés érvénybe lépése jelentős költségtényezőként jelent meg a vállalkozások számára, abban az esetben, amennyiben a továbbiakban is a nagyvárosban kívánták folytatni tevékenységüket (Nagamine, 1977).

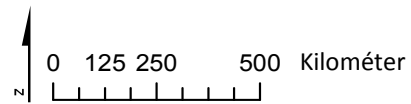
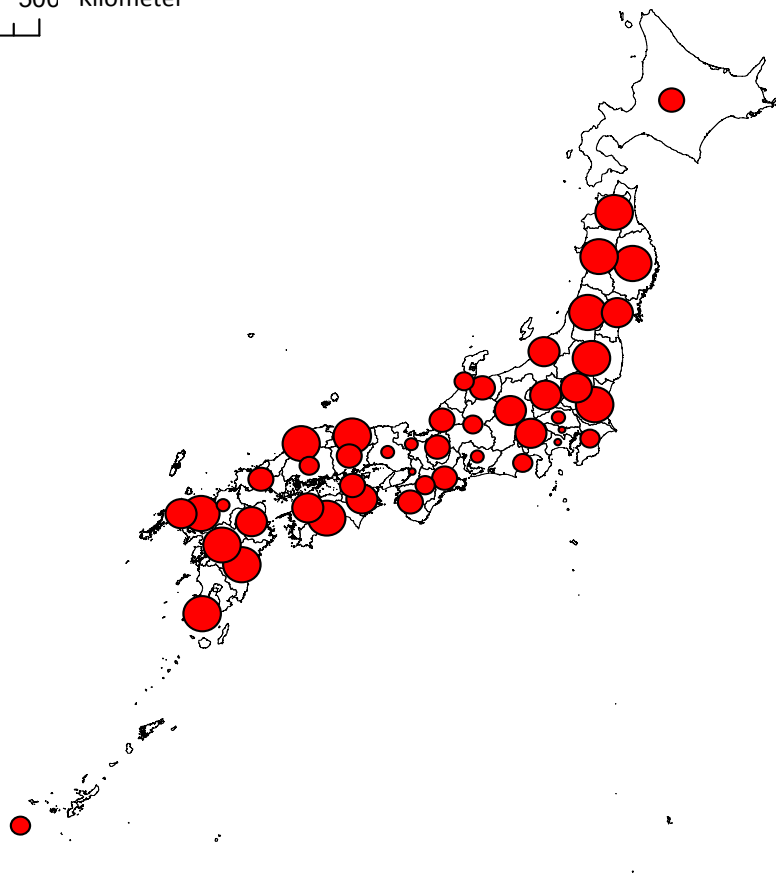
A szigorodó törvények (*Ipari Áttelepítést Támogató Törvény - Industrial Relocation Promotion Act, 1972*) miatt egyre több cég kényszerült új, a metropolisz térségeken kívüli telephelyen folytatni tevékenységét. A folyamatot egyfelől segítette, hogy az 1970-es évekre megtörténtek azok az alpinfrastrukturális fejlesztések (közút, vasút), amelyek révén a korábban metropolisz térségekben lévő cégek át tudták helyezni termelésüket más prefektúra központokba. Mivel helyben egyre több munkahely keletkezett a szekunder és terciér szektorokban, a nagyvárosokra nehezedő nyomás elkezdett csökkenni: Ōsaka prefektúra népessége 1973-ban érte el a csúcst, a japán lakosság 7,4%-ával (Farnie et al., 2005). Egy kérdőíves felmérés szerint például a Kōchi prefektúrába visszatérők 37% a jobb életkörülményekkel és a helyi munkalehetőségek megnövekedésével indokolták visszatérésüket (Nagamine, 1977).

10. ábra A primer (balra) és szekunder (jobbra) szektorban foglalkoztatottak aránya 1975-ben

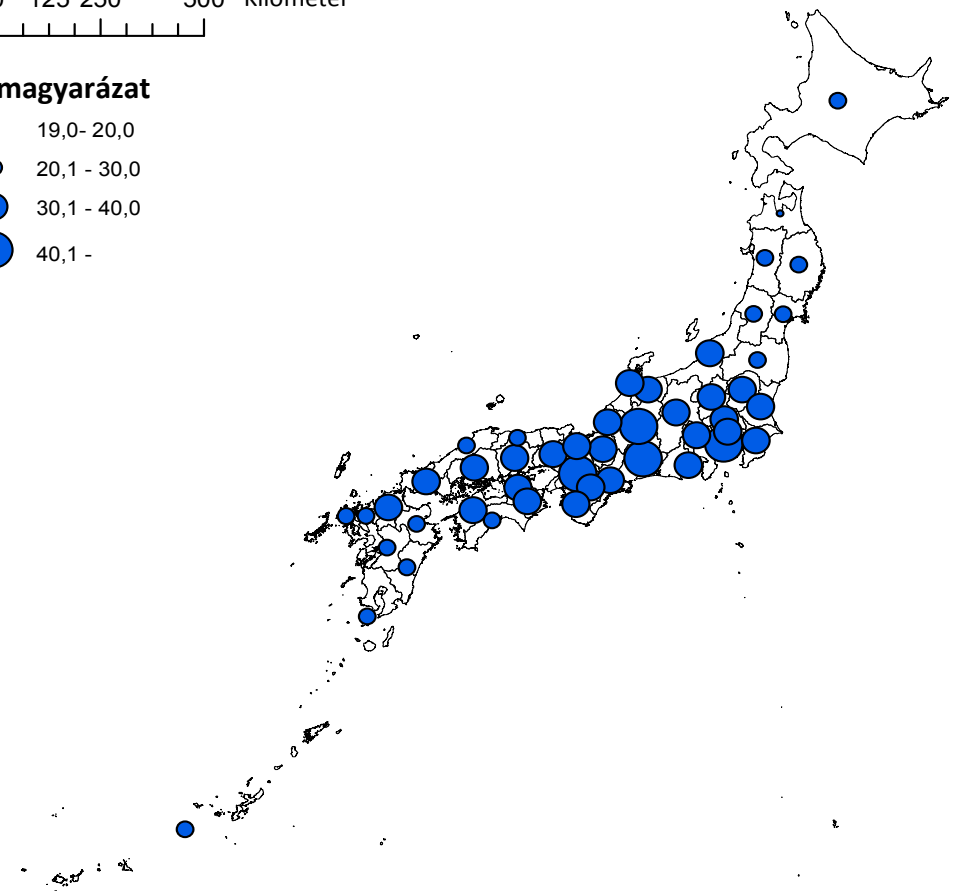
Jelmagyarázat

- 0,8 - 5,0
- 5,1 - 10,0
- 10,1 - 15,0
- 15,1 - 20,0
- 20,1 - 25,0
- 25,1 -

Jelmagyarázat

- 19,0 - 20,0
- 20,1 - 30,0
- 30,1 - 40,0
- 40,1 -

Forrás: Az e-Stat adatbázis adatai alapján a Szerző szerkesztése.

Abe (1996) számításai szerint a **primer szektor** átlagos csökkenése a foglalkoztatás esetében 1950 és 1970 között közel 42% volt. A csökkenést tekintetve nem volt különbség a metropolisz és a vidéki prefektúrák között. A szektor súlyvesztése azonban nem azt jelenti, hogy ne töltött volna be fontos szerepet még 1975-ben is a helyi térségek foglalkoztatásában. 22 nem metropolisz térséghez tartozó prefektúra esetében a primer szektor foglalkoztatta továbbra is az emberek 20-35%-át⁸⁷, amelyek közül 19 tartozott a shift-share elemzés alapján meghatározott dinamikus (D) kategóriák valamelyikébe. Ezzel szemben a metropolisz térségekhez tartozó prefektúrák esetében a primer szektorban foglalkoztatottak aránya átlagosan 2,6-5% (pl. Tōkyō 0,8%, Ōsaka 1,8%), illetve 5-10% között volt. A **szekunder szektorban** foglalkoztatottak aránya 1950 és 1970 között a metropolisz térségekben 187,7%-kal nőtt, míg a vidéki prefektúrák esetében ez jóval mérsékeltebb volt (86,5%). A prefektúrákat külön-külön vizsgálva, kiderül, hogy a foglalkoztatási arány 16 prefektúrában haladta meg a 35%-ot., melyek közül csupán 8 tartozott metropolisz térséghez⁸⁸. 31 prefektúra esetében a szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya 19-35% között mozgott 1975-ben, melyek közül 25 vidéki prefektúra volt. Közülük is 20 a shift-share elemzés szerint a dinamikus kategóriák valamelyikébe került (11 a D1 kategóriába és 9 a D3 kategóriába). A szekunder szektorban foglalkoztatottak arányát szemléltető térkép rámutat az ország dél-nyugati részén létrejött ún. **Csendes-óceáni Ipari Övnek** a foglalkoztatásban betöltött jelentős szerepére (10. ábra).

A fentiek mellett a *regionális politika* hatását is szükséges számításba venni, amely a vizsgált időszakban az erőforrások decentralizált elosztását kívánta támogatni intézkedéseivel. Az 1950-60-as években a japán gazdaságpolitika legfontosabb célkitűzése a **gazdasági növekedés maximalizálása** volt. Az erőforrások elosztásában a **hatékonyság** jelentette a legfontosabb kritériumot. Ezen szemlélet tükröződik az 1961-ben elfogadott Harmadik Nemzeti Gazdaságfejlesztési Tervben (címe: *Nemzeti Jövedelem Megduplázását Célzó Terv*, vagy röviden *Tanaka terv*). Bár a terv a jövedelmező beruházások körét tágan értelmezte, de elsősorban a metropolisz térségekre koncentrált, kisebb részben akár társadalmi és szociális érdekeket is szolgáló beruházásokat hajtott végre, mint útépítés, vasútfejlesztés, kikötők építése, ipari célokat szolgáló vízhálózat kiépítése. A fentiek következtében **1961 és 1965 között a közberuházások közel 70%-a a**

⁸⁷ Aomori 33,5%, Iwate 34,8%, Miyagi 23,2%, Akita 33,2%, Yamagata 29,8%, Fukushima 28,2%, Tochigi 20,8%, Gunma 20,1%, Niigata 22,9%, Yamanashi 22%, Nagano 24,3%, Tottori 25,3%, Shimane 29,2%, Tokushima 23,9%, Ehime 21,8%, Kōchi 25,6%, Saga 25,8%, Nagasaki 19,2%, Kumamoto 28,6%, Ōita 25%, Miyazaki 29,2%, Kagoshima 31,5%. A felsorolt 22 helyi prefektúra.

⁸⁸ Saitama 39,9%, Kanagawa 41,1%, Gifu 43,6%, Aichi 44,1%, Shiga 38,7%, Kyōto 36,7%, Ōsaka 41,7%, Hyōgo 38,2%.

Tōkyō, Ōsaka, Nagoya, Kitakyūshū által érintett Csendes-óceáni Ipari Öv területére koncentrálódott, ami a regionális különbségek felerősödéséhez vezetett. A különbség a metropolisz térségekben és a távoli helyi prefektúrákban dolgozók bérében is egyértelműen megmutatkozott.

A kizárólagosan a gazdasági növekedésre koncentráló fejlesztéspolitika következtében egyre növekvő regionális különbségek kezelésére fogadták el 1962-ben az *Első Átfogó Területfejlesztési Konceptiót*. A terv célja a kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés elősegítése volt, azaz az erőforrások elosztásánál a hatékonyságot preferáló, kizárólag a növekedésre fókuszáló gazdaságpolitika negatív következményeit kívánta orvosolni. A terv a *növekedési pólusok elméletére*⁸⁹ épített. Célja a *japán gépipar regionálisan egyenletesebb szétosztása* volt, azonban a szétosztás az erőforrások szűkössége miatt koncentrált volt (Shimokobe, 1970). A terv alap gondolatára épülve jelöltek ki 21 nagy és közepes méretű ipari térséget: 15 az 1962-ben elfogadott *Új Ipari Városok Fejlesztési Törvény* (NIC) alapján lett kijelölve, további 6 pedig az 1964-es *Speciális Térségek Megszilárdítását Szolgáló Fejlesztési Törvénynek* (SAs) megfelelően. Az első átfogó fejlesztési tervben megfogalmazott decentralizációs törekvést támogatták azok az 1970-es évekre törvényi szintre is emelkedő *adminisztratív megkötések* (pl. Ipari Áttelepítést Támogató Törvény, 1972), amelyek az új gyáraknak a metropolisz térségekbe való letelepedését próbálták korlátozni, illetve adókedvezmény formájában támogatták a távoli, nem metropolisz térségekbe történő áttelepülésüket.

A fejezet elején található elemzés a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulásáról, továbbá a felsorolt irodalmak is megerősítik, hogy a regionális jövedelmi egyenlőtlenségek az 1960-as évek elejétől folyamatosan csökkentek, ebből adódóan többen is pozitívan értékelték a CNDP I. programot⁹⁰. Nehéz megítélni, hogy 1970 és 1975 között a nem metropolisz térségek jelentős jövedelemnövekedésében mekkora szerepe volt az exportnövekedést célzó gazdaságfejlesztési stratégiának, vagy épp a hihetetlen növekedés negatív következményeinek hatására megindult természetes ellenfolyamatoknak (visszavándorlás a vidéki térségekbe), a mesterségesen generált ellenfolyamatoknak (regionális politika) vagy épp a kedvező demográfiai folyamatok miatti szétterjedt belső

⁸⁹ Ezért Japánban a koncepció Növekedési Pólusok Stratégiája néven vált ismerté.

⁹⁰ Ezeknek az intézkedéseknek a végrehajtása nyomán az interregionális jövedelmi különbségek fokozatosan csökkentek. 1960-ban csupán 8 prefektúra volt a Tōhoku és Kyūshū régiókban, ahol az átlagos egy főre jutó jövedelem kevesebb volt, mint a Tōkyōt jellemző érték 40%, és 1975-re már csak 3 olyan prefektúra létezett, amely Tōkyōt jellemző szint 50% alatt volt. (Építőipari Minisztérium, 1978, idézi Yamaguchi, 1984, 36–37.)

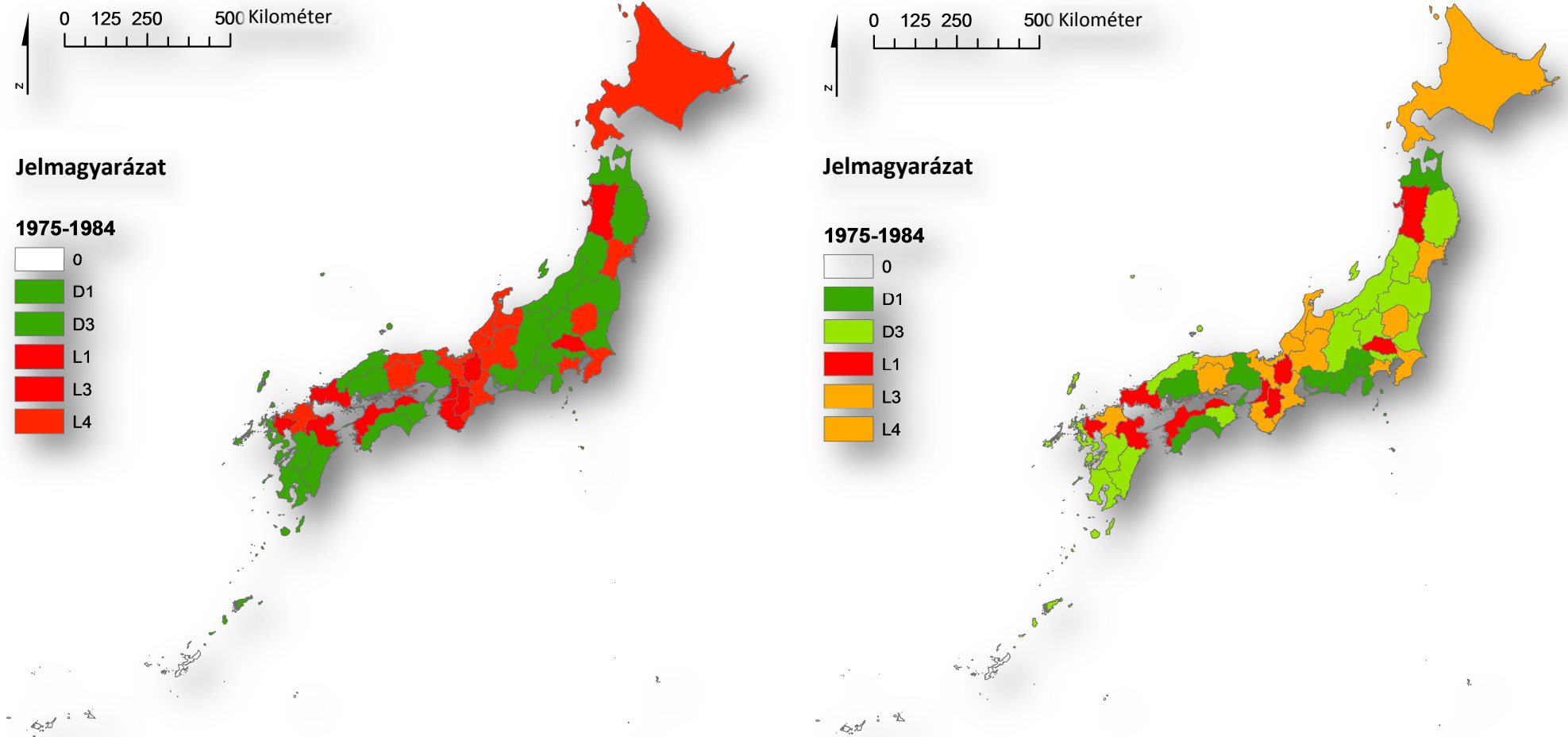
keresletnövekedésnek. *Glickman* (1977) vizsgálatai alátámasztják, hogy *az időszakot jellemző regionális divergenciában elsősorban a természetes folyamatok voltak a meghatározók, míg a regionális politika célkitűzéseivel csak kiegészítő szerepet töltött be*. Glickman a NIC, valamint a SAs által kijelölt 21 térségre megállapította, hogy azok célkitűzései nem valósultak meg. Mindkét program célja az 1960-70-es években a metropolisz térségekre, főleg a fővárosra, nehezedő népességnomás csökkentése, a kijelölt nem metropolisz térségekre tartozó területek népességének és ipari termelésének növekedése. A törvények értelmében a kijelölt térségek állami kölcsönökhöz, támogatásokhoz juthattak jellemzően infrastrukturális beruházások megvalósításához. Bár a központi kormányzat folyamatosan hangoztatta, hogy jelentősen támogatja ezen ellenpólusok megerősödését, az egy főre jutó állami beruházások átlagos értéke a NIC-ek esetében 1973-ban a tervezettnél csupán 93,5%-át, a SAs-ok esetében pedig csupán 89,2%-át érte el. Ez még jónak is tűnhet, azonban ezek átlagos értékek, amik jelentős különbségeket fednek el! Japán 100%-nak tekintve pl. Toyo térség esetében a tervezett beruházási értéknek csupán 38,5%-át sikerült megvalósítani, Kantō metropolisz régióban 1973-ban az állami beruházások 93,7%-ban valósultak meg, viszont a SAs közé sorolt Kantō térségbeli Higashi-suruga-wan esetében csupán 42,4%-ban, ami rámutat arra, hogy a retorika ellenére a beruházások jelentős része mégis a metropolisz térségekbe került. Hasonlóképpen a tervezett népességszámot átlagosan 88%-ban sikerült teljesíteni 1975-re. Valójában csak néhány kijelölt térségben sikerült megközelíteni a tervezett értéket.

Glickman elemzése teljesé tétele érdekében kiválasztott jellemzőikben a NIC-ekhez hasonló 19 térséget, és megállapítja, hogy jelentős részük nagyobb népességnövekedést mutatott állami beavatkozás nélkül, mint azok, amelyek (elvileg) jelentős állami kedvezményekhez jutottak (*Glickman*, 1977).

3.4. Regionális jövedelemgyengültségek 1975 és 1984 között

1975 és 1984 között országosan átlagosan 2,14-szeres volt az adóköteles jövedelemnövekedés. 21 prefektúra esetében a jövedelemnövekedés gyorsabb volt az országos átlagos növekedésnél (D). A 21 prefektúrából összesen csupán 4 tartozik metropolisz térségekre. 25 prefektúra az országos átlagos jövedelemnövekedéshez képest lassabb növekedéssel jellemezhető (L).

11. ábra A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1975 és 1984 között

Forrás: A shift-share elemzés alapján a Szerző saját szerkesztése.

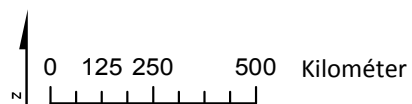
Az egyes kategóriák egyre kevertőbbek, azaz mindegyikben előfordulnak metropolisz térségekhez tartozó, illetve azokon kívül eső vidéki prefektúrák is: a korábban inkább kedvezőtlen pozícióban lévő metropolisz régiók jellemzően jobb pozícióba kerültek, míg a korábban meghatározó pozíciót betöltő, jellemzően vidéki, azaz nem metropolisz térségek pozíciója folyamatosan romlott. Összefoglalóan a vizsgált időszak átmeneti időszaknak tekinthető, amelyben még megnyilvánulnak a megelőző időszak vidéki prefektúrájának kedvező sajátosságai, de egyben új tényezők megjelenésére is figyelmeztet.

Ebben az időszakban a japán gazdaság a gyors gazdasági növekedés időszakából átlépett a *stagnáló gazdasági teljesítménnyel* jellemzett időszakba⁹¹. Egyfelől az *olajválság* következményeként megindult a korábbi vegyipari és nehézipari körzetek hanyatlása, amely elsődlegesen a kialakított Csendes-óceáni Ipari Övezetben elhelyezkedő településeket érintette negatívan. *Az ipari válságövezetek kialakulásához sajnálatos módon nagyban hozzájárult maga a regionális politika is*, hiszen a tervekben kijelölt növekedés pólus koncepció szintén a nehéziparhoz és a vegyiparhoz kapcsolódó közvetlen és közvetett (infrastrukturális) fejlesztéseket céloztak meg. *Az egyetlen fejlesztési irány kijelölése viszont a feltételek megváltozása esetén igen hátrányosnak bizonyult.*

A primer szektor foglalkoztatásában a prefektúrákat külön-külön megvizsgálva látható, hogy alig történt számottevő változás 1985-re 1970-hez képest. Továbbra is vannak olyan vidéki prefektúrák még 1985-ben is, ahol a primer szektorban foglalkoztatottak aránya meghaladja a 20%-ot. A szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya szintén alig változott a vizsgált 5 éves időszak alatt összevetve a megelőző idősakkal. 1975 és 1984 között idősakra is érvényes volt, miszerint a metropolisz térségekben a szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya jellemzően magas volt, de növekedése már lassult. Ellenben a vidéki térségekben még 1985-ben is tartani tudta azt a szintet a foglalkoztatásban, mint a megelőző időszakban (12. ábra).

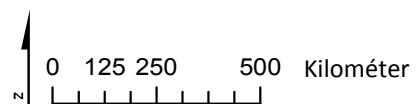
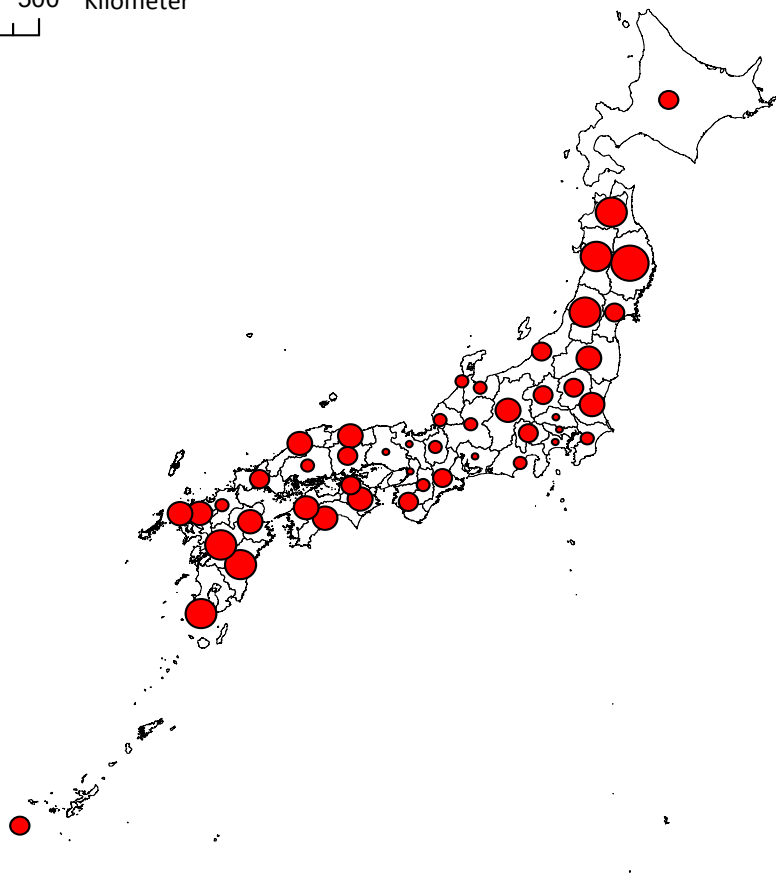
⁹¹ A GDP átlagos növekedési üteme a vizsgált időszakban 3,9% volt. 1975-ben 2,9% volt a növekedés, addig 1984-re ez megemelkedett 4,3% (Fujita – Tabuchi, 1997).

12. ábra A primer (balra) és szekunder (jobbra) szektorban foglalkoztatottak aránya 1985-ben

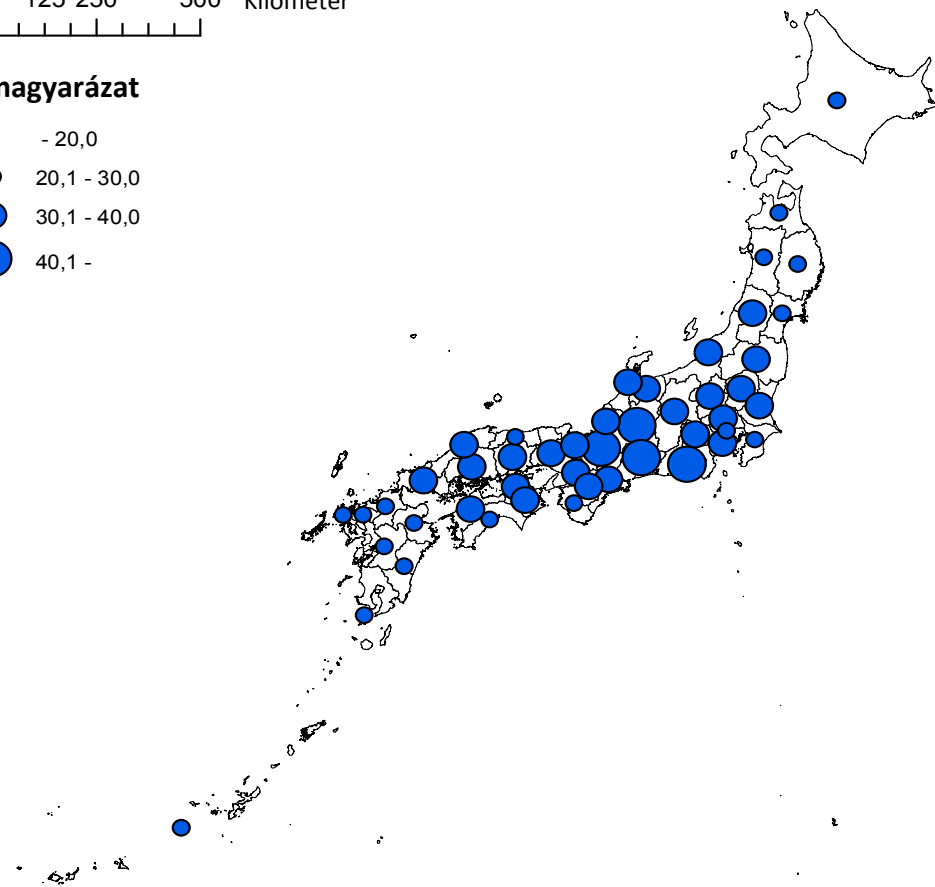
Jelmagyarázat

- 0,6 - 5,0
- 5,1 - 10,0
- 10,1 - 15,0
- 15,1 - 20,0
- 20,1 - 25,0
- 25,1 -

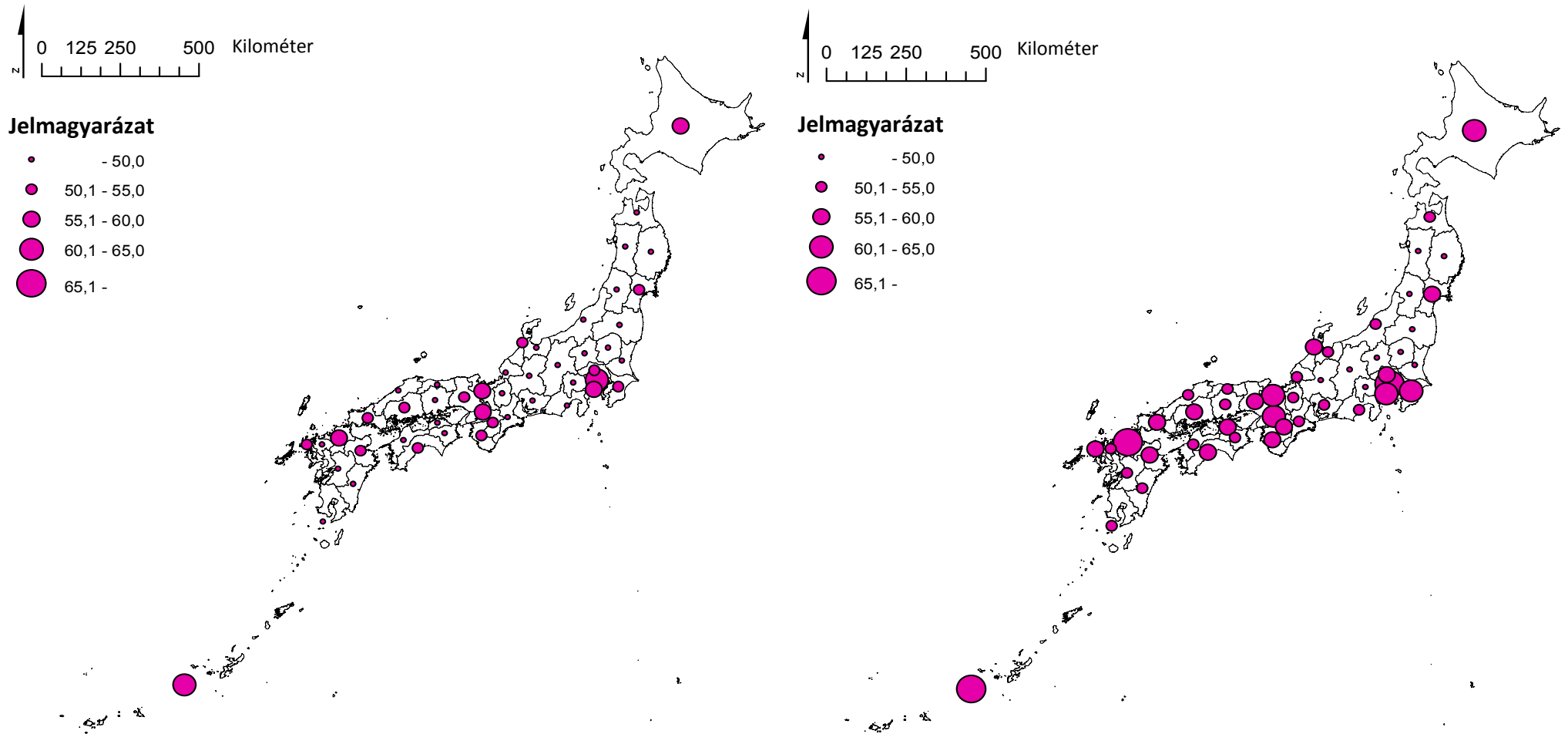
Jelmagyarázat

- - 20,0
- 20,1 - 30,0
- 30,1 - 40,0
- 40,1 -

Forrás: Az e-Stat adatbázis adatai alapján a Szerző szerkesztése.

13. ábra A terciér szektorban foglalkoztatottak aránya 1975-ben (balra) és 1985-ben (jobbra)

Forrás: Az e-Stat adatbázis adatai alapján a Szerző szerkesztése.

A negatív folyamatok hatást (belső kereslet telítődése, a japán munkaerő árának folyamatos növekedése, a jelentős export miatti nemzetközi súrlódások következtében erősödő jen) egyfelől a metropolisz térségeken kívüli térségek folyamatos *terciarizálódása*⁹² (13. ábra), másrészt az időszak regionális politikája próbált enyhíteni.

A *Második Általános Fejlesztési Konceptió* (CNDP II.) 1969-ben jelent meg. A tervezési időszak 1985-ig tartott. A második CNDP sem megfogalmazott fejlesztési célkitűzéseiben, amelyek továbbra is a *területileg kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés megteremtésére* irányultak, sem eszközeiben nem tért el a korábbi programban alkalmazottaktól. A tervben kijelölt *közlekedési hálózatok* fejlesztésére irányuló programok valóban javították a távoli, vidéki térségek és a három legnépesebb metropolisz térség összeköttetését. Ebben az időben indult, vagy készült el pl. a Chūgoku autópálya (1970), a Tōhoku autópálya (1972), illetve a Hokuriku autópálya (1972).

A *Harmadik Átfogó Területfejlesztési Konceptió* 1977-ben jelent meg tíz éves tervezési időszakra meghatározva a főbb fejlesztési irányvonalakat. Legfőbb célkitűzése az *általános lakókörnyezet javításával a lakosság életminőségének emelése* volt. Az első olyan terv, amelyben a termelési szempontú beruházások mellett a *lakosság életéhez közvetlenül kapcsolódó beruházások* is szerepet kaptak. A korábbi két tervtől céljaiban jelentősen eltérő harmadik terv az 1970-es években a lakossági elégedetlenség hatására kibontakozó lakossági tüntetéssorozatra adott kormányzati válasznak tekinthető. Részben a korábbi gyors gazdasági növekedés időszakában jelentősen leértékelődött, háttérbe szorított emberi élet és természeti értékek védelme érdekében került sor számos megmozdulásra (Steinhoff, 1999). A harmadik CNDP-ben megfogalmazott célkitűzések megvalósulására utal, hogy 1977-ben az oktatási kiadások elérték a GDP 4,2%-át, ez pusztán 2%-kal marad el az Egyesült Királyságot jellemző értéktől, és csak 1%-kal az USA-tól. Az egészségügyi kiadások Japánban – hasonlóan az USA-hoz – a GDP 3%-át tették ki 1977-ben. A szociális és jóléti kiadások a GDP 4,3%-át jelentették, ezzel továbbra is jelentősen elmaradva a más nyugati országokat jellemző értékektől (pl. 9,3% UK, 8,6% USA és 15,1% NSZK). A lakókörnyezethez kapcsolódó kiadások a GDP

⁹² 1975-ben a szolgáltató szektorban foglalkoztatottak aránya egyedül Tōkyō prefektúrában és Okinawa prefektúrában haladta meg a 60%-ot (csupán 8 prefektúrában érte el az 55%-ot), míg 1985-ben már 8 prefektúrában elérte a 60%-ot (Hokkaido, Chiba, Tōkyō, Kanagawa, Kyōto, Ōsaka, Fukuoka, Okinawa), igaz mindegyik metropoliszt térséghez tartozik.

1,4%-át tették ki, ez jóval kevesebb volt, mint az Egyesült Királyságban (3,6%), de kétszer akkora, mint az USA-ban (0,7%) (Tait – Heller, 1982).

A shift-share elemzés alapján az 1975-1984-es időszakra vonatkozóan megállapítható, hogy *sem a terciarizáció, sem a regionális politika nem volt elégséges ahhoz, hogy az ebben az időszakban már meginduló, de igazából csak 1985 után nyilvánvalóvá váló negatív folyamatoknak elejét vegyék*. Egyértelműen kedvezőtlen külső hatás volt az olajválság, amely dráguló importot, valamint romló exportbevételt (és így csökkenő adóbevételt) jelentett Japán számára (Mochida, 2001). A regionális fejlesztési tervekben meghirdetett társadalmi jóléti programok, jelentős infrastrukturális beruházások egyrészt elérték céljukat, hiszen 1975 és 1985 között a regionális jövedelmi különbségeket sikerült szinten tartani, némiképp csökkenteni, de ennek ára volt. Fontos hozzátenni, hogy a regionális egyenlőtlenségek a települések és a prefektúrák szintjén némileg csökkent az 1975 és 1985 közötti időszakban, azonban a 8 japán nagyrégió szintjén már kivehető az egyenlőtlenségek növekedése (4. és 5. táblázatok).

Az 1980-as évek második felére jelentős deficit halmozódott fel a csökkenő adóbevételekből egyre kisebb mértékben finanszírozható elszabadult kormányzati költsékezés⁹³ miatt (Asako – Ito – Sakamoto, 1991). A gazdasági növekedés lassulása miatt az önkormányzatok rendelkezésére álló adóbevételek jelentősen csökkentek, így beruházásaik finanszírozását egyre nagyobb mértékben kényszerültek kötvénykibocsátásból fedezni⁹⁴ (Doi – Ihori, 2004).

3.5. A japán prefektúrák jövedelemdinamikája 1985 és 1990 között

1985 és 1990 között, átlagosan **1,323-szeres** volt az adóköteles jövedelemnövekedés. A legkisebb településkategóriába tartozó települések (5000 fő alatti) érték el a legmagasabb jövedelemnövekedést, így megelőzték a legalább fél millió fővel rendelkező települések jövedelemnövekedését is⁹⁵. Szembetűnő továbbá, hogy *mindegyik D1 prefektúra metropolisz térséghez tartozik és a megelőző időszakban a leszakadó alkategóriák valamelyikébe tartozott. A D3 kategória 11 prefektúrát tartalmaz, melyből 6*

⁹³ „...a 70-es évek második felében, hogy a gazdaság élénkítése érdekében a költségvetési politikát egészében is az expanziós irányzat jellemezte. Mindezekkel összefüggésben a japán állam számszerűsíthető beavatkozása nagyon nagy mértékben megközelítette a hat másik „nagy” fejlett tőkés országét: 1970-ben a japán állami kiadások a GDP-nek 19% körüli részét képviselték, 1982-ben ez az arány megközelítette a 34%-ot, a többi hat ország átlagában 34%-ról 37%-ra nőtt.” (Hernádi, 1985, 48).

⁹⁴ Doi és Ihori (2004) számításai szerint míg az 1970-es évek első felében a helyi kiegyenlítési adótámogatásból finanszírozott helyi kötvénykibocsátások aránya 10% körül mozgott, addig az 1980-as évekre ez megháromszorozódott. Egészen az 1990-es évekig hozzávetőlegesen a LAT-ból finanszírozott helyi önkormányzatok által kibocsátott kötvények aránya 30% körül mozgott.

⁹⁵ Lásd Függelék 1. sz. melléklet.

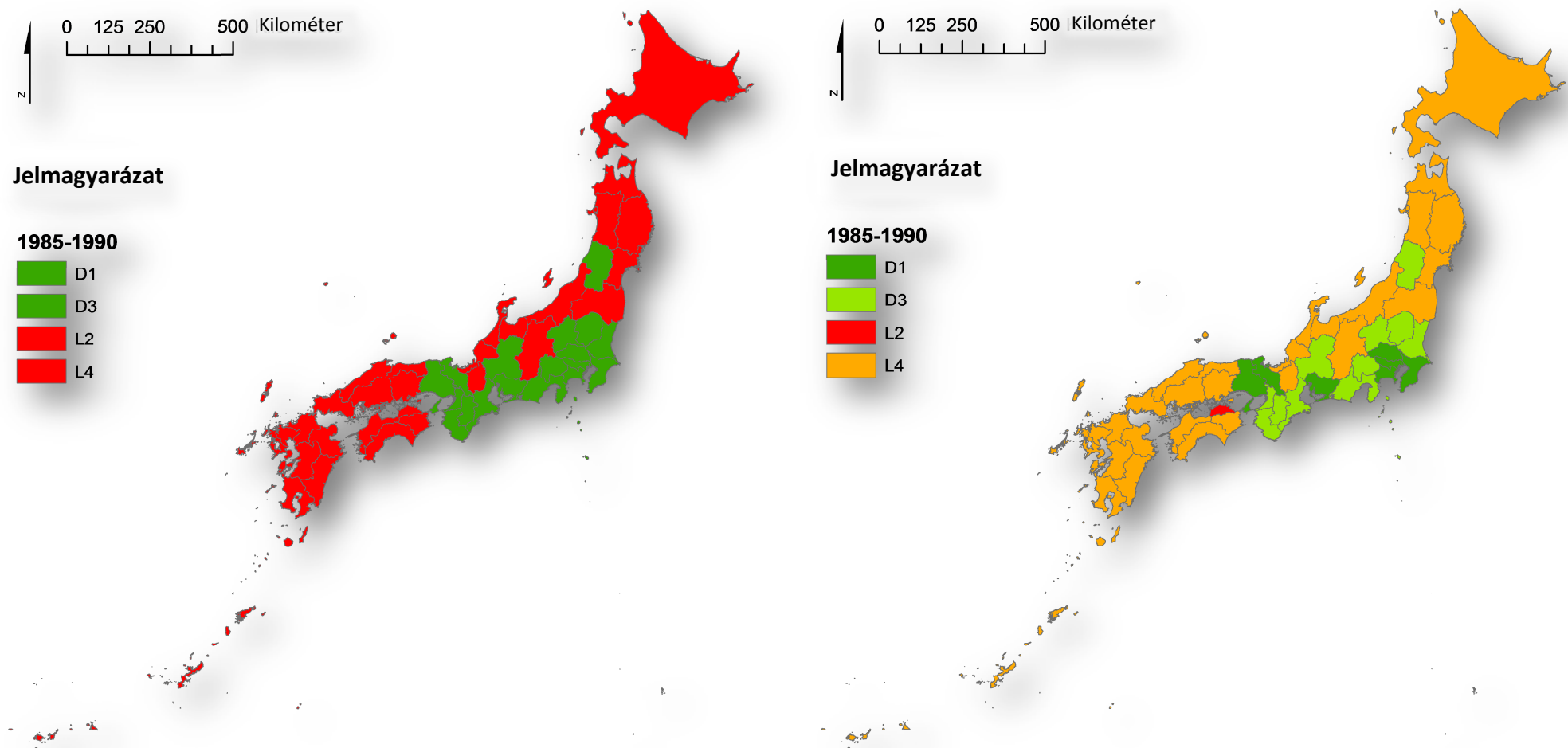
metropolisz térségekhez tartozik vagy közvetlenül szomszédos azokkal. 29 prefektúra pedig a lemaradó kategória valamelyik alcsoportjába került. Jellemző, hogy jelentős részük nem metropolisz térségekben található. Itt a regionális összetevő minden településkategória esetében negatív, ami vélhetően a korábbi időszakokban végrehajtott nehézipari fejlesztések következménye. (14. ábra).

1985 és 1990 között, ha nem is kétszámjegyű volt a GDP növekedési üteme, még ekkor is megközelítette az 5%-ot (a legalacsonyabb 1986-ban 2,6%). *A területi egyenlőtlenségek minden vizsgált területi szint esetében (régió, prefektúra, település) folyamatosan növekedtek a vizsgált időszak alatt.*

A vizsgálat *a prefektúrák közötti pozícióváltást erősíti meg: az 1970 és 1975 között relatív magas jövedelemnövekedéssel jellemezhető vidéki prefektúrák folyamatosan veszítették el kedvező pozíciójukat a korábban alacsonyabb jövedelemnövekedéssel (vagy épp csökkenéssel jellemzett) metropolisz térségekhez tartozó prefektúrákkal szemben.* A nem metropolisz, illetve a metropolisz térségekhez tartozó prefektúrák jövedelmi pozíciójának megfordulása számos tényezővel indokolható. 1985 és 1990 közötti időszakot jellemző folyamatok már a megelőző időszakban is jelentkeztek, de azok még erőteljesebb érvényesülésének lehetünk tanúi.

Japán számára súlyos következményekkel járó kívülről érkező változást az 1985-ben elfogadott *Plaza Egyezmény* hozott. Az egyezményt aláíró országok (G5: Franciaország, NSZK, Japán, USA és az Egyesült Királyság) egyetértettek abban, hogy a dollár a jenhez és német márkához képest túl volt értékelve, ezért megállapodtak annak leértékelésében. A recessziót kiváltó felértékelése a jennek súlyos, hosszú távra is kiható károkat okozott a japán exportfüggő gazdaság számára azáltal, hogy az 1980-as évek második felében közvetve hozzájárult Japánban az *expanziós monetáris politika* megerősödéséhez, ami végezetül elvezetett az 1990-es évek *ingatlanpiaci inflációjához*. Másrészt a *globalizáció erősödése*, a *nemzetközi verseny fokozódása*, az *energia drágulása*, valamint jelentős *technológiai újítások, új, jellemzően high-tech, tudásintenzív iparágak megjelenése* jelentős térbeli átrendeződéshez vezetett, azaz a korábbi dinamikus térségek leértékelődtek, míg mások szerepe megnőtt. A megjelenő új iparágak az agglomerációs hatások kiaknázása érdekében a nagyvárosokban jelentek meg. Ez a folyamat csírájában már az 1975 és 1984 közötti részidőszakban is tetten érhető.

14. ábra A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1985 és 1990 között

Forrás: A shift-share elemzés alapján a Szerző saját szerkesztése.

Japán számára súlyos következményekkel járó kívülről érkező változást az 1985-ben elfogadott *Plaza Egyezmény* hozott. Az egyezményt aláíró országok (G5: Franciaország, NSZK, Japán, USA és az Egyesült Királyság) egyetértettek abban, hogy a dollár a jenhez és német márkához képest túl volt értékelve, ezért megállapodtak annak leértékelésében. A recessziót kiváltó felértékelése a jennek súlyos, hosszú távra is kiható károkat okozott a japán exportfüggő gazdaság számára azáltal, hogy az 1980-as évek második felében közvetve hozzájárult Japánban az *expanziós monetáris politika* megerősödéséhez, ami végezetül elvezetett az 1990-es évek *ingatlanpiaci inflációjához*. Másrészt a *globalizáció erősödése*, a *nemzetközi verseny fokozódása*, az *energia drágulása*, valamint jelentős *technológiai újítások*, *új, jellemzően high-tech, tudásintenzív iparágak megjelenése* jelentős térbeli átrendeződéshez vezetett, azaz a korábbi dinamikus térségek leértékelődtek, míg mások szerepe megnőtt. A megjelenő új iparágak az agglomerációs hatások kiaknázása érdekében a nagyvárosokban jelentek meg. Ez a folyamat csírájában már az 1975 és 1984 közötti részidőszakban is tetten érhető.

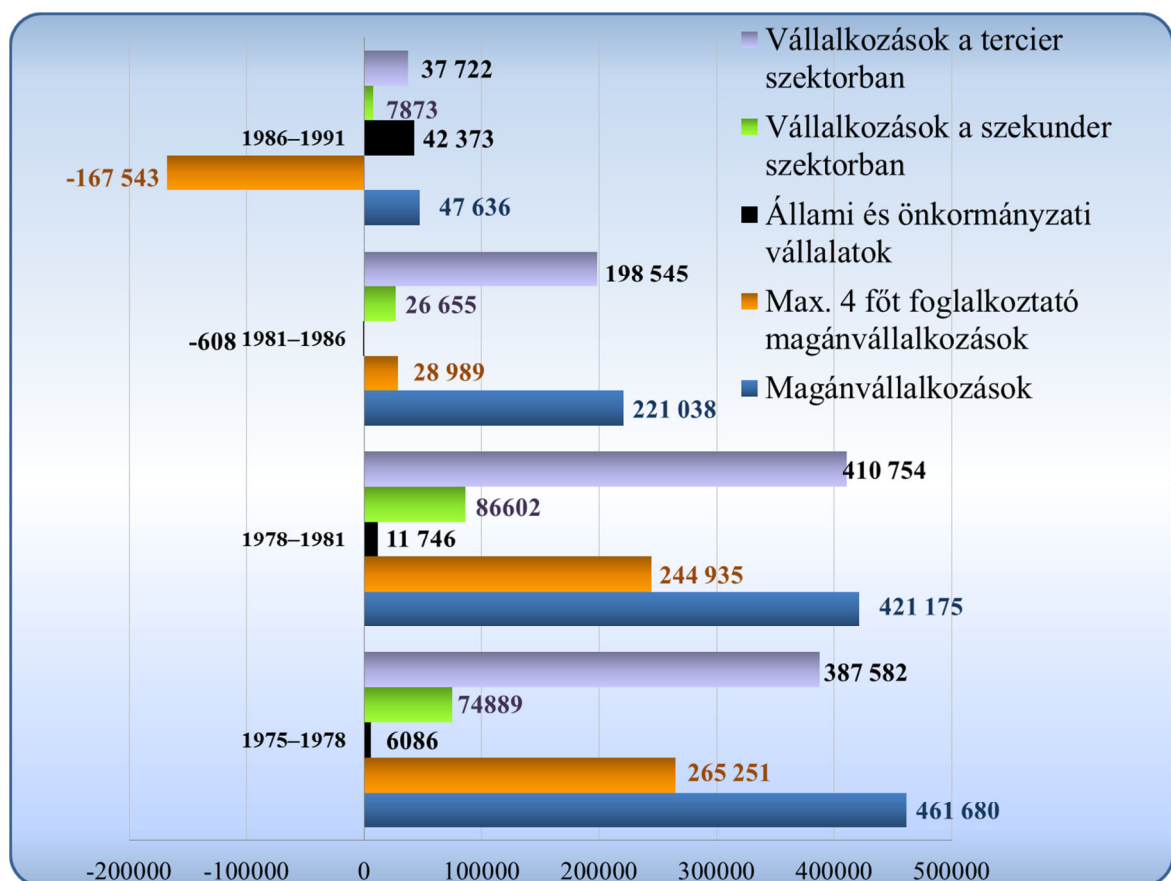
Abe (2004) a japán városoknak a városhierarchiában elfoglalt relatív pozíciójának változását vizsgálta a nagy magánvállalatok központjainak és leányvállalatainak elhelyezkedése alapján 1950 és 2000 között. Vizsgálatai alapján megállapítást nyert, hogy a vállalati központok elhelyezkedését tekintve Tōkyō metropolisz fölénye vitathatatlan. Míg az 1960-1970-es években még Ōsaka töretlenül vezetett a városok rangsorát a japán leányvállalatok száma tekintetében, addig az 1980-as évektől Tōkyō fölénye egyértelmű minden ágazat tekintetében, és Ōsaka lemaradása növekvő (*Abe*, 2004).

A fent bemutatott változások jelentős hatással bírtak a japán vállalatokra. A folyamat a vállalatok vidéki prefektúrákba történő áthelyezésével kezdődött, ami a nagyvárosokhoz képest alacsonyabb vidéki bérekkel magyarázható. Ezt követően további költségcsökkentő kényszerintézkedések bevezetése következtében a vállalatok egyre jelentősebb százaléka külföldre helyezte át működését⁹⁶. A japán magánvállalkozások

⁹⁶ *Fujita és Tabuchi* vizsgálata szerint 1976 és 1985 között az általuk megfigyelt 9 japán cég még 60 új hazai üzemet nyitott meg (ebből 16 üzemet a metropolisz térségeken, 44 üzemet pedig vidéki prefektúrákban) és 90 külföldi üzemet létesített. Ugyanezen időszak alatt 24 hazai K+F kutatóközpontot hozott létre (21 központot Tōkyō-ban és Ōsaka-ban, 3 központot vidéken), valamint 6 kutatóközpontot működtetett külföldön. 1986 és 1990 között a 9 megfigyelt vállalat már csak 20 hazai üzemmel rendelkezett (5 működött metropolisz térségben, 15 vidéki prefektúrában), míg 107 üzemet áthelyezett külföldre. A vizsgált 5 év alatt 24 új hazai kutatóközpontot hozott létre (ebből 20 központ Tōkyō-ban és Ōsaka-ban volt található) és 19 külföldi kutatóintézetet (*Fujita – Tabuchi*, 1997).

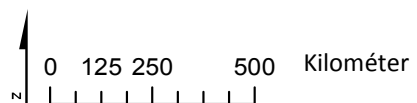
száma bár nőtt 1975 és 1991 között, azonban ez a növekedés egyre kisebb mértékű volt. 1975 és 1978 között 461 680 magánvállalkozás kezdte meg működését, 1986 és 1991 között már csupán 47 636 magánvállalkozással bővült a japán gazdaság. A maximum 4 főt foglalkoztató vállalkozások esetében sokkal kedvezőtlenebb kép rajzolódik ki: míg 1975 és 1978 között összesen 265 251 kisvállalkozással bővült a gazdaság, 1986 és 1991 között 167 543 kisvállalkozás szűnt meg. Mind a szekunder, mind a terciér szektorban bár összességében 1975 és 1991 között nőtt a vállalkozások száma, mindazonáltal a növekedés évről évre egyre kisebb mértékű volt. A legérdekesebb azonban az állami, illetve önkormányzati tulajdonban lévő vállalatok számának alakulása: 1975-1978 és 1978-1981 között nőtt a számuk, majd átmeneti visszaesést követően 1986-1991 között újra jelentősen megugrott. Ez azzal magyarázható, hogy az 1980-as évek második felétől megindult pénzügyi dereguláció, a korábbi szabályok enyhítése, nemcsak a magánszektorra hatott kedvezően, hanem az állami szektorra is (15. ábra).

15. ábra A japán magánvállalkozások számának változása 1975 és 1991 között

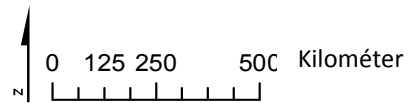
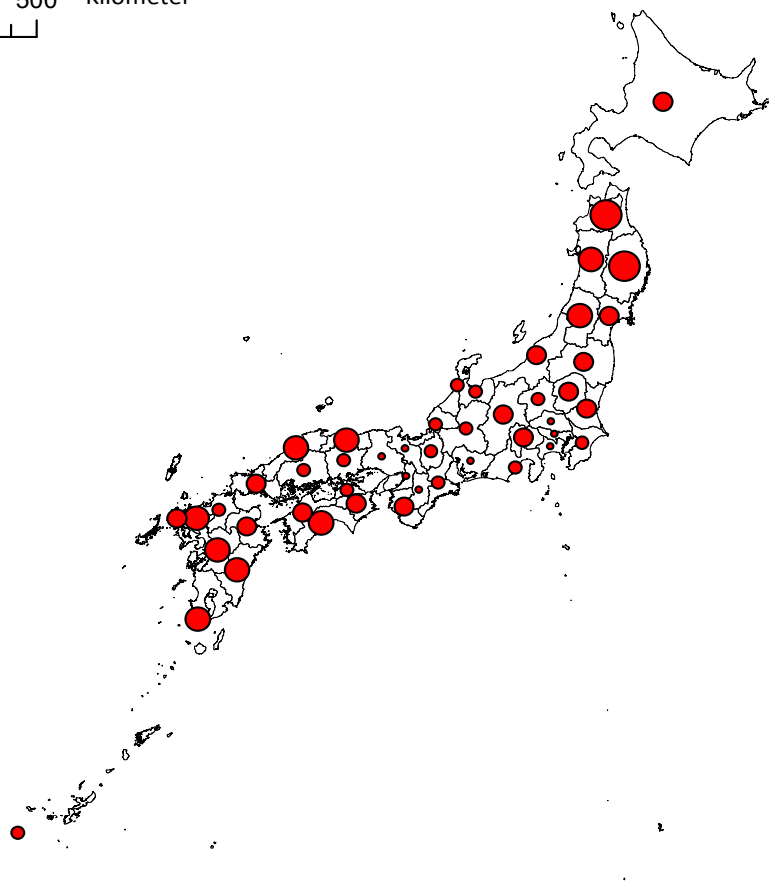
Forrás: A Japán Statisztikai Hivatal e-Stat adatbázisának adatai alapján a Szerző saját szerkesztése.

16. ábra A primer (balra) és szekunder (jobbra) szektorokban foglalkoztatottak aránya 1990-ben

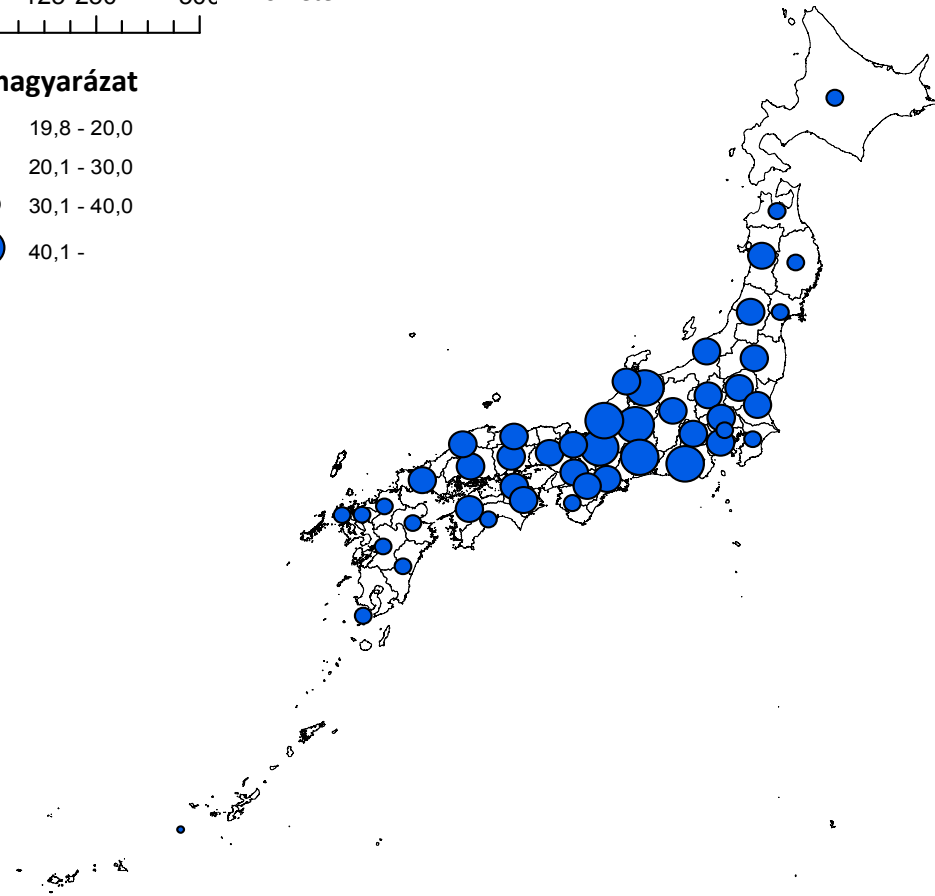
Jelmagyarázat

- 0,5- 5,0
- 5,1 - 10,0
- 10,1 - 15,0
- 15,1 - 20,0
- 20,1 -

Jelmagyarázat

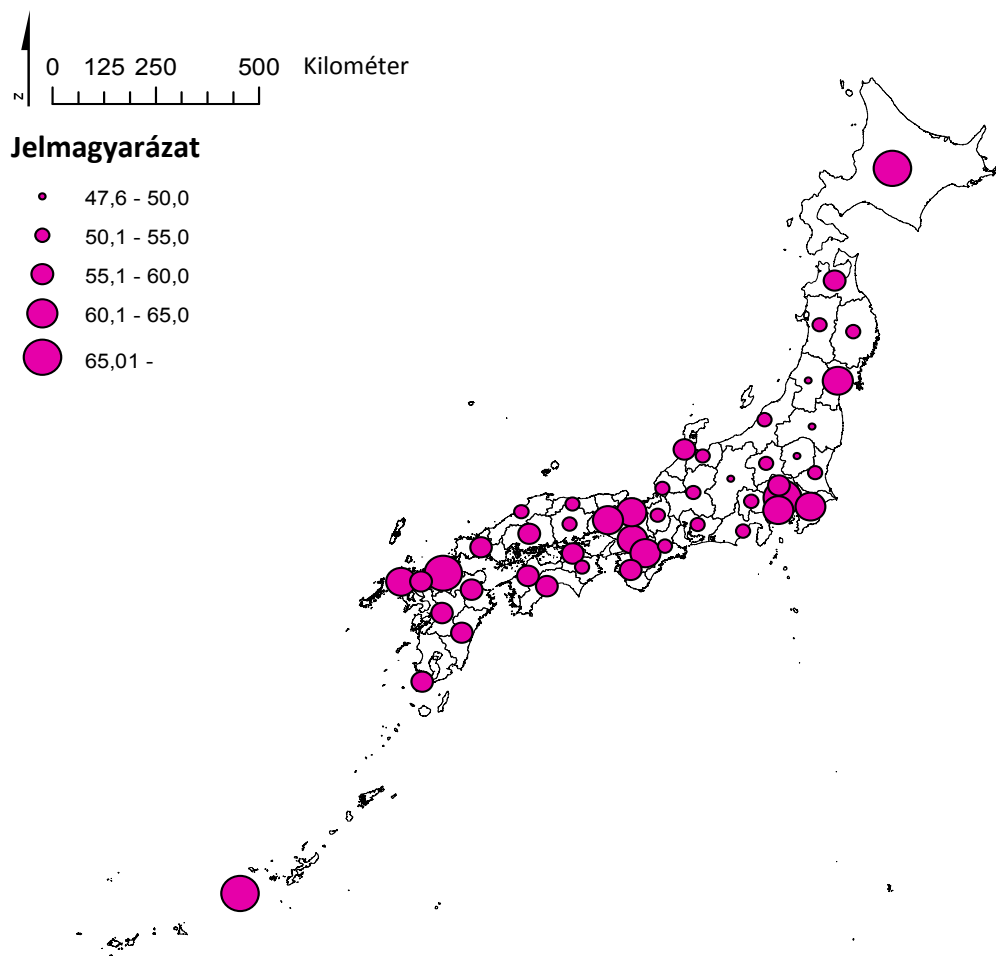
- 19,8 - 20,0
- 20,1 - 30,0
- 30,1 - 40,0
- 40,1 -

Forrás: Az e-Stat adatbázis adatai alapján a Szerző szerkesztése.

Abe (1996) számításai szerint a primer szektorban foglalkoztatottak aránya tovább csökkent: 1970 és 1990 között 56,8%-kal. A szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya ezzel szemben tovább nőtt, de a szektor országos átlagos növekedése 1970 és 1990 között csupán 14,6% volt: a metropolisz térségekben 1970 után már csak 5,4%, ezzel szemben a vidéki térségekben átlagosan 24,8% (16. ábra).

17. ábra A terciér szektorban foglalkoztatottak aránya 1990-ben

Forrás: Az e-Stat adatbázis adatai alapján a Szerző szerkesztése.

A terciér szektorban a foglalkoztatottak száma töretlenül nőtt, az országos átlag 48,6% volt. Azonban míg a metropolisz térségekben átlag fölötti volt továbbra is a terciér szektorban foglalkoztatottak aránya (57,2%), addig a vidéki térségek esetében bár növekedett, de még mindig nem haladta meg az országos átlagot (41%) (Abe, 1996). 1980-ban csupán 14 olyan prefektúra volt, ahol a terciér szektor aránya meghaladta az 55%-ot. 1985-re ezen prefektúrák száma 6-tal nőtt, 1990-re pedig már 26 prefektúrában érte el a terciér szektorban foglalkoztatottak aránya az 55%-ot, és 12 prefektúrában – igaz jellemzően metropolisz térségekhez tartozókban – a 60%-ot is meghaladta. A

tercierizálódás is elsősorban a vidéki prefektúrákat érintette erőteljesebben, míg a metropolisz térségekben a foglalkoztatottak száma az 1990-es évekre már elérte a maximumát (17. ábra).

Fontos kiemelni, hogy az 1980-as évek második felében a metropolisz térségekkel szomszédos prefektúrákra jelentős hatást gyakorolt a felerősödő **szuburbanizációs folyamat**. Például Tōkyōból nagyon könnyen megközelíthetővé váltak a szomszédos prefektúrák központjai köszönhetően az 1970-es évek második felétől megindult infrastrukturális beruházásoknak⁹⁷. *Kawashima és szerzőtársai* a ROXY indexet⁹⁸ alkalmazva elemezte a népesség területi eloszlásának változását mind a régiók között, mind a régiókon belül, a területi ciklusok egyes szakaszainak (centralizáció, szuburbanizáció, ellenurbanizáció és reurbanizáció) beazonosítása érdekében. Tanulmányában az általa lehatárolt 87 városi funkcionális térségre (Functional Urban Regions – FUR) számolta ki a ROXY indexet. A 8 legnagyobb FUR⁹⁹ esetében 1950 és 1962 között az index pozitív és növekvő értéket mutat, ami erősödő népességkoncentrációt jelez. 1962 és 1978 között az index értéke továbbra is pozitív maradt, de folyamatosan csökken, ami csökkenő koncentrációra utal. 1972 és 1977 között a mutató értéke továbbra is csökkenő, de már negatív, ami erős dekoncentrációs folyamatot feltételez. A tendencia megfordulását, azaz a dekoncentráció csökkenését bizonyítja, hogy az index értéke 1977 és 1987 között továbbra is negatív maradt, de növekvő. Végül 1987 és 1992 között a ROXY index értéke negatív és csökkenő, ami újból erősödő dekoncentrációra utal, és alátámasztja a metropolisz térségeket érintő szuburbanizációs folyamatot. A 79 kisméretű FUR, illetve a nem FUR-ok (azaz vidéki térségek) esetében 1987 és 1992 között végig csökkenő népességkoncentráció volt jellemző (*Kawashima – Hiroaka*, 1993, 1995, 2001; *Fukatsu – Kawashima*, 1999).

A **Negyedik Átfogó Területfejlesztési Konceptiót** (CNDP IV.) 1987-ben fogadta el a Takeshita-kabinet. Érzékelve a Tōkyōra nehezedő újból felerősödő centralizációs nyomást a terv központi célkitűzése az ezredfordulóig a **Tōkyō Egyközpontú Rendszer felszámolása többpólusú regionális gazdaságfejlesztésnek** köszönhetően. Az elképzelés megvalósítását jelentős állami támogatásokkal végrehajtott **infrastrukturális**

⁹⁷ Shuto autópálya, Saitama S1 autótút, Kawaguchi út (1987), Kanagawa autótút, Mitsusawa autótút (1972), Bayshore autótút (1976), Kariba autótút (1984), Daikoku autótút (1989). Aichi és Hyōgo prefektúrák és Ōsaka metropolisz közötti kapcsolat is erősödött egyrészt a Chuo autópálya (1967–1982), illetve a Chūgoku autópálya (1970–1983) kiépítése révén.

⁹⁸ A ROXY index egy olyan kvantitatív elemzési megoldás, amely révén különböző társadalmi-gazdasági változók területi eloszlásának dinamikus változása vizsgálható.

⁹⁹ Tōkyō FUR, Ōsaka FUR, Nagoya-Komaki FUR, Kyōto FUR, Kitakanto FUR, Fukuoka FUR, Sapporo FUR és Kóbe FUR (részletes adatok az egyes FUR-okról lásd *Kawashima* 1995, 242-243.)

beruházásoktól várták, amelyek révén minden nagyváros 3 órán belül elérhetővé válna. Ennek érdekében a tervben 14 000 km autópálya (a terv elfogadásakor 1987-ben 4 091 km autópályával rendelkezett az ország), számos Shinkansen vasútvonal és körülbelül 50-70 országon belüli ingázást lehetővé tevő reptér megépítését helyezték kilátásba (Ohta, 1989). A terv elfogadása és 1990 közötti röpké három év azonban nem volt elegendő, hogy kifejtse hatását.

Okubo és Tomiura 2010-ben megjelent tanulmányában hat különböző regionális ki-egyenlítést támogató szakágazati fejlesztési terv¹⁰⁰ értékelését végezte el az ún. *hajlandóságon alapuló (propensity score matching) párosítási modell* segítségével. A tesztelendő hipotézis, miszerint igaz-e, hogy a periférikus térségek felzárkózását az ipar áttelepítésével megvalósítani kívánó fejlesztési elképzelések valójában csak az alacsony termelékenységű vállalkozásokat készítetik áttelepülésre, abból kifolyólag, hogy az áttelepülés az agglomerációs térségből egy periférikus térségbe esetükben jóval kisebb alternatív költséggel jár. A regionális fejlesztéspolitika értékelésére alkalmazott *propensity score* párosítási modell lényege, hogy a támogatott, azaz regionális politikával kezelt egységet (itt vállalkozás) és a hozzá legjobban hasonlító, de támogatással nem kezelt egységeket hasonlítjuk össze egymással. A vizsgálat eredményei alapján megállapítást nyert, hogy bár mindegyik program hatni tudott a japán vállalkozásokra, azaz jelentős volt a nem metropolisz térségekbe irányuló széttelepülés, viszont a tervekben kijelölt térségekbe átlagosan alacsonyabb termelékenységgel jellemezhető vállalkozások kerültek. Kivételt ezalól egyedül a *Technopolis* és *Intelligent Location* programok jelentettek, de azok esetében viszont kijelenthető, hogy a fejlesztési elképzelések által érintett térségek már az elképzelések érvénybe lépése előtt is jelentős magas termelékenységgel jellemezhető vállalkozási bázissal rendelkeztek (Okubo – Tomiura, 2010).

Többen is úgy vélik, hogy az 1980-as években gyökereznek azok a problémák, amelyek Japán számára jelenleg is fejtörést okoznak. A vélemények szerint a „helyes útról” való letérés 1985-ben kezdődött, amikor a Plaza Egyezmény következtében a jen felértékelésétől (*endaka*) tartva pánikszerűen monetáris gyengítés indult. A laza monetáris politika időszaka egybeesett a pénzpiac deregulációjával:

„A korábbi szigorú szabályozás alól felszabadult pénzpiac, a szokásostól teljesen eltérő környezet miatt a bankárok egyszerűen elvesztették a fejüket. Bárkinek hiteleztek bármennyit, csak kérnie kellett. Senki sem akart kimaradni, egyszerűen ostobának tartották azt, aki nem kezd nyereszkedés-

¹⁰⁰ Ipari Áttelepülési Támogatás (Industrial Reallocation Subsidy, 1972); Technopolisz Program (Technopolis Program, 1983); Intelligent Location Plan (Intelligens Elhelyezkedés Terve, 1988); Regionális Csomópontok (Regional Hub City, 1992); Tudásvárosok (Science City, 1970-től).

be, ha nem vesz egy vagy két luxusingatlant befektetési célból. Mind a bankárok, mind az ügyfelek megrészegült eufórikus hangulatban teljes gőzzel haladtak a japán gazdaság egyetlen lehetősége, az ingatlanpiaci infláció felé, ami az emberek fejében talán csak mint egy az 1920-as évekről szóló meseként élt. Az elkerülhetetlen következményei ennek az örületnek sajnos még nem tekinthetők történelemnek, még nincs lezárva a dolog, még jelenleg is attól szenvedünk.”

...
„Japán elfelejtette kijelölni a megfelelő irányt és eltökélten, daccal felvértezve megindulni abba az irányba, amely egy endaka-rezisztens, nyitott, erős és versenyképes gazdasággá tehetné volna. Ehelyett bízva a monetáris gyengítés jótékony hatásában a fejünket a homokba dugva, kilógó farunkat a feldühödött isteneknek odatartva várunk...” (Hama, 2010, 1).

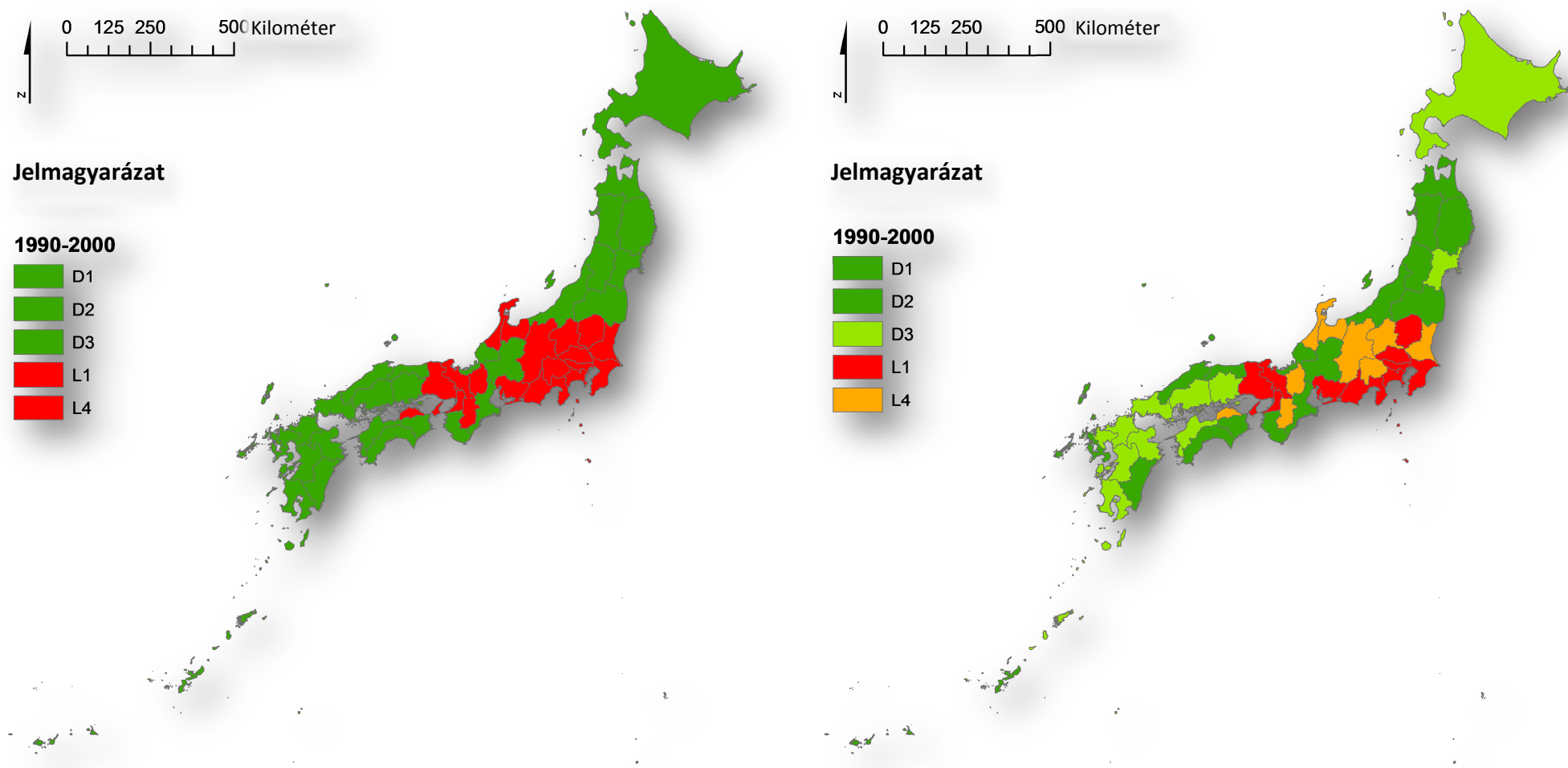
3.6. Regionális jövedelemnövekedés 1990 és 2000 között

Az országos átlagos adóköteles jövedelemnövekedés csökkenése tovább folytatódott 1990 és 2000 között, a két év viszonylatában országosan átlagosan 1,27-szoros volt az adóköteles jövedelemnövekedés. A shift-share elemzés alapján megállapítható, hogy **újabb fordulat következett be: azon prefektúrák, melyek a vizsgált 10 év alatt viszonylag stabil növekedést tudtak felmutatni alapvetően vidéki térségekben elhelyezkedő prefektúrák, míg azok, amelyek alacsonyabb növekedés realizáltak jellemzően metropolisz térségekbe tartoznak vagy azokkal szomszédosak (18. ábra).** Rögtön adódik a kérdés, mivel magyarázható a regionális jövedelmi egyenlőtlenségek csökkenése mikor tudvalevő, hogy 1990 után a japán gazdaság recesszióba süllyedt. 1990 és 2000 között a GDP átlagos növekedési üteme 1,19% volt.

2000-ben a primer szektorban foglalkoztatottak aránya tovább csökkent. Csupán 14 olyan prefektúra volt, ahol megközelítette a 10%-ot. A szekunder szektorban 30-40%-os foglalkoztatási arány volt jellemző 10 prefektúrára. A terciér szektorban is jelentős változások történtek: 2000-ben már 27 prefektúrában haladta meg a terciér szektorban foglalkoztatottak aránya a 60%-ot. A terciér szektor átlagos bővülése a foglalkoztatásban a vidéki prefektúrák esetében meghaladta a 10%-ot, míg a metropolisz térségekben az ágazat a foglalkoztatás tekintetében telítődött (19. ábra).

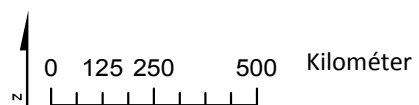
1991 és 2001 között a magánvállalkozások száma 412 065 vállalattal csökkent. Az állami és önkormányzati vállalatok száma is csökkent 22 852 vállalattal. A maximum 4 főt foglalkoztató magánvállalkozások száma esett vissza leginkább, összesen 416 563 vállalkozással.

18. ábra A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1990 és 2000 között

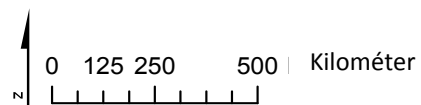
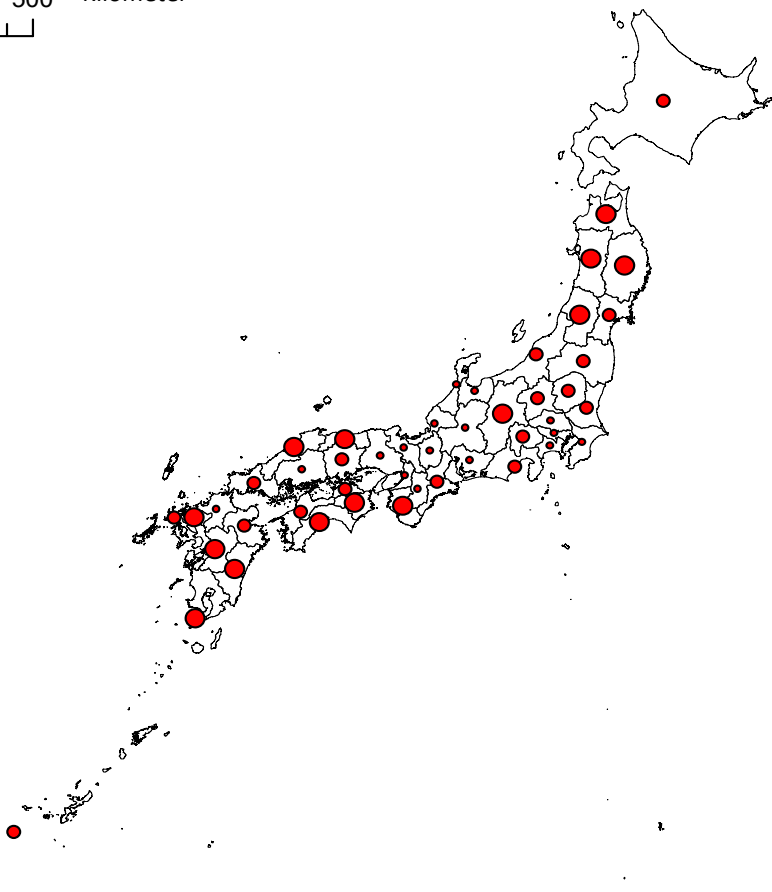
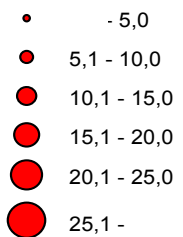

Forrás: A shift-share elemzés alapján a Szerző saját szerkesztése

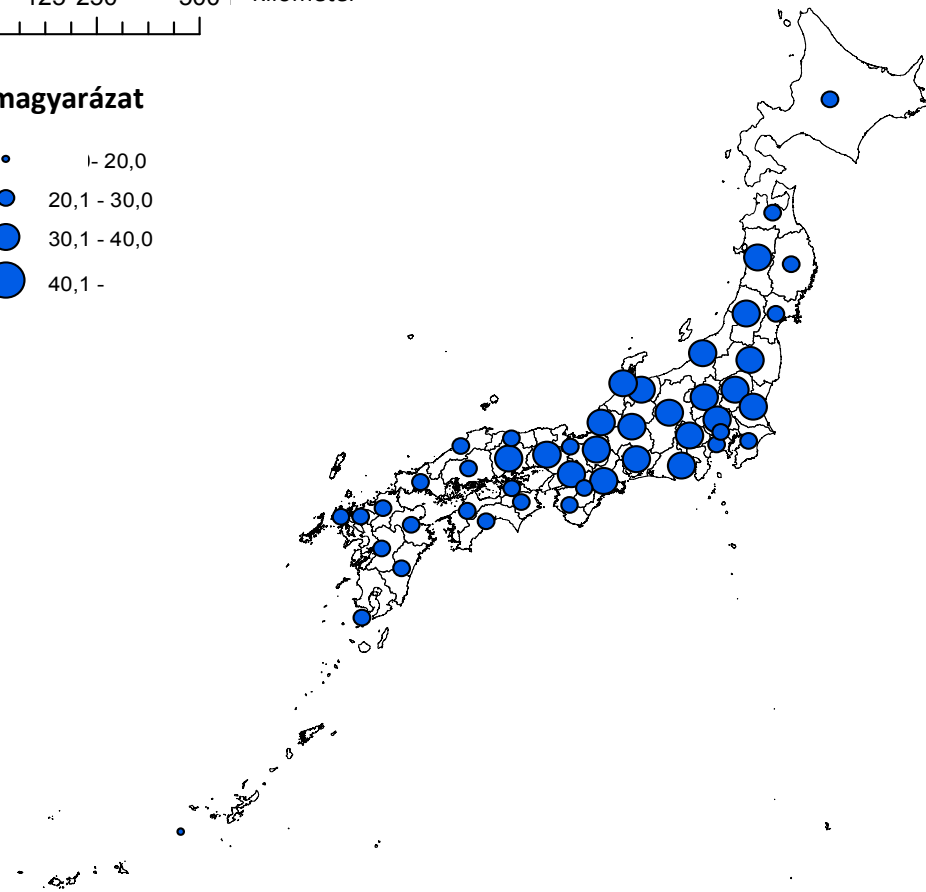
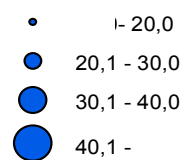
19. ábra A primer (balra) és a szekunder (jobbra) szektorban foglalkoztatottak aránya 2000-ben

Jelmagyarázat

Jelmagyarázat

Forrás: A shift-share elemzés alapján a Szerző saját szerkesztése

Az ingatlanpiaci buborék kipukkadása magyarázatul szolgál a metropolisz térségek 1990 és 2000 közötti kedvezőtlen jövedelmi pozíciójára, jövedelemnövekedési dinamikájának csökkenésére, hiszen a metropolisz térségekhez tartozó prefektúrák nagyvárosi központjaiban jelent meg a '80-as évek pénzügyi deregulációjának köszönhetően egy jelentős pénzügyi szolgáltató szektor, amely az ingatlanpiaci buborék kipukkadását követően kénytelen volt számolni annak kellemetlen következményeivel. Mindazonáltal, ez csak részben szolgál magyarázatul a nem metropolisz prefektúrák relatív jobb jövedelmi pozíciójára. Nyilvánvaló volt, hogy a gazdaság beindítása mellett a buborék kipukkadását követően válságba került japán bankrendszer konszolidációját kellett mihamarabb megoldani, amiről akkor már sejtették, hogy a japán államnak sokba fog kerülni. Csak 1998-ban vette kezdetét a bankrendszer megmentése. A japán kormány a költségvetésben a bankkonszolidáció (41 ezer milliárd jen) mellett a gazdasági növekedés megindítására 40 ezer milliárd jent (hozzávetőlegesen a GDP 10%) irányított elő (Ozsvald – Pete, 2003). Ez a kiegyensúlyozott költségvetési politika végét, az állami deficit meredek növekedését jelentette. A tetemes összegek ellenére a multiplikátor hatás csupán marginálisnak bizonyult. Ennek legfőbb okát abban látták a szakértők, hogy az élénkítésre szánt támogatások kizárólag további adósságot termelő, veszteséges állami vállalatokhoz kerültek, de leginkább az építőiparba.

1990 és 2000 között a regionális politikának nagyon fontos szerepe volt abban, hogy a vidéki térségek relatív jövedelemnövekedést tudtak felmutatni. A válság következtében 1990-ben átmenetileg elmosott a *Negyedik Átfogó Területfejlesztési Konceptió* (CNDP IV.) újult erővel fejtette ki hatását az 1990-es évek közepétől kezdődően. Számtalan, a vidéki térségekben végrehajtott állami infrastrukturális beruházás valósult meg a vizsgált időszak alatt, melyek célja továbbra is egy többpólusú ország megteremtése volt, ahol az egyes pólusok helyi sajátosságaikra építkezve valósítanak meg növekedést. A magánszektor felrázására nem képes infrastrukturális beruházások bár közel egy évtizeden keresztül „segítették” a regionális jövedelmi különbségek növekedésének megakadályozását, 2000 után súlyos következményekkel jártak. Az átgondolatlan, rövid távú érdekeket szem előtt tartó költségek következtében a helyi önkormányzatok és a kormányzat eladósodottsága is rémisztő méreteket öltött. A dolgozat 2. és 3. fejezetében bemutatásra kerültek az 1990-as években megfogalmazott reformelképzelések, melyektől az egész rendszer megváltoztatását remélték. Azonban 1990 és 2000 között érdemben nem sikerült változást elindítani. 10 év röppent el úgy

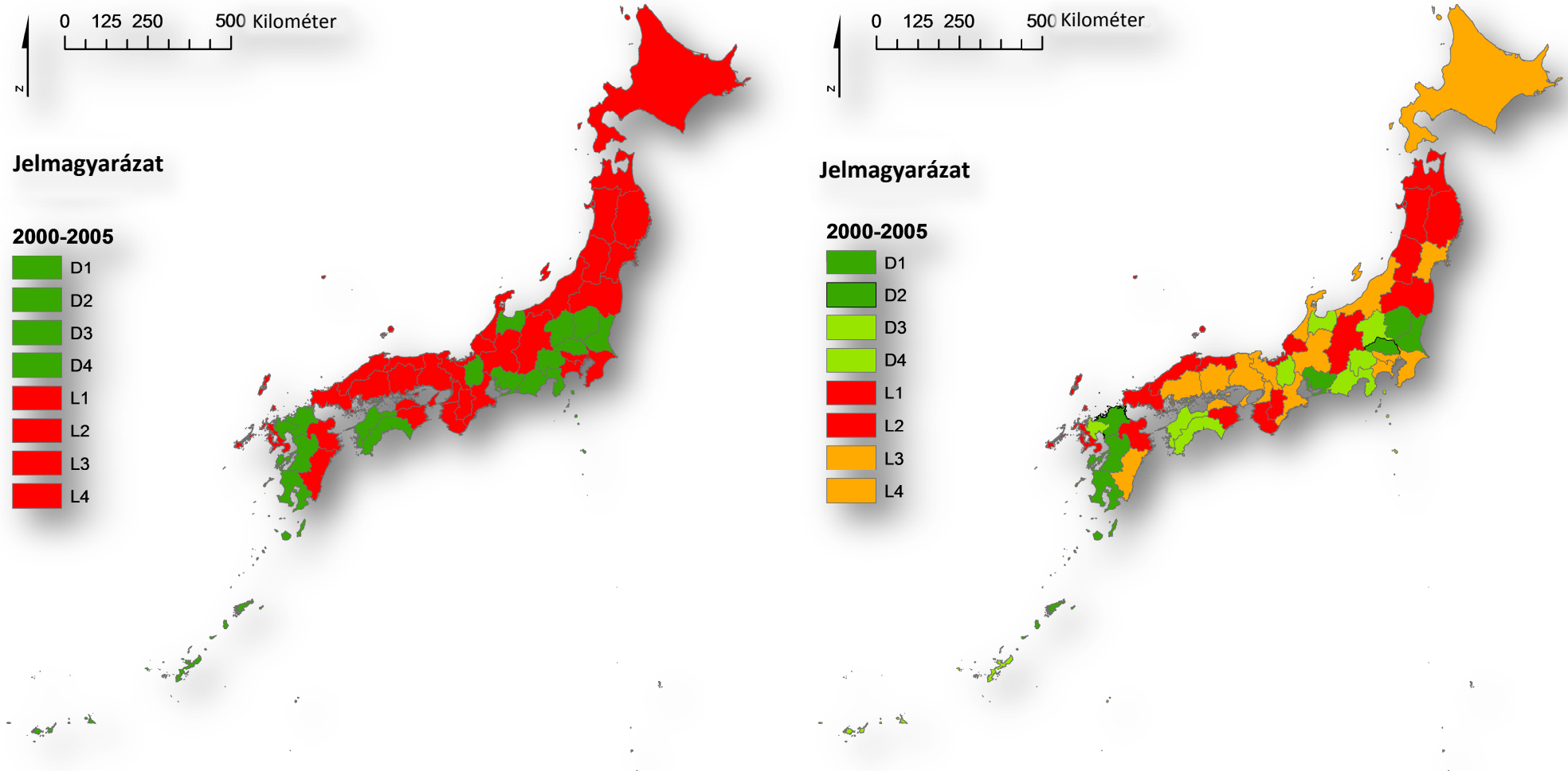
tüneti kezeléssel, hogy a reformokról csak beszéltek, ahelyett, hogy érdemi változások indultak volna meg. Ezért igen találó, hogy ezt az évtizedet többen is *elveszett évtizedként* tartják számon.

3.7. A prefektúrák jövedelmi pozíciója 2000 és 2005 között

2000 és 2005 között országosan átlagosan **0,93-szoros** volt az adóköteles jövedelemcsökkenés. A jövedelemcsökkenés 31 prefektúra esetében nagyobb volt, mint az országos átlag. Az időszak szembetűnő jellemzője, hogy **az egyes kategóriák „mozaikossá” váltak, azaz mind a dinamikus csoportban előfordulnak a metropolisz térségekhez tartozó prefektúrák (8 prefektúra), vidéki prefektúrák (8 prefektúra). Ugyanakkor a lemaradó prefektúrák között találunk metropolisz térségbe tartozót (12 prefektúra), illetve azon kívül elhelyezkedő prefektúrákat (19 prefektúra) is (20. ábra).**

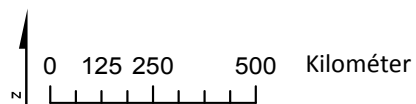
Az egy évtizedig tartó stagnálásból Japán csak az ezredfordulót követően tért magához. Ugyanakkor a GDP átlagos növekedése 2000 és 2005 között csupán 1,09% volt, ami megerősíti, hogy a kormány által végrehajtott **ominózus gazdaságélénkítő programok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.** A 2000-ben debütáló Koizumi-kabinet strukturális reformok foganatosítását, decentralizációt és liberalizációt ígért, ezektől a lépésektől a japán gazdaság versenyképességének erősödését várta. Nem rejtették azonban véka alá, hogy **ezek az intézkedések, amennyiben megvalósulnak, egyértelműen a regionális jövedelmi különbségek növekedésével fognak járni.** A Koizumi-kormány által megvalósított strukturális reformok egyik legfontosabb eleme, a helyi önkormányzatok finanszírozási rendszerének megreformálása, amely részletesen bemutatásra került a dolgozat 3. fejezetében. A reformkísérlet bemutatásából világossá válik, hogy valójában a területi önkormányzatok, illetve a kormányzat **pénzügyi konszolidációjára degradálódott fiskális reformok a decentralizáció helyett paradox módon a területi önkormányzatok pénzügyi függőségének erősödéséhez vezetett.** Ezt alátámasztja, hogy 2000 és 2005 között a különböző koncentrációs indexekkel kiszámolt regionális jövedelmi különbségek növekedésnek indultak (5. táblázat).

20. ábra A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 2000 és 2005 között

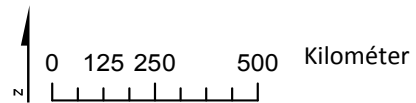
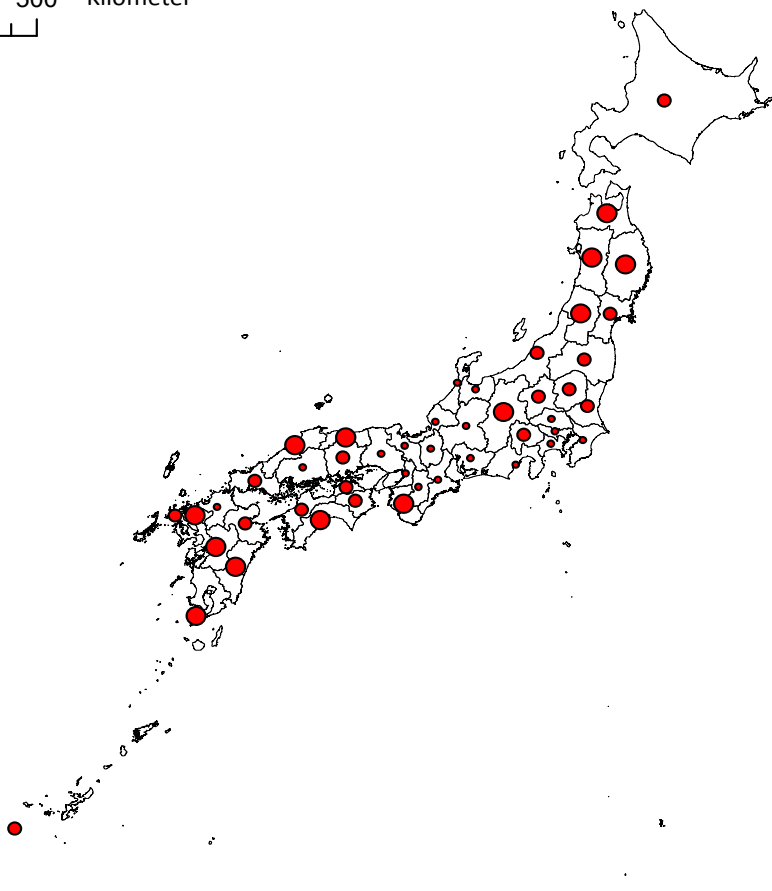
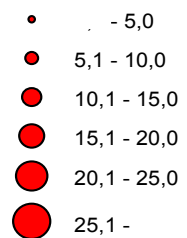

Forrás: A shift-share elemzés alapján a Szerző saját szerkesztése

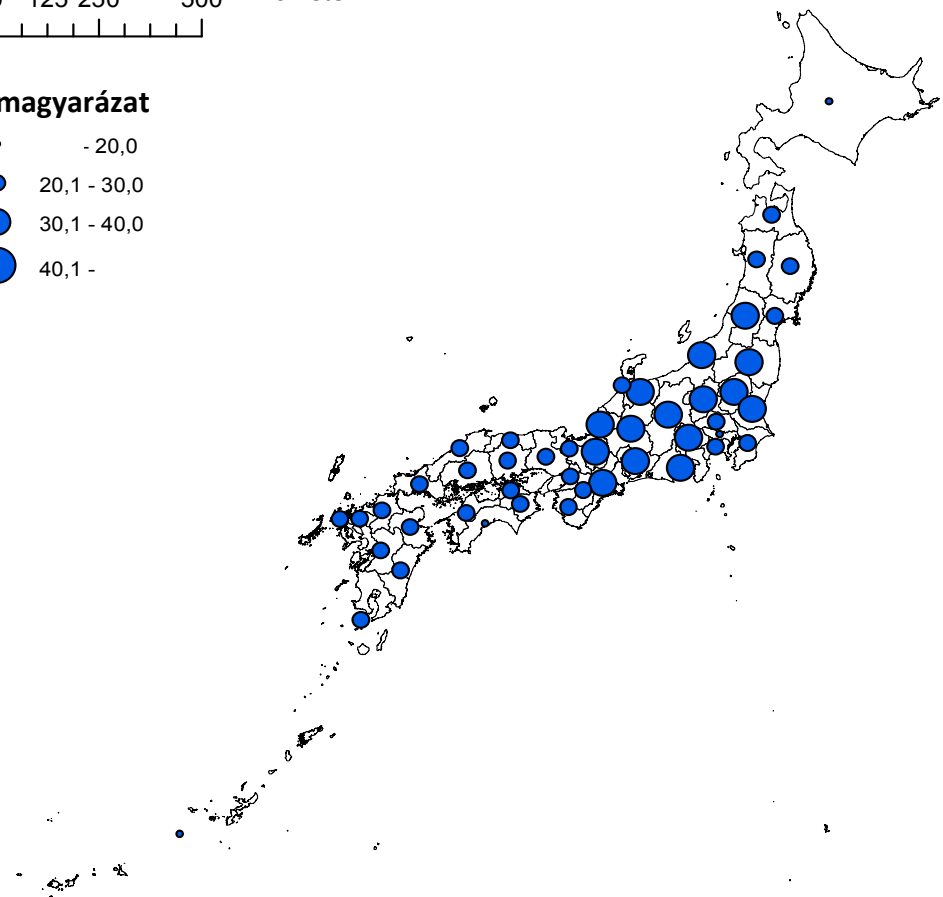
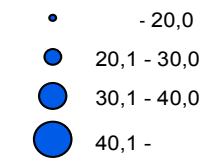
21. ábra A primer (balra) és szekunder (jobbra) szektorokban foglalkoztatottak aránya 2005-ben

Jelmagyarázat

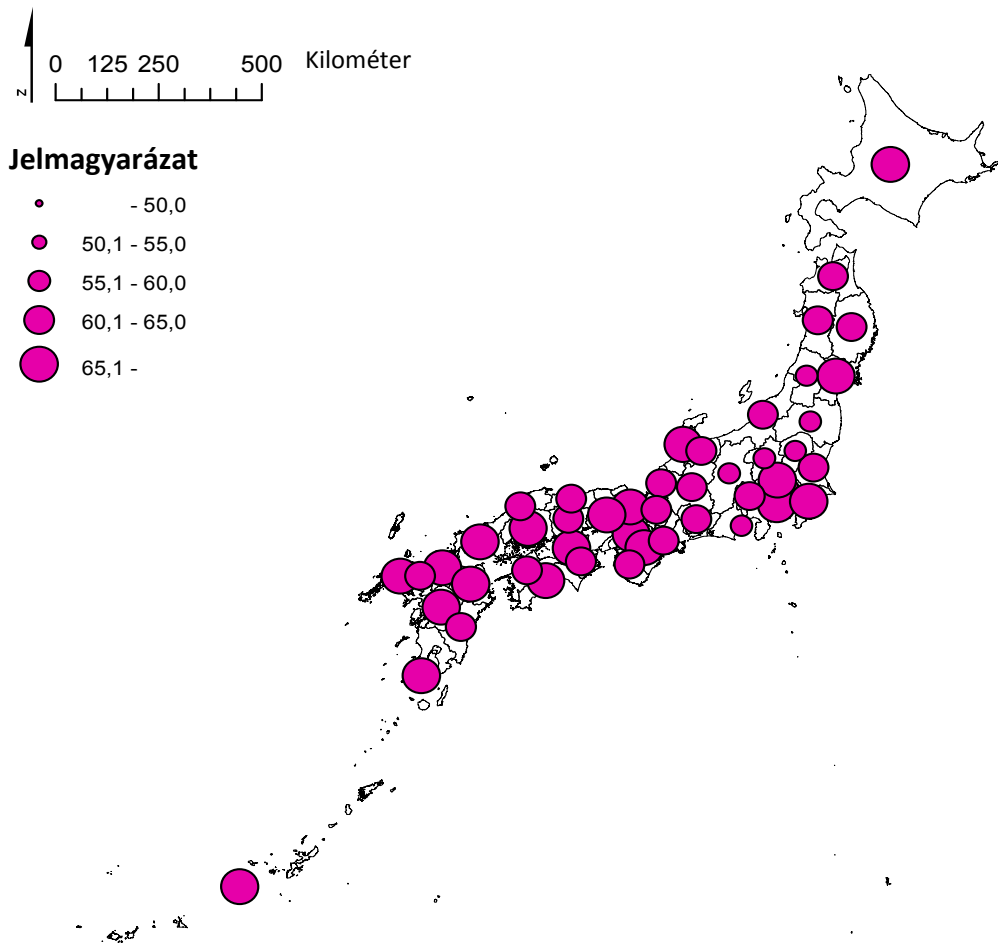
Jelmagyarázat

Forrás: A shift-share elemzés alapján a Szerző saját szerkesztése

A primer szektorban foglalkoztatottak aránya 2005-ben már 34 prefektúra esetében nem érte el a 10%-ot, 18 esetében már az 5%-ot sem haladta meg. A lakosságnak átlagosan 7%-a dolgozott a primer szektorban, ez jelentős visszaesést jelentett 1975-höz képest, amikor még a lakosságnak átlagosan 19%-át a primer szektor foglalkoztatta. Az 1990-es évek kezdetéig a szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya 30% körül mozgott. Azóta folyamatos a szekunder szektorban foglalkoztatottak arányának szűkülése: 2005-ben már csak 15% (21. ábra). A terciér szektorban foglalkoztatottak aránya tovább bővült: míg 2000-ben 13 prefektúrában haladta meg a 65%-ot, addig 2005-re már 21 prefektúrában. Három prefektúrát leszámítva, mindenhol eléri a terciér szektorban foglalkoztatottak aránya a 60%-ot (22. ábra).

22. ábra A terciér szektorban foglalkoztatottak aránya 2005-ben

Forrás: A shift-share elemzés alapján a Szerző saját szerkesztése

Az 1998-ban elfogadott *Ötödik Átfogó Területfejlesztési Koncepcióban* megfogalmazott célkitűzések szerint a *regionális partnerségre, együttműködésre, több növekedési pólusra épülő, belső erőforrásaira alapozó versenyképes gazdaság kialakításával* csökkenthetők a regionális jövedelmi különbségek¹⁰¹. Azonban két probléma is felmerült. Az egyik, nem igazán patetikus indok, miszerint kimerültek a pénzügyi források, és így csak korlátozottan expanziós költségvetési politikán alapuló gazdaságélénkítés. A másik probléma abból adódik, hogy bár a tervben megjelenik az alulról való építkezés gondolata, de annak megvalósítását teljes mértékben felülről vezérelve és szabályozva képzelik el. A koncepció alapján települések szabad kezet kapnak mostantól fogva, úgyszólván találják ki maguk mit is szeretnének. A szabadság azonban felelősséggel is jár, és nem is olyan egyszerű feladat kitalálni a „hogyan továbbot”. Főleg úgy, hogy a több évtizeden keresztül érvényesülő állami kontroll a helyi ügyek alakulásába feleslegessé tette a kreatív önkormányzatok kialakulását, ezért sok esetben az erre képes helyi szakmai gárda is hiányzik. Így *területi önkormányzatok túlnyomó többsége a településfejlesztési tervek kialakításánál automatikusan, gondolkodás nélkül átveszik a központi tervekben megfogalmazott célkitűzéseket, és reménykednek azok sikerében*. Ebből adódik, hogy minden település nagyon hasonló célokat fogalmaz meg a tervekben, amelyek mindegyike deklarálja ugyan, hogy a helyi erőforrásokra kívánnak támaszkodni, azonban hamar kiderül, hogy a legtöbb esetben ezek beazonosítására is képtelenek, aminek súlyos következménye, hogy településfejlesztési tervek tucatjai látnak napvilágot, amelyek mindegyike jellemzően a turizmusban látja meg a település fellendülését...

A prefektúrák jövedelmi pozícióját jellemző mozaikosság okainak feltárása érdekében (tudniillik, hogy miért kerültek a dinamikus kategóriába egyaránt metropolisz térségekhez tartozó és nem-tartozó prefektúrák, illetve ugyanígy miért találunk a lemaradók között metropolisz és nem metropolisz térségekhez tartozókat) további vizsgálatokra van szükség. Az időszakban történtek megértése érdekében kisebb területi szinten szükséges a vizsgálatokat lefolytatni.

¹⁰¹ „[Terv a 21. századról] ... Japánban akár forradalminak is nevezhető főcélként azt fogalmazta meg, hogy a japán embereket fel kell szabadítani a vállalatuk és a családjuk révén rájuk nehezedő nyomás alól. Emellett arra helyezte a hangsúlyt, hogy a 21. századba belépő Japán számára a fő prioritás a nemzet és az emberek már meglévő, látens erőinek kihasználása. Ennek érdekében a (tervet kidolgozó) tanácsadó testület azt is sürgette, hogy szűnjön meg az állam és az emberek között jelenleg alkalmazott „fentről-lefelé” való irányítás, amelyben az állami szféra ellenőrzi a magánszférát. A felülről irányító állam helyett a felelősen cselekvő egyének a társadalom többi szereplőivel (értsd: cégekkel, intézményekkel) közösen kormányozzanak.” (Hernádi – Székács, 2003, 67).

3.8. Összefoglaló megállapítások

- (1) A shift-share elemzés eredményei igazolták, hogy a japán fejlesztő állam modell szemléletéből eredő **nemzeti politika és regionális fejlesztéspolitikai közötti sajátos kapcsolat csupán az 1970-es évekig működött az elképzeltnek megfelelően**, csupán addig, amíg a kapcsolat első pillérét jelentő nemzeti gazdaságfejlesztési politika eredményes volt, azaz jelentős gazdasági növekedést generált.
- (2) **1970 és 1975 között**, azaz japán gyors gazdasági növekedésének időszakában, a japán regionális politika területi kiegyenlítődést támogató iparfejlesztési célkitűzései a kizárólag hatékonyságot preferáló nemzeti gazdaságpolitika utólagos korrekciójára irányult. Ugyanakkor a **regionális kiegyenlítődés elsősorban a kedvező külső környezetet kiaknázó, a belső megfelelő feltételek megteremtésével kiváltott természetes folyamatok miatt következett be**.
- (3) A regionális fejlesztéspolitikai **1975 után** a gazdasági növekedés lassulása miatt **egyre nagyobb mértékben kényszerült a területi egyensúlytalanságok folyamatos utólagos korrekciójára. 1975 és 1984 közötti** időszakra vonatkozó shift-share elemzés részletesebb eredményei már **a regionális egyenlőtlenségek fokozódásának veszélyeire figyelmeztettek**.
- (4) A regionális jövedelmi egyenlőtlenségek **1990 és 2000 között** mérséklődtek, sőt az elemzés igazolta, hogy az időszak alatt a **legtöbb nem metropolisz (vidéki) prefektúra kedvezőbb jövedelemnövekedést mutatott az országos átlaghoz képest**. Azonban a regionális jövedelmi különbségek csökkenését a hihetetlen összegeket – a korábbi évtizedek tartalékait – felélő grandiózus állami gazdaságélénkítő (jellemzően infrastrukturális) beruházásoktól remélték. Ezek az intézkedések azonban hatástalannak bizonyultak. Így a **regionális különbségek csökkenése csak átmenetinek bizonyult, viszont a japán állam hatalmas, a jövőt súlyosan terhelő adósságot halmozott fel**.
- (5) Junichiro Koizumi által vezetett kormány 2001-ben liberalizációval, deregulációval és privatizációval kívánta a vasháromszög szereplőinek kapcsolatrendszerét megtörni. Bár politikájának sikerre vitelét **nagyban megkönnyítette a politikai életet szabályozó környezet megváltozása, azonban ez sem bizonyult elegendőnek a japán fejlesztő állam modell okozta béklyók feloldására**.

4. A JAPÁN FUNKCIONÁLIS VÁROSI TÉRSÉGEK (JFUA) VERSENYKÉPESSÉGÉNEK VIZSGÁLATA: A PIRAMIS-MODELL EMPIRIKUS TESZTELÉSE

4.1. Bevezetés

Jelen fejezetben egy olyan módszer kerül bemutatásra és tesztelésre, amely alkalmas különböző *területi egységek versenyképességének objektív módon történő vizsgálatára*. A módszer segítséget nyújt az adott területi egység számára a megfelelő regionális politikai irány kijelöléséhez, illetve lehetővé teszi a korábban alkalmazott fejlesztéspolitika ex post értékelését. A vizsgálat lefolytatását indokolja, hogy

(1) A shift-share elemzés eredményeiből kiderült, hogy a hatékonyságot preferáló nemzeti gazdaságfejlesztési politikát méltányossági szempontokat érvényesítő regionális politikával kiegészítve *Japánban a területi kiegyenlítődés nem közvetkezett be*. Ha voltak is a kiegyenlítődés irányába mutató rövidebb időszakok, azok vagy nem az alkalmazott regionális fejlesztéspolitika miatt következtek be (1970-1975), vagy épp annak hibás logikájából eredt a későbbi fenntarthatatlanságuk (1990-2000). Következésképpen *új szemléletre van szükség, ami a kiegyenlítő méltányosság helyett az egyes térségek sokféleségét hangsúlyozza, a helyi adottságok és képességek (placed-based) integrált fejlesztésével pedig a versenyt, versenyképességet erősíti*. Ebben az új versenyalapú szemléletben a *várostérségek* tölthetnek be meghatározó szerepet.

(2) Ugyanakkor 2000 és 2005 között olyan folyamatok játszódtak le, amelyek a japán prefektúrák relatív jövedelmi pozíciójában jelentős változást idéztek elő. A shift-share elemzés alapján jövedelmi helyzetük nem találtam érdemi különbséget a metropolisz és nem metropolisz térségekbe tartozó prefektúrák között. *Az időszak alatt bekövetkezett folyamatok hatásainak pontosabb megértése érdekében kisebb területi egységekre, a várostérségekre szükséges kiterjeszteni a vizsgálatokat*.

(3) A negyedik és az ötödik CNDP-ben megfogalmazott célkitűzések egyfajta irányváltásra utalnak, hiszen a területi konvergencia elősegítésére *a regionális iparfejlesztés helyett az endogén növekedési tényezők* kerülnek előtérbe. A cél, hogy minden térség kreatív/innovatív fejlődése a térség erőforrásainak kihasználásával történjék. Ehhez viszont ismerni kell, hogy a regionális fejlődés/növekedés szempontjából az egyes területi egységek jelenleg rendelkeznek-e a megfelelő erőforrásokkal, és azokat miként használják fel a versenyképességük jövőbeli növelése érdekében. Az általam elvégzett vizsgálat *az egyes várostérségek jelenbeni és jövőbeni versenyképességét meghatározó tényezők*

beazonosításával hozzájárul a területi politika irányának valós tényeken alapuló kijelöléséhez.

A területi versenyképesség vizsgálata csupán az elmúlt néhány évtizedben kapott kiemelt figyelmet a regionális tudományon belül. A tudományág dinamikus fejlődésének köszönhetően a területi versenyképesség kiváltképp a politikai döntéshozók körében vált és válik egyre népszerűbbé. Nem találunk olyan területi egységet (legyen az ország, régió vagy épp település), amelyre ne készülnek tanulmányok tucatjai, melyek az adott térség területi versenyben való relatív pozícióját mérik és értékelik, így segítve a döntéshozókat stratégiájuk megalkotásában, amely remélhetőleg pozitívan járul hozzá versenyképességük növeléséhez (*Gardiner – Martin – Tyler, 2004*).

Bár a koncepció gyors és lelkes fogadtatásra talált a politikai döntéshozók körében, megjelenését követően szinte azonnal heves vitákat váltott ki a tudományos élet képviselői között, mivel komoly kétségek merültek fel az eredmények értelmezhetőségével kapcsolatban. A területi versenyképesség koncepciójának talán az egyik legnagyobb kritikusa *Paul Krugman* volt, aki „*veszélyes megszállottságnak*” nevezte azt. Krugman szerint a versenyképesség értelmezhető a vállalat szintjén, de nem az a nemzetek szintjén. Véleménye szerint a komparatív előnyök elméletéből adódik, hogy nincs értelme területi versenyképességről beszélni az országok esetében, hiszen abból az következik, hogy minden ország számára adva van a lehetőség, hogy győztes legyen a nemzetek közötti kereskedelemben (*Krugman, 1996*). Későbbi tanulmányában azonban már elismeri, miszerint „*lehet a történet már más a régiók szintjén...*” (*Krugman, 2003, 18*). Eszerint Krugman is elfogadja, hogy szubnacionális szinten valószínűsíthetően inkább az abszolút, mintsem a komparatív előnyök érvényesülnek (*Martin, 2005*).

Valóban az országoknál kisebb területi egységek között éles verseny folyik, annak érdekében, hogy más területekről saját térségükbe vonzanak humán tőkét, befektetőket, vállalkozókat stb., vagy legalább megtartsák a már ott lévőket, helyi, beágyazott adottságaikra alapozva (mint például speciális szaktudás, képzett munkaerő, infrastruktúra, adókedvezmények, kiépített közműhálózat, üzleti szolgáltatások, földrajzi fekvés stb.), amelyek kiaknázása abszolút előnyökhöz (nagyobb termelékenységhez) juttatják a már ott lévő, illetve új vállalkozásokat. Ez pedig várhatóan további humán erőforrás és tőke térségbe való beáramlását váltja ki, ami végezetül hozzájárul a térség gazdasági növekedéséhez (*Boschma, 2004; Bristow, 2005; Bud – Hirmis, 2004; Camagni, 2002; Martin, 2005*). Ebből következik, hogy a területi versenyképesség működésének megértése alapvető fontosságúvá vált.

Megfigyelhető, miszerint a területi versenyképesség koncepciójával kapcsolatos korábbi elutasító vélemények lassan megváltoznak. Mindenesetre a koncepció növekvő elfogadása kérdések egész sorát veti fel: Mit értünk pontosan területi versenyképesség alatt? Hogyan lehet mérni? A kutatók között konszenzus van abban a tekintetben, hogy mindenképp szükség van egy egységes definícióra. Az Európai Bizottság **egységes versenyképességi definíciójára** épül a területi versenyképesség **piramis-modellje**, amely a versenyképességben szerepet játszó lehetséges ex post és ex ante tényezőket azonosítja, illetve rendszerezi (Lengyel, 2003, 2004):

„[versenyképesség] a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve” (European Commission 1999, idézi Lengyel, 2000, 974).

A definíció megfogalmazásából eredő egyik előnye a rugalmasság, miszerint a gazdasági egységek széles körére értelmezhető, legyen szó országról, régióról, ágazatról vagy épp vállalatról. Másik előnye, hogy mérhető közgazdasági kategóriákkal operál (Lengyel, 2004). Természetesen más, a területi versenyképességet meghatározó tényezőket rendszerező modellek is léteznek (Kitson – Martin – Tyler, 2004; Snieška – Bruneckienė, 2009), azonban az alábbi két okból kifolyólag a Lengyel által megalkotott modell alapján történt a versenyképességi vizsgálat lefolytatása:

- (1) egyrészt a modellnek a nemzetközi szakirodalom által megfogalmazott elvárásoknak megfelelő input – output – eredmény hármas logikára épülő struktúrája van, másrészt
- (2) a modell tényezőinek mérése könnyen mérhető indikátorokkal történik (Lukovics, 2007, 2008).

A piramis-modell népszerűségére utal, hogy a tudományos élet képviselői viszonylag gyorsan elfogadták és így számos területi vizsgálat során felhasználásra került (Gardiner – Martin – Tyler, 2004; Parkinson et al., 2006; Sinabell et al., 2011).

Úgyszintén a piramis-modell alkalmazásával vizsgálta a magyarországi kistérségek versenyképességét Lukovics (2007, 2008), aki a szubjektivitás minimalizálása érdekében számos hasznos módszertani megoldást javasolt tanulmányában. Lukovics egy többlépcsős kiválasztási folyamatot ajánl a területi versenyképességet meghatározó elemek megragadására alkalmas releváns változók beazonosításához. Alkalmazhatóság, időben történő összehasonlíthatóság és a redundancia eliminálása említethők az általa javasolt eljárás fő előnyeként.

Jelen elemzés során a külön e célra lehatárolt 141 japán funkcionális városi térség (JFUA) versenyképességének vizsgálatát a Lukovics által ajánlott módszertani eljárás figyelembevételével végeztem el. A következő alfejezetben részletesen bemutatásra kerül az a módszertan, amely alapján a versenyképességi vizsgálat egységeként meghatározott japán funkcionális városi térségek lehatárolása történt. Ezt követően bemutatásra kerül a területi versenyképességet meghatározó elemek megragadására alkalmas változók kiválasztását segítő eljárás. Végül a lefolytatott klaszterelemzés eredményeinek bemutatása következik. A vizsgálat legfőbb célja az volt, hogy megállapítsa milyen különbségek figyelhetők meg a japán funkcionális városi térségek versenyképességében, illetve hogy beazonosítsa azon tényezőket, amelyek a különbségekért felelősek. A vizsgálat mélyreható betekintést enged a területi versenyképesség mechanizmusába, amely nagy segítséget nyújt a japán regionális tervezés értékelésében.

4.2. A japán funkcionális városi térségek (JFUA) lehatárolása

A területi elemzések egyik legkritikusabb lépése a vizsgálat alapját jelentő megfelelő területi egység kiválasztása. Az előző fejezet rámutatott, hogy a területi folyamatok mélyebb megértése érdekében a versenyképességi vizsgálatot a japán prefektúráknál kisebb egységre szükséges lefolytatni. A város, mint közigazgatási egység, azonban szintén nem tekinthető megfelelőnek, az egyre nagyobb méretet öltő ingázásból kifolyólag. Ezért a *városi térség – egy központi település és a hozzá tartozó ingázási vonzáskörzet* – a fentiekből adódóan sokkal jobban megfelel a célnak.

Amennyiben a városi térségek mellett törünk lándzsát, fontos kérdés, hogy milyen definíció mentén történjék ezek lehatárolása. Számos eljárás született, amelyek a japán városi térségek lehatárolására szolgálnak (*Kanemoto – Tokuoka, 2002; Kawashima, 1982; Osada, 2003; Yamada – Tokuoka, 1991; Yamagami, 2006*). Az egyes ajánlott eljárások lényegében abban térnek el egymástól, hogy milyen mutatóval próbálják megragadni a városi térség központi településének *urbánus jellegét*. Azonban a felvetett indikátorok problematikusak. Yamagami (2006) élesen bírálja a korábbi lehatárolásra született eljárásokat, mivel szerinte a városi térség centrum településének népességre vonatkozóan meghatározott korlát „túl elnagyolt”. Kawashima (1982), Yamada – Tokuoka (1991) és Yamagami (2006) lehatárolásra vonatkozó javaslataiknak közös metszete, hogy a központi település urbánus karakterének kifejezésére mindannyian a nappali és éjszakai népesség arányát alkalmazták. Osada (2003) ezzel az indikátorral kapcsolatban hangsúlyozza, hogy az magában foglalja a központi településre ingázó

diákokat is, ezért nem pontos. Mind Kanemoto – Tokuoka (2002) és Osada (2003) kritizálta a korábbi módszereket, mivel azok a központi város urbánus jellegének kifejezésére felhasználják a nem agrárgazdaságban dolgozók arányát, aminek alkalmazása a tercier szektor nagyarányú térnyerésével, így a primer szektorban foglalkoztatottak számának jelentős csökkenésével, már „idejétmúltnak” tekinthető. Hiányosságaik kiküszöbölése érdekében Osada (2003) a lehatárolásnál a városi térség központjának az ún. japán „shi”-t, azaz várost (市), mint közigazgatási egységet vette alapul. A japán Önkormányzati Törvény 8. cikkelye szerint meghatározott „shi” kategória olyan kritériumok teljesülésére utal, amely épp az urbánus jellegre hivatottak kifejezni¹⁰². Azon települések, amelyek nem felelnek meg a törvény által meghatározott kritériumoknak, elvileg nem kaphatnak „shi”, azaz városi rangot, hanem vagy „chō” (町 : kisváros) vagy „son” (村: falu) kategória egyikébe kerülnek. Sok korábban „shi” ranggal rendelkező település a népességfogyás miatt azonban már nem felel meg a fenti kritériumoknak, viszont ennek ellenére nem történt meg a „chō”-vá vagy „son”-ná való lefokozásuk, és továbbra is városként vannak nyilvántartva. Ebből adódik, hogy Osada a városi térség központi településének kijelölésekor a városi rang megléte mellett további kiegészítő kritériumként minimum népességszámot is meghatározott. Kanemoto és Tokuoka (2002) ezzel szemben egy másfajta definíciót ajánl, amely az ún. *Városi Foglalkoztatási Terület (Urban Employment Area – UEA)* lehatárolására alkalmas. Az általuk javasolt lehatárolásnál a központi település urbánus jellegének kifejezésére a Japán Statisztikai Hivatal által közzétett, népsűrűsége alapján ún. „sűrűn lakott körzetek” (*densely inhabited district – DID*) kategóriát alkalmazzák¹⁰³.

Fontos hangsúlyozni, hogy mindkét bemutatott mutató egyaránt alkalmas a városi térség központi települése esetében az urbánus jelleg megragadására. Jelen vizsgálat lefolytatásánál az Osada által javasolt módszer került alkalmazásra, mivel ennél az eljárásnál a központi település és a hozzá tartozó ingázási körzet esetében a „határoló pontok” számításával kerültek meghatározásra, míg ez nem áll fenn a Kanemoto és Tokuoka által javasolt módszernél. Így Osada eljárása ebben a tekintetben objektívebbnek tekinthető. Mindenesetre, a szembetűnő módszertani eltérések ellenére, fontos

¹⁰² Ezek a következők:

- a „shi” népessége meghaladja az 50 000 főt,
- a háztartásoknak legalább 60%-a a központi városrészben található,
- a háztartásoknak legalább 60%-a a szolgáltató szektorban vagy az iparban dolgozik,
- egyéb feltételek, melyeket az adott prefektúra rendeletben ír elő.

¹⁰³ Az UEA lehatárolás elérhető a Tōkyōi Egyetem *Center for Spatial Information Science* honlapjáról: http://www.csis.u-tokyo.ac.jp/UEA/uea_user_e.htm (2013.09.25.)

felhívni a figyelmet, hogy a kétfajta lehatárolás eredményeképpen kapott városi térségek és azok méretei csak kismértékben térnek el egymástól.

A japán funkcionális városi térségek lehatárolásához szükséges 2005-ös¹⁰⁴ évre vonatkozó települési szintű adatok elérhetők a Japán Statisztikai Hivatal elektronikus *e-Stat* adatbázisából. A japán funkcionális városi térségek (JFUA) lehatárolása a következő szabályoknak megfelelően történt:

- 1.) Minden JFUA egy központi városból és a hozzá tartozó ingázási vonzaskörzethez épül fel.
- 2.) Minden JFUA legalább 50 000 lakossal rendelkezik. A JFUA központi települése eleget tesz a következő két kritériumnak: minden központi település „shi” település, amely legalább 20 000¹⁰⁵ helyben foglalkoztatottal rendelkezik. A központi településre ingázók száma meg kell, hogy haladja a központi városból más településre ingázók számát.
- 3.) Az ingázási körzet lehatárolásához kapcsolódó kritérium: a vonzaskörzethez tartozik minden olyan település, ahol a foglalkoztatottaknak legalább 7,5%-a a JFUA központi településére ingázik. A vonzaskörzethez tartozó települések megszakítás nélkül kapcsolódnak a központi településhez vagy más a vonzaskörzethez tartozó településhez. Minden település csakis egy JFUA-hoz tartozhat (*Osada*, 2003, 140).

A fenti kritériumoknak megfelelően 141 japán funkcionális városi térséget sikerült lehatárolni, amelyek *Osada* 1990-re lefolytatott vizsgálatának megfelelően, méretük alapján, 4 csoportba soroltam: *kisméretű* JFUA-k (több mint 50 ezer és kevesebb, mint 250 000 fővel), *közepes méretű* JFUA-k (több mint 250 000 és kevesebb, mint 500 000 fővel), *nagyméretű* JFUA-k (több, mint 500 000 és kevesebb, mint 1 millió fővel) és *óriás* JFUA-k (1 millió főt meghaladó népességgel).

¹⁰⁴ A lehatárolás 2005-re készült, mivel a piramis-modell teszteléséhez szükségese adatok legtöbbje erre az évre volt elérhető (részletes leírás 147. oldal).

¹⁰⁵ *Osada* 1990-ben még 30 000 fő foglalkoztatottal számolt. Azonban 1990 óta eltelt 15 évben (2005-re készült az új lehatárolás) számos változás történt (pl. fogyó és elöregedő társadalom, települési összeolvadások), ami a JFUA lehatárolásnál használt küszöbértékek (*cut-off point*) megváltozásával járt. Részletes leírás található a mellékletben, hogy miként került meghatározásra egyrészt a JFUA központi település népességszámára vonatkozó küszöbérték, illetve az ingázási körzet ingázóinak számára vonatkozó küszöbérték (Lásd Függelék 2. sz. melléklet).

9. táblázat A japán funkcionális városi térségek méret szerint négy kategóriába sorolva

JFUA kategória	Rövidítés	Népesség	JFUA-k száma
<i>Kisméretű JFUA</i>	S	50 000 – 249 999	66
<i>Közepes méretű JFUA</i>	M	250 000 – 499 999	33
<i>Nagyméretű JFAU</i>	L	500 000 – 999 999	28
<i>Óriás JFUA</i>	XL	1 000 000 –	14
Összesen			141

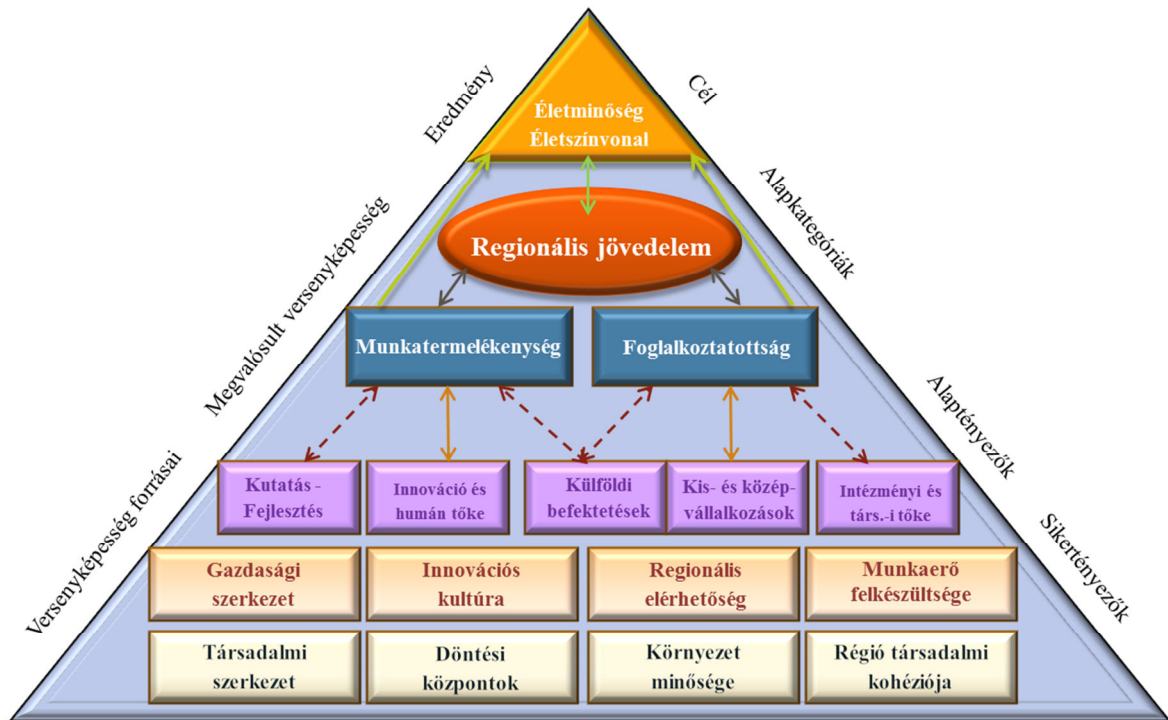
Forrás: A Szerző számításai alapján.

4.3. A japán versenyképességi vizsgálat indikátorainak meghatározása

A területi versenyképesség piramis-modellje zárt logikai rendszerbe ágyazva számba veszi egyfelől azon *ex post* változókat, amelyekkel a *megvalósult versenyképesség* mérhető, illetve beazonosítja azon *ex ante* tényezőket, amelyekkel az adott térség *jövőbeni versenyképességre való képessége* fejezhető ki. Az *ex post* változók, mint a piramis-modell *alapkategóriái* a megvalósult versenyképesség megítélését teszik lehetővé a térséget jellemző munkatermelékenység, foglalkoztatási ráta és jövedelem mérésével. A jövőbeni versenyképességre való képességet kifejező *ex ante* tényezőket két csoportra lehet osztani. A modell megkülönböztet *alaptényezőket*, melyek a versenyképességet rövidebb távon befolyásolni képes tényezők körére utal, így a regionális gazdaságfejlesztés célterületei; valamint *sikertényezőket*, melyek alapvetően hosszabb távon képesek hatni az adott térség versenyképességére, jellemzően gazdaságon kívüli tényezők, ebből adódóan több ágazati program kapcsolható hozzájuk (Lengyel, 2003, 2004, 2006; Lengyel – Lukovics, 2006).

A piramis-modellel kapcsolatban azonnal felvetődik a kérdés: mennyire tekinthető általános érvényűnek? A regionális különbségek kezelése érdekében az országok igen eltérő eszközöket vetnek be. Sőt adott országon belül is eltérő megoldások születnek a területi egyenlőtlenségek mérséklésére az eltérő időszakokban, hiszen igencsak eltérő problémákat kell kezelni. A modell különböző országokra való alkalmazhatósága a versenyképességet meghatározó tényezők szerepének súlyozásával válik lehetővé. A súlyozásnak köszönhetően megoldható, hogy egy általános modell képes visszatükrözni az egyes területi egységek különbözőségét. Mindazonáltal kérdésként merül fel, hogy mi tekinthető megfelelő súlynak?

23. ábra A területi egységek versenyképességének piramis-modellje

Forrás: Lengyel, 2004, 336. p.

Az előző alfejezetben már említettem, hogy a területi versenyképesség mérésénél a Lukovics által ajánlott módszertani megoldásokat figyelembe vettem. Lukovics a kapcsolódó magyar és nemzetközi szakirodalom áttekintését követően meghatározta azon potenciális indikátorok körét, melyek alkalmasak lehetnek a versenyképességet leíró alapkategóriák, alaptényezők és sikerességi faktorok mérésére (összesen 131 potenciális indikátort azonosított be). Következő lépésként főkomponens analízis segítségével tesztelte a felmerült lehetséges változók relevanciáját. A változók szelektálásakor legfőbb szabályként kikötötte, hogy minden alapkategóriát, alaptényezőt és sikerességi faktort egy vagy maximum kettő főkomponens írjon le, és a változók 70%-os információtartalma megmaradjon.

Így 78 releváns és standardizált¹⁰⁶ változót azonosított be, melyeket a 168 magyar kistérség versenyképességét meghatározó, a piramis-modell által zárt logikai rendszerbe foglalt tényezők mérésére használt fel. Lukovics szintén kiemeli a súlyozás fontosságát, mivel a különböző változók eltérő mértékben hatnak az adott területi egységek versenyképességére: „...az egységes versenyképességi definíció és a piramis-modell viszont

¹⁰⁶ A kiválasztott indikátorok eltérő mértékegységéből adódó problémát oldja meg. A z-score transzformáció következtében a változók várható értéke nulla, szórása pedig 1 lesz.

hallgatólagosan megköveteli, hogy a térség versenyképességére különböző relevanciával és módon ható változókat különböző súllyal szerepeltessük a modellben” (Lukovics, 2008, 125). A súlyok meghatározása érdekében a főkomponens elemzést minden változóval egyszerre elvégezve kapta meg a kommunalitásokat (többszörös korrelációs koefficiensek), melyeket a modell releváns standardizált változóinak súlyaként használt.

A Lukovics által beazonosított, és már tesztelt 78 változóval kívántam mérni a japán funkcionális városi térségek versenyképességét. Mindazonáltal az adatok elérhetőségéből kifolyólag erre nem volt lehetőség. Amennyiben egy változó nem volt elérhető, akkor egy hasonló változóval kellett helyettesíteni. Sajnálatos módon nem sikerült a piramis-modell minden területét változóval lefedni, ami nem épp szerencsés, de nem is problematikus. Lukovics tanulmányában számos változót használt egy-egy versenyképességet leíró terület megragadására (pl. 3 különböző változót a turizmus esetében, 4 eltérő változót a külföldi vállalatokhoz kapcsolódóan). Ugyanakkor a két ország statisztikai adatgyűjtésében¹⁰⁷ meglévő nyilvánvaló különbségek nem tették lehetővé, hogy minden versenyképességi kategória ugyanazzal a változóval jelenjen meg a vizsgálatban. Lukovics a piramis-modell egyes versenyképességi tényezőinek a megragadására több lehetséges változót is felhasznált, amit a magyar kistérségekre elérhető statisztikai adatok bősége tett lehetővé. Sajnos, Japán esetében nem volt ennyire kedvező a helyzet. Ebből adódóan az elsődleges cél az volt, hogy a piramis-modell minden területéhez legalább egy-egy megfelelő változó hozzárendelhető legyen. Mindazonáltal, nem volt elérhető megfelelő változó a K+F területre. Kizárólag a prefektúrák szintjére érhetők el aggregált adatok néhány esetben, pl. a szabadalmak számára vonatkozóan. Azonban az elérhető szabadalmi adatokat megvizsgálva azonnal megerősítést nyer Tōkyō egyedülálló pozíciója és más térségek kedvezőtlen helyzete. Például a szabadalmak száma 2005-ben Tōkyō prefektúrában 179 653 db volt, Ōsaka prefektúrában ennek még a felét sem érte el a bejelentett szabadalmak száma (58 175 db), míg Kyōto prefektúrában pedig csupán 9 422 db szabadalom volt. A lista végén találjuk Tottori prefektúrát mindösszesen 143 db bejelentett szabadalommal¹⁰⁸. A szabadalmak mellett a kutatási terület regionális sajátosságainak jellemzésére nagyon jó indikátorok a NATURE folyóirat által az egyes japán egyetemekre vonatkozóan évente közzé tett publikációs indexek (ismerve, hogy az adott egyetem mely városban található könnyedén kiszámítható JFUA-kra a

¹⁰⁷ Pl. Japán esetében a turizmus adatok nem érhetők el külön belföldi – külföldi turisták bontásában.

¹⁰⁸ Részletes adatok: <http://www.jpo.go.jp>.

publikációs index)¹⁰⁹. Hasonló módon nincsenek települési szinten elérhető adatok a külföldi működőtőke behozatalra (FDI). Azonban a prefektúrákra rendelkezésre álló adatok is Tōkyō egyedülálló szerepét erősítik meg¹¹⁰. A regionális elérhetőségre szintén nem volt hasonló japán adat vagy változó, azonban a vizsgálat során felhasználásra került ingázási adatok, bár közvetett módon, de alkalmazhatók az elérhetőség jellemzésére.

Az elemzés a 2005-ös évre készült el, amely a Japán Statisztikai Hivatal *e-Stat* digitális adatbázisának települési szintű adataira épült. Számos az elemzés során felhasznált adatot azonban nem lehetett beszerezni a japán statisztikai hivataltól, hanem az egyes prefektúráktól írásos megkeresés útján külön egyesével kellett összegyűjteni¹¹¹. A japán funkcionális városi térségekre lefolytatott versenyképességi vizsgálatot kizárólag a 2005 évre sikerült megvalósítani. Ennek legfőbb oka, hogy a 2010-es japán népszámlálási adatok a kutatás idején (2011-2012) nem voltak elérhetők, és jelenleg is csak részlegesen.

Összesen 56 változót sikerült beazonosítani, amelyek megegyeznek vagy hasonlóak a Lukovics által alkalmazott változókhoz. A városi térségek lehatárolásaképpen kijelölt Tōkyō JFUA magában foglalja Saitama, Yokohama, Chiba és Kawasaki városokat, ezért Ōsaka vagy Nagoya JFUA-kal összehasonlítva igen nagy. Annak érdekében, hogy a JFUA-k népességszámában megmutatkozó különbség ne okozzon torzulást, fajlagos változókat használtam az elemzésnél, illetve standardizáltam a változókat (z-score). A japán városi térségek versenyképességének vizsgálatánál az egyes változók súlyaként a főkomponens analízis révén megkapott többszörös korrelációs koefficienseket¹¹² használtam. A végső adatbázis 1 122 településre tartalmaz adatokat. Következő lépésként a klaszter analízis következett, amelynek célja, hogy a beazonosított 141 JFUA relatív

¹⁰⁹ A legnagyobb indexszel természetesen Tōkyō JFUA rendelkezik (54,3 pont), ettől messze elmaradnak a Klaszter2-be tartozó JFUA-k (1,58 pont). A Klaszter3-ba tartozó relatív gyenge versenyképességű JFUA-k pontszáma csupán 0,025 pont volt. <http://www.natureasia.com> (2011.07.01).

¹¹⁰ JETRO (Japan External Trade Organization) adatbázisa szerint Tōkyō prefektúrában található a külföldi vállalkozások háromnegyede. A Chūkyō metropolisz térséghez tartozó Aichi prefektúrában összesen 583 külföldi vállalkozás található. Hiroshima prefektúrában 200 db, Hyōgo prefektúrában pedig csak 80 db, míg a vidéki prefektúrák legtöbbje esetében csupán egy-két külföldi vállalkozás fordul elő. <http://www.jetro.go.jp> (2013.09.25.).

¹¹¹ Például a turizmussal kapcsolatos települési szintű adatokat egyesével kellett begyűjteni a prefektúrától. A befejezett iskolai végzettségre vonatkozó legfrissebb elérhető adatok a 2000. évi népszámlálási adatbázisból származnak. A vállalkozásokkal kapcsolatos adatok a 2006. évi „*Establishment and Enterprise Census*” adatbázisból kerültek felhasználásra. A non-profit szervezetek számára vonatkozó adatok az NPO Hiroba adatbázisból (<http://www.npo-hiroba.or.jp>), a professzorok és külföldi diákok számára vonatkozó adatok pedig a JASSO adatbázisából származnak (<http://www.g-studyinjapan.jasso.go.jp>).

¹¹² Lásd Függelék 3. sz. melléklet.

versenyképességét vizsgálja a versenyképességi szempontból releváns, standardizált és súlyozott 56 változó alapján.

4.4. *Klaszterelemzés*

A lehatárolt 141 japán funkcionális városi térséget három klaszterbe lehetett sorolni¹¹³. Mivel a klaszterek számára vonatkozóan voltak előzetes feltevések, ezért a *K-közepű* elemzési módszerrel történt a klaszterek beazonosítása. A klaszterek számára vonatkozó előfeltevés megalapozását segítette, hogy:

- (1) A japán városok elkülönülő csoportjainak beazonosítására már rendelkezésre álltak korábbi vizsgálatok. Például, *Abe* (2004) a nagy magánvállalatok központjainak és leányvállalatainak elhelyezkedése alapján vizsgálta a japán városok pozíciójának változását a városhierarchián belül 1950 és 2000 között.
- (2) A legtöbb versenyképességi vizsgálat a régiókat versenyképességi szempontból három fő típusba sorolja (pl. WEF klasszifikációja, Cambridge régiótípusok, OECD által beazonosított régiótípusok) (lásd részletes leírás *Lukovics* 2008).
- (3) A K-közepű elemzési módot megelőzően sor került a hierarchikus klaszterelemzés lefolytatására is, melynek során 3, 4 és 5 klaszterszámú változatot is vizsgáltam. A 4 és 5 klaszteres megoldást azonban elvettem, mivel a kapott klaszterek nem voltak beazonosíthatók (identifikációs probléma).

Egyedül Tōkyō JFUA tartozik a *Klaszter1* elnevezésű csoportba, mint relatív erős versenyképességgel bíró funkcionális városi térség. A *Klaszter2* csoportba kerültek a közepes versenyképességű funkcionális városi térségek, összesen 49 JFUA. A *Klaszter3* csoportban található a relatív gyenge versenyképességgel jellemzett funkcionális városi térségek, összesen 91 JFUA. A *Klaszter2*-ben található a nagyméretű JFUA kategóriába tartozó városi térségek 78,6%-a, az óriás JFUA-k 57,1%-a, valamint a közepes méretű JFUA-k 42,4%-a. A kisméretű JFUA-k felül vannak reprezentálva a *Klaszter3*-ban, hiszen a 87,9%-uk került ebbe a relatív gyenge versenyképességet mutató kategóriába. A *Klaszter3* csoportban található azonban a közepes méretű JFUA-knak az 57,6%-a, és meglepő módon a nagyméretű JFUA-k 42,9%-a is (lásd *10. táblázat*).

A klaszter közepek közötti távolság a *Klaszter1* és *Klaszter3* csoportok esetében a legnagyobb (29,80). Ez azt jelenti, hogy a *Klaszter1*-ben lévő Tōkyō JFUA és a *Klaszter3* csoportban lévő JFUA-k különböznek egymástól a legjobban a versenyképesség

¹¹³ A JFUA-k listáját a Függelék 4. sz. melléklete tartalmazza.

tekintetében. Azonban a Klaszter1 és Klaszter2 csoportok klaszter közepei közötti távolság is meghatározó (28,05). Ezzel szemben a Klaszter2 és Klaszter3 közötti távolság viszonylag kicsi (5,21). A klaszter közepek vizsgálata megerősíti, hogy versenyképesség szempontjából jelentős szakadék tátong Tökyő JFUA és más beazonosított funkcionális városi térségek között (lásd 11. táblázat).

10. táblázat A klaszter elemzés eredményeként beazonosított három klaszter

JFUA kategóriák	Klaszter 1 = viszonylag erős versenyképesség		Klaszter 2 = közepes versenyképesség		Klaszter 3 = viszonylag gyenge versenyképesség		Összesen
<i>Kisméretű JFUA</i>	–	–	8	12.1%	58	87.9%	66
<i>Közepes méretű JFUA</i>	–	–	14	42.4%	19	57.6%	33
<i>Nagyméretű JFUA</i>	–	–	16	57.1%	12	42.9%	28
<i>Óriás JFUA</i>	1	7.1%	11	78.6%	2	14.3%	14
Összesen	1		49		91		141

Forrás: A Szerző számításai alapján.

11. táblázat A végső klaszter közepek közötti távolságok

	<i>Klaszter 1</i>	<i>Klaszter 2</i>	<i>Klaszter 3</i>
<i>Klaszter 1</i>		28.050	29.800
<i>Klaszter 2</i>	28.050		5.209
<i>Klaszter 3</i>	29.800	5.209	

Forrás: A Szerző számításai alapján.

A klaszterelemzés elvégzése előtt feltételeztem, hogy a csoportok kialakításakor a legfontosabb csoportképző ismérv a JFUA-k mérete (azaz a népességszám), ami a városi térségek versenyképességét leginkább befolyásolja. Ez a feltételezés arra a logikára épül, hogy minél nagyobb népességkoncentrációval jellemezhető az adott városi térség, az agglomerációs előnyök annál jobban tudnak érvényesülni, azaz nagyobb népességkoncentráció esetén bizonyítottan nagyobb az adott térség vállalkozói aktivitása, ebből következően, több innovatív cég található ott, ami növeli a versenyt és végeredményben hozzájárul a térség gazdasági növekedéséhez (*Sternberg, 2009*). Ennek a feltételnek tökéletesen megfelel, hogy az elemzés eredményeképpen Tökyő JFUA a relatív erős versenyképességű kategóriába, a többi meghatározó metropolisz térség (összesen 11 MMA) pedig a közepes versenyképességű csoportba került. Mindazonáltal, meglepő eredmény, hogy a közepes versenyképességgel jellemzett Klaszter2 szintén tartalmaz néhány kis és közepes méretű JFUA-t is. Ez pedig arra utal, hogy **a népességkoncentráció mellett más tényezők is hatnak a városi térségek versenyképességére**. Ilyen tényezők lehetnek többek között:

- (1) **Közelségből – elérhetőségből adódó extern hatások** kiaknázása: a kedvező földrajzi fekvés, a közeli metropolisz térséghez tartozó centrum település könnyű elérhetősége a megfelelő infrastruktúra révén.
- (2) **Klaszteresedés - specializáció:** adott iparághoz kapcsolódó akár több települést is összefűző vállalatok szövetsége, hálózata.
- (3) **Helyi gazdaságfejlesztés,** amely a helyi endogén tényezőkre alapozva valósítja meg a regionális gazdasági növekedést.

12. táblázat A változók végső klaszter közepi

ALAPKATEGÓRIÁK				ALAPTÉNYEZŐK			
	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3		Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3
JÖVEDELEM				KKV, ÜZLETI SZEKTOR			
TAXINC	2,864	0,831	-0,479	COMPANY	1,002	0,108	-0,069
WAGE	0,630	0,267	-0,151	SMALLCOMPANY	2,809	-0,020	-0,020
FINPOW	2,064	0,766	-0,435	LEGALPERS	0,532	-0,082	0,038
PUBDEBT	-0,138	-0,432	0,234	SMALLEGALPERS	2,801	-0,003	-0,028
LOCTAX	0,208	0,511	-0,278	LEGALPENTERPRISE	1,703	0,362	-0,214
LTAXREVN	0,983	0,853	-0,470	HUMÁN TŐKE ÉS KÉPZETT MUNKAERŐ			
LREVEXP	-0,026	0,245	-0,132	WCOLLARWORKER	0,273	0,466	-0,254
INCOME	0,436	0,200	-0,108	SECSCCHOOLGRAD	1,069	0,507	-0,215
LEGALPERSONSINC	1,528	0,482	-0,276	UNIVGRAD	2,400	0,695	-0,300
TERMELEKENYSÉG				GRADUNIVEMPLY	0,802	0,535	-0,297
TAXINCTAXPAYER	3,014	0,894	-0,514	TÁRSADALMI TŐKE			
FOGLALKOZTATÁS				INSURED	-0,288	-0,518	0,282
EMPLOYMENT	0,149	0,195	-0,107	UNIVSTUDPOP	1,393	0,636	-0,358
TAXPAYER	1,404	0,473	-0,317	INOUT	0,168	0,461	-0,250
NYITOTTSÁG							
TOURIST	0,716	-0,248	0,155				
SIKERTÉNYEZŐK							
	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3		Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3
IPARSZERKEZET				DÖNTÉSI KÖZPONTOK			
BRWORKER	1,245	0,387	-0,222	ENTMEDJAP	10,750	0,091	-0,167
BRCOMPANY	-0,040	0,304	-0,163	ENTBIGJAP	11,040	0,057	-0,152
PRIMARY	-0,901	-0,467	0,281	HQJAP	10,675	0,091	-0,166
TERTIARY	-0,117	0,042	-0,018	BIGCAPTIALJFUA	3,204	0,492	-0,300
INNOVÁCIÓS KÉPESSÉG				BIGCAPITALJAP	11,149	0,017	-0,132
LIBRARY	-0,298	-0,299	0,164	KÖRNYEZET MINŐSÉGE			
PROFESSOR	1,062	0,257	-0,150	CRIME	0,876	0,766	-0,422
FOREIGNSTUD	0,793	0,287	-0,163	HOMEOLD	-0,947	-0,455	0,255
TÁRSADALOMSZERKEZET				PUBHALL	-0,714	-0,415	0,231
POP65	-1,223	-0,797	0,442	DEPARTSTORE	9,462	0,128	-0,173
POP15	-1,245	0,305	-0,150	RETAILSTORE	9,491	0,092	-0,154
LIVEDEATH	0,788	0,770	-0,423	GENHOSPITAL	8,872	0,096	-0,149
VITALITY	1,680	0,860	-0,481	PHYSICIAN	0,042	0,015	-0,009
ONEPERSON	2,193	0,198	-0,131	NPO	1,656	-0,009	-0,013
DIDPOP	1,643	0,324	-0,192	TÁRSADALMI KOHÉZIÓ			
CFPOP	-1,745	-0,334	0,199	OUTMIG	1,688	0,103	-0,074
				INMIG	1,738	0,518	-0,298
				WORKSAME	-0,907	-0,497	0,277
				COMFROMCOMTO	0,124	0,145	-0,079

Forrás: A Szerző számításai alapján.

A 12. táblázat a végső klaszter közepeket tartalmazza, melyekkel az egyes versenyképességet meghatározó tényezők hatása klaszterenként összevethető. A 13., 14. és 15. táblázatok egyfelől részletesen bemutatják a vizsgálatba bevont 56 változó jelentését, másfelől mindhárom klaszter esetében az adott változó átlagos értékei külön-külön is összevetésre kerülnek.

A 13. táblázat első 13 változója a piramis-modell alapkategóriájához tartozó változók, melyek a *megvalósult versenyképességet* mérik. Az alapkategóriákat mérő indikátorok szerint Tökyő JFUA 8 változó tekintetében jobb pozíciót ért el, mint a másik két klaszterhez tartozó többi funkcionális városi térség. A Klaszter2-be tartozó városi térségek egy „hajszálnyival” érték el jobb pozíciót 4 változó tekintetében, mint Tökyő JFUA. Egy változót leszámítva, a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k mind a Klaszter2-be tartozó városi térségeknél, mind Tökyő JFUA-nál rosszabb pozíciót értek el. Így kijelenthető, hogy **a megvalósult versenyképesség alapján jelentős különbségek mutatkoztak meg a három beazonosított klaszter között.**

Például a *LEGALPERSONSINC* igen beszédes változó. A változó a jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások jövedelmét mutatja egy adófizetőre vetítve 2001 és 2005 között. Tökyő JFUA esetében az egy adófizetőre jutó jövedelem 1 060 ezer jen volt, míg az egy adófizetőre jutó átlagos jövedelem 548 ezer jen volt a közepes versenyképességgel jellemzett Klaszter2 csoportba tartozó JFUA-k esetében. A legalacsonyabb, 176 ezer jen, volt az egy adófizetőre jutó átlagos jövedelem a relatív kis versenyképességgel jellemzett Klaszter3-ban lévő japán funkcionális városi térségek esetében. Ez a változó jól reprezentálja a három klaszterbe tartozó JFUA-k versenyképességében megmutakozó különbségeket (további változókat azok magyarázatával lásd 13. táblázat).

13. táblázat A piramis-modell alapkategóriáit leíró változók elemzése

JÖVEDELEM
TAXINC: az 1000 lakosra jutó adóköteles jövedelem. Tökyő JFUA esetében a változó értéke 1 848 255 ezer jen (fcc=2.864). A Klaszter2 esetében az átlagos 1 390 549 ezer jen (fcc=0.832), és 1 095 458 ezer jen volt a Klaszter 3 esetében a változó átlagos értéke (fcc=-0.479).
WAGE: az egy adófizetőre jutó főtevékenységből származó munkabér. Tökyő JFUA esetében a mutató értéke 358 492 jen (fcc=0.630), míg a Klaszter2-be tartozó városi térségek esetében az átlagos 347 545 jen (fcc=0.267), a Klaszter3 esetében 334 977 jen (fcc=-0.151).
FINPOW: pénzügyi helyzet szilárdságát mérő index. A mutató 1,11 Tökyő JFUA esetében (fcc=2.064), míg a Klaszter2-be tartozó városi térségek esetében az átlagos érték csupán 0,77 (fcc=0.766), és még ennél is kevesebb a Klaszter3 városi térségeinek átlaga (0,46) (fcc=-0.435).
PUBDEBT: eladósodottsági mutató. Tökyő JFUA eladósodottsága 14.5% (fcc=-0.138). Ennél némileg jobb helyzetben vannak a Klaszter2-be tartozó városi térségek: átlagos eladósodottságuk 13,2% (fcc=-0.432), míg a Klaszter3-ba tartozó városi térségek eladósodottsága a legnagyobb 16,1% (fcc=0.234). Azonban a Klaszter2-be tartozó JFUA-k közül 19 (38,8%) esetében az eladósodottsági mutató messze meghaladta a Tökyőt jellemző értéket (16.7%). A Klaszter3-ba tartozó városi térségek közül 47 (51.6%) messze meghaladja a saját csoportjának átlagát.
LOCTAX: az 1000 lakosra jutó helyi adóbevétel. A Klaszter2 esetében az átlagos érték 162 170 jen (fcc=0.511), míg csak 142 246 jen Tökyő JFUA esetében (fcc=0.208). A változó a Klaszter3-ba tartozó városi térségek esetében a legkisebb 110 369 jen (fcc=-0.278).

LTAXREVN: helyi adóbevételek aránya a helyi bevételekből. Tökyő JFUA esetében az arány meghaladja a 44,6%-ot, míg a Klaszter2-be tartozó városi térségek esetében is eléri az átlagos 43,0%-ot. Ezzel szemben a Klaszter3-ba került térségek esetében az arány csupán 26,6%.

LREVEXP: helyi bevételek / helyi kiadások. Tökyő JFUA esetében 1,03, azaz a bevételek meghaladják a kiadásokat. A Klaszter2-be tartozó városi térségek esetében az arány 1,03 (fcc=−0.026). Míg a relatív gyenge versenyképességű Klaszter3 csoport esetében az arány 1,04 (fcc=−0.132).

INCOME: az egy lakosra jutó jövedelem méri a **helyi GDP**-t. Tökyő JFUA esetében ez 3 598 ezer jen, míg a Klaszter2 esetében az átlagos érték már csak 3 188 ezer jen volt, és még ennél is kevesebb volt a Klaszter3-ba került városi térségek esetében, 2 651 ezer jen.

LEGALPERSONSINC: a jogi személyiséggel rendelkező vállalatok bevételei 2001 és 2005 között. Tökyő JFUA esetében ez a 1 060 ezer jen volt, 548 ezer jen volt a Klaszter2-be tartozó városi térségek esetében és csupán 176 ezer jen tett ki a Klaszter3-ba tartozó térségeknél.

TERMELÉKENYSÉG

TAXINCTAXPAYER: az egy adófizetőre jutó adóköteles jövedelem. A mutató értéke Tökyő JFUA esetében a legmagasabb 4 071 803 jennel (fcc=3.014). A Klaszter2-ben lévő városi térségek esetében az átlagos értéke a 3 376 637 jen (fcc=0.894) és csupán 2 914 921 jen a Klaszter3-nál. (fcc=−0.514).

FOGLALKOZTATÁS

EMPLOYMENT: foglalkoztatási ráta. Tökyő JFUA esetében 94,4%, a Klaszter2 esetében az átlagos foglalkoztatási ráta 94,5%, és hasonlóan magas a ráta a Klaszter3 esetében is (93,9%). Azonban fontos rámutatni, hogy a Klaszter2-be került JFUA-k 42,9%-a és a 40,7%-a JFUA-knak a Klaszter3-ban saját csoportjuk átlagát nem érik el.

TAXPAYER: 1000 lakosra jutó adófizetők száma. Tökyő esetében 454 adófizető jut egy lakosra, míg a Klaszter2 esetében ez egy kicsit kedvezőtlenebb (411 adófizető) és csupán 375 fő a relatív kis versenyképességgel jellemzett Klaszter3 csoportot.

NYITOTTSÁG

TOURIST: 1000 lakosra jutó vendégek száma (külföldi turistákat is tartalmazza.). Tökyő JFUA esetében 38 látogató jut 1000 főre, Klaszter2 esetében átlagosan 20 látogató, míg a Klaszter3 esetében 27 vendég jut 1000 lakosra.

Forrás: A Szerző szerkesztése alapján.

A 14. táblázatban található 12 változó (14-25. változók) a piramis-modell *alaptényezőit* reprezentáló mutatók, amelyek a vizsgált *térségek jövőbeni versenyképességre való képességét* fejezik ki, és a regionális fejlesztéspolitika egy-egy befolyásolási területét ölelik fel. Jelen esetben 5 változó az üzleti szektort, 4 a humán tényezőt és 3 a társadalmi tőkét jellemzete. A 12 változóból 9 változó esetében ért el Tökyő JFUA kedvezőbb pozíciót, mint a Klaszter2 és a Klaszter3 csoportokba került japán funkcionális városi térségek. A Klaszter2-be került JFUA-k csak 3 változó esetében értek el jobb pozíciót, mint a Tökyő JFUA. A Klaszter3-ban lévő városi térségek minden változó tekintetében rosszabb értéket értek el, összehasonlítva a Klaszter1-ben lévő Tökyő JFUA-val, illetve a Klaszter2-ben lévő városi térségekhez képest. A klaszterelemzés eredményei egyértelműen megerősítették, hogy **a piramis-modell alaptényezőit reprezentáló mutatók tekintetében jelentős különbségek vannak a három klaszterbe sorolt funkcionális városi térségek között.**

A piramis-modell alaptényezőit reprezentáló mutatók közül a *SMALLCOMPANY* változót lehet kiemelni, mivel szemléletesen rámutat a három csoport versenyképességbeli különbségeire: a *SMALLCOMPANY* változó az 1000 lakosra jutó 10-29 főt foglalkoztató vállalkozások számát jelenti. A legversenyképesebb klaszterbe tartozó Tökyő JFUA esetében az ezer főre jutó kisvállalatok száma 18. A Klaszter2-be tartozó városi térségek esetében az ezer főre jutó kisvállalatok száma 7. Csupán kettő, a Klaszter 2-be tartozó

JFUA (4,1%) esetében haladta meg a vállalkozások száma a Klaszter1-be tartozó Tökyő JFUA esetében kapott értéket. A viszonylag gyenge versenyképességű városi térségeket tartalmazó Klaszter3 esetében az ezer főre jutó átlagos kisvállalkozások száma szintén 7 volt, de fontos hangsúlyozni, hogy a városi térségek 71,4%-a nem érte el ezt az átlagos értéket (további változókat azok magyarázatával lásd a 14. táblázatban).

14. táblázat A piramis-modell alaptényezőit leíró változók elemzése

KKV, ÜZLETI SZEKTOR
COMPANY: 1000 lakosra jutó vállalatok száma. Tökyő JFUA esetében az 1000 lakosra jutó vállalatok száma 23 volt, míg a Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében a vállalatok átlagos száma 20, a Klaszter3-hoz tartozók esetében 19. Mindenesetre a Klaszter2-höz tartozó 6 JFUA (12,2%) esetében haladta meg a vállalatok száma a Tökyő JFUA-ban lévő vállalatok számát. A Klaszter3-ban lévő JFUA-knak a 47,3%-a nem érte el a saját csoportjának az átlagát sem.
SMALLCOMPANY: az 1000 lakosra jutó vállalatok száma, amelyek 10-29 főt foglalkoztatnak. Tökyő JFUA esetében a kisvállalatok száma 18, míg a Klaszter2-be tartozó városi térségek esetében 7 volt az átlagos száma a kisvállalatoknak és csupán 2 JFUA esetében haladta meg a Tökyő JFUA-t jellemző vállalati számot. A Klaszter3-ban lévő városi térségek esetében az átlagos kisvállalati szám szintén 7 volt, de a JFUA-k 71,4%-a a saját csoportjának átlaga alatt volt.
LEGALPERS: az 1000 lakosra jutó jogi személyiséggel rendelkező vállalatok száma. Tökyő JFUA esetében az átlagos érték 25, míg a Klaszter2-be tartozó átlagos érték 22 volt, és csak 9 JFUA esetében (18,4%) haladta meg a Tökyő JFUA-t jellemző értéket. A Klaszter3-ba tartozó városi térségek esetében az átlagos vállalatszám 23 volt, de ezeknek a 43,9% nem érte el a saját csoportátlagát sem.
SMALLEGALPERS: 1000 lakosra jutó 10-29 főt foglalkoztató jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások száma. Tökyő JFUA az ilyen vállalatok száma 18, míg a Klaszter2 és a Klaszter3 esetében 8-8 vállalat az átlagos érték. Azonban a Klaszter2-be tartozó JFUA-k közül csupán 3, haladta meg a Tökyő JFUA-t jellemző értéket, míg a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k 64,8% még a saját csoportátlagát sem érte el.
LEGALPENTERPRISE: 1000 lakosra jutó jogi személyiséggel rendelkező vállalatok. Tökyő JFUA-ban a vállalatok 60,8% jogi személyiségű vállalat. A Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében az átlag 51,3%, de ezeknek az 57,4%-nem éri el a saját csoportjának az átlagos értékét. A Klaszter3-ban lévő gyenge versenyképességű JFUA-k esetében az átlag 47,1%.
HUMÁN TŐKE ÉS KÉPZETT MUNKAERŐ
WCOLLARWORKER: 1000 lakosra jutó szellemi foglalkoztatottak aránya. Tökyő JFUA esetében az arány 36,2%, míg a Klaszter2-be tartozó városi térségek esetében 38,7%, a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében pedig 29,3%.
SECSCHOOLGRAD: 20 évnél idősebb, középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 20 évnél idősebbek között. Tökyő JFUA esetében a 20 évesnél idősebb, középfokú végzettséggel rendelkezők aránya 13,5% a 20 évnél idősebb korosztályban. Míg a Klaszter2 esetében 10,9%, a Klaszter3-ba tartozó városi térségek esetében pedig csupán 7,5%.
UNIVGRAD: 25 évnél idősebb főiskolát vagy egyetemet végzettek aránya a 25 évesnél idősebb népességből. Tökyő JFUA esetében az arány 21,7%, a Klaszter2-be tartozó JFUA esetében 13,0%, a Klaszter3-ba tartozó JFUA esetében 7,9%.
GRADUNIVEMPLY: a főiskolát vagy egyetemet végzettek aránya a foglalkoztatottakból. Tökyő JFUA esetében a foglalkoztatottak 6,3%-a végzett főiskolát vagy egyetemet, míg a Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében 5,2%-a a foglalkoztatottaknak, addig a Klaszter3-ba tartozó városi térségek esetében csupán 1,8%-a.
TÁRSADALMI TŐKE
INSURE: 1000 lakosra jutó biztosítottak száma. Tökyő JFUA esetében 1000 lakosból 363 biztosított, a Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében az átlagos biztosítottak száma 349 fő, míg a Klaszter3 esetében 396 fő.
UNIVSTUDPOP: 1000 lakosra jutó tanulók száma a felsőoktatásban. Tökyő JFUA esetében 30 diák jut 1000 lakosra, míg a Klaszter2 esetében 21, addig a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében csupán 9 diák.
INOUT: 1000 lakosra jutó belső nettó migráció. A Klaszter2-be tartozó JFUA-k kedvező helyzetben vannak, mivel az odavándorlók száma meghaladja az elvándorlók számát (átlagosan 3,48 fő per 1000 lakos). Míg Tökyő JFUA esetében az elvándorlók száma meghaladja az odavándorlók számát (-0,03 fő per 1000 lakos). A Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében is kedvezőtlen a helyzet, mivel az elvándorlók száma jóval meghaladja az odavándorlók számát (-5,1 fő per 1000 lakos).

Forrás: A Szerző szerkesztése alapján.

A piramis-modell sikertényezőit jelen vizsgálatban 31 változó reprezentálta, amelyek a 15. táblázatban találhatóak meg (26-56. változók). Ezek 6 különböző területet vizsgáltak, úgy mint iparszerkezet, innovációs képesség, társadalmi szerkezet, döntési központok, a környezet minősége és a társadalmi kohézió. A felsorolt **változók tekintében jelentős különbségek azonosíthatók be a három klaszter között.** Tökyő JFUA 22

változó esetében egyértelműen jobb pozíciót ért el, míg a Klaszter2-be és a Klaszter3-ba tartozó városi térségek 3-3 változó esetében értek el némileg kedvezőbb pozíciót. A sikertényezőket reprezentáló változók közül kettőt emeltem ki, hogy a klaszterek közötti versenyképességbeli különbözöséget szemléltessék:

- *VITALITY*: a változó a 20-39 éves népességet veti össze a 20-59 év közötti népességgel. Tökyő JFUA esetében az arány 53,4%, míg a Klaszter2-be tartozó városi térségek esetében az átlagos érték 50,1% és csupán 44,8% a Klaszter 3-ba tartozó városi térségek esetében. Ezek szerint az előregedő Japánban Tökyő JFUA lakossága a legfiatalabb, a Klaszter3 JFUA-k lakossága pedig a legöregebb.
- *ENTBIGJAPAN*: a 300 főnél többet foglalkoztató vállalkozások aránya. Tökyő JFUA esetében az arány 34,3%, míg a Klaszter2-be tartozó JFUA-knál az átlagos érték 0,8% és csak 0,2% a Klaszter3-ba tartozó városi térségek esetében (további változókat azok magyarázatával lásd 15. táblázat).

15. táblázat A piramis-modell sikertényezőit leíró változók elemzése

IPARSZERKEZET
BRWORKER: pénzügyi és ingatlan szektorban dolgozók aránya a foglalkoztatottakon belül. Tökyő esetében 4,2%-a a foglalkoztatottaknak dolgozik ezekben a szektorokban. A Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében átlagosan 2,9%-a foglalkoztatottaknak a pénzügyi és ingatlan szektorban dolgozik, míg a Klaszter3 esetében átlagosan csupán 1,93%-a.
PRIMARY: primer szektorban foglalkoztatottak aránya. Tökyő JFUA esetében a legalacsonyabb, 1,1%. A Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében 3,5%, míg a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetén az átlagos érték 7,7%.
TERTIARY: szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya. Tökyő JFUA esetében 53,9%, a Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében 74,1%, míg a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében 66,5%.
INNOVÁCIÓS KAPACITÁS
LIBRARY: 1000 főre eső könyvtárak száma. Nem volt megfigyelhető különbség a három klaszter között. (Klaszter1: 0,021 intézmény, Klaszter2: 0,021 intézmény, Klaszter3: 0,032 intézmény).
PROFESSOR: 1000 lakosra jutó professzorok száma. Tökyő JFUA esetében 0,810 jut 1000 lakosra, míg a Klaszter2 esetében az átlagos érték 0,684, addig a Klaszter3 esetében 0,406.
FOREIGNSTUD: 1000 főre jutó külföldi diákok száma. Tökyő JFUA esetében 1,232 külföldi diák jut 1000 lakosra, a Klaszter2 esetében 0,473 külföldi diák, míg a Klaszter3 esetében átlagosan csupán 0,173 külföldi diák.
TÁRSADALOMSZERKEZET
POP65: 65 éven felüliek aránya. Tökyő JFUA esetében 17,0%, a Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében az átlag 18,8%, addig a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében már eléri a 24%-ot.
POP15: 15 évesnél idősebb lakosság aránya. Tökyő JFUA esetében 12,7%, a Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében az átlag 14,5%, addig a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében már eléri a 14,0%-ot.
LIVEDEATH: elveszületések és halálozások aránya. Tökyő JFUA és a Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében az arány kedvező, mivel az elveszületések meghaladják a halálozások számát (Klaszter1: 1,163; Klaszter2: átlagosan 1,158). A Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében az arány nem tekinthető kedvezőnek, mivel a halálozások száma meghaladja az elveszületések számát (átlagosan 0,791).
VITALITY: 20 és 39 korú népesség aránya a 20 és 59 korú népességben belül. Az arány 53,4% volt Tökyő JFUA esetében, míg átlagosan 50,1% a Klaszter2-be tartozó JFUA-knál, és 44,8% a Klaszter3-ba tartozó JFUA-ák esetében.
ONEPERSON: 1000 főre jutó egyszemélyes háztartások száma. Tökyő JFUA esetében 147 háztartás jut 1000 főre. A különbség nem volt lényeges a Klaszter2-be és a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében (átlagosan 99, illetve 91 egyszemélyes háztartás jut 1000 főre).
DIDPOP: azon emberek aránya, akik 4000 fő/km²-t meghaladó népsűrűségű területen élnek. Minél nagyobb a változó értéke, annál erősebb a városi jellege az adott területnek. Tökyő JFUA esetében a lakosságnak 91,5%-a él 4000 fő/ km ² -t meghaladó népsűrűségű területen. A Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében a lakosságnak átlagosan csupán 45,7%, míg a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében csak 27,8%.
CFPOP: JFUA központi településének lakosság száma a JFUA egész lakosságához viszonyítva. Tökyőban koncentrálnak Tökyő JFUA lakosságának 28,2%, a Klaszter2 esetében a városi térségek átlaga 56,1%, míg a Klaszter3-ba tartozó városi térségek esetében az átlagos érték 67,2%.
DÖNTÉSI KÖZPONTOK

ENTMEDJAPAN: 50 és 299 fő között foglalkoztató vállalatok aránya. Tökyő JFUA esetében ez 25,4%, a Klaszter2-be tartozó JFUA-k átlaga 0,78%, míg a Klaszter3-ba tartozóké csupán 0,19%.

ENTBIGJAPAN: 300 főnél többet foglalkoztató vállalatok aránya. Tökyő JFUA esetében ez 34,3%, a Klaszter2-be tartozó JFUA-k átlaga 0,8%, míg a Klaszter3-ba tartozóké csupán 0,2.

HQJAP: a vállalati központok aránya. Tökyő JFUA esetében ez 20,8%, a Klaszter2-be tartozó JFUA-k átlaga 0,65%, míg a Klaszter3-ba tartozóké csupán 0,16%.

BIGCAPITALJAP: azon vállalatok aránya, melyek saját tőkéje meghaladja a 100 millió jent. Tökyő JFUA esetében ez 0,00223, a Klaszter2-be tartozó JFUA-k átlaga 0,000031, míg a Klaszter3-ba tartozóké csupán 0,000001.

KÖRNYEZET MINŐSÉGE

CRIME: 1000 főre jutó felderített bűntények száma. Tökyő JFUA és a Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében az átlag 19 eset per 1000 fő, míg a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetén csupán 11 eset jut 1000 főre.

HOMEOLD (1000 főre jutó idősök otthona), PUBHALL (1000 főre jutó művelődési házak): mindkét változó a Klaszter3-ban elhelyezkedő változók relatív kedvező helyzetét erősítették meg, de a három klaszter között a különbség minimálisnak tekinthető.

DEPARTSOTRE (az 1000 főre jutó áruházak) and RETAILSTORE (az 1000 főre jutó kiskereskedelmi egység). Tökyő JFUA esetében 300 áruház és 1247 kiskereskedelmi egység jut 1000 főre. A Klaszter2-be jutó JFUA-k esetében átlagosan 18 áruház és 90 kiskereskedelmi egység jut 1000 főre, míg a Klaszter3 esetében átlagosan 8 áruház és 50 kiskereskedelmi egység.

GENHOSPITAL: 1000 főre jutó kórházak száma. Tökyő JFUA esetében 6,35 kórház jut 1000 lakosra, míg a Klaszter2 esetében csupán 0,48 kórház, és még kevesebb a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében (0,323).

PHYSICIAN: 1000 főre jutó orvosok száma. Nincs érdemi különbség a három klaszter között az orvosok számát tekintve: mindenhol átlagosan kb. 2 orvos jut 1000 főre.

NPO: 1000 főre jutó non-profit szervezetek száma. Tökyő JFUA esetében 0,446 szervezet jut 1000 emberre, a Klaszter2-be és Klaszter3-ba tartozó városi térségek esetében átlagosan 0,250.

TÁRSADALMI KOHÉZIÓ

OUTMIG: 1000 főre jutó elvándorlók száma. Tökyő JFUA esetében 59 elvándorló jut 1000 emberre, míg a Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében átlagosan 37 elvándorló, a Klaszter3-ba jutó JFUA-k esetében pedig átlagosan 35 fő.

INMIG: 1000 főre jutó odavándorlók száma. Tökyő JFUA esetében 59 odavándorló jut 1000 főre, a Klaszter2 esetében átlagosan 42 odavándorló, míg a Klaszter3-ba lévő JFUA-k esetében átlagosan 30 az odavándorlók száma.

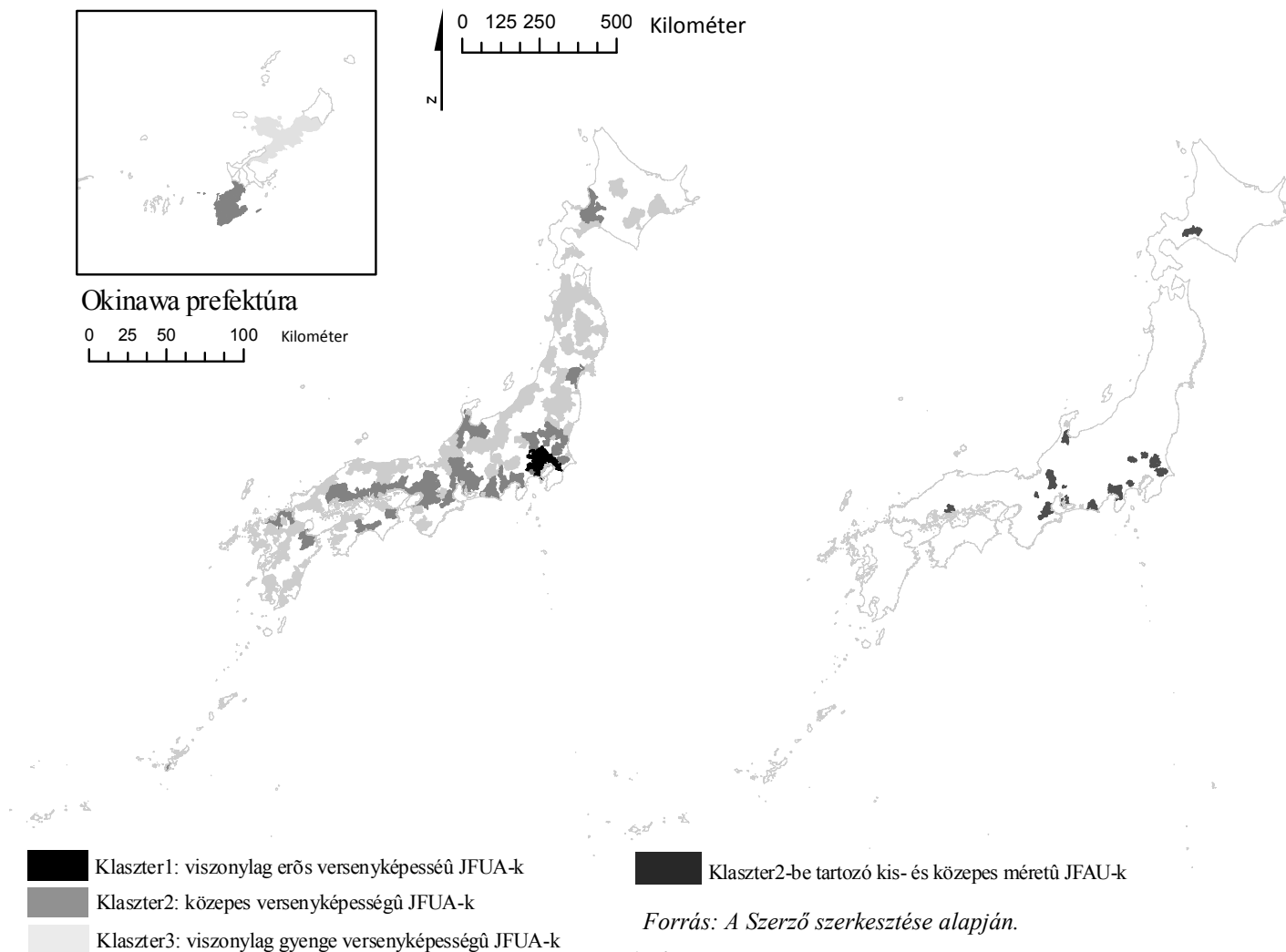
WORKSAME: helyben foglalkoztatottak aránya a más településre dolgozni eljárókhöz viszonyítva. Tökyő JFUA esetében ez az arány 0,669 volt, ami azt jelenti, hogy a más településre ingázók száma nagyobb volt, mint a helyben foglalkoztatottak száma. A Klaszter2-be tartozó JFUA-k esetében az arány 1,954, míg a Klaszter3 esetében 4,38. Ezeknél a JFUA-knál a helyben foglalkoztatottak aránya nagyobb volt, mint a más településre dolgozni eljárók száma.

COMFROMCOMTO: más településről ingázók aránya a más településre ingázókhöz viszonyítva. Tökyő JFUA esetében az arány 1,031, azaz a más településről ingázók száma meghaladta a más településre elingázók számát. A Klaszter2 esetében hasonló a helyzet (1.035), addig a Klaszter3-ba tartozó JFUA-k esetében az átlagos érték 0,993, ami azt jelenti, hogy a más településekre eljárók száma meghaladta a más településekről odaingázók számát.

Forrás: A Szerző szerkesztése alapján.

A 49 közepes versenyképességű funkcionális városi térség központi települései között vannak prefektúra központok és/vagy kijelölt városok (13 db), illetve olyan központi települések is, amelyek nagy metropolisz térségek központjai (pl. Nagoya, Kyoto, Osaka, Fukuoka). Ezek a központi városok, kiemelkedően nagy népességkoncentrációjukból adódóan érték el ezt a pozíciót. Nem volt váratlan eredmény, hogy a legtöbb nagyméretű JFUA (LS kategória) (78,7%) a Klaszter2-es csoportba került. Ezen 11 JFUA mindegyike egy-egy metropolisz térség központi városa, így értelemszerűen pusztán méretük garantálja számukra a megfelelő versenyképességet.

24. ábra A JFUA-k elhelyezkedése

Mindazonáltal a közepes versenyképességű városi térségeket tömörítő Klaszter2 tartalmaz 8 (12,1%) kisméretű és 14 (42,4%) közepes méretű városi térséget is. Ez azt jelenti, hogy *a méret mellett más tényezők is szerepet játszanak a térségek versenyképességében*. A 8 kisméretű városi térség esetében a piramis-modell alapkategóriáit leíró változók átlagos értékei jellemzően a viszonylag gyenge versenyképességgel jellemzett Klaszter3-ban szereplő funkcionális városi térségek átlagos értékei fölött voltak. A sikertényezőket reprezentáló változók esetében (pl. az üzleti szektort, a humán tényezőt, a társadalmi tőkét vagy az innovációs képességeket, a környezet minőségét vagy a társadalmi kohéziót jellemző változók) azok átlagos értéke a közepes versenyképességet jelentő saját klaszterátlaguk felett volt. A Klaszter2-höz tartozó 14 közepes méretű JFUA versenyképessége minden esetben meghaladta a saját klaszterüket jellemző átlagos értéket. Így például a *LEGALPERSONINC* változó átlagos értéke esetükben 528,18 ezer jen volt, míg ugyanez a mutató átlagos értéke 190,18 ezer jen volt az egész Klaszter2-re és csupán 176,40 ezer jen a viszonylag gyenge versenyképességű Klaszter3-ba tartozó városi térségek esetében. A 24. ábra kiemeli ezen Klaszter2-be tartozó kis és közepes méretű városi térségek elhelyezkedését. Az első dolog, ami feltűnik, hogy ezek a városi térségek többnyire az ország dél-nyugati részén található, a Csendes-óceáni Ipari Övhöz tartoznak, amely tradicionálisan Japán fejlettebb része. Másrészt az is megállapítható, hogy ezek a JFUA-k nem egyszerűen alvóvárosok, mert a központi településről oda ingázók száma (tipikusan a közeli metropoliszba) nagyobb, mint az onnét elingázók száma. Ez egyértelműen ezen központi városok kedvező földrajzi fekvését, és a közeli metropolisz térség nagyvárosának megfelelő elérhetőségét mutatja. A kis- és közepes méretű JFUA-k relatív kedvező pozíciójának a magyarázatához további információkat sikerült gyűjteni, amelyek két további csoport képzését tették lehetővé a társadalmi-gazdasági jellemzőik és a fekvésük alapján.

Csoport 1: *Kedvező földrajzi fekvés – a szomszédos metropolisz térség nagyvárosának könnyű elérhetősége.*

- Atsugi, Kumagaya, Narita, Tsuchiura, Tsukuba, Oyama (*Tōkyō JFUA*),
- Himeji (*Kobe JFUA*), Kusatsu (*Kyōto JFUA*, *Ōsaka JFUA* – Otsu város)
- Komaki (*Nagoya JFUA*)
- Chitose (*Sapporo JFUA*)
- Numazu, Gotemba, Kakegawa (*Shizuoka JFUA*)

- Ogaki (*Gifu JFUA*)

A kutatás kiemelt figyelmet szentel a kis és közepes méretű városi térségek versenyképességének elemzésére. Ezért a versenyképességüket befolyásoló tényezők jobb megértése érdekében kérdőíves kutatásra is sor került¹¹⁴. *Numazu, Komaki, Kusatsu, Ogaki, Narita, Tsukuba, Tsuchiura* és *Kumagaya* városi térségek központi városaiból visszaérkezett válaszok alapján megerősítést nyert, hogy esetükben valóban a kedvező földrajzi fekvés, és ebből adódóan a közeli metropolisz térség nagyvárosának elérhetősége járul hozzá a kedvező versenyképességhez: mindegyik település hangsúlyozta, hogy a város egyik erős pontja a jó közlekedési infrastruktúra és a szomszédos nagyváros könnyű megközelíthetősége. *Gotemba JFUA* a kérdőív kérdésére adott válaszából az derül ki, hogy *Shizuoka JFUA*-val való kapcsolatában elsősorban a rekreációs és kereskedelmi funkció a hangsúlyos. *Kakegawa* város pedig nagyon jó példaként hozható fel a helyi fejlesztéspolitika hatékony megvalósítására “*Amikor 1964-ben átadásra került a Tokaido Shinkansen, a vonatok megállás nélkül átsuhantak a vasútállomáson, így a város nem élvezhette a fejlesztés előnyeit...A lakosság és a város vezetése meg volt győződve róla, ha sikerült megállítani a szupervonatot, akkor abból egyfelől Kakegawa városa, másfelől az egész Tokaido vonal és az ahhoz kapcsolódó helyi mellékvonalak is profitálni tudnak. Így 1988-ban új vasútállomás épült, ahol a szupervonat meg tudott állni. Az elgondolás beváltotta a hozzá fűzött reményeket, mert jelentős hatással volt Kakegawa versenyképességére*” (*Okada, 1994, 14*).

Csoport 2: *Klaszteresedett – specializált területek összekapcsolódása (erős vertikális keiretsu)*:

- Toyota, Yokkaichi, Anjo, Handa, Nishio, Hekinan, Tsu (*Nagoya JFUA*)
- Fuji, Takaoka, Iwata (*Hamamatsu JFUA*)
- Mihara (*Hiroshima JFUA*)

A *Csoport 2* azon japán funkcionális városi térségeket tartalmazza, amelyeket egyfajta ipari specializáció jellemez. Például Nagoya a japán autóipar kiemelkedő központja. Nagoya és Toyota városokban a Toyota Motor Corporation székhelye található. A közeli *Anjo* város számos, a Toyota vállalatnak beszállító céggel rendelkezik. Szintén rengeteg, autóipari alkatrészeket gyártó, az autóipari óriásvállalatnak beszállító cég található *Nishio* és *Hekinan* városokban. *Yokkaiichi* az egyik Nagoya-hoz legközelebb

¹¹⁴ A kérdőíves vizsgálat eredményeinek részletes bemutatására a 6. fejezetben kerül sor.

fekvő város és egyben gépipari központ, amelynek termelése elsődlegesen autóipari alkatrészekre, pamutgyártásra, vegyipari termékekre, cementgyártásra és számítógépalkatrészek gyártására (Yokkaiichi Toshiba Electronics) fókuszál. *Fuji* város az egyik meghatározó ipari központja Shizuoka prefektúrájának, amely számos papírgyártó vállalatnak (köztük a híres Nippon Paper Industries-nak) nyújt otthont. *Takaoka* városban vízerőmű működik, ami nem csupán a város, hanem az alumínium-ipar számára is olcsó energiát biztosít. *Hamamatsu* és *Iwata* városok szintén fontos ipari központok, főleg a minőségi hangszergyártásra és motorbicikli gyártására specializálódnak. Iwatában található a Yamaha Motor Corporation központja.

4.5. Összefoglaló megállapítások

A regionális politika legfőbb célja, hogy mérsékelje a területi különbségeket, azaz amennyire csak lehetséges, az egyenlőtlenségeket egy, a társadalom által elfogadható szintre szorítsa vissza. Ebből az következik, hogy olyan átfogó és objektív módszereket szükséges kidolgozni, amelyek elősegítik és lehetővé teszik a regionális politika eredményességének az értékelését. Japánban, de más országok esetében is, a területi politika sikere a területi különbségek alakulásával mérhető: ha sikerül csökkenteni a különbségeket, akkor sikeres az adott regionális politika, míg ellenkező esetben sikertelen. A politikai érzékenysége miatt különösen nagy súllyal esik latba a regionális politika megítélését lehetővé tevő megfelelő módszer alkalmazása döntő lehet.

Természetesen számos tanulmány szerzői tettek komoly erőfeszítéseket, hogy módszertani megoldást nyújtsanak a regionális politika hatásainak vizsgálatára. Mindazonáltal ezen módszerek többsége nem ad magyarázatot arra, hogy egy-egy változó miért került bele az elemzésbe, vagy épp miért lett figyelmen kívül hagyva. Ezt a problémát a piramis-modell megfelelően kezeli, hiszen egy zárt logikai keretbe foglalja mindazon fontos tényezőket, melyek a versenyképesség megítélésében meghatározó szerepet töltenek be. Ráadásul egy már tesztelt módszertani ajánlás segíti az egyes területeket reprezentáló releváns változók kiválasztását, melyek a súlyozásuk révén az adott területi egység speciális tulajdonságait, egyedi karakterét is képesek visszatükrözni. Ezért a modell, más modellekkel összevetve, alkalmas a regionális egyenlőtlenségek vizsgálatra. A jelen dolgozat célja volt, hogy a japán szubnacionális területi egységek versenyképességének mérésével értékelhetővé váljon a japán regionális politika hatékonysága. A piramis-modellnek a japán funkcionális városi térségekre vonatkozóan ez

az első adaptációja. A legfontosabb megállapítások a vizsgálat eredményei alapján a következőkben foglalhatók össze:

- (1) Jelen vizsgálat során a lehatárolt ***japán városi funkcionális térségek relatív versenypozíciója került meghatározásra*** egyfelől ***mérve a megvalósult versenyképességet***, másfelől ***megadva annak forrásait***. Az elemzés révén beazonosításra kerültek azon tényezők, amelyek szerepet játszanak az egyes városi térségek eltérő versenyképességében. Az eredmények alapján kapott következtetések fontosak lehetnek a területi önkormányzatok döntéshozói számára, hiszen átfogó és torzítástól mentes képet kaphatnak teljesítményükről, így a döntéshozók értékelni tudják a korábbi fejlesztési stratégiáikat és/vagy megindokolhatnak újakat.
- (2) A vizsgálat eredményei alapján megállapítható, hogy ***2005-ben (még mindig!) egy feneketlen szakadék tátong Tōkyō JFUA és más lehatárolt városi térség között***. A szakadék bezárása, vagy legalább szűkítése a japán regionális fejlesztéspolitikával foglalkozó szakmai döntéshozóknak régi célkitűzése. Igaz, az 1970-es évek során a jövedelmi különbségek csökkentek a nem metropolisz és metropolisz térségek között; igaz csak kis részben az az idő tájt alkalmazott regionális politika eredményeképpen. Az 1980-as években azonban már megkezdődött a Tōkyō monopolár rendszer kialakulása. Bár a területi egyenlőtlenségek az 1990-es évek során, az ingatlanpiaci buborék kipukkadását követően, újra mérséklődtek, a regionális politikának köszönhetően, az 1990-es évek második felétől azonban Tōkyō újra-centralizációja töretlenül tovább folytatódott/folytatódik (*Matsubara, 2007*). Jelen vizsgálat alátámasztotta, hogy ***a regionális politika nem tudta hatékonyan kezelni a változásokat, illetve azok további negatív hatásait***. A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy ***a jövőben további lépéseket kell tenni a versenyképesség kiegyensúlyozott növelése érdekében***.
- (3) A versenyen, versenyképészen alapuló új szemlélet megerősödését *Michael Porter és szerzőtársai* (2000) szerint a ***japán fejlesztő állam modell versenyt elutasító–korlátozó*** jellege hátráltatja. ***Japán iparpolitikájának logikája szerint a kiválasztott stratégiai iparágakat*** (állami támogatásokkal, kedvezményekkel) hatékonyá, versenyképessé kell tenni. A felzárkózás érdekében a szelektív iparpolitika nem hogy problémás, hanem célszerű is (*Hernádi, 1985; Katz, 2003*). Csakhogy 1973 után a japánok ezzel a „beteg és ápolásra szoruló”, hatékonytalan hazai ipar-

ágakat (pl. építőipar, élelmiszeripar, vegyipar) kívánták életben tartani, illetve az új iparágak megerősödését elősegíteni. Nem arról van szó, hogy Japánban egyáltalán ne lett volna verseny. Az állam által felkarolt stratégiai iparágakban erős verseny volt a nagyvállalatok között. Ez a cégek piaci részesedésének folyamatos változásában, illetve a kiharcolt piaci pozíció fluktuációjában kimutatható volt. Sőt a verseny a nagyvállalatok beszállítói kapcsolatain keresztül lecsurgott a helyi miniüzemekbe is¹¹⁵. Az *utólagos méltányosság* ebben az esetben úgy érvényesül, hogy *minden vállalatnak hozzá kell járulnia a „régibeteg” és az „új még gyenge” iparágak támogatásához*. Porterék véleménye szerint a fenti logika azért hibás, mert Japánnak *nem a verseny szabályozására kell törekednie*, hanem a *környezet versenyképességének javítására* kellene figyelmet fordítania (pl. a tőkepiac túlszabályozottsága miatt hiányos kockázati tőkepiac bővítésére, az egyetemek és az ipar közötti tudásáramlás erősítésére, a japán lakosság alacsony vállalkozási lehetőségfelismerési képességének, illetve alacsony kockázatvállalási hajlandóságának javítására) (Porter et al., 2000). Következésképpen *új szemléletre van szükség, ami a kiegyenlítő méltányosság helyett az egyes térségek sokféleségét előnnyé kovácsoló, adottságaikhoz igazodó területi kohézióját támogatja, az adottságok és képességek integrált fejlesztésével pedig a versenyt, versenyképességet erősíti*. Ebben az új versenyalapú szemléletben a várostérségek tölthetnek be meghatározó szerepet.

- (4) A vizsgálat fontos eredménye, hogy a *közepes versenyképességgel jellemezhető Klaszter2-ben lévő kis- és a közepes méretű JFUA-k jó példák arra, hogy a méreten kívül más tényezők, úgymint jó infrastruktúrális adottságok, klaszteresedés specializáció) is komolyan befolyásolják a versenyképességet*. Ezért kiemelten fontos ezen kis- és közepes méretű, relatív versenyképes JFUA-k kedvező versenypozíciója mögött meghúzódó okok megismerése.

¹¹⁵ „...a japán gazdaságban az iparosodás egész időszaka alatt verseny folyt. Versengtek egymással – nem csupán gazdasági eszközökkel – a nagy-tőkés csoportok, és éles piaci verseny nyomta rá a bélyegét a vállalkozásszerűen működő családi műhelyek, kisüzemek, miniüzemek helyzetére. Versengést váltott ki továbbá a dolgozók között a szélesen tagolt foglalkoztatási státusok s az ehhez kapcsolódó differenciált keresleti viszonyok rendszere. ... Ez a versengés, illetve piaci verseny nem kis mértékben váltotta ki a gazdasági egységek és egységének takarékosagra törő, a piaci viszonyokhoz alkalmazkodó, felxibilis magatartását, emellett hozzájárult a termelő (szolgáltató-forgalmazó) szervezetek és ezen belül a nagyvállalatok és a miniüzemek egymáshoz kapcsolódó rendszerének a változó viszonyokhoz való folyamatos és gyors alkalmazkodásához, újra- és újraprendezéséhez.” (Ehrlich, 1979, 251).

5. A JAPÁN KIS- ÉS KÖZEPES MÉRETŰ FUNKCIONÁLIS VÁROSI TÉRSÉGEK (JFUA) KÖRÉBEN LEFOLYTATOTT KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYENEK ÖSSZEFOGLALÁSA

5.1. Bevezetés

A kizárólag szekunder forrásokból származó adatokon alapuló *klaszterelemzés megerősítette, hogy a kutatás során kiemelt figyelmet kell fordítani a kis- és közepes méretű funkcionális városi térségek versenyképességének vizsgálatára*. Ezért ezen JFUA-k versenyképességét befolyásoló tényezők feltárására *kérdőíves felmérést* végeztem. Ennek köszönhetően a klaszterelemzés alkalmazásával lefolytatott versenyképességi vizsgálat („kemény elemzési módszer”) kérdőíves vizsgálatával kiegészülve („puha elemzési módszer”) hozzájárul a japán urbánus térségek versenyképességnek jobb megértéséhez.

Az 5. fejezetben részletesen bemutatásra került a klaszterelemzés területi egységét képező 99 kis- és közepes méretű japán funkcionális városi térség beazonosításának módszere. Ezek közül került ki az a 96 kis- és közepes méretű JFUA¹¹⁶ központi település, ahová kérdőívet küldtem ki. A kérdőívek kitöltésére hozzávetőlegesen egy hónap állt a települések rendelkezésére (2011.09.05 és 2011.09.30 között). Néhány később beérkezett kérdőívtől eltekintve, a települések betartották a megadott határidőt. A kérdőív minden település esetében közvetlenül a polgármesteri hivatal tervezési osztályának lett címezve, abból a megfontolásból, hogy a tervezési osztályon dolgozók azok, akik (feltehetőleg) a legpontosabb információkkal rendelkeznek az adott település múltbeli, jelenbeli és jövőbeli fejlesztésével kapcsolatban. Általánosságban elmondható, hogy a tervezési osztály egyik legfontosabb feladata, hogy a korábbi tervezési gyakorlat tapasztalatait felhasználva a település fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődését elősegítő stratégiát alakítson ki. A településekre kiküldött, összesen 15 oldalas, kérdőív japán nyelvre lett fordítva, ami kedvezően hatott a kitöltőkre és növelte a visszaküldési arányt¹¹⁷.

A kérdőív összesen 32 kérdésből áll, melyek témájuk alapján 4 csoportba sorolhatók. Az első szekció a település versenyképességének megítéléséhez kapcsolódó kérdéseket

¹¹⁶ Nem lett kérdőív küldve *Ishinomaki* és *Kesennuma JFUA* központi városokba (mind a kettő Miyagi prefektúrában található), valamint *Miyako* városba (Iwate prefektúra), mivel ezek a települések igen súlyosan érintve voltak a 2011-es tōhoku földrengésben és szökőárban.

¹¹⁷ A magyar és japán nyelvű kérdőívet a Függelék 5. sz. melléklete tartalmazza.

tartalmazza (*versenyképességi szekció* – 10 kérdés). A 8 kérdésből álló második szekció az adott település helyi gazdaságfejlesztését veszi górcső alá (*üzleti szekció* – 8 kérdés). A harmadik szekció az adott település tervezési gyakorlatát, a civil részvétel szerepét vizsgálja (*tervezési gyakorlat és civil társadalom szekció* – 12 kérdés). Végül a kérdőív utolsó szekciója az adott település finanszírozási helyzetével foglalkozik (*pénzügyi szekció* – 2 kérdés). Bár a felmérésre 2011-ben került sor azonban a kérdések döntő része korábbi időszakra vonatkozott. Így a kérdőíves felmérés megállapításai a 2005-ös évre készített versenyképességi vizsgálat eredményeivel összevethetők¹¹⁸. 40 kis- és közepes méretű JFUA központi településről érkezett vissza kitöltött kérdőív, ami az összes beazonosított kis- és közepes méretű városi térségek 40,4%-át jelenti (17. táblázat). Definíció szerint „egy minta akkor reprezentálja azt az alapsokaságot (akkor reprezentatív arra az alapsokaságra nézve), amelyből vették, ha a minta összesített jellemzői jól közelítik a sokaság ugyanezen összesített jellemzőit.” (Babbie, 2001, 212). A 16. táblázat jól szemlélteti, hogy a 40 központi településből álló minta különböző ismérvek szerint elkülöníthető részcsoportjainak a teljes mintához viszonyított arányai, illetve a 99 kis- és közepes méretű JFUA-ból álló teljes sokaságot alkotó részcsoportoknak a teljes sokasághoz viszonyított arányai közel azonosak. Pontosabban a minta a *méretkategóriák* (kis- és közepes méretű), valamint a *versenyképességi csoportok* szerint (gyenge és közepes) reprezentatívnak tekinthető. Azonban a mintában szereplő központi települések csupán 26 prefektúrát fednek le a 47 japán prefektúrából (59,1%). Továbbá a válaszadó központi városok közül 13 metropolisz térséghez tartozik, míg a teljes sokaság esetében a metropolisz térségekbe tartozó JFUA-k száma 22, azaz a mintában a metropolisz térségekbe tartozó központi városok némiképp felül vannak reprezentálva. Fontos kiemelni azonban, hogy előfordult, hogy bár adott település visszaküldte a kérdőívet, de nem válaszolt minden kérdésre, így a fentiek ellenére nem minden kérdés esetében áll fenn a reprezentativitás.

¹¹⁸ Például a versenyképességi szekció 7. kérdése az 1970-es éveket követő ipari átalakulási folyamatok értékelésére kérdez rá. Az üzleti szekció 14. kérdése az önkormányzatok 1990 után vállalkozásalapítási tevékenységére vonatkozóan fogalmaz meg kérdéseket. A tervezési szekció kérdései az első, a legutolsó megvalósult és az épp érvényben lévő településfejlesztési tervekkel kapcsolatban vár válaszokat, így a szekció kérdései hosszú időtávot ölelnek fel. A civil részvétel értékelését szintén az 1990-es évektől vizsgálja a kérdőív. Végül a pénzügyi szekció kérdései az 1990-es évektől erősödő decentralizációs törekvések pénzügyi függetlenségre gyakorolt hatását tárják fel. Kijelenthető, hogy a kérdőív többi kérdése sem kizárólag egy adott év (2011) alatt szerzett benyomásokra kérdezik rá, hanem több év, akár évtized alatt formálódott általános benyomásokra.

16. táblázat JFUA csoportok aránya a mintában és a teljes sokaságban

	A mintában		A teljes sokaságban
A közepes méretű JFUA-k száma	15 (37,5%)	40	33 (33,3%)
A kisméretű JFUA-k száma	25 (62,5%)		66 (66,7%)
A közepesen versenyképes JFUA-k száma	10 (25,0%)		22 (22,2%)
A relatíve gyenge versenyképességű JFUA-k száma	30 (75,0%)		77 (77,8%)
Az MMA vagy MA térségekhez tartozó JFUA-k száma	13 (32,5%)		22 (22,2%)
A nem-MA térségekhez tartozó JFUA-k száma	27 (67,5%)		77 (77,7%)

* MMA: fő metropolisz térség, MA: metropolisz térség, nem-MA: nem metropolisz térség.

Forrás: A Szerző saját szerkesztése a kérdőíves felmérés eredményei alapján.

17. táblázat A kérdőívet kitöltő kis- és közepes méretű JFUA-k listája

ISO	Prefektúra megnevezése	JFUA magtelepülés	JFUA kategória	MMA/MA vagy nem-MA*
1	Hokkaidō	Asahikawa	M	nem-MA
		Muroran	S	nem-MA
		Tomakomai	S	nem-MA
2	Aomori prefecture	Towada	S	nem-MA
5	Akita prefecture	Akita	M	nem-MA
		Yokote	S	nem-MA
		Yuzawa	S	nem-MA
6	Yamagata prefecture	Yonezawa	S	nem-MA
8	Ibaraki prefecture	Tsuchiura	M	MMA
		Tsukuba	M	MMA
11	Saitama prefecture	Kumagaya	M	MMA
12	Chiba prefecture	Narita	M	MMA
14	Kanagawa prefecture	Atsugi	M	MMA
15	Niigata prefecture	Kashiwazaki	S	nem-MA
		Joetsu	S	nem-MA
		Sanjo	S	MA
17	Ishikawa prefecture	Komatsu	S	nem-MA
16	Fukuï prefecture	Fukuï	M	nem-MA
20	Nagano prefecture	Ina	S	nem-MA
		Ueda	S	nem-MA
21	Gifu prefecture	Ogaki	M	MMA
		Takayama	S	nem-MA
22	Shizuoka prefecture	Kakegawa	S	MA
		Numazu	M	nem-MA
23	Aichi prefecture	Handa	S	MMA
24	Mie prefecture	Iga	S	nem-MA
25	Shiga prefecture	Kusatsu	M	MMA
28	Hyōgo prefecture	Toyooka	S	nem-MA
31	Tottori prefecture	Tottori	S	nem-MA
		Yonago	S	nem-MA
32	Shimane prefecture	Matsue	M	nem-MA
35	Yamaguchi prefecture	Shunan	M	nem-MA
		Ube	S	nem-MA
		Yamaguchi	M	nem-MA
38	Ehime prefecture	Ozu	S	MA
40	Fukuoka prefecture	Iizuka	S	MMA
		Omuta	S	MMA
41	Saga prefecture	Saga	M	nem-MA
45	Miyazaki prefecture	Miyakonojo	S	nem-MA
46	Kagoshima prefecture	Kanoya	S	nem-MA

* MMA: fő metropolisz térség, MA: metropolisz térség, nem-MA: nem metropolisz térség.

Names of Shi, Ku, Machi and Mura of Major Metropolitan Areas, Metropolitan Areas and Range of Distance <http://www.stat.go.jp/english/data/kokusei/2005/nihon/pdf/r07.pdf> (2012.01.15.)

Forrás: A Szerző saját szerkesztése.

5.2. A kérdőív versenyképességi szekciójának kérdéseire adott válaszok összefoglalása

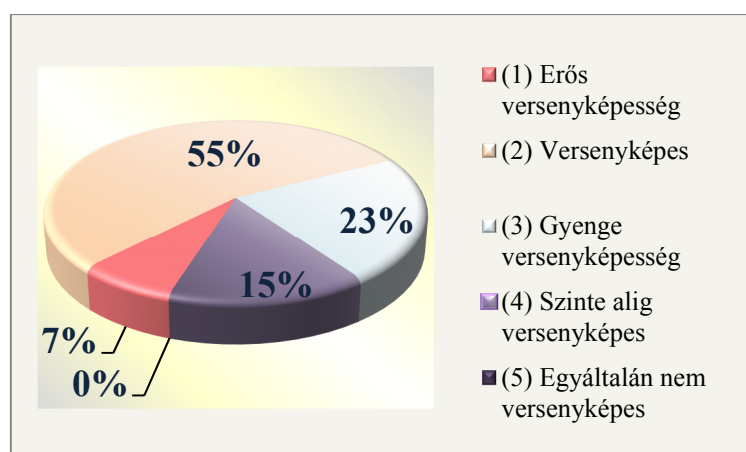
A kérdőív *első 10 kérdést* tartalmazó része a kis- és közepes méretű JFUA központi települések *versenyképességét* vizsgálta. A szekció *1. kérdése* azt kívánta kideríteni, hogy a JFUA központi városok miként vélekednek saját versenyképességükről. További négy kérdés (*2 – 5. kérdések*) a települések versenyképesség szempontjából meghatározó erős és gyenge pontjait, valamint jövőbeli lehetőségeit és veszélyeit próbálta beazonosítani. A *6. kérdés* esetében szerepelt 24 olyan lehetséges tényező, amelyekről a központi magtelepüléseknek el kellett dönteniük, hogy melyiket és milyen mértékben tartják saját versenyképességük szempontjából meghatározónak¹¹⁹. A szekció *7. kérdése* arra kereste a választ, hogy miként zajlott le az egyes JFUA központi városok esetében az 1970-es évekre tehető ipari szerkezetátalakítás¹²⁰. A *8 – 9. kérdések* arra kívántak fényt deríteni, hogy vajon megkülönböztetik-e magukat az egyes települések a versenytársaiknak tekinthető más településektől, és amennyiben igen, akkor milyen eszközöket alkalmaznak a megkülönböztetés érdekében. A szekció utolsó kérdése arra kérdezett rá, hogy az egyes települések mennyiben tekintik a területfejlesztést helyi feladatnak.

A mintába került 40 kis- és közepes méretű JFUA központi település közül összesen csupán hárman értékelték magukat a versenyképesség szempontjából kifejezetten erősnek (7,5%). 22 JFUA központi várost a válaszadók versenyképesnek tartottak (55,0%), míg 9 JFUA magtelepülést gyenge versenyképességűnek ítélték (22,5%). 6 JFUA magtelepülés esetében a kitöltő hivatalnok úgy vélte, hogy alig nevezhető versenyképesnek (15%). Nem fordul elő egyetlen olyan JFUA központi település sem a mintában, amelyet teljesen versenyképtelennek ítélték volna (25. *ábra*). Amennyiben a kérdésre adott válaszokat összevonva is vizsgáljuk, lecsökkentve a fenti kategóriák számát kettőre (versenyképes vagy nem versenyképes), kiderül, hogy a kitöltők 25 JFUA központi települést (62,5%) tekintenek versenyképesnek. 15 (37,5%) esetében pedig úgy vélték a kitöltő hivatalnokok, hogy a település nem tekinthető versenyképesnek (gyenge vagy szinte semennyire sem versenyképes).

¹¹⁹ A 24 tényezőtől álló lista kialakításánál a kiindulási alapot Mezei Cecília *A települési önkormányzatok szerepe a helyi gazdaságfejlesztésben* c. doktori értekezésében megnevezett 7 tényező jelentette (Mezei 2006, 180–181). Ez a lista került kiegészítésre további tényezőkkel Dr. Mezei Cecília és külső konzulenssem, Prof. Tadashi Fujii javaslatainak figyelembevételével.

¹²⁰ Lux Gábor *Ipari térségek átalakulása Közép-Európában* c. doktori értekezésében meghatározott sikeres és sikertelen ipari átalakulási típusok kerültek felsorolásra a kérdőív ezen kérdésénél (Lux 2009, 35).

25. ábra A saját versenyképesség értékelése

Forrás: A kérdőív adatai alapján a Szerző saját szerkesztése.

A versenyképességgel kapcsolatban a kérdőív kérdéseire adott válaszok alapján kirajzolódó kép, illetve a klaszterelemzéssel kapott eredmények eltérést mutatnak. Fontos megjegyezni azonban, hogy a klaszterelemzés *kizárólag tényszerű, másodlagos adatbázisból származó adatokat* használt fel. Ezzel szemben a kérdőív sokkal szubjektívebb képet tár elénk a városok *vélt versenyképességét* illetően. A 18. táblázat a klaszterelemzés és a kérdőíves felmérés eredményeit veti össze egymással. Ennek megfelelően a JFUA központi települések négy csoportját különíthetjük el egymástól:

18. táblázat A mintába került JFUA-k versenyképessége a “kemény” és a “puha” módszerek alapján

"Kemény" módszer	"Puha" módszer	
	Versenyképesnek véli	Nem tekinti versenyképesnek
Közepes versenyképességű	8 (80%)	2
Gyenge versenyképességű	17	13 (43,3%)

Forrás: A klaszterelemzés és a kérdőíves vizsgálat adatai alapján a Szerző saját szerkesztése.

A táblázatból kiderül, hogy a válaszadó *kis- és közepes méretű japán városi térségek központi településeinek 52,7%-a a klaszterelemzés eredményeivel megegyezően nyilatkozott saját versenyképességéről*: 80%-a azon JFUA-knak, amelyek a klaszterelemzés alapján versenyképeseknek tekinthetők, magukat szintúgy versenyképesnek írták le, míg a klaszterelemzés alapján a gyenge versenyképességű csoportba került kis- és közepes méretű JFUA-k központi települések 43,3%-a úgy ítélte meg, hogy csupán gyengén vagy egyáltalán nem versenyképes.

A válaszadók előre megadott válaszok nélkül oszthatták meg véleményüket a település versenyképességét érintő *erős és gyenge adottságaikról*, továbbá a *vélt külső*

lehetőségekről és veszélyekről. A kérdésekre adott válaszok egyfelől gyakoriságuk, másfelől a település versenyképessége alapján csoportosíthatók (19. táblázat). Mind a közepes versenyképességgel, mind a relatív gyenge versenyképességgel jellemzett mintába került JFUA központi települések esetében megemlézték a **turizmust**, illetve a **turizmushoz kapcsolódó speciális helyi adottságokat** (például kultúrát, történelmet, tradíciót, helyi gasztronómiát, helyi márkákat stb.), mint a versenyképesség szempontjából erős pontokat. A mintába került viszonylag gyenge versenyképességű JFUA-k szinte mindegyike említést tett a turizmusról, mint a település erős pontja (96,7%). A versenyképesség szempontjából erős pontnak tekintette a közepes versenyképességű magtelepülések 100%-a a **jó infrastrukturális adottságokat**. Mindazonáltal a gyenge versenyképességű települések közül csupán 14 város vélte úgy, hogy infrastruktúrája fejlett (46,7%). A közepes versenyképességű települések közül 5 város kifejezetten hangsúlyozta **jó fekvését** (nagyvárosokhoz közeli elhelyezkedést), ezzel szemben nem volt egyetlen olyan város sem a gyenge versenyképességű kategóriában, amely ezt a tulajdonságot erős pontként kiemelte volna.

Mindkét csoport kiemelte az **elnéptelenedést** (alacsony születésszám, öregedő társadalom, elvándorlás), mint az egyik legfontosabb, a versenyképességet kedvezőtlenül érintő gyenge pontot. A 30 kevésbé versenyképes kis- és közepes méretű JFUA központ közül 10 város (33,3%) a **kedvezőtlen földrajzi fekvést, a metropolisz térségektől és fontos közlekedési csomópontoktól való nagy távolságukat** hangsúlyozta ki, mint a versenyképességüket igencsak negatívan befolyásoló gyenge tényezőt. Ezzel szemben nem volt egyetlen versenyképesnek tekintett JFUA központ, ahol ezt gyengeséggé tekintették volna. A válaszoló JFUA központi városok – mind a versenyképesek, mind a kevésbé versenyképesek – a versenyképességet súlyosan érintő jövőbeli kockázatnak tekintik a **népességfogyás folytatódását**. A kevésbé versenyképes JFUA központok közül 29 (96,7%) város, a versenyképesek közül 6 település (60%) a jövőben a népességfogyás folytatódását prognosztizálja. A versenyképes JFUA központok közül 4 város (40%), míg a kevésbé versenyképesek közül 9 város (30%) a **jen további felértékelését** a versenyképességet negatívan befolyásoló kockázati tényezőként értékeli. A válaszok alapján a kevésbé versenyképes JFUA központok pesszimistábban tekintenek a jövőre a versenyképesekhez képest: 11 kevésbé versenyképes JFUA központ hangsúlyozta a **jelenlegi ipari kapacitása sérülékenységét, a japán vállalatok külföldre vándorlásának folytatódását** (36,7%), illetve közülük 7 központ a **gazdasági recesszió**

folytatódását vetíti előre, mint a versenyképességet kedvezőtlenül érintő jövőbeli kockázati tényező (23,3%).

A gyenge versenyképességű JFUA központi városok közül többen is kedvező lehetőségként utalnak a **külföldre irányuló kereskedelem** fellendülésére (40%). Mind a versenyképes, mind a kevésbé versenyképes kategóriába sorolt JFUA központi települések kiemelik a további jelentős **infrastrukturális fejlesztések** fontosságát (autópályák, vasút építése stb.), mint amelyek a jövőben a versenyképességet javíthatják. További 4 versenyképes JFUA központ (40%) és 27 kevésbé versenyképes központ (90%) említette az **iparfejlesztést**, a **vállalkozási aktivitás erősítését**, mint jövőbeli versenyképességet növelő lehetőségeket.

19. táblázat A JFUA központi települések által megnevezett erős/gyenge pontok, illetve jövőbeli lehetőségek/veszélyek

	Válaszok	Közepes versenyképességű JFUA	Viszonylag gyenge versenyképességű JFUA
ERŐS PONTOK	Turizmus Kultúra – Gasztronómia Hagyomány – Történelem Természet	60%	96,7%
	Kedvező fekvés	50%	<i>Nem említik.</i>
	Jó infrastrukturális adottságok	100%	46,7%
	Ipari kapacitás	50%	26,7%
	Gazdag városi funkciók	60%	30%
	Primer szektor szerepe	<i>Nem említik.</i>	36,7%
GYENGE PONTOK	Elnéptelenedés	40%	66,7%
	Kedvezőtlen fekvés	<i>Nem említik.</i>	33,3%
	Helyi közlekedési rendszer, infrastruktúra elavultsága	20%	40%
	Korábbi városi funkciók elhalása (városközpont kiüresedése)	<i>Nem említik.</i>	30%
JÖVŐBELI LEHETŐSÉGEK	Infrastrukturális fejlesztések	40%	43,3%
	Új iparágak megjelenése	40%	90%
	Nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok bővülése	<i>Nem említik.</i>	40%
JÖVŐBELI KOCKÁZATOK	Elnéptelenedés folytatódása	60%	96,7%
	Ipari kapacitás leépülése, sérülékenysége, vállalatok külföldre vándorlása	20%	36,7%
	Yen felértékelése	40%	30%
	Gazdasági recesszió folytatódása	<i>Nem említik.</i>	23,3%
	Természeti katasztrófa	60%	<i>Nem említik.</i>

Forrás: A kérdőíves vizsgálat adatai alapján a Szerző saját szerkesztése.

20. táblázat A települések versenyképességét befolyásoló 24 tényező értékelése¹²¹

Tényezők	Rövidítés	A	B	C	D	E	A+B+C
1. A település kedvező demográfiai adottságai	DEMOGRAPY	6	10	11	6	7	27
2. Innovatív KKV-k jelenléte	INNOVSME	7	12	13	3	5	32
3. Export-orientált magánvállalkozások jelenléte	EXPENT	6	7	14	5	8	27
4. Állami vagy önkormányzati tulajdonban lévő vállalkozások jelenléte	STATEENT	9	7	12	6	6	28
5. Külföldi tulajdonban lévő vállalkozások jelenléte	FOREIGNENT	1	5	4	17	12	10
6. Magasan képzett munkaerő	SKILLEDWORKF	7	14	8	0	11	29
7. A szekunder szektor meghatározó súlya a gazdasági szerkezeten belül	SECSEC	13	19	4	1	3	36
8. A terciér szektor kiemelkedő súlya a gazdasági szerkezeten belül	TERSEC	9	21	6	1	3	36
9. Reindusztrializáció	REIND	17	11	7	3	2	35
10. Jelentős innovatív kutatási kapacitás a helyi egyetem(ek)en	UNIV	9	16	11	1	3	36
11. Külföldiek jelenléte (nem turista)	FOREIGNER	6	6	16	4	8	28
12. Fizikai infrastruktúra (autópálya, vasút, reptér, kikötő)	INFRA	24	11	5	0	0	40
13. A település földrajzi elhelyezkedése	LOCATION	15	17	3	3	2	35
14. Szomszédos településekkel való gazdasági és társadalmi kapcsolatok	NEIGHBOURHOOD	9	15	12	1	3	36
15. Környezet magas minősége	ENVIRON	14	14	10	0	2	38
16. A település mérete	SIZE	3	16	14	2	5	33
17. Gazdag kulturális örökség, hagyományok	CULTURE	10	15	13	0	2	38
18. Települési imázs	IMAGE	8	22	8	0	2	38
19. Civil szervezetek és a lakosság aktivitása a települést érintő kérdésekben	CIVIL	1	22	12	0	5	35
20. Jelentős állam által támogatott közberuházások megvalósítása a térségben	PUBWORK	13	8	11	4	4	32
21. Állami szubvenciók	STATESUB	14	11	10	2	3	35
22. Központi kormányzat és a prefektúra területfejlesztési elképzelései	CENTRALPLAN	14	8	11	1	6	33
23. Átgondolt, jövőorientált településfejlesztés	CITYPLAN	6	13	11	3	7	30
24. Nemzetközi gazdasági helyzet	INTERNATIONAL	9	16	13	0	2	38

Forrás: A kérdőíves vizsgálat adatai alapján a Szerző saját szerkesztése.

A 6. kérdésnél a központi településeknek 24 olyan tényezőt értékelték, amelyek feltételezhetően befolyást gyakorolhatnak versenyképességükre. Arról kellett véleményt nyilvánítani, hogy ezek közül melyiket és mennyire tartják saját versenyképességük szempontjából meghatározónak. Természetesen a kérdőívet kitöltők számára adott volt a lista további tényezőkkel való bővítése. Mind a 40 mintába került központi település megemlíti az *infrastrukturális adottságokat* (*INFRA*), mint a versenyképességüket befolyásoló tényezőt. Második helyen, 38–38 település állította, hogy a *környezet minősége* (*ENVIRON*), a *gazdag kulturális – történelmi örökség* (*CULTURE*), a *település imázsa* (*IMAGE*), valamint a *nemzetközi környezet* befolyással van versenyképességükre. Harmadik helyen 36–36 település esetében a *szekunder szektor* (*SECSEC*), a *tercier szektor* (*TERSEC*), valamint az innovatív tudást teremtő *helyi egyetem* (*UNIV*) jelenléte, továbbá a *szomszédos településekkel való együttműködés* (*NEIGHBOURHOOD*) fejt ki hatást.

A válaszadó központi települések közül a legtöbben (24 település) az *infrastrukturális adottságokat* (*INFRA*) említik, mint a versenyképességüket erősen befolyásoló tényező. Második helyen, mint erősen befolyásoló tényező a *reindusztrializációt*

¹²¹ Válaszkategóriák: (A) erős befolyással bír, (B) van befolyása, (C) kis befolyással bír (D) alig van valami befolyása, (E) semmilyen hatással nincs rá.

(*REIND*), harmadik helyen pedig a **földrajzi fekvés** (*LOCATION*) fontosságát hangsúlyozták (20. táblázat).

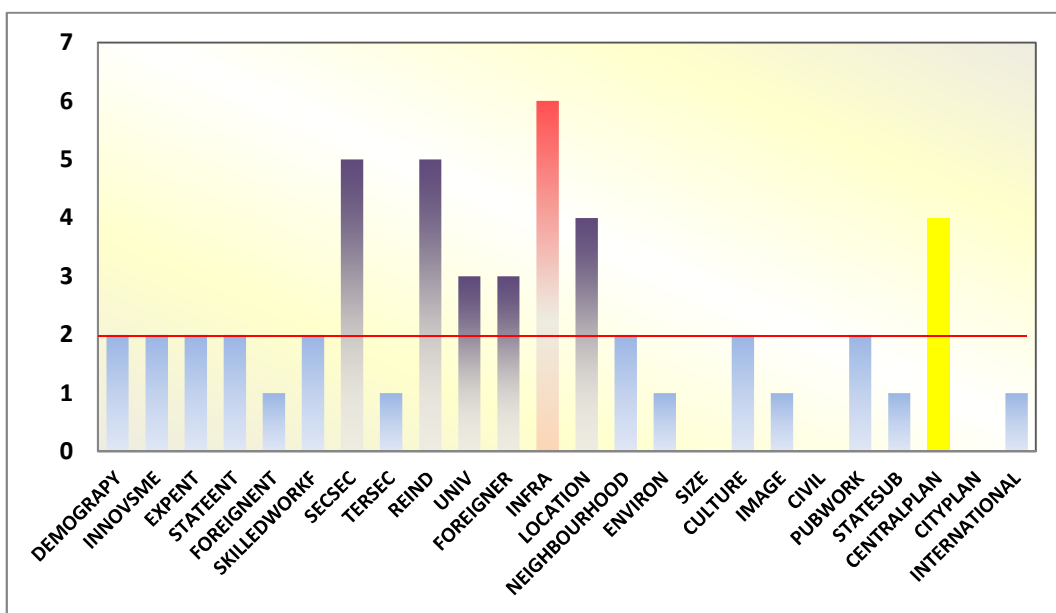
Összesen 16 település válaszolta, hogy a **külföldiek jelenléte** (*FOREIGNER*) csupán gyengén hat a versenyképességükre. Második kevésbé ható tényezőként a legtöbb település (14–14 település) vélte úgy, hogy az **exportáló vállalatok jelenléte** (*EXPORT*), a **város mérete** (*SIZE*) csak gyenge mértékben hat versenyképességükre. Harmadik helyen, 13–13 város esetében pedig azt választották, hogy az innovatív **KKV-k jelenléte** (*INNOVSME*), a **kulturális örökség** (*CULTURE*), valamint a **nemzetközi helyzet** (*INTERNATIONAL*) kevésbé hat versenyképességükre.

A legtöbb település (17 település összesen) értékelte úgy, hogy a **külföldi vállalatok** nincsenek semmilyen hatással a versenyképességükre (*FOREIGNENT*). Második helyen 6–6 város szerint a versenyképességre nem ható tényező a **demográfiai helyzet** (*DEMOGRAPHY*), valamint az **állami vállalatok** jelenléte (*STATENT*). 5 város szerint az **exportáló vállalatok jelenléte** nem vált ki hatást (*EXPENT*) a versenyképességükre.

Akadtt néhány változó, melyek bizonytalanságra adtak okot. A legnagyobb bizonytalanság a **külföldi vállalatok** versenyképességre gyakorolt hatásának megítélésénél mutatkozott (*FOREIGNENT*). 12 város esetében a kérdőívet kitöltő hivatalnok nem tudta eldönteni, vajon hat-e ez a tényező a versenyképességére.

A következőkben arra kerestem a választ, hogy a mintába került JFUA központi települések versenyképességük szerint mutatnak-e bármilyen különbséget a versenyképességet befolyásoló tényezők értékelése szempontjából. Ennek érdekében a klaszterelemzés alapján a közepes versenyképességű csoporthoz tartozó 10 JFUA központi település által adott válaszokat (*CASE 2_STRONG*), illetve a klaszterelemzés alapján gyenge versenyképességű 30 JFUA központi település által adott válaszokat (*CASE 3_WEAK*) külön-külön is megvizsgáltam. A JFUA központi települések többsége az első helyen – függetlenül a versenyképességétől – az **infrastrukturális adottságokat** tekintette a legfontosabb versenyképességet befolyásoló tényezőnek, míg **a második helytől kezdődően már jelentős eltérés mutatkozott meg a két csoport által adott válaszokban** (26. ábra és 27. ábra).

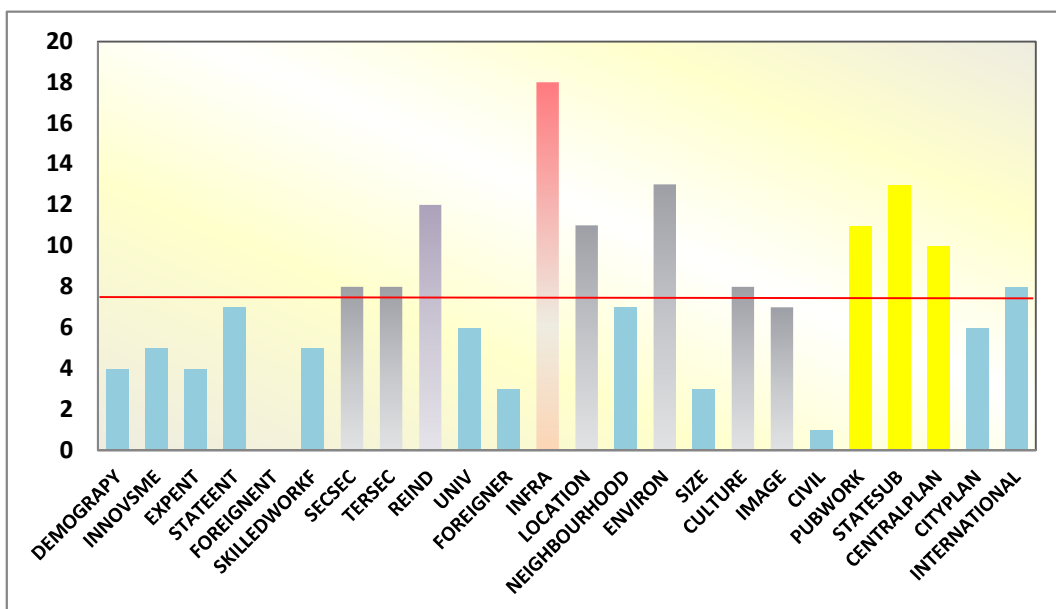
26. ábra Az erős versenyképességgel jellemzett válaszadó JFUA központi települések értékelése a versenyképességre erősen ható tényezőkről

* átlag = 2,17

Forrás: A kérdőív adatai alapján a Szerző saját szerkesztése.

27. ábra A gyenge versenyképességgel jellemzett válaszadó JFUA központi települések értékelése alapján a versenyképességre erősen ható tényezők

* átlag = 7,42

Forrás: A kérdőív adatai alapján a Szerző saját szerkesztése.

A klaszterelemzés alapján közepes versenyképességgel rendelkező JFUA központi települések az *infrastrukturális adottságokat* (INFRA) tekintik a versenyképesség szem-

pontjából kiemelkedően fontos tényezőnek. A második helyen a *szekunder szektort* (SECSEC), valamint a *reindusztrilizációt* (REIN) nevezték meg. Harmadik helyen a *központi tervezés* (CENTRALPLAN) és a *földrajzi fekvés* (LOCATION) fontosságát emelték ki.

A válaszadó relatív gyenge versenyképességű JFUA központi települések első helyen szintén az *infrastrukturális adottságokat* (INFRA) emelték ki. Mindazonáltal a relatív gyenge versenyképességű JFUA-k a versenyképességük szempontjából fontos tényezőknél tartják az *állami támogatásokat* (STATSUB) és *állami közberuházásokat* (PUBWORK), illetve a *környezet minőségét* (ENVIRON). Ez arra világít rá, hogy *a gyenge versenyképességű városi térségek versenyképességük szempontjából kiemelt fontosságot tulajdonítanak az állami támogatásoknak, míg a közepes versenyképességű települések számára inkább helyi erőforrásaik a meghatározóak*. A gyenge versenyképességű városi térségek 43,3%-a emelte ki az állami támogatások szerepét, mint a versenyképességükre erőteljesen ható tényező, és csupán a csoport 26,7%-a tett említést a szekunder szektor fontosságáról. Ezzel szemben a relatív erős versenyképességű városi térségek közül csupán egy tett említést az állami támogatásokról (21. táblázat).

21. táblázat Azon tényezők, amelyek a versenyképességre erősen hatnak

ALL		CASE2 _ STRONG	CASE3 _ WEAK		
1) INFRA	24	1) INFRA	6	1) INFRA	18
2) REIND	17	2) SECSEC	5	2) STATSUB	13
		REIND	5	ENVIRON	13
3) LOCATION	15	3) LOCATION	4	3) REIND	12
		CENTALPLAN	4		
4) STATSUB CENTRALPLAN ENVIRON	14	4) UNIV	3	4) LOCATION	11
	14	FOREIGNER	3	PUBWORK	11
	14				
5) SECSEC PUBWORK	13			5) CENTALPLAN	10
	13				
6) CULTURE	10				

Forrás: A Szerző saját szerkesztése.

22. táblázat Azon tényezők, amelyek a válaszadó JFUA központi települések szerint nincsenek hatással a versenyképességükre

ALL		CASE2 STRONG	CASE3 WEAK		
1) FOREIGNENT	17	1) FOREIGNENT	4	1) FOREIGNENT	13
2) DEMOGRAPY	6	2) FOREIGNER	2	2) DEMOGRAPY	5
		PUBWORK	2	EXPENT	5
3) EXPENT	5			STATEENT	5

Forrás: A kérdőív adatai alapján a Szerző saját szerkesztése.

Nincs eltérés a két csoport között a **külföldi vállalatok** jelenlétének megítélését illetően: az összes válaszadó központi településnek a 42,5%-a, a közepes versenyképességű JFUA magtelepülések 40%-a, illetve a gyenge versenyképességű JFUA központi települések 43,3%-a válaszolt úgy, hogy a külföldi vállalatok nincsenek hatással versenyképességükre (22. táblázat).

A kérdőív 7. kérdésére válaszolva a 40 JFUA központ közül 19 város az iparszerkezet kedvező átalakulásáról számolt be (47,5%), azaz véleményük szerint megtörtént a korábbi iparszerkezet innovatív megújulása, azaz vagy **versenyképes szolgáltatóipar** alakult ki, vagy **eredményes diverzifikáció** zajlott le. A központi városok közül 12 azonban iparszerkezetének kedvezőtlen átalakulását vélte: 30%-uk esetében vagy **periférikus reintegráció**, vagy a **korábbi ipari bázis elvesztése**, vagy az **önellátásra való berendezkedés** ment végbe. 9 város nem tudta eldönteni, hogy esetükben melyik típus mentén zajlott le az átalakulása. A 10 versenyképes JFUA központból 6 esetében kedvező átalakulás zajlott le, míg 3 nem tudott nyilatkozni a változás típusáról, illetve 1 város az ipari átalakulását kedvezőtlennek értékelte. A 30 kevésbé versenyképes JFUA központ esetében 13 város kedvezőnek ítélte a lejajlott átalakulást (43,3%), míg 8 szerint az átalakulás kedvezőtlen módon ment végbe (26,7%).

A válaszoló 39 JFUA központi településből 28 megfigyeli más települések fejlesztési koncepcióit és tervezési gyakorlatát (72%), míg 11 város egyáltalán nem folytat ilyen jellegű tevékenységet (28%). A 10 versenyképes JFUA központból 7 város szintén megfigyeli a versenytársnak tekinthető településeket (70%). A 30 gyenge versenyképességű JFUA központ közül pedig 22 magtelepülés szintén megfigyelést folytat (73,3%). 16 város a 28 központi településből, melyek megfigyelik más települések fejlesztési tevékenységét azt válaszolta, hogy a megfigyelés ellenére nem törekednek a saját tervezési gyakorlatuk, fejlesztési elképzeléseik más településektől való megkülönböztetésére (57,1%). 12 város viszont nem csak megfigyelést folytat, hanem egyben lényeges erőfeszítéseket tesz fejlesztési stratégiájuk, elképzeléseik másokétól való megkülönböztetésére, terveikben pedig elsődlegesen a helyi tényezők, erőforrások kiaknázására törekednek.

A 40 válaszadó JFUA központi város túlnyomó többsége a területfejlesztést helyi feladatkörbe tartozónak tekinti. (36 központi város – 95%).

5.3. *Üzleti szekcióhoz kapcsolódó kérdésekre adott válaszok összefoglalása*

A kérdőív üzleti szekciója a kis- és közepes méretű JFUA központi települések helyi gazdaságfejlesztési gyakorlatára fókuszált. A kérdések arra irányultak, hogy a helyi önkormányzatok milyen pénzügyi támogatási formákkal és egyéb helyi gazdaságfejlesztési eszközökkel segítik a már meglévő, illetve potenciális vállalkozásokat.

A 40 válaszadó JFUA központi településből 36 város nyújt pénzügyi támogatást magánvállalkozások számára, és csupán 4 település nem támogatja semmilyen formában a helyi vállalkozókat, illetve nem ösztönzi új vállalkozások megtelepedését. Az új betelepülő vagy már meglévő vállalkozásoknak nyújtott pénzügyi támogatások leg többje a **telephely megvásárlásához, a munkaerő továbbképzéséhez** kapcsolódnak, vagy jellemzően **foglalkoztatást segítő** támogatások. A támogatások egy része különböző **adókedvezmények** formájában ölt testet. Némely támogatás az adott vállalkozás **piacra történő megjelenést vagy növekedését** kívánja elősegíteni. Néhány település a támogatások speciálisabb formáiról is beszámolt, például a **rezsiköltség hozzájárulásról**, továbbá **környezetvédelmi, K+F tevékenységéhez** kapcsolódó, **innovációt erősítő**, illetve **új termék bevezetését** segítő támogatásról. Ugyanakkor csupán 3 település hangsúlyozta a helyi ipar és az egyetem közötti együttműködés erősítését segítő támogatási formák fontosságát.

Néhány válaszadó pontosan megnevezte, mely ágazathoz tartozó vállalkozásokat kívánna támogatni. Elsősorban a **KKV szektort**, illetve ezen belül is a **gépgyártáshoz kötődő vállalatokat** preferálják. Bár a válaszadó települések által megnevezett támogatási formák nagy hasonlóságot mutatnak, de mértékük településenként igen eltérő lehet (pl. a foglalkoztatási támogatás egyes városok esetében 100 000 jen volt, míg más városok esetében akár 500 000 jen) az adott település pénzügyi lehetőségeinek függvényében.

Új vállalkozások megtelepedését segítő ösztönzőként a legtöbb önkormányzat – pénzügyi támogatásrendszerén kívül – a település által nyújtott egyéb szolgáltatások biztosításával próbál kitűnni: pl. **információszolgáltatás** (kimutatások, vizsgálatok készítése a potenciálisan szóba jöhető telephelyekről, környezetről, versenytársakról), **megjelentetés segítése** (vásárok rendezése), **marketing tevékenység** segítése (helyi újságban, honlapon megjelenés támogatása), **K+F tevékenység** segítése (kapcsolat építése a helyi egyetemmel), megfelelő infrastruktúrával ellátott **ipari park** (inkubátor ház) biz-

tosítása, **helyi szolgáltatásokhoz** való hozzáférés biztosítása (pénzügyi intézmények, ingatlanügynökség, munkaerő-közvetítői hálózat stb.).

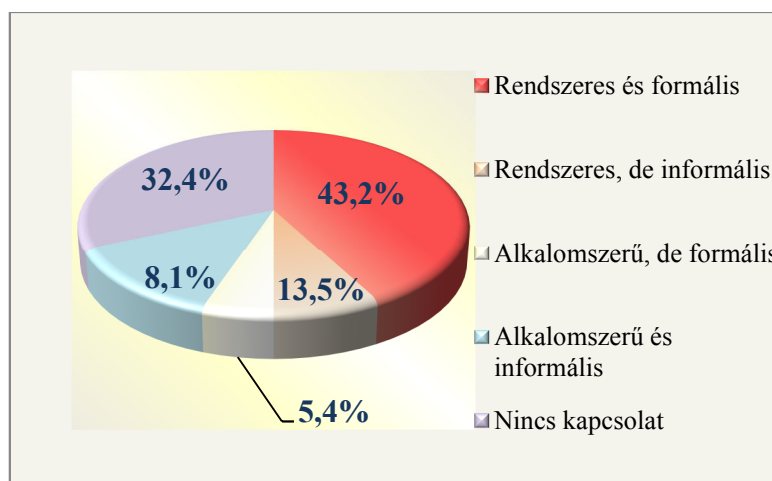
A 37 válaszadó település közül 23 (62,2%) 1990-t követően részt vett új vállalkozás alapításában, míg 14 esetében ilyen részvétel nem volt (37,8%). A 10 versenyképes JFUA közül csupán 2 központi település nem részt vett új vállalkozás alapításában 1990 után, addig ugyanez 15 központi városra (55,6%) igaz a kevésbé versenyképesek közül.

A 39 település közül 4 város olyan vállalatot (10,2%) szeretne a településre vonzani, melyek a **helyi erőforrásokra** építik tevékenységüket. 15 város egyáltalán nem fogalmaz meg elvárásokat a letelepedő vállalatokkal szemben (38,5%). **Továbbá egyetlen város sem tartaná kívánatosan külföldi vállalatok megtelepedését.** 20 település (51,3%) pontosan meghatározta, hogy milyen jellegű vállalkozást kíván a településre vonzani: gépipari, a környezetipari, a gyógyászati jellegű, egészségiparhoz kapcsolódó, vagy az IT szektor területén működő vállalkozásokat, K+F kutatóintézetet, logisztikához kapcsolódó vállalkozásokat várnak a leginkább. Elsődlegesen olyan foglalkoztatást generáló vállalkozások letelepedésében reménykednek ezek a települések, amelyek tevékenységükben kapcsolódnak a már meglévő helyi vállalkozásokhoz, így segítve a spillover hatás érvényesülését. A 10 versenyképes város közül 7 városnak pontos elképzelése van arról, hogy milyen vállalkozásokat kíván a városába vonzani. A 29 relatív gyenge versenyképességű városból 17 város rendelkezik valamilyen elképzeléssel arról, hogy milyen vállalkozások letelepedését remélik (58,6%).

A 40 település közül 8 (20%) esetében egyáltalán nincs olyan szervezet, amely az önkormányzat mellett a helyi gazdaságfejlesztésben. 15 település (37%) nevezett meg legalább 2 szervezetet, 17 pedig több mint hármat (43%). A leggyakrabban megnevezett szervezet a **Kereskedelmi és Iparkamara** volt (72,5%). A második leggyakrabban említett gazdaságfejlesztést támogató szervezet a **helyi egyetem** volt (47,5%), valamint az **idegenforgalmat segítő szervezetek** (45%). Csupán 14 város tett említést a **machizukuri és egyéb civil szervezetekről** (35%), és csak 2 város hangsúlyozta más (elsősorban nagyvárosi) egyetem támogatását.

A 37 válaszadó településből 16 város rendszeres és formális kapcsolatban áll a helyi vállalkozásokkal (43,2%), 3 város rendszeres, de informális kapcsolatot tart fenn (13,5%), míg másik 2 város nem rendszeres, de formális találkozó formájában tartja fent a kapcsolatot (8,1%). 12 település (32,4%) azonban semmilyen kapcsolatot nem tart fenn a helyi vállalkozókkal, így lényegében ezek a vállalkozások nincsenek bevonva a helyi gazdaságfejlesztési elképzelések kidolgozásába.

28. ábra A helyi vállalkozások és az önkormányzat közötti kapcsolat jellege

*3 válasz hiányzik

Forrás: A kérdőív adatai alapján a Szerző saját szerkesztése.

5.4. A tervezési gyakorlat és civil társadalom szekció kérdéseire adott válaszok összefoglalása

A kérdőív harmadik szekciója egyfelől a kis- és közepes méretű JFUA központi települések tervezési gyakorlatának feltárására irányult, másfelől a civil részvétel szerepét vizsgálta a hely gazdaságfejlesztésben. A válaszadó települések röviden bemutatták az egyes tervezési időszakokban készült átfogó területfejlesztési terveik főbb céljait, vízióját. Továbbá nyilatkoztak arról, hogy történt-e jelentős változás, fordulat az egymást követő tervekben megfogalmazott fejlesztési elképzelésekben, célkitűzésekben az első tervhez képest. Ezt követően a települések felsorolásszerűen összefoglalták az első, a legutolsó befejezett és a jelenleg érvényben lévő átfogó területfejlesztési tervekben meghatározott főbb stratégiai irányokat, az egyes irányokhoz kapcsolódó főbb projekteket, illetve értékelték az egyes projektek végrehajtásának eredményességét.

A települések által az egyes tervezési időszakokra megnevezett átfogó fejlesztési terveket céljaik, víziójuk szerint csoportosítani lehetett. Mindenekelőtt **kijelenthető, hogy a települések egyes tervidőszakokra megfogalmazott fejlesztési terveik nagyon hasonló elképzeléseket tartalmaztak.** Erről tanúskodik, hogy például a tervek célkitűzéseinek, vízióinak a megragadására alkalmazott **kulcsszavak igen hasonlóak** voltak.

Csupán néhány olyan település került a mintába, melyek rendelkeztek átfogó településfejlesztési tervvel az 1950-60-as években. Ezek a tervek 5-10 évre határozták meg az adott település fejlesztésének irányát. Az 1950-60-as években készült tervek prioritásai a **meglévő ipari bázis fenntartása**, illetve **bővítése** voltak. Ezzel szemben az 1970-es

években készült tervekben megfogalmazott célkitűzések jelentősen eltértek a korábbi tervdokumentumokban megfogalmazottaktól: egyre inkább a **környezetvédelmi**, illetve **jóléti szempontok** kerültek az első helyre. A további célkitűzések között szerepelt a **kulturális – történelmi örökség védelme**, valamint a város által a lakosainak **nyújtott szolgáltatások** bővülése is. A legtöbb 1970-es években készült tervdokumentumban a következő kulcsszavakat olvashatjuk: „*megfelelő zöld övezet biztosítása*”, „*világos és tiszta város*”, „*az emberi élet tisztelete*”, „*élhető lakókörnyezet*”, „*kényelmes és kellemes város*”, „*harmonikus együttélés a természettel*”, „*az oktatási intézmények és jóléti szolgáltatások teljes spektrumát nyújtó város*”. A terveket bemutató összegző rövid leírások áttanulmányozása után kijelenthető, hogy 1970 és 2000 között lényegében alig történt elmozdulás a tervekben megfogalmazott célok, elképzelések és a fejlesztési irányok tekintetében: a **megfelelő lakókörnyezet** biztosítása maradt a prioritás.

A millennium azonban jelentős változást hozott, mivel a korábbi tervekben megfogalmazott megfelelő, kellemes, komfortos lakókörnyezet mellett megjelentek új fejlesztési elképzelések is. A tervekben a környezetvédelem, a jóléti szolgáltatások biztosítása, a kultúra védelme, a megfelelő városi szolgáltatások biztosítása továbbra is fontos szerepet kapott, viszont a korábbi tervekhez képest újra teret nyertek az **új vállalkozások letelepedését**, illetve **létrehozását** ösztönző célkitűzések, intézkedések. A jelenleg érvényben lévő településfejlesztési dokumentumokban egyre több olyan új elem jelenik meg, mint például **közösségépítés**, **a civil részvétel**, valamint a **civil társadalom és a közsféra közötti együttműködés** szorgalmazása a megfelelő autonómiával rendelkező és valóban „önkormányzó” helyi önkormányzat megteremtése érdekében.

A válaszoló 40 település közül 5 város szerint egyáltalán nem történt változás a településfejlesztési terveik célkitűzéseiben, intézkedéseiben (12,5%). 11 város csupán felülvizsgálta terveit (27,5%), míg 24 település esetében jelentős változások történtek a településfejlesztési terveik célkitűzéseiben (60,0%). A 10 közepesen versenyképes város közül 6 városnál jelentős változások történtek a terveikben, míg a maradék 4 város csak felülvizsgálta korábbi terveit. A 30 gyenge versenyképességű település esetében 5 egyáltalán nem változtatott a terveken (16,7%), 7 (23,3%) csupán felülvizsgálta azokat, míg 18 (60,0%) jelentősen megváltoztatta azokat.

A változtatni kényszerülők legtöbbször azzal indokolta a változást, hogy a korábbi tervekben megfogalmazott célokat egyszerűen megvalósították. Ezek főleg infrastrukturális fejlesztéshez kapcsolódó beruházások voltak. Az 1970-es években egyre inkább felerősödő társadalmi nyomás hatására ugyanakkor olyan célokat fogalmaztak

meg, amelyek korábban kevésbé voltak hangsúlyosak. Ilyenek például a lakókörnyezet fejlesztése, környezetvédelem, vagy a jóléti támogatások stb. *A válaszok alapján megállapítható, hogy a korábbi „kemény” tényezőkről a hangsúly egyre inkább a „puha” tényezőkre tevődött át.* A fentiek mellett olyan negatív tényezők megjelenése is kikényszerítette a korábbi tervekben megfogalmazott fejlesztési irányok megváltoztatását, mint pl. a csökkenő gyerekszám, az öregedő társadalom, illetve az elnéptelenedés problémája. Több város korábbi terveiben még növekvő lakosságszámot prognosztizált és ennek megfelelően tervezte beruházásait. Viszont a későbbiekben a népesség csökkenése miatt egyes beruházások leállítására, elvetésére kényszerült, vagy jobb esetben is a beruházásnak a kisebb városmérettel harmonizáló átalakítására volt szükség. Számos település számára azért vált szükségessé a korábbi tervek felülvizsgálata, mert időközben jelentős települési összevonások történtek, és a létrejött új település már másfajta beruházások megvalósítását igényelte. A korábbiakhoz képest számos terv kiegészült a civil társadalom szerepének, funkciójának erősödését támogató elképzelésekkel.

Összesen 25 település¹²² írt az első átfogó fejlesztési tervének legfőbb célkitűzéseiről, fejlesztési irányairól, és az azokhoz kapcsolódó projekteket is megnevezte. Csupán két olyan település került a mintába, melyek első átfogó fejlesztési terve az 1950-es években készült, illetve egy település az 1960-as években. 12 település első fejlesztési terve az 1970-es évekből származott, 4 városé az 1980-as években készült, illetve 5 település első terve pedig az 1990-es évekhez köthető.

Az 1950-60-as évek terveinek fő fejlesztési iránya az *iparfejlesztés* volt. Célként fogalmazták meg az ipari bázisuk fenntartását, illetve további bővítését. Az iparfejlesztés mellett még olyan területek is szerepeltek, mint az oktatás (pl. iskolaudvar növelése), a csatornarendszer kiépítése, a város kulturális szerepének erősítése, vagy a tűzoltó parancsnokság létrehozása stb. Az egyes iparfejlesztéshez kapcsolódó projektek eredményesnek bizonyultak: a legtöbb megnevezett beruházási projekt eredményességét A-val (azaz “megvalósult”), vagy B-vel (azaz “nagyjából megvalósult”) jellemezte a kérdőívet kitöltő hivatalnok.

¹²² A mintában szereplő 40 JFUA központi településnek csupán a fele válaszolt erre a kérdésre és felsorolta az első fejlesztési tervének legfőbb célkitűzéseit, fejlesztési irányait, valamint az azokhoz kapcsolódó projekteket bemutatta (50%). 10 központi város egyáltalán nem nyújtott semmiféle információt az első fejlesztési tervvel kapcsolatban. 5 város bár megnevezte a legfőbb célokat, fejlesztési irányokat, illetve a kapcsolódó projekteket is felsorolta, de nem értékelte azok eredményességét. 5 másik város csupán egyetlen tervet nevezett meg (mint első és egyben a jelenlegi tervük is) a jelentős települési összeolvadások következményeként.

Ahogy már említettem, az 1970-es években jelentősen megváltoztak a tervekben megfogalmazott fejlesztési irányok és elképzelések. Az időszak jellemzője, hogy a korábbi “kemény” tényezők helyett a hangsúly egyre inkább a „*puha*” *tényezők fejlesztésére* tevődött át. Ugyanakkor az iparfejlesztés továbbra is prioritások között szerepelt, mint például a gépipar erősítése, infrastrukturális beruházások úgy, mint pl. autópálya, vasútépítés, kikötőépítése. Megjelent a tervekben a korábban megvalósult fejlesztések fenntartásának a szándéka is. Ezek főleg olyan infrastrukturális beruházásokhoz kapcsolódtak, mint például csatornakiépítése, szemétyűjtési rendszer kialakítása, vízrendszer kiépítése, közösségi közlekedéshez kapcsolódó fejlesztések. A tervekben nagy hangsúlyt fektettek a szennyezés és a katasztrófák megelőzésére. Nőtt a különböző jóléti intézkedések szerepe is (lakókörnyezet rendbetétele; az oktatási intézmények teljes skálája; közparkok területének növelése; a város, mint kulturális központ megerősítése; sportközpontok létrehozása).

Az 1990-es években elkészült első tervek fejlesztési prioritásai teljes mértékben áttevődtek a „*puha*” tényezőkre. Elsősorban az egészséghez, a jóléthez, az oktatáshoz, a kultúrához és a sporthoz kapcsolódóan valósítottak meg fejlesztéseket. Ebben az időszakban kezdték el támogatni a bevásárló körzetek kialakítását, valamint a turizmus erősítésének a szándéka is megjelent a célkitűzések között. Az 1990-es években született tervek közül mindössze egy város esetében olvashatunk arról, hogy az átfogó területfejlesztési tervében jelentős infrastrukturális beruházások megvalósítását irányozták elő. Ez a város Tsukuba volt, amelyet ún. “tudásvárossá” (science city) kívánták alakítani, amihez szükség volt a jelentős infrastrukturális beruházásokra, a fővárossal való közlekedési kapcsolat biztosítása érdekében.

A 40 JFUA központi település közül 28 mutatta be legutolsó befejezett fejlesztési tervének legfontosabb célkitűzéseit, fejlesztési elképzeléseit, az azokhoz kapcsolódó projekteket és azok értékelését is (70%). A tervek – kettő kivételével – az 1990-es években készültek. 12 város (30%) nem nyújtott semmilyen információt a legutolsó befejezett átfogó településfejlesztési tervével kapcsolatban. Érdekes, hogy *a tervek értékelése sokkal pesszimistább, mint az 1970-es években vagy korábban készült terveké.*

Alapvetően az egyes tervek fő célkitűzései nem térnek el a korábbi, még az 1970-es években született tervekben megfogalmazottaktól. Továbbra is fontos szerephez jutnak a jóléti szolgáltatások, a lakókörnyezet javítását célzó intézkedések (kórházépítés, az egészségügyi szolgáltatások körének bővítése, az oktatási intézmények teljes skálájának biztosítása, gyereknevelési támogatás nyújtása, csecsemő egészségügyi támogatás,

gyermekközpont építése, sport park építése, bicikliút építése, iskolai ebédprogram, földrengésbiztos iskolák építése). A lakókörnyezet fejlesztése, mint célkitűzés továbbra is kiemelkedően fontos prioritás maradt (szelektív szeméthyűjtés, tiszta város program, szennyvízhálózat kiépítése, tájmegőrzés).

Iparfejlesztési intézkedésekről csupán 10 város számolt be. Ugyanakkor az iparfejlesztéshez kapcsolódó projektek eredményességének értékelése nem tekinthető kielégítőnek: a 10 városból 5 város csupán C-re értékelte a projektek eredményességét, azaz az “alig valósult meg” kategóriába sorolta azokat. A másik 4 település tudásváros létrehozását célozta meg és projektjüket A-ra értékelte, azaz “megvalósultnak” tekintette.

A tervekben a civil társadalom erősítése jelent meg egyedüli új elemként. Minden város kihangsúlyozta a **civil társadalom** szerepét, a város és a civil szervezetek közötti kooperáció erősítésének fontosságát. Nem volt olyan terv, ahol ez ne jelent volna meg. A jelenleg érvényben lévő tervek másik fontos jellemzője, hogy a helyi önkormányzatok kiemelt fontosságúnak tekintik a *korábban megvalósult beruházások fenntartását*, azok *minőségének további javítását*. Ezek főleg a korábbi jóléti, környezetvédelmi, lakókörnyezet fejlesztéséhez kapcsolódó beruházások (jóléti intézkedések, gyereknevelési támogatás, egészségügyi támogatás, lakókörnyezet-fejlesztés, szelektív szeméthyűjtés rendszerének fejlesztése, recycling támogatása, tűzoltóság intézményének fenntartása, a városközpont aktivizálása, katasztrófavédelmi programok, városon kívüli vasútvonalak fenntartása, csatornahálózat fenntartása, földrengésbiztos iskolák építése, városháza felújítása, sport parkok építése, tájvédelem, megfelelő közszolgáltatások nyújtása, megfelelő közfinanszírozás fenntartása).

A **turizmus** szintén szerepel a tervekben, ráadásul egyre komplexebb környezetbe ágyazva: a város image-hez, vagy a helyi egyedi történelmi – kulturális – természeti értékekhez, vagy a mezőgazdasági termeléshez és helyi élelmiszeriparhoz kapcsolódva jelenik meg. A turizmus mellett a *helyi élelmiszeripar*, a *helyi kézművesipar védelme*, a *helyi kultúra* és *történelem* védelme is előtérbe kerül.

A tervekben egyértelmű utalás történik a **helyi ipar** fejlesztésére elsősorban **új vállalkozások letelepedésének** elősegítése révén. Mindenekelőtt a helyi erőforrásokat felhasználó, azokra építő új cégeket kívánják támogatni. Többben is kiemelték olyan iparágakat, mint az egészségipar, a kreatív ipar és a környezetipar.

A kérdőívet kitöltő JFUA központi településeknek be kellett mutatniuk olyan siker történeteket vagy negatív tapasztalatokat, amelyek a település fejlesztéséhez kapcsolód-

tak. A válaszoló 40 település fele egyáltalán nem számolt be sem sikertörténetről, sem kudarcokról. 7 település (17,5%) korábbi fejlesztésekhez kapcsolódóan sikertörténeteket mutatott be röviden, és csupán 3 település (7,5%) számolt be elhibázott fejlesztésekről. 9 település (23,0%) pedig mind sikertörténetre, mind elhibázott fejlesztésekre hozott fel példát.

A leggyakrabban említett sikertörténetek korábbi fejlesztési elképzelések megvalósulásához kapcsolódtak. Ilyen volt például a turizmus fejlesztése, új vállalkozások vonzása, gyereknevelési támogatás, katasztrófavédelmi programok, környezetipari fejlesztések, szemét kezelése, csatornázás. Más települések azt hangsúlyozták, hogy programjaik a település lakossága számára könnyen érthetőek, így könnyen elfogadásra találhatnak. Néhány település a magas civil elégedettséget emelte ki.

A negatív történetek közül a legtöbben **az önkormányzat finanszírozási nehézségeit** említették (a helyi önkormányzatoknak átengedett adók csökkenése). Említést tettek a település népességének nagyságára vonatkozó korábbi prognózisok helytelenségéből adódó jelenlegi problémákról, a gazdasági visszaesés helyi gazdaságra gyakorolt negatív hatásairól. Megjelentek 2008-as pénzügyi válság kedvezőtlen következményei is, miszerint nehéz új vállalkozásokat a térségbe vonzani, és a foglalkoztatást ösztönző programok sem bizonyultak sokszor hatásosnak. Mások a már megvalósított beruházások kapacitás-kihasználatlanságára mutatnak rá: korábban úgy tűnt egy adott beruházásról, hogy megvalósítható lesz a jövőben, azonban a helyzet időközben megváltozott. A folyamatos népességcsökkenés miatt a fejlesztés fenntartása jelentős többletköltségeket okozott a helyi önkormányzat számára. Mások a városi funkciók nem megfelelő működését hangsúlyozzák (pl. egészségügyi szolgáltatások hiánya). Néhány település komoly problémaként ír a turizmushoz kapcsolódó korábbi fejlesztések sikertelenségéről, valamint kiemelik, hogy a jövő bizonytalansága a terveket átláthatatlanná teszi, azok céljai nem világosak. Mások a települési összeolvadásoknak a település fejlesztésére gyakorolt negatív következményeit részletezték (érdekellentétek a korábbi települések között).

Kérdés volt az is, hogy a legutolsó befejezett területfejlesztési tervekben az egyes települések milyen indikátorokat alkalmaztak a megfogalmazott célkitűzések eredményességének mérésére. 14 település egyáltalán nem jelölt be egyetlen indikátort sem (35,0%). A több esetben tipikusnak mondható az egyszerű, könnyen mérhető indikátorok alkalmazása. 26 központi város legutolsó befejezett területfejlesztési tervdokumentumában a következő célindikátorokat alkalmazta: **népességszám**, a **fog-**

lalkoztatottak száma (munkahelyek száma), a **turisták száma**. Néhány esetben a városok célindikátorként használták az új vállalkozások számát, az ipari parkban letelepedett új vállalkozások számát, illetve az egy főre jutó jövedelmet. Csupán néhány település tett említést néhány speciálisabb indikátor alkalmazásáról¹²³. A 10 közepesen versenyképes JFUA központ közül 8 város nevezett meg indikátort. A 30 gyenge versenyképességű JFUA központ közül csupán 18 (60,0%) alkalmazott valamilyen indikátort a tervekben.

A kérdések között szerepelt, hogy az indikátorokkal jellemzett célkitűzések milyen mértékben valósultak meg. Elsődlegesen azon indikátorokat vettük figyelembe, amelyek a népességhez, a foglalkoztatáshoz, a vállalkozások számához kapcsolódtak. Csupán 8 település esetében érte el vagy haladta meg az indikátor jelenleg értéke a tervezési időszak elején meghatározott bázisértéket. Sokat elárul, hogy ezek közül 7 a közepes versenyképességű települések közé tartozik.

A kis- és közepes méretű JFUA központi településeknek fel kellett sorolniuk, hogy mely szervezetek véleményét veszik figyelembe az átfogó területfejlesztési tervük kidolgozásánál (helyi vállalkozások, lakosság, civil szervezetek, szomszédos települések, prefektúra kormányzósága, központi minisztériumok, külső szakértők). A 40 válaszadó JFUA központ közül 19 város maximum 3 szervezet véleményét veszi figyelembe a tervezési dokumentum kidolgozásakor. 21 település azonban több mint 3 olyan szervezetet is megnevezett, melyek segítik a terv elkészítését. A 10 közepes versenyképességű település közül mindegyik több mint 3 szervezetet megnevezett. Mindegyikük kiemelte a lakosság szerepét, illetve a külső szakértők bevonásának fontosságát (85,0%). A harmadik helyre a helyi egyetem gazdaságfejlesztési szerepe (62,5%), negyedik helyen pedig a különböző civil szervezetek közreműködése került (60%). Csupán 6 település esetében bizonyultak fontosnak a központi minisztériumok (15%), és négy településnél a prefektúra kormányzósága (10%).

Fontos kérdés volt, hogy milyen módszerekkel alapozzák meg a tervdokumentumokat még az elfogadásuk előtt, illetve a végrehajtásuk utáni hogyan értékelik a célok megvalósulását. A választási lehetőségek ebben az esetben helyzetelemzés készítése, piacelemzés, minden projekt esetében költség-bevétel elemzés, minden projekt esetében

¹²³ Mint pl. a foglalkoztatási rátája azon fiataloknak, akik a prefektúrán belül végezték középiskolai tanulmányaikat, azon emberek száma, akik részt vettek továbbképzésen munkahelymegőrzés céljából, azon vállalkozások aránya, amelyek pénzügyi támogatásban részesültek, az egy főre jutó kiskereskedelmi egységek száma, a gépipari termékek hozzáadott értéke, a KKV-k által kialakított új termékek, technológiák száma, új vállalkozások száma stb.

kockázatelemzés, lakossági elégedettség vizsgálat, korábbi tervek eredményességének vizsgálata voltak. A válaszoló 36 település közül 17 város maximum 2 módszert jelölt meg, melyekkel a korábbi átfogó fejlesztési tervek, illetve a megfogalmazott projektek eredményességét vizsgálták. 29 település több mint 3 elemzési módszert is megnevezett (53,0%).

A leggyakrabban alkalmazott értékelési eljárás a *lakossági elégedettségi felmérés*, melyet 34 város alkalmazott (94,4%). A második helyen a *helyzetelemzések* készítését emelte ki 30 város (83,3%). Csupán 13 város említette, hogy értékelné a korábbi **tervek eredményességét** (36,1%), és csupán 8 város szokta az egyes fejlesztési projekteket költség-bevétel vizsgálatnak alávetni (22,2%), ezek közül 5 a közepes versenyképességű JFUA központok közé tartozik. Csupán 6 város alkalmaz piacelemzést (16,7%), és csak 5 város követi nyomon a korábbi tervek eredményességét (13,9%), melyek közül 3 a közepes versenyképességű kategóriába tartozik. 4 város végző kockázatelemzést az egyes projektekre vonatkozóan (11,1%).

A legutolsó befejezett, valamint a jelenleg érvényben lévő tervek kiemelik a civil részvétel szerepét a területfejlesztési tevékenységben. Ezért kérdésként merült fel, hogy milyen eszközök alkalmazásával segítik a helyi önkormányzatok a civil részvétel erősítését a tervezési folyamatban. A 40 kérdőívet kitöltő JFUA központ közül 33 válaszolt erre a kérdésre (82,5%). Válaszaik alapján az egyes települések eszközök széles skáláját alkalmazzák, hogy elősegítsék a település fejlesztésével kapcsolatban a civil részvétel erősödését. Az egyes említett megoldások tekintetében azonban *a települések nem igazán térnek el egymástól*. A leggyakrabban említett megoldás a társadalmasítás, melynek keretében a várost érintő intézkedés elfogadása előtt, a város lakosai nyilvános fórumon mondhatják el véleményüket. A helyi önkormányzatok gyakran kérdőíves felmérésekkel keresik fel a lakosokat, melyek kitöltésével a helyi önkormányzat munkájával kapcsolatban nyilatkoznak a lakosok (civil elégedettség és attitűd vizsgálat). A városi tanács gyűlésén a civil szervezetek képviselői részt vehetnek, így képviselve a lakosságot, ahol alkalmuk nyílik elmondani véleményüket a tervekkel kapcsolatban, valamint nyomon követhetik azok végrehajtását.

A válaszokból az is kiderül, hogy a helyi önkormányzatok gyakran rendeznek közmeghallgatást, illetve találkozót, konferenciákat annak érdekében, hogy megértsék a lakosok igényeit, illetve problémáikat, illetve azért, hogy megismerhessék véleményüket a település fejlesztési elképzeléseivel kapcsolatban. A helyi önkormányzatok gyakran rendeznek találkozót a jövőbeli tervekben megfogalmazott fejlesztési irá-

nyok, tervezett projektek ismertetése céljából is. A válaszokból egyértelműen kitűnt, hogy a helyi önkormányzatok jelentős erőfeszítéseket tesznek a civil aktivitás, részvétel és együttműködés erősítése érdekében. Ennek érdekében sok településen ún. civil közösségi központokat hoztak létre, ahol szemináriumok formájában oktatják a helyi lakosságot. Fontos kiemelni azt is, hogy a helyi önkormányzatok rendelkezések formájában próbálják meghatározni a civil tevékenységek formáit és szabályozni az együttműködést. 1990-hez képest a válaszadó 37 JFUA központ közül 31 szerint a településen a civil aktivitás jelentősen megerősödött (84,0%), 6 város jelezte a civil aktivitás változatlanságát (16,0%). A mintában nem volt olyan település, ahol a civil részvétel csökkent volna.

Bár 5 város a válaszadó 28 település közül azt válaszolta, hogy a civil aktivitás jelentősen megnövekedett, azonban ez nem volt semmilyen hatással a település tervezési gyakorlatára vagy épp a tervek végrehajtására (17,9%). Másrészt azon 23 településen, ahol a civil részvétel szintén nőtt, megerősítették, hogy ennek jelentős pozitív hatása jelentkezett a tervezésben is. A megnövekedett aktivitás legfontosabb és legkedvezőbb hatása az volt, hogy a lakosok jobban és könnyebben megértik, így könnyebben azonosulnak a város által kitűzött fejlesztési elképzelésekkel, irányokkal. A visszajelzések alapján a város tervezés elfogadottsága folyamatosan növekszik. Ugyanakkor a növekvő civil részvétel révén nemcsak a tervek elfogadása, hanem azok végrehajtása is egyre könnyebb és hatékonyabb lett. Számos település számolt be arról a kedvező folyamatról, hogy a megnövekedett civil részvétel révén a projektek száma is nőtt, más szóval a megnövekedett civil aktivitás hozzájárult az adott település aktivizálódásához. Másik érdekesség, hogy a megnövekedett civil aktivitás „kikényszeríti”, hogy az önkormányzatok közérthető, azaz a lakosság számára is könnyen megérthető, átlátható és utólag számon kérhető terveket készítsenek.

5.5. A pénzügyi szekció kérdéseire adott válaszok összefoglalása

A kérdőív negyedik szekciója esetében az kis- és közepes méretű JFUA központi településeknek arra kellett választ adniuk, hogy az 1990-es években megindult helyi autonómia, a decentralizáció erősödését célzó intézkedések milyen hatással voltak rájuk, hogyan hatott pénzügyi önállóságukra.

A válaszoló 37 település közül 9 város szerint az 1990-es években megindult helyi autonómiát, az önkormányzatok pénzügyi önállóságát és a decentralizációt erősítő törekvések semmilyen hatással nem volt a településre (24,0%). 28 város szerint jelentős változások történtek (75,7%): csupán egy város említett kizárólag pozitív változást (3,0%), 12 város csak negatív következményekről számot be (32,0%), míg 15 város hozott fel példát pozitív és negatív változásokra egyaránt.

Az egyetlen város, amely a változásoknak csak pozitív hatását emelte ki a környező településekkel való egyesülés kedvező hatására utalt, amely révén rendeződött a település pénzügyi helyzete. Más települések kiemelték, hogy az adórendszer megváltozását kiváltó „*Szent Háromság*” reform következtében bár „elvben” nőtt pénzügyi függetlenségük, azonban a korábbi központi igazgatástól átengedett adók és egyéb támogatások csökkenése súlyos következményekkel járt számukra:

(1) A reform következtében csökkentették a területi önkormányzatoknak átengedett adók összegét, valamint korábbi kormányzati támogatások megszűntek. A válaszoló települések szerint ***ezt a bevételkiesést egyedül az adókvetési jog átengedése nem tudja pótolni.***

(2) A települések többsége elismeri, hogy az adókvetési jog átengedése nagyon jó eszköz annak érdekében, hogy a települések pénzügyi önállósága növekedni tudjon, azonban ***ez csak akkor áll fenn, ha az intézkedés kedvező gazdasági környezettel párosul. Gazdasági recesszió idején az intézkedés kedvező hatása nem jelentkezik,*** hiszen ezeken a településeken hiába vetnek ki újabb adókat, ha nincsenek olyan vállalkozások a településen, amelyekre azokat ki lehetne vetni. Így kijelenthető, hogy ***a reformok pont az ellenkező hatást váltották ki, még nagyobb lett a függőség a központi kormányzat támogatásaitól.*** Ugyanakkor az intézkedések sok önkormányzatot rákényszerítettek arra, hogy a ***bevételkiesést részben újabb helyi kötvények kibocsátásával*** pótolják, ami pedig megnöveli az önkormányzatok eladósodottságának kockázatát.

Néhány önkormányzat a települési egyesülések pozitív hatását emelte ki, hiszen ezáltal pénzügyi helyzetük valamelyest rendeződött, már csak azért is, mert ezek a

települések engedélyt kaptak kötvény kibocsátására, illetve speciális állami hitelhez is hozzájuthattak.

Néhány település utalt rá, hogy a korábbi helyi kötvénykibocsátást szabályozó „engedélyeztetési rendszer” helyébe lépett ún. „konzultációs rendszer”, illetve az azt felváltó ún. „beszámolási rendszer” a kötvénykibocsátás szabályozása jelentősen lazább lett. Mások nem így értékelik a helyzetet. Véleményük szerint csak a megnevezés változott, a korábbi központi kormányzati nyomás a területi önkormányzatokon továbbra is megmaradt.

A válaszoló 33 település közül 10 település (30%) szerint az 1990-es években megindult reformok kedvezően befolyásolták a pénzügyi önállóságukat. Közülük 5 település a közepes versenyképességű kategóriába, míg a másik 5 település a gyenge versenyképességűek közé tartozott (15,5%). 6 település esetében nem történt változás (18%). 17 település szerint a pénzügyi önállóságuk jelentősen csökkent a reformokat követően (51,5%). Közülük 15 város a gyenge versenyképességű kategóriába tartozik.

5.6. Összefoglaló megállapítások

- (1) A versenyképességi szekció kérdéseire adott válaszokból kiderül, hogy a szekunder adatokon alapuló *klaszterelemzés alapján közepesen versenyképesnek tekintethető kis és közepes méretű JFUA-k reálisabban ítélik meg saját versenyképességüket, mint a kérdőívet kitöltő kevésbé versenyképes JFUA-k.*
- (2) A JFUA központi települések versenyképességét meghatározó erős és gyenge pontok beazonosításakor viszont kiderül, hogy a mintába került, viszonylag gyenge versenyképességgel jellemezhető JFUA-k szinte mindegyike a turizmust említi, mint a versenyképességüket befolyásoló erősséget. Ez arra enged következtetni, hogy sok esetben átgondolt, életképes, valóban a *helyi lehetőségekhez és adottságokhoz igazodó településfejlesztés helyett a központilag meghatározott átfogó területfejlesztési koncepciók általános irányelveinek, javaslatainak gondolkodás nélküli átvétele valósul meg.*
- (3) Továbbá a kérdőív rávilágít arra az ellentmondásra is, miszerint a gyenge versenyképességű JFUA-k fele bár versenyképességét kedvezőnek ítéli, mégis gyenge pontként, sőt jövőbeli kockázatként említik térségük várható elnéptelenedést, jelenlegi ipari kapacitásuk sérülékenységét, a helyi vállalatok külföldre vándorlásának folytatódását.

- (4) A klaszterelemzés lefolytatásával kapott eredményekkel összhangban van, miszerint a *közepesen versenyképes kategóriába került kis- és közepes méretű JFUA-k kedvező helyzetét elsősorban földrajzi fekvésük, jó infrastrukturális adottságaik határozzák meg.*
- (5) A válaszok alapján a másik éles különbség, hogy a *kevésbé versenyképes JFUA-k jobban rá vannak utalva az állami támogatásokra, állami beruházásokra, szemben a közepesen versenyképes JFUA-kal, akik az állami segítséget és pénzügyi forrásokat a versenyképességük meghatározó tényezőinek tekintik.*
- (6) Érdekes eredménye a kérdőíves felmérésnek, hogy sem a közepesen versenyképes, sem a kevésbé versenyképes JFUA-k között *nincs eltérés a külföldi vállalatok megítélésében*, mindegyikük *nemkívánatosnak tekinti a helyi gazdaságfejlesztésben.*
- (7) Annak ellenére, hogy sok JFUA központi település válaszából az derül ki, hogy a helyi vállalkozási aktivitás megerősödésétől, új iparágak megjelenésétől várja települése versenyképességének javulását, úgy tűnik *az egyes települések nem igazán törekednek, hogy megkülönböztessék magukat az esetleg letelepedni szándékozó vagy helyben létrejövő vállalkozások számára.* A válaszokból lesűrhető az is, hogy a helyi környezetet valóban ismerő és értő helyi vállalkozási aktivitás támogatása helyett, inkább *kívülről érkező vállalkozások megtelepedését várják/remélik*, holott a jelenlegi tendenciák mellett erre egyre kisebb az esély.
- (8) A válaszokból kiderül, hogy a bemutatott ellentmondások egy jelentős része a *nem megfelelő helyi tervezési gyakorlatban* keresendő.

6. ÖSSZEGZÉS

6.1. Kutatási eredmények

Összegzésképpen a kutatás során feltárt újszerű eredményeket tézisek formájában foglalom össze, amelyek az ismert elméleti és gyakorlati tudásanyag egységes keretbe foglalásával meghaladják az eddigi szakirodalom és empirikus anyag következtetéseit.

A vizsgálattal arra kívántam választ kapni, hogy a területi politikát a nemzeti gazdaságfejlesztési politikával alárendelt szerepbe helyező kapcsolatrendszer mennyiben segítette vagy épp gátolta a regionális politika kitűzött céljainak eredményes megvalósítását, azaz hozzájárult-e Japánban a területi egyenlőtlenségek mérsékléséhez és az ország harmonikus térbeli fejlődéséhez.

Tézis I. – Eredményesség értékelése.

A vizsgálatok eredményei alapján kijelenthető, hogy ez a kialakított sajátos kapcsolatrendszer *csupán addig működhet eredményesen, amíg a kapcsolat első pilléréként megjelenő nemzeti gazdaságfejlesztési politika sikeres, azaz elősegíti a gazdasági növekedést, amelynek jennmilliárdokban mérhető eredménye megfelelő újraelosztási szisztémák működése révén* (adórendszer, regionális fejlesztéspolitika), *hozzá tud járulni az ország térségeinek kiegyenlített fejlődéséhez.*

A 3. fejezetben bemutatott shift-share elemzés alátámasztotta, hogy a japán fejlesztő állam modell szemléletéből eredő *nemzeti fejlesztéspolitika és regionális fejlesztéspolitika közötti sajátos kapcsolat csupán az 1970-es évekig működött az elképzeltnek megfelelően*, míg a kapcsolat első pillérét jelentő nemzeti gazdaságfejlesztési politika eredményes volt, azaz jelentős gazdasági növekedést generált. Az elemzés eredményeiből kiderült, hogy a hatékonyságot preferáló nemzeti gazdaságfejlesztési politikát méltányossági szempontokat érvényesítő regionális politikával kiegészítve *Japánban a területi kiegyenlítődés nem következett be*. Ezt a megállapítást megerősíti az 4. fejezetben lefolytatott regionális versenyképességi vizsgálat is: hiszen annak ellenére, hogy már az első 1962-es Első Átfogó Területfejlesztési Koncepció deklarált célja volt Tōkyō súlyának csökkentése és a kiegyensúlyozott térszerkezet kialakítása, a klaszterelemzés eredményekből látható, hogy ezt mind a mai napig nem sikerült megvalósítani, *2005-ben még mindig feneketlen szakadék tátong Tōkyō JFUA és más lehatárolt városi térség között*. Ha voltak is a kiegyenlítődés irányába mutató rövidebb időszakok, azok

vagy nem az alkalmazott regionális fejlesztéspolitika miatt következtek be, vagy épp annak hibás logikájából eredt a későbbi fenntarthatatlanságuk:

- **1970 és 1975 között**, azaz Japán gyors gazdasági növekedésének időszakában, a **regionális konvergencia elsősorban olyan a kedvező külső környezetet kiaknázó, a belső megfelelő feltételek megteremtésével kiváltott természetes folyamatok miatt következett be**, mint a népességnövekedésből fakadó belső kereslet növekedése, a kumulálódó negatív extern hatások miatt túlnépesedett nagyvárosok népszerűségének csökkenése (túlzsúfoltság, környezetszennyezés), illetve a munkalehetőségek vidéki térségekben történő bővülése (pl. a korábban jellemzően kézműves családi miniüzemeknek a nagyvállalatokkal beszállítói kapcsolatok kiépítése révén). Az 1962-től (regionális egyenlőtlenségek tetőzése) 1975-ig tartó időszak jól szemlélteti, hogy a gazdasági fejlődés előbb regionális divergenciát okozott Japánban, majd a fejlődés előnyei a periférikus térségekbe is eljutva a területi kiegyenlítődés irányába hatottak.
- A regionális fejlesztéspolitika **1975 után** a gazdasági növekedés lassulása miatt **egyre nagyobb mértékben kényszerült a területi egyensúlytalanságok folyamatos utólagos korrekciójára**. A kedvezőtlen folyamatok az ún. **Tōkyō Egypólusú Rendszer** kialakulásával magyarázható, azzal, hogy az új, jellemzően high-tech és tudásintenzív iparágak vállalati központjai a nagyvárosokban (elsősorban Tōkyōban) koncentráálódtak, ezzel gerjesztve a területi divergencia erősödését. Így bár 1975 és 1985 között a japán regionális jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentek, amihez az 1970-es évektől állami deficitet is megengedő ominózus infrastrukturális állami beruházások járultak hozzá. Ugyanakkor az **1975 és 1984** közötti időszakra vonatkozó shift-share elemzés részletesebb eredményei alapján kimutatható volt **a regionális egyenlőtlenségek fokozódásának veszélye**.
- **1990 és 2000** között csökkentek a területi egyenlőtlenségek, illetve az időszak alatt **a legtöbb nem metropolisz (vidéki) prefektúra kedvezőbb jövedelemnövekedést mutatott az országos átlaghoz képest**. Azonban a regionális jövedelmi különbségek csökkenését a hihetetlen összegeket – a korábbi évtizedek tartalékait – felélő grandiózus állami gazdaságélénkítő (jellemzően infrastrukturális) beruházások váltották ki. Ezek az intézkedések azonban hatástalannak bizonyultak, mert csak az egyenlőtlenségek elkendőzésére voltak alkalmasak, nem járultak hozzá a fenntartható

regionális növekedés megalapozásához. Így a *regionális különbségek csökkenése csak átmenetinek bizonyult, viszont a japán állam hatalmas, a jövőt súlyosan terhelő adósságot halmozott fel.*

- A reformer Junichiro Koizumi vezette kormány 2001-ben nem rejtette véka alá, hogy a liberalizáció, privatizáció és dereguláció révén az ország versenyképességének erősítését célzó intézkedéseik, amennyiben azok megvalósulnak, egyértelműen a regionális jövedelmi különbségek növekedésével fognak járni. *2000 után* a területi egyenlőtlenségek fokozódása viszont *nem a nagyratörő reformok sikeres végrehajtásának volt a következménye, hanem épp azok elmaradásának, vagy legalábbis az eredeti elképzelésekhez képest gyengített formában való megvalósulásuknak.* Bár Koizumi miniszterelnök politikájának sikerre vitelét *nagyban megkönnyítette a politikai életet szabályozó környezet megváltozása* (1994: választási törvény megreformálása), *azonban ez sem bizonyult elegendőnek a japán fejlesztő állam modell okozta béklyók feloldására.* Ebből adódóan – amint azt a shift-share vizsgálat eredményei is alátámasztották – *a továbbra is követő, kiigazító jelleggel működő regionális politika a gazdasági növekedés elmaradása miatt egyre fogyó finanszírozási források mellett már nem képes a területi egyenlőtlenségek elfedésére, kezelésére pedig egyáltalán.*

Tézis II. – Az eredménytelenség okai.

- (1.) A legfőbb problémát az okozza, hogy *a fejlesztő modell alkalmazása csak bizonyos körülmények fennállása esetén lehet eredményes,* ha ezek valamely okból kifolyólag megváltoznak, a szereplők érdekei is megváltoznak, és ennek folytán a kölcsönösség más szereplővel vagy szereplőkkel megszűnhet. A külső-belső körülmények megváltozására sajátos érdek- és kapcsolatrendszerük makacs fenntartásával reagáló vasháromszög a *japán modell megmerevedéséhez, inerciák kialakulásához vezetett, így tartva életben egy korábban társadalmilag támogatott gazdaságfejlesztési modell-típus degeneratív változatát,* amelyek feloldására a *számos paradigmaváltási elképzelés ellenére, mind a mai napig érdemi előrelépés nem történt.*

- A 2. fejezet szakirodalmi áttekintése rámutat arra, hogy a paradigmaváltást érdemben hátráltatja, hogy mind a mai napig nincs konszenzus **az egyes szereplők súlyának megítélésében**, azaz arról, hogy valójában ki vagy kik kormányozzák Japánt.
- Sajnálatos módon **mindeddig nem került kellően kihangsúlyozásra a japán lakosság meghatározó szerepe a modell működésében. Az alulról szerveződő civil kezdeményezések erőteljesebb, szervezettebb felkarolása a modell megreformálásának kritikus eleme lehet.**
- Ugyanakkor a pozitív változások közé sorolható a **választási törvény 1994-ben történt módosítása**, amely a **mindenkori miniszterelnök** mozgásterét, hatáskörét megnövelve segítheti a régi modell inerciáinak felszámolását és egy új szemlélet megerősödését. Egy a korábbiakhoz képest lényegesen **nagyobb mozgástérrel rendelkező miniszterelnök felszámolhatja a zoku-inek szakadatlan lobbiharcát**, a különböző feladatok, hatáskörök és pénzügyi ösztönzők **valós decentralizációjával pedig megszabadíthatja a regionális politikát** (pazarló, ezért a jövőre nézve valószínűleg fenntarthatatlan) **ex post méltányossági szerepétől**. Ugyanakkor mindeddig még olyan karizmatikus politikusnak is, mint Junichiro Koizumi – érdemeinek elismerése ellenére (állami posta és vasúttársaság liberalizációja) – csak részeredményeket sikerült elérni.

(2.) Bár pozitívan lehet értékelni, hogy a decentralizáció a politikai döntéshozók mindennapi retorikájának részévé vált, de **a regionális politika ex post méltányossági szempontokat preferáló célkitűzéseit továbbra is nagymértékben a területi önkormányzatok (prefektúrák és települések) finanszírozási rendszerét jellemző régtől bejáratott, sajátos pénzügyi mechanizmuson keresztül valósítja meg.**

- A 2. fejezet szakirodalmi szinopszisa rámutatott a pénzügyi mechanizmus **kifejezetten káros** (erkölcsi kockázat, légyfogó-hatás), **pazarló** (felesleges és később finanszírozhatatlan infrastrukturális beruházások), **hatékonytalan jellegére és hosszú távú fenntarthatatlanságát**.
- Bár a Koizumi-kormány idején felismerték, hogy a decentralizáció irányába történő elmozdulás a pénzügyi rendszer megreformálásának fontos lépése. A kormány

meghirdette az ún. „Szent Háromság” névre keresztelt reformcsomagot, ami a helyi kiegyenlítési adó-támogatás és egyéb támogatások csökkentésével, illetve a helyi átengedett adók arányának növelésével kívánta megvalósítani a területi önkormányzatok pénzügyi függetlenség erősödését. Ugyanakkor a szakirodalmi áttekintésből az is kiderült, hogy a helyi kiegyenlítési adó-támogatás szerepe a helyi finanszírozásban lényegében alig változott (aránya elenyésző mértékben csökkent 1985-höz képest), ugyanakkor a helyi átengedett adók aránya érdemben nem nőtt. Az 5. fejezet kérdőíves vizsgálata (pénzügyi szekció) egyértelműen megerősítette, hogy a megkérdezett települések szerint ***nem sikerült megfelelő módon tisztázni a központi igazgatás és a területi önkormányzatok közötti feladat- és forrásmegosztást, nem sikerült végrehajtani fiskális decentralizációt. A települések továbbra is pénzügyileg erősen függenek a központtól. Ennek az a következménye, hogy továbbra is a központi irányításban szerepet betöltő érdekcsoportok elképzeléseknek megfelelően valósul meg a helyi gazdaságfejlesztés.***

Tézis III. – Új, versenyalapú szemlélet elterjedését gátló tényezők.

- (1.) Az 5. fejezet kérdőíves vizsgálatából kiderül, hogy a problémát nem pusztán a helyi pénzügyi erőforrások hiánya, hanem az okozza, hogy a ***kevésbé versenyképes japán várostérségek továbbra is az állami infrastrukturális beruházásoktól, támogatásoktól várják helyzetük javulását*** (szemben a közepesen versenyképes JFUA-kal). ***A direkt és indirekt központi forrásokat versenyképességük szempontjából meghatározó tényezőknek tekintik!***
- (2.) Bár az Ötödik Átfogó Területfejlesztési Konceptió (1998 – 2010/2015) a területi kohézió megerősítése érdekében a helyi adottságokra, a belső tényezők kiaknázására helyezi a hangsúlyt, a kérdőíves vizsgálat tervezési szekciójának kérdéseire adott válaszokból úgy tűnik, hogy a ***kevésbé versenyképes japán várostérségek továbbra is kívülről érkező vállalkozások letelepedését várják.*** Ugyanakkor azon gyengébb versenyképességű várostérségek, amelyek növekedésüket belső erőforrásaik kiaknázásától remélik, ***még maguk sem képesek beazonosítani ezeket az erőforrásokat.*** Ebből következik, hogy a legtöbb esetben a ***központilag meghatározott átfogó***

területfejlesztési tervek célkitűzéseinek, irányelveinek, elképzeléseinek gondolkodás nélküli átvételének lehetünk tanúi.

(3.) Fennáll tehát a hosszútávú, átfogó területfejlesztési koncepciók áttekintéséből kiderül, hogy célkitűzéseik, fejlesztési elképzeléseik jelentős változásokon mentek keresztül, így *döntések továbbra is centralizáltak, felülről vezéreltek* maradtak, ami pedig mindaddig fennáll, míg megfelelő *törvényi szabályozás hiányában* (pl. a Területfejlesztési törvény) az *adminisztratív irányítás hagyományos elemei*, ha gyengített formában, de továbbra is biztosítják a bürokrácia hatalmának fennmaradását. A kérdőív tervezési szekciójában feltett kérdésekre adott válaszokból kiderül, hogy *az új, versenyalapú szemlélet meggyökereztetéséhez a paternalista államhoz szoktatott szereplők a szükséges helyi tudással és képességekkel nem rendelkeznek*. A probléma a *nem megfelelő helyi tervezési gyakorlatban* keresendő. Kijelenthetjük, hogy a vizsgálatba bevont települések egyes tervidőszakokra megfogalmazott fejlesztési tervei nagyon hasonló elképzeléseket tartalmaztak és tartalmazznak még ma is. A településeknek csak elenyésző aránya foglalkozik érdemben a tervekben megfogalmazott projektek megvalósíthatóságának vizsgálatával, illetve a tervek hatásosságának mérésével. Előrelépésként értékelhető, hogy a vizsgálatba bevont összes település *pozitívan értékeli a civil aktivitás szerepének erősödését*, de az is kiderül a válaszokból, hogy *annak még csak elenyésző mértékben van hatása az adott település életére, fejlesztésére*.

(4.) A kérdőíves felmérés érdekes eredménye, hogy mind a közepesen versenyképes, mind a kevésbé versenyképes JFUA-k egyaránt *nemkívánatosnak tekintik a külföldi tulajdonú vállalatokat a helyi gazdaságfejlesztésben*. Porter és szerzőtársai (2000) megállapítása szerint azonban egy iparág (vállalat, termék) exportképességét a hazai versenynek való kitettsége határozza meg. Minél versenyképesebb egy vállalat, termék a hazai piacon, várhatóan annál jobban fog teljesíteni a külföldi piacon. Ebből következik, hogy a hazai piac védelme az importtól, azaz a gyenge versenykörnyezet kialakítása, rontja az adott iparág (vállalat, termék) exportteljesítményét (Porter et al., 2000).

(5.) A dolgozat fontos eredményének tartom, hogy a regionális versenyképességi vizsgálat (4. fejezet) révén sikerült beazonosítani azokat a kis- és közepes méretű versenyképes japán városi térségeket, amelyek vagy az *klaszteresedésnek (iparági*

specializáció) vagy **kivételes földrajzi elhelyezkedésük** (metropolisz térségekhez közel fekvő korábban kizárólag alvóvárosi funkciót betöltő városi térségek) okán versenyképesek. Ezek a várostérségek a kiegyensúlyozott területi fejlődést előirányzó regionális politika esetén fontos szerephez juthatnak.

A fejlődés-gazdaságtannal foglalkozó *Simon Kuznets* elhíresült kijelentése szerint „négyféle ország létezik: fejlett, fejletlen, Japán és Argentína” (*Waisman*, 1987, idézi *Saiegh – Tommasi*, 1998). Bár a fentiek tükrében a kijelentés Japánra érvényét veszítette, de ez nem mond ellent *Kuznets* másik fontos gondolatának, miszerint a gazdasági növekedésben három dolog játszik főszerepet: (1) a megújulásra képes technológia, (2) az intézményrendszer és (3) az ideológia, ami az adott országra jellemző. *Kuznets* szerint tévhit, hogy a technológia önmagában elegendő. Szükség van arra, hogy az intézményrendszer elősegítse a létrejövő innovációk megfelelő hasznosulását. Ugyanakkor az ideológia meghatározza, hogy az adott társadalom mennyire nyitott és kezdeményezője az újnak, illetve kialakított intézményrendszere mennyire adaptív a folytonos schumpeteri „teremtő rombolásra” (*Kuznets*, 1973). Japán számára elsősorban a kialakított intézményrendszer, illetve az arra hatást gyakorló ideológia okozza a fő problémát.

A disszertáció eredményei lehetővé teszik, hogy abból olyan tanulságokat vonhassunk le, amelyek más országok számára is hasznosak lehetnek. Magyarország számára talán a **túlzott állami centralizáció Japánban tapasztalható** hátrányai mutathatnak fontos tanulságokat. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a centralizáció mindig és minden esetben káros lenne. Például már 1985-ben *Hernádi* megfogalmazta a kelet-ázsiai „kihívó” országokkal, köztük Japánnal foglalkozó könyvében, miszerint

„A kisebb gazdaságok szempontjából is célszerűnek látszik a túlzott gazdasági függőség, a túlszoros kapcsolatok lazítása, mert ezzel termelésük, termékinálatuk, illetve fejlesztéseik, alkalmazott technológiájuk nem egy-egy ország belső fejlődésének, adottságainak a függvényei. A minden piacon eladható áruk eladóiként és vásárlóiként nem bilaterális, hanem világpiacon folyamatok részeseivé, sőt befolyásolóivá válhatnak: fenntarthatják, sőt javíthatják versenyképességüket. A gazdasági partner megválasztása azonban nem egyszerűen elhatározás kérdése: diverzifikálni, a világpiacon új termékekkel megjeleníteni csak nyitott, az ár, minőség és egyéb feltételek szempontjából legkedvezőbbet nyújtó gazdaságok képesek. Kisországok esetében ez megköveteli a gyártott és exportált termékek körének szűkítését, a szelektív ipar- és exportpolitikát.” (*Hernádi*, 1985,17).

Japán abban hibázott, hogy az állam által koordinált szelektív iparpolitikáját használta fel arra, hogy más, egyébként **versenyképtelen iparágait méltányossági szempontoktól vezérelve védelmezze a külső/belső versenytől**. A versenynélküli kör-

nyezetben elkényelmesedett szereplők fennmaradásának finanszírozása mára nyilvánvalóan súlyos következményekkel járt az ország számára. A szemlélet, miszerint az **„erősek felelősek a gyengékért”** beleivódott a japán nemzeti gazdaságpolitika és regionális politika kapcsolatrendszerébe is. Nyilvánvaló, hogy ennek a szemléletnek a tartós fennmaradását a **felülről vezérelt adminisztratív irányítás hagyományos indirekt elemei** életben tartják, amelyet – reformja ellenére – a japán területfejlesztési törvény is támogat. A regionális politika területén járatos szakemberek számára a magyar helyzettel való párhuzam azonnal adja magát. A magyar települések a felülről való irányításhoz még a szocializmus évtizedei alatt szokhattak hozzá. Az Európai Unióhoz történt csatlakozást követően megvalósuló tervezési gyakorlat pedig bővelkedik anomáliákban, amelyet így 2014 elején, kereken 10 évvel a csatlakozást követően, már nehéz lenne a tanulási folyamat számlájára írni... Számos példa van arra a magyar viszonyok között is, hogy a települések átveszik a „felsőbb tervek” megfogalmazott ajánlásait (pl. turizmus, mint minden bajból kigyógyító lehetőség), vagy egyszerűen azt fejlesztik, amire az uniós pályázati kiírások lehetőséget biztosítanak, függetlenül attól, hogy a helyi adottságokból kiindulva mi lehetne egy jövőbeli fejlesztési irány immanens része.

Japán gazdag ország. Ugyanakkor a gazdagságot Japánban sokszor más dimenziókban értékelik, mint Magyarországon vagy a nyugati civilizáció fejlett államaiban. Japánban fokozottan fontos, hogy a közjavak mindenki számára megfelelő minőségben rendelkezésre álljanak, az utak, utcák, közterek stb. rendbetétele is prioritást élvez a megfelelő egyéni életkörülményekhez viszonyítva. Viszont a jövő kedvezőtlen folyamatai sem Japánt, sem Magyarországot nem kímélik. A regionális különbségek fokozódása, kiüresedő vidéki települések, tehetséges fiatalok elvándorlása, szociális feszültségek növekedése, csak néhány példa, ami hathatós, az eddigi japán (és magyar) gyakorlattól akár gyökeresen különböző beavatkozások mihamarabbi megtételét sürgeti, sajnos mindkét országban.

6.2. *További kutatási irányok*

A kutatómunka során számos kapcsolódó további vizsgálatra érdemes ötlet merült fel, amelyeket jelen dolgozat keretében már csak időbeli és terjedelmi okok miatt sem volt lehetőségem tüzetesebben megvizsgálni. Ezek azonban a későbbi kutatómunka tárgyát képezhetik:

- Egyfelől a japán funkcionális városi térségekre lefolytatott versenyképességi vizsgálatot – annak kiterjedt adatigénye miatt – kizárólag a 2005 évre sikerült megvalósítani. Ennek legfőbb oka, hogy a 2010-es japán népszámlálási adatok a kutatás idején (2011-2012) nem voltak elérhetők, és jelenleg is csak részlegesen hozzáférhetők. A regionális versenyképességi vizsgálat időben történő kiterjesztésével azonban feltárható lennének az egyes térségek versenyképességében 2005 óta bekövetkezett változások.
- Érdemes lehet egy részletesebb foglalkozásszerkezeti shift-share analízis elkészítése is a regionális egyenlőtlenségek változásában bekövetkező hatások kiterjedtebb szemléltetésére.
- Természetesen egyetlen dolgozat nem képes az elemzést minden szempontból végigvinni. A következőkben érdemes lehet a japán fejlődési/felzárkózási modellt más kelet-ázsiai gyorsan fejlődő országokéval összevetni.
- Jelen disszertáció a japán regionális fejlesztéspolitika átfogó értékelésére vállalkozik, ebből adódóan csak általános bemutató jelleggel tér ki a japán fejlesztő állam modell egyes sarokköveire. A kutatás másik lehetséges jövőbeli irányát képezheti a japán fejlesztő állam modellel létrehozott intézményrendszernek a japán vállalkozási tevékenységre (elsősorban kis- és középvállalatok) gyakorolt hatásainak vizsgálata. A kutatás ilyen irányba történő elmozdulását aktuálissá teszi, hogy a 2012-ben megválasztott Shinzo Abe miniszterelnök új növekedési stratégiájában kulcsszerepet szán a kis- és közepes vállalkozásoknak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Abe, H. (1996): New Directions for Regional Development Planning in Japan. In: Alden, J. – Boland, P. (eds.): *Regional development strategies: A European perspective. Regional Policy and Development Series 15*. London, Jessica Kingsley Publishers, pp. 273–295.

Abe, K. (2004): Major Cities and the Urban System of Japan from the Standpoint of Large Private Firms' Head and Branch Offices. *Annals of Japan Association of Economic Geographers*, Vol. 50, No. 2, pp. 139–161.

Abe, H. – Nogata, M. (1989): Trends in the Regional Structure of Manufacturing Industries in Japan. *Memoirs of the Faculty of Engineering (Okayama University)*, Vol. 24, No. 3, pp. 115–133.

[**Abenomics. Zoning out.**] (2013), *The Economist* [on-line], 8 August 2013. <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21583295-can-japan-finally-make-special-economic-zones-work-zoning-out> (2013.10.01.)

Akai, N. – Doi, T. – Ihori, T. (2007): *Transfer of Tax Revenue and Rent-seeking Activity: An Appraisal of Japan's Fiscal Decentralization*. The 8th International Meeting of Association for Public Economic Theory. Vanderbilt University, Nashville (Tennessee, USA), 6-8 July 2007., 20 p. https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=IIPF63&paper_id=88 (2013.01.06.)

Akai, N. – Sato, M. – Yamashita, K. (2001): *Intergovernmental Transfers in Japan and Soft Budgets*. International Symposium on Intergovernmental Transfers in Asian Countries: Issues and Practices, Asian Tax and Public Policy Program, Tokyo (Hitotsubashi University), 9-10 February 2001., 75 p. <http://www.econ.hit-u.ac.jp/~kokyo/symposium/PDF/Japan1.PDF> (2013.01.06.)

Akita, T. (2002): Interregional Interdependence and Regional Economic Growth: An Interregional Input-output Analysis of the Kyushu Region. *Review of Urban and Regional Development Studies*, Vol. 14, No. 1, pp. 18–40.

Akita, T. – Kataoka, M. (2003): *Regional Income Disparities in the Post War Japan*. The 43rd Congress of the European Regional Science Association, Jyväskylä (Finland), 27-30 August 2003, 27 p. <http://www.jyu.fi/ersa2003/cdrom/papers/480.pdf> (2011.09.13.)

Allinson, G. D. (1997): *Japan's postwar history*. Ithaca, Cornell University Press. (megjelenik *McCargo*, 2004)

Anderson, S. J. (1990): The Political Economy of Japanese Saving: How Postal Savings and Public Pensions Support High Rates of Household Saving in Japan. *Journal of Japanese Studies*, Vol. 16, No. 1, pp. 61–92.

Arrighi, M. (1994): *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*. London, Verso, 411 p.

- Asako, K.** – Ito, T. – Sakamoto, K. (1991): The rise and fall of the deficit in Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, Vol. 5, No. 4, pp. 451–472.
- Aspalter, C.** (2006): The East Asian welfare model. *International Journal of Social Welfare*, Vol. 15, No. 4, pp. 290–301.
- Aszódi A.** (2011): A Fukushima Daiichi atomerőmű balesete. *Országos sajtótájékoztató*. Budapest, 2011. március 25.
http://www.reak.bme.hu/fileadmin/user_upload/felhasznalok/aszodi/letoltes/Japan/Aszodi_Sajtotajekoztato_20110325_v2.pdf (2014.01.05.)
- Babbie, E.** (2001): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó, 744 p.
- Bailey, D.** – Coffey, D. – Tomlinson, P. (2007): *Crisis or recovery in Japan: State and Industrial Economy*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 224 p.
- Barrett, B. F. D.** (2000): Decentralization in Japan: Negotiating the Transfer of Authority. *Japanese Studies*, Vol. 20, No. 1, pp. 33–48.
- Bradford, D. F.** – Oates, W. E. (1971): Towards a Predictive Theory of Intergovernmental Grants. *The American Economic Review*, Vol. 61, No. 2, pp. 440–448. (megjelenik *Halmosi*, 2007)
- Benedict, R.** (1974): *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*. Boston, Houghton Mifflin, 324 p.
- Berggren, C.** – Nomura, M. (1997): *The resilience of corporate Japan: New competitive strategies and personnel practices*. London, Paul Chapman, 219 p.
- Bigsten, A.** (2005): Can Japan Make a Comeback? *The World Economy*, Vol. 28, No. 4, pp. 595–606.
- Brenner, R.** (1998): The Economics of Global Turbulence. *New Left Review*, Vol. 1, No. 229, pp. 1–265.
- Bristow, G.** (2005): Everyone's a “winner”: problematizing the discourse of regional competitiveness. *Journal of Economic Geography*, Vol. 5, No. 3, pp. 285–304.
- Boschma, R.** (2004): Competitiveness of Regions from an Evolutionary Perspective. *Regional Studies*, Vol. 38, No. 9, pp. 1001–1014.
- Budd, L.** – Hirmis, A. (2004): Conceptual Framework for Regional Competitiveness. *Regional Studies*, Vol 38, No. 9, pp. 1015–1028.
- Buruma, I.** (2003): *Inventing Japan: From empire to economic miracle 1853-1964*. London, Weidenfeld and Nicolson, 162 p.
- Camagni, R.** (2002): On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies*, Vol.39, No. 13, pp. 2395–2411.

- Cameron, G.** (2005): *The Sun Also Rises: Productivity Convergence Between Japan and the USA.* *Journal of Economic Growth*, Vol. 10, No. 4, pp. 387–408.
- Canova, F. – Menz, T.** (2010): Japan's Lost decade: Does money have a role? *Journal of the Japanese and International Economies*, Vol. 24, No. 2, pp. 178–195.
- Cargill, T. F.** (1987): A Perspective on Trade Imbalances and United States Policies toward Japan. *Columbia Journal of World Business*, Vol. 22, No. 4, pp. 55–60.
- Cargill, T. F. – Sakamoto, T.** (2008): *Japan since 1980.* Cambridge, Cambridge University Press, 314 p.
- Carpenter, S.** (2008): *Why Japan can't reform? Inside the system.* Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan, 170 p.
- [**Casillast is alázza a japán szuper WC**] (2012), *Nemzeti Sport* [on-line], 2012. október 29. <http://www.nemzetisport.hu/sportszelep/a-japan-szuper-wc-casillast-is-alazza-2186629> (2013.09.28.)
- Chakravorty, S.** (1994): Equity and the Big City. *Economic Geography*, Vol. 70, No. 1, pp. 1–22.
- Coates, D.** (2007): The rise and fall of Japan as a model of 'progressive capitalism'. In: Bailey, D. – Coffey, D. – Tomlinson, P. (eds.) (2007): *Crisis or Recovery in Japan: State and Industrial Economy.* Cheltenham, Edward Elgar Publishing, pp. 179–196.
- Colignon, R. A. – Usui, C.** (2003): *Amakudari: the hidden fabric of Japan's economy.* Ithaca, NY, Cornell University Press, 240 p.
- [**Comprehensive Handbook of Japanese Taxes 2006**] (2006), Tax Bureau, Ministry of Finance. 397 p. <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/common/data/notice/jt.pdf> (2011.08.11.)
- Crowling, K. – Tomlinson, P. R.** (2002): The Problem of Regional "Hollowing Out" in Japan: Lessons for Regional Industrial Policy. In: Chueng, R.H. – Meadows, R. – Sugden, R. (eds.): *Urban and Regional Prosperity in a Globalised Economy.* Cheltenham, Edward Elgar Publishing, pp. 33–58.
- Dale, P. N.** (1986): *The Myth of Japanese Uniqueness.* London, Routledge, 233 p.
- Davies, R. J. – Ikeno, O.** (2002): *The Japanese mind: Understanding contemporary culture.* Boston, Massachusetts, Tuttle Publishing, 207 p.
- Denison, E. F. – Chung, W. K.** (1976): *How Japan's Economy Grew So Fast. The Sources of Post War Expansion.* Washington DC, Brookings, 267 p.
- Doi, L. T.** (1986): Amae: A Key Concept for Understanding Japanese Personality Structure. In: Lebra, T. S. – Lebra, W. P. (eds.): *Japanese Culture and Behavior: Selected Readings.* Honolulu, University of Hawaii Press, pp. 145–154.

- Doi, M.** (2005): National and Regional Wage Curves in Japan 1981-2001. *Review of Urban and Regional Development Studies*, Vol. 17, No. 3, pp. 248–270.
- Doi, T.** (2010): Poverty Traps With Local Allocation Tax Grants In Japan. *The Japanese Economic Review*, Vol. 61, No. 4, pp. 466–487.
- Doi, T.** – Hayashi, T. (2005): *Toward Reform of Local Bond System in Japan*. ESRI International Conference: Policy Options for Sustainable Economic Growth in Japan. Tokyo, 14 September 2005, 62 p.
http://www.esri.go.jp/jp/workshop/050914/050914Doi_Hayashi-1.pdf (2012.10.03.)
- Doi, T.** – Hoshi, T. – Okimoto, T. (2011): Japanese government debt and sustainability of fiscal policy. *Journal of the Japanese and International Economies*, Vol. 25, No. 4, pp. 414–433.
- Doi, T.** – Ihori, T. (2002): Fiscal Reconstruction and Local Interest Groups in Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, Vol. 16, No. 4, pp. 492–511.
- Doi, T.** – Ihori, T. (2004): Japan's Fiscal Deficits and Local Expenditures. The 6th Annual CIRJE-TCER Domestic Macro Conference. Tokyo, 11-12 December 2004. 30 p.
http://www2.e.u-tokyo.ac.jp/~seido/conference/2004_6thMacro/6thMacro_Doiihori.pdf
 (2013.01.14.)
- Dwyer, J. H.** (2004): Explaining Central bank reform in Japan. *Social Science Japan Journal*, Vol. 7, No. 2, pp. 245–262.
- Edgington, D. W.** (1994): Chronology of Major Urban and Regional Planning Legislation in Japan. In: Shapira, P. – Masser, I. – Edgington, D. W. (eds.): *Planning for Cities and Regions in Japan*. Liverpool, Liverpool University Press, pp. 184–190.
- Ehrlich É.** (1979): *Japán - A felzárózás anatómiája*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 312 p.
- Emmott, B.** (1993): *Japanophobia: The myth of the invincible Japanese*. New York, Times Books, 261 p.
- [**Entrepreneurs** in Japan. Time to get started] (2013), *The Economist* [on-line], 29 August 2013. <http://www.economist.com/news/business/21584328-shinzo-abe-giving-new-hope-japans-unappreciated-entrepreneurs-time-get-started?> (2013.10.01.)
- Envall, H. D. P.** (2008): Exceptions that Make the Rule? Koizumi Junichiro and Political Leadership in Japan. *Japanese Studies*, Vol. 28, No. 2, pp. 227–242.
- Enyedi Gy.** (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 49. (111.) évf. 9. sz. pp. 935–941.
- Ercole, M. M.** (2006): Income Inequality and Poverty in OECD Countries: How Does Japan Compare? *The Japanese Journal of Social Security Policy*, Vol. 5, No. 1, pp. 1–15.

Esteban-Pretel, J. – Nakajima, R. – Tanaka, R. (2010): TFP growth slowdown and the Japanese labor market in the 1990s. *Journal of the Japanese and International Economies*, Vol. 24, No. 1, pp. 50–68.

European Commission (1999): *Regional Policy and Cohesion: Sixth periodic report on the social and economic situation and Development of the Regions of the European Union*. Brussels, Commission of the European Communities, 241 p. <http://aei.pitt.edu/5712/1/5712.pdf> (2011.12.14.) (megjelenik Lengyel 2000).

Faragó L. (2013): Az európai területi politika változásai a hazai tervezés szempontjából. *MRTT Vándorgyűlés*, Kaposvár, 2013. november 21-22.

Farkas I. (2009): Japán története dióhéjban: A kezdetektől napjainkig. *História*, 31. évf. 7. sz. pp. 3–9.

Farnie, D. A. – Nakaoka, T. – Jeremy, D. J. – Wilson, J. F. – Abe, T. (2005): *Region and Strategy in Britain and Japan. Business in Lancashire and Kansai 1890-1990*. London, New York, Routledge, 352 p.

Feldhoff, T. (2007): Japan's construction lobby and the privatization of highway-related public corporations. In: Sorensen, A. – Funck, C. (eds.): *Living Cities in Japan: Citizens' movements, machizukuri and local environments*. Oxon, Routledge, pp. 91–112.

Ferber K. (1998): *A siker ára*. Budapest, László és Társa, 132. p.

Ferber K. (2012): Haza és Haladás - 2012. december 07. Vendég: Ferber Katalin. Budapest, Tilos Rádió [on-line], <http://www.mixcloud.com/DjKolbasz/haza-es-haladas-2012-dec-07-vendeg-ferber-katalin-tilos-radio-budapest/> (2013.09.29.)

Fujita, M. – Hamaguchi, N. (2011): Regional Integration of Production System and Spatial Income Disparities in East Asia. In: Jovanović, M. N. (eds.): *International Handbook on the Economics of Integration. Competition, Spatial Location of Economic Activity and Fiscal Issues*. United Kingdom, Edward Elgar, pp. 242–261.

Fujita, M. – Tabuchi, T. (1997): Regional growth in postwar Japan. *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 27, No. 6. pp. 643–670.

Fujita, M. – Takahashi, S. (1992): Regional income disparity and fiscal-monetary policy. *Regional Science*. Vol. 26, No. 3, pp. 231–256.

Fukao, K. – Inui, T. – Kawai, H. – Miyagawa, T. (2004): *Sectoral Productivity and Economic Growth in Japan, 1970-98: An Empirical Analysis Based on the JIP Database. Hi-Stat Discussion Paper Series No. 19*. Institute of Economic Research, Hitotsubashi University, [on-line]. <http://hi-stat.ier.hit-u.ac.jp/research/discussion/2003/pdf/D03-19.pdf> (2013.09.28.)

Fukatsu, A. – Kawashima, T. (1999): Urbanization, Suburbanization and Revived-Urbanization: ROXY-index Analysis for the Chuo-line Region of Tōkyō. *Gakushuin Economic Papers*, Vol.36, No. 3, pp. 389–414.

Galambos L. – Haász J. (2012): *A japán gazdaságot is elsodorta a szökőár.* http://index.hu/gazdasag/vilag/2012/03/11/fukusima_hatasa_a_japan_gazdasagra/?token=58cd568f3672d30ca27f718c33782230 (2014.01.02.)

Gao, B. (2001): *Japan's Economic Dilemma.* Cambridge, New York University Press, 316 p.

Gardiner, B. – Martin, R. – Tyler, P. (2004): Competitiveness, productivity and economic growth across the European regions. *Regional Studies*, Vol. 38, No. 9, pp. 1045–1067.

Gauthier, H. L. – Tanaka, K. – Smith, W. R. (1992): A Time Series Analysis of Regional Income Inequalities and Migration in Japan, 1955-1985. *Geographical Analysis*, Vol. 24, No. 4, pp. 283–298.

Ginsburg, T. (2001): Dismantling the Developmental State? Administrative Procedure Reform in Japan and Korea. *American Journal of Comparative Law*, Vol. 49, No. 4, pp. 585–626.

Glickman, N. J. (1977): *The Management of the Japanese Urban System: Regional Development and Regional Planning in Postwar Japan.* International Institute for Applied Systems Analysis Research Memorandum 77-44. Laxenburg (Austria) [on-line], 70 p. <http://webarchive.iiasa.ac.at/Admin/PUB/Documents/RM-77-047.pdf> (2012.01.04).

Gomez E. T. (ed.) (2002): *Political Business in East Asia.* London, Routledge, 346 p.

Gordon, A. (ed.) (1993): *Postwar Japan as History.* Berkeley Los Angeles, Oxford, University of California Press, 496 p.

Gordon, A. (2009): *A modern history of Japan from Tokugawa times to the present.* USA, Oxford University Press, 384 p.

Goto-Jones, C. (2009): *Modern Japan: a very short introduction.* New York, Oxford University Press, 159 p.

Grabowski, R. – Sharma, S. C. – Dhakal, D. (1990): Exports and Japanese economic development. *Economics Letters*, Vol. 32, No. 2, pp. 127–132.

[**Grand Design for the 21st Century: Promotion of Regional Independence and Creation of Beautiful National Land**] (1998), *The 5th Comprehensive National Development Plan* [on-line], <http://www.mlit.go.jp/kokudokeikaku/zs5-e/index.html> (2012.10.08.)

Halmosi P. (2007): *Önkormányzatok vagyoni és pénzügyi kockázatai Magyarországon.* Ph.D. doktori disszertáció. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtani Doktori Iskola. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/855/1/Disszertacio_HP.pdf (2013.02.01.)

- Hama, N.** (2010): 1985 to 2010: All seems just the same. The whence and whither of Japan — How not to get caught in a never-ending time loop. *The Japan Times* [on-line], 16 September 2010. <http://info.japantimes.co.jp/text/ad20100916x4.html> (2013.10.03.)
- Hanai, K.** (2000): Local Tax Reforms in Early Postwar Japan. *Seijo University Economic Papers*, No. 148, pp. 139–169. <http://www.seijo.ac.jp/pdf/faeco/kenkyu/148/148-KiyohitoHanai-Local%20Tax%20Reforms%20in%20Early%20Postwar%20Japan.pdf> (2012.09.23.)
- Hatemi-J, A.** (2002): Export performance and economic growth nexus in Japan. a bootstrap approach. *Japan and the World Economy*, Vol. 14, No. 1, pp. 25–33.
- Hayashi, M.** (2002): Decentralization and the Review of the Fiscal Equalization Grant System in Japan: The Case of Prefectures or the First Tier Local Authorities. *Waseda Studies in Social Sciences*, Vol. 2, No. 2, pp. 37–59.
- Hayashi, M.** (2005): The Moral Hazard Effects of the Fiscal Equalization Grant System in Japan. *Soshio saiensu*, Vol. 11, pp. 13–32.
- Hayashi, M.** (2008): Redistribution and Local Governments in Japan. *Public Policy Review*, Vol. 6, No. 1, pp. 31–54.
- Hayashi, M.** – Kobayashi, Y. (2010): The effects of central grants on decentralized social programs: Post-2005 school expense assistance in Japan. *Global COE Hi-Stat Discussion Paper Series 118.*, Hitsotsubashi University, 29 p. <http://gcoe.ier.hit-u.ac.jp/research/discussion/2008/pdf/gd09-118.pdf> (2012.09.22.)
- Hernádi A.** (1985): *A távol-keleti kihívás: Japán, a “négyek” és Kína a 80-as években.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 233 p.
- Hernádi A.** – Székács A. (2003): *A japán gazdaság, társadalom és kommunikáció átalakulása az évezredfordulón.* Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai kar, 181 p.
- Hidasi J.** (1999): *Na és, hogy tetszik Japán?* Budapest, Terebess Kiadó, 107 p.
- Hill, R. C.** – Fujita, K. (2000): State Restructuring and Local Power in Japan. *Urban Studies*, Vol. 37, No. 4, pp. 673–690.
- Hollerman, L.** (1988): *Japan, disincorporated: the economic liberalization process.* Stanford, Hoover Institution Press, 185 p.
- Horaguchi, H.** (2004): *Hollowing-out of Japanese industries and creation of knowledge-intensive clusters.* Globalization and Revitalization of Industrial and Regional Employment Conference, Japan Institute for Labour Policy and Training, Research Institute of Innovation Management, Hosei University, 26 March 2004, 27 p. http://www.jil.go.jp/english/events_and_information/documents/keynote_report.pdf (2013.09.30.)

Horsley, W. – Buckley, R. (1990): *Nippon: new superpower: Japan since 1945*. London, BBC Books, 278 p.

Horváth Gy. (1998): *Európai regionális politika*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 501 p.

Ikawa, H. (2007): *Recent local financial system reform (Trinity Reform)*. Council of Local Authorities for International Relations (CLAIR), COSLOG, Up-to-date Documents on Local Autonomy in Japan No. 2, 26. p. [on-line]. http://www.clair.or.jp/j/forum/honyaku/hikaku/pdf/up-to-date_en2.pdf (2012.10.24.)

Ikawa, H. (2008) *15 Years of Decentralization Reform in Japan*. Council of Local Authorities for International Relations (CLAIR), National Graduate Institute for Policy Studies (GRIPS) (ed.) Up-to-date Documents on Local Autonomy in Japan No. 4, 29 p. http://www.clair.or.jp/j/forum/honyaku/hikaku/pdf/up-to-date_en4.pdf (2012.09.26).

Ikeo, A. (ed.) (2000): *Japanese economics and economists since 1945*. London, Routledge, 296 p.

[IMF eLibrary Data] <http://elibrary-data.imf.org/> (2013.10.01.)

Inaba, M. (2011): Increasing Poverty in Japan: Social Policy and Public Assistance Program. *Asian Social Work and Policy Review*, Vol. 5, No. 2, pp. 9–91.

Iqbal, F. (2001): *Evolution and Salient Characteristics of the Japanese Local Government System*. World Bank Institute Stock No. 37179, 22 p. [on-line] <http://siteresources.worldbank.org/WBI/Resources/wbi37179.pdf> (2013.09.12.)

Iritani, J. – Tamaoka, M. (2005): Japanese Fiscal Structure between Central and Local Governments: Welfare Assessment of the Trinity Reform of Japan. *Government Auditing Review*, Vo. 12, pp. 23–40.

Ishi, H. (1999): The role of government in the postwar growth process of Japan. *Journal of Asian Economics*, Vol. 10, No. 1, pp. 65–90.

Ishida, M. (2011): *Tax Collecting Efforts and Local Allocation Tax Grants in Japan: The Effect of Administrative Reform Incentive Assessment on Local Tax Collection Rates*. Otaru University of Commerce, Discussion Paper Series No. 137, 21 p. <http://hdl.handle.net/10252/4543> (2012.01.07)

Ishida, M. (2012): Intergovernmental Grant and Tax Collecting Efforts in Japan: Estimating the Effect of Local Allocation Tax Grants on Local Tax Collection Rates. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, Vol. 9, Supplement, pp. 55–73.

Ishinomori, S. (1988): *Japan, Inc. Introduction to Japanese Economics*. Tokyo, Nihon Keizai Shinbun, 320 p.

Iyoda, M. (2010): *Postwar Japanese economy lessons of economic growth and the bubble economy*. New York, Springer, 176 p.

Iwaba, T. – Kawamukai, H. – Babazono, T. (2001): An Estimation of Post Bubble Land Value Decline in Tōkyō Metropolitan Ward Area by Using Road Rating from 1991 to 2000: An Empirical Study of National Spatial Data Infrastructure. *Papers and Proceedings of the Geographic Information Systems Association*, Vol. 10, pp. 263–268. (japánul)

[**Japan** and Abenomics: Once more with feeling] (2013), *The Economist* [on-line], 18 May 2013. <http://www.economist.com/news/briefing/21578052-shinzo-abe-shaking-up-japans-economy-seems-different-man-one-whose-previous?> (2013.10.01.)

[A **Japán** békealkotmány megszületése] [é.n.] *Biztonságpolitikai Corvinák*. [on-line]http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=90 (2013.09.29.)

[*Japan's unhelpful politics: Rebuilding Japan or ruining it*] (2013), *The Economist* [on-line] 28 April 2011. <http://www.economist.com/node/18621529?zid=309&ah=80dcf288b8561b012f603b9fd9577f0e> (2013.10.01.)

[*Japan's post-tsunami politics: Flailing*] (2013), *The Economist* [on-line], 14 April 2011. <http://www.economist.com/node/18560995?zid=309&ah=80dcf288b8561b012f603b9fd9577f0e> (2013.10.01.)

Johnson, C. A. (1975): Japan: who governs? An essay on official bureaucracy. *Journal of Japanese Studies*, Vol. 2, No.1, 1–28.

Johnson, C. A. (1982): *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*. Palo Alto, Stanford University Press, 393 p.

Jones, R. S. (2007): *Income Inequality, Poverty and Social Spending in Japan*. OECD Economics Department Working Papers No. 556, OECD publishing, 41 p. <http://dx.doi.org/10.1787/177754708811> (2011.12.13.)

Joumard, I. – Kongsrud, P. M. (2003): *Fiscal Relations across Government Levels*. OECD Economics Department Working Papers, No. 375, OECD Publishing, 64 p. <http://dx.doi.org/10.1787/455513871742> (2013.10.01.)

Kabashima, I. – Steel, G. (2010): *Changing politics in Japan*. Ithaca, NY, Cornell University Press, 184 p.

Kakamu, K. – Fukushige, M. (2005): Divergence or Convergence? Income Inequality between Cities, Towns and Villages in Japan. *Japan and the World Economy*, Vol. 17, No. 4, pp. 407–416.

Kalleberg, A. L. – Lincoln, J. R. (1988): The Structure of Earnings Inequality in the United States and Japan. *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, Supplement, pp. 121–153.

Kambayashi, R. – Kawaguchi, D. – Yokoyama, I. (2008): Wage distribution in Japan, 1989–2003. *Canadian Journal of Economics*, Vol. 41, No. 4, pp. 1329–1350.

- Kanemoto, Y.** – Tokuoka, K. (2002): Proposal for the Standards of Metropolitan Areas of Japan. *Journal of Applied Regional Science*, Vol. 7, pp. 1–15. (*japánul*)
- Kaneyasu, I.** (1987): A Note on the Fourth Comprehensive National Development Plan and its Implications. *The Science Reports of the Tohoku University*, 7th Series (Geography), Vol. 37, No. 2, pp. 119–128.
- Kataoka, M.** (2008): Factors of Interregional Income Inequality in Postwar Japan: Theil Decomposition and Gap Accounting Analysis. *Review of Urban and Regional Development Studies*, Vol. 20, No.2, pp. 135–150.
- Katayama, S.** (2000): Japanese political culture and government regulation. *European Journal of Political Economy*, Vol. 16, No. 2, pp. 273–286.
- Katz, R.** (1998): *Japan: The System That Soured; the Rise and Fall of the Japanese Economic Miracle*. Armonk, New York, M.E. Sharpe, 463 p.
- Katz, R.** (2003): *Japanese Phoenix: The Long Road to Economic Revival*. Armonk, New York, M.E. Sharpe, 351 p.
- Katzner, D. W.** (2001): Explaining the Japanese economic miracle. *Japan and the World Economy*, Vol. 13. No. 3, pp. 303–319.
- Kawashima, T.** (1982): Recent urban trends in Japan: analysis of functional urban regions. In: Kawashima, T. – Korcelli, P. (eds.): *Human Settlements System: Spatial Patterns and Trends*. Laxenburg, IIASA, pp. 21–40.
- Kawashima, T.** – Hiraoka, N. (1993): Centralization and Suburbanization: ROXY Index Analysis for Five Railway-line Regions in Tōkyō Metropolitan Area. *Gakushuin Economic Papers*, Vol. 30, No. 1, pp. 203–230.
- Kawashima, T.** – Hiraoka, N. (1995): ROXY-index Analysis on the Spatial-cycle Path for Six Spatial Systems in Japan. *Gakushuin Economic Papers*, Vol. 32, No. 4, pp. 201–255.
- Kawashima, T.** – Hiraoka, N. (2001): ROXY Index Analysis of Spatial Cycles for Population Changes in Japan: Larger Metropolitan Areas and Smaller- and Non-Metropolitan Areas. *Gakushuin Economic Papers*, Vol. 37, No. 3-4, pp. 227–244.
- Kawashima, T.** – Taketoshi, M. (1987): Regional economic policies: through development of high technology oriented industries. *Gakushuin Economic Papers*, Vol. 23, No. 4, pp. 13–37.
- Kawato, Y.** (2010): *The New System for Promoting Soundness in Local Finances in Japan*. Council of Local Authorities for International Relations, National Graduate Institute for Policy Studies (GRIPS) Up-to-date Documents on Local Autonomy in Japan No. 7, 32 p. http://www3.grips.ac.jp/~coslog/activity/01/03/file/up-to-date-7_en.pdf (2012.09.14.)

[**Keidanren**], <http://www.keidanren.or.jp/en/profile/pro001.html> (2013.09.29.)

Keith, C. – Philip R. T. (2002): The problem of regional "hollowing out" in Japan : Lessons for regional industrial policy. In: Sugden, R. – Cheng, R. H. – Meadows, G. R. (eds.): *Urban and Regional Prosperity in a Globalized New Economy*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 33–58.

Kensy, R. (2001): *Keiretsu Economy – New Economy? Japan's Multinational Enterprises from a Postmodern Perspective*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, Palgrave, 410 p.

Kerbo, H. R. – McKinstry, J. A. (1995): *Who rules Japan? The inner circles of economic and political power*. Westport, Praeger, 217 p.

Kido, H. (2007): *Changes of "Zoku-giin" in the LDP: The Impact of Prime Minister Koizumi's Leadership*. Annual Meeting of Canadian Political Science Association, Saskatoon (Canada), 30 May 2007, [on-line]. <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2007/Kido.pdf> (2013.09.29.)

Kiglics, I. (2009): *Paradigmaváltási kísérlet a japán gazdaságban*. Ph.D. doktori disszertáció. Budapest, PTE KTK, 196 p.

Kitamura, H. (2008): *Local Government Finance in the Age of Devolution*. CRR Working Paper Series A No. 10, 18 p. <http://www.econ.shiga-u.ac.jp/10/2/3/res.3/A10Kitamura200803.pdf> (2012.09.12.)

Kitson, M. – Martin, R. – Tyler, P. (2004): Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept? *Regional Studies*, Vol. 38, No. 9, pp. 991–999.

Kobayashi, N. (2004): Industrial Structure and Manufacturing Growth During Japan's Bubble and Post-Bubble Economies. *Regional Studies*, Vol. 38, No. 4, pp. 429–444.

Koh, B. C. (1991): *Japan's administrative elite*, Berkeley, University of California Press, 297 p.

Konishi, A. (2011): *The promotion of decentralization. Decentralization and a change of government (2001-2009)*. Council of Local Authorities for International Relations (CLAIR), National Graduate Institute for Policy Studies (GRIPS), Up-to-date Documents on Local Autonomy in Japan No 10, 59 p. http://www3.grips.ac.jp/~coslog/activity/01/05/file/Seiritsu-10_en.pdf (2012.09.11.)

Krugman, P. (1994): The Myth of Asia's Miracle. *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 6, pp. 62–78.

Krugman, P. (1996): Making sense of the competitiveness debate. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12, No. 3, pp. 17–35.

Krugman, P. (2003): *Growth on the Periphery: Second Wind for Industrial Regions?* The Allander Series, Scotland, Fraser Allander Institute, 44 p.

Krugman, P. (2009): *The Return of Depress on Economics and the Crisis of 2008*. New York, W. W. Norton & Company, 207 p.

Kuznets, S. (1973): Modern Economic Growth: Findings and Reflections. *The American Economic Review*, Vol. 63, No. 3., pp. 247-258.

Lehner, U. C. (2013): Japan's TPP Strategy: Buy Beef, Protect Rice. *The Progressive Farmer* [on-line].
<http://www.dtnprogressivefarmer.com/dtnag/common/link.do?symbolicName=/ag/blogs/template1&blogHandle=editorsnotebook&blogEntryId=8a82c0bc3d53d661013d7d8d1877019d> (2013.09.29.)

Lengyel I. (2000): A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, 47. évf. 12. sz. pp. 962–987.

Lengyel I. (2003): *Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon*. Szeged, JATEPress, 454 p.

Lengyel, I. (2004): The pyramid model: enhancing regional competitiveness in Hungary. *Acta Oeconomica*, Vol. 54, No. 3, pp. 323–342.

Lengyel I. (2006): A regionális versenyképesség értelmezése és piramis modellje. *Területi Statisztika*, Vol. 46, No. 2, pp. 131–147.

Lengyel, I. – Lukovics, M. (2006): *An Attempt for the Measurement of Regional Competitiveness in Hungary*. Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean, 4th Congress of the European Regional Science Association, Volos.
<http://www.ersa.org/ersaconfs/ersa06/papers/350.pdf> (2012.12.13.)

[The **local** public finance program and local allocation tax] (2006) [on-line], Japanese Local Government Bond Association.
<http://www.chihousai.or.jp/english/03/public09.html> (2013.02.02.)

[**Local** Autonomy Law (地方自治法) Nr. 67, 1947] (módosítva 1999), [on-line],
<http://nippon.zaidan.info/seikabutsu/1999/00168/mokuji.htm> (2011.01.12.).

Lukovics M. (2007): *Statistical analysis on the competitiveness of the Hungarian sub-regions*. 2nd Central European Conference in Regional Science, Nový Smokovec (High Tatras, Slovak Republic), 10-13 October 2007, pp. 628-647.
<http://www.cers.tuke.sk/cers2007/PDF/Lukovics.pdf> (2012.02.04.).

Lukovics M. (2008): *Térségek versenyképességének mérése*. Szeged, JATEPress, 212 p.

Lukovics M. – Kovács P. (2008) Eljárás a területi versenyképesség mérésére. *Területi Statisztika*, 11. (48.) évf. 3. sz. pp. 245–263.

Lux G. (2009): *Ipari térségek átalakulása Közép-Európában*. Ph.D. doktori értekezés. Pécs, PTE KTK, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 216 p.

- Maddison, A.** (2001): *The World Economy: A Millennial Perspective*. Paris, OECD Publishing, 383 p.
- Martin, R.** (2005): *Thinking about regional competitiveness: critical issues*. Nottingham, East Midlands Development Agency, 46 p. http://didattica.unibocconi.it/mypage/upload/48731_20100601_124105_ROMMARTIN_PAPER1.PDF (2011.10.10.)
- Mason, A. – Martin, L. G.** (1982): Intergenerational Differences in Income: An Analysis of Japan. *Population and Development Review*, Vol. 8, Supplement, pp. 179–191.
- Matsubara, H.** (2007): Reorganisation of Japanese urban system and internal structures of urban areas in a globalized economy and a declining population society. *Annals of the Japan Association of Economic Geographers*, Vol. 53, No. 5, pp. 443–460.
- McCargo, D.** (2004): *Contemporary Japan*. Hampshire, Palgrave MacMillan, 244 p.
- McCormack, G.** (1986): Beyond economism: Japan in a state of transition. In: McCormack, G. – Sugimoto, Y. (eds.): *Democracy in Contemporary Japan*, New York, M.E, Sharpe, pp. 39–64.
- McCormack, N.** (2002): Making Modern Urban Order: Towards Popular Mobilization. *Japanese Studies*, Vol. 22, No. 3, pp. 257–272.
- McLannahan, L.** (2013): Japan inflation rises to highest in nearly five years. *Financial Times* [on-line], 30 August 2013. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/c4fe8f7e-1106-11e3-b5e400144feabdc0.html#axzz2gS7iy7g> (2013.10.01.)
- Mera, K.** (1972): Trade-off between aggregated efficiency and interregional equity: The case of Japan. *Regional and Urban Economics*, Vol. 3, No. 3, pp. 273–300.
- Mera, K.** (1978): Population concentration and regional income disparities: A comparative analysis of Japan and Korea. In: Hansen, N. M. (ed.): *Human settlement system. International perspectives on structure, change and public policy*. Cambridge, Massachusetts, Ballinger Publishing Company, pp. 155–176.
- Mezei C.** (2006): *A települési önkormányzatok szerepe a helyi gazdaságfejlesztésben*. Ph.D. Doktori Értekezés. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Gazdaságtan és Doktori Iskola, 196 p.
- Mészáros T.** (2010): San Franciscó-i békeszerződés (1951). *Grotius* [on-line]. http://www.grotius.hu/doc/pub/FHORXM/2010_137_meszaros_tamas_japan_bekeszerzodes.pdf (2013.09.28.)
- Ming, G. – Lai, H.** (1999): Knowing who you are doing business with in Japan: a managerial view of keiretsu and keiretsu business groups. *Journal of World Business*, Vol. 34, No. 4, pp. 423–448.
- Milhaupt, C. J.** (2002): On the (fleeting) Existence of the Main Bank System and Other Japanese Economic Institutions. *Law and Social Inquiry*, Vol. 27, No. 2, pp. 425–437.

- Mitsuta, N.** – Goto, K. – Shishido, S. (2010) Regional Economic Fluctuation Factors. *Studies in Regional Science*, Vol. 40, No. 2, pp. 339–352. (*japánul*)
- Mochida, N.** (2001): *Taxes and Transfers in Japan's Local Public Finances*. World Bank Institute Stock No. 37171, Washington DC: The World Bank, 33 p. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.192.8676&rep=rep1&type=pdf> (2012.02.10.)
- Mochida, N.** (2007): *Measuring Fiscal Needs: Japan's Experiences*. CIRJE Discussion Papers, University of Tokyo, 19 p. <http://www.cirje.e-u-tokyo.ac.jp/research/dp/2007/2007cf511.pdf> (2012.09.14.)
- Morichi, S.** (2004): Direction of Japanese Regional Development Policy in Eastern Asia. *EASTS*, Tokyo, 15 October 2004 [on-line] http://www.easts.info/events/news/2004_symposium/report/documents/03Morichi.pdf (2011.12.011.)
- Moriguchi, C.** – Saez, E. (2008): The Evolution of Income Concentration in Japan, 1886-2005: Evidence from Income Tax Statistics. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 90, No. 4, pp. 713–734.
- Morris, N.** (2011): *Japan-Bashing: Anti-Japanism since the 1980s*. Oxon, Routledge, 256 p.
- Muehlhoff, K.** (2013): The economic costs of sleaze or how replacing samurai with bureaucrats boosted regional growth in Meiji Japan. *Cliometrica*, pp. 1–39.
- Muramatsu, M.** – Iqbal F. (2001): Understanding Japanese Central-Local Government Relations: Perspectives, Models and Salient Characteristics. In: Muramatsu, M. – Iqbal, F. – Kume, I. (eds.): *Local Government Development in Post-War Japan*. Oxford, Oxford University Press, pp. 1–28.
- Mutlu, S.** (1991): Regional Disparities, Industry and Government Policy in Japan. *Development and Change*, Vol. 22, No. 3, pp. 547–586.
- Naito, K.** – Oki, A. (2005): *International comparison of local revenue structures and Japan's local tax and finance reform*. Mizuho Research Paper No. 5, 31 p. <http://www.mizuho-ri.co.jp/publication/research/pdf/rp/MRP0506.pdf> (2012.09.25.)
- Nagamine, H.** (1977): Structural Changes in Settlement Patterns and People's Attitudes in Japan, with Reference to Development Strategy in Chubu Region. *Habitat International*, Vol. 2, No. 5-6, pp. 481–499.
- Nagamine, J.** (1995): Japanese Local Finance and the "Institutionalized" Flypaper Effect. *Public Finance*, Vol. 50, No. 3, pp. 420-441.
- Nakamura, M.** (2002): Mixed ownership of industrial firms in Japan: debt financing, banks and vertical keiretsu groups. *Economic Systems*, Vol. 26, No. 3, pp. 231–247.
- Namekata, H.** (2001): The present situation and the causes of the crisis in local finances. In: Iwanami, K. (ed.): *What are local finances to do? Alternatives leading to regeneration*. Otsuki Shoten Publishers, pp. 36–82. (*megjelenik Kawato* 2010)

National Spatial Planning Act. No. 205 of 1950, Latest Revision: Act No. 89 of 2005 (国土形成計画法) [on-line] <http://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/Plan.pdf> (2013.09.30.)

Nemes Nagy J. (szerk.) (2005): *Regionális elemzési módszerek. Regionális Tudományi Tanulmányok 11.* ELTE Regionális Földrajzi Tanszék MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, ELTE – MTA, 284 p.

Nemes, Nagy J. – Jakobi, Á. – Németh, N. (2004): A jövedelemegyenlőtlenségek térségi és településszerkezeti összetevői. *Statisztikai Szemle*, Vol. 79, No. 10-11, pp. 862–884.

Nishikawa, M. – Yokoyama, A. (2004): The incentives of local governments for tax collection. *Japan Center for Economic Research Economic Journal*, Vol. 55, pp. 165–179. (megjelenik Ishida 2011)

Noda, T. (2005): *National Land Policy In Japan And Its Transportation Network For Asia.* 14th Northeast Asia Economic Forum, 20 September 2005, [on-line]. http://www.neaef.org/public/neaef/files/documents/publications_pdf/annual_meeting/14th-2005/1-4_NodaPPT.pdf (2013.10.01.)

OECD (2013): *OECD Economic Surveys: Japan 2013.* OECD Publishing, 145 p. <http://www.oecd.org/eco/surveys/japan-2013.htm> (2013.09.09.)

OECD Fiscal Decentralization Database
<http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdiscaldecentralisationdatabase.htm>
(2013.10.01.)

Ogata, T. (2007): *The Equalization of Fiscal Capacity and the Securing of Financial Resources for Local Public Bodies.* Papers on the Local Governance System and its Implementation in Selected Fields in Japan No. 3, 61 p.

Ohta, K. (1989): The development of Japanese transportation policies in the context of regional development. *Transportation Research A*, Vol. 23, No. 1, pp. 91–101.

Okada, H. (1994) Features and economic and social effects of the shinkansen. *Japan Railway and Transport Review*, Vol. 3, pp. 9–16. http://jrtr.net/jrtr03/pdf/f09_oka.pdf (2011.12.08).

Okamoto, H. (2008): Formation, development and transformation of the welfare state regime in Japan. *Tōkyō Keidai Gakkaishi*, Vol. 259, pp. 191–214. http://www.tku.ac.jp/kiyou/contents/economics/259/191_okamoto.pdf (2013.08.08)

Okazaki, T. (2000): *Government-firm Relation in Postwar Japan: Success and failure of the bureau-pluralism.* CIRJE F-Series CIRJE-F-69, CIRJE, Faculty of Economics, University of Tokyo, 17 p. <http://www.cirje.e-u-tokyo.ac.jp/research/dp/2000/2000cf69.pdf> (2013.09.30.)

Okubo, T. – Tomiura, E. (2010): *Industrial Relocation Policy and Heterogeneous Plants Sorted by Productivity: Evidence from Japan.* RIETI Discussion Paper Series 10-E-016, Tokyo, RIETI. <http://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/10e016.pdf> (2011.09.10.)

- Okuno-Fujiwara, M.** (1996): Toward A Comparative Institutional Analysis of Government Business Relationship. In: Aoki, M. – Kim, H. – Okuno-Fujiwara, M. (eds.): *The Role of Government in East Asian Economic Development: Comparative Institutional Analysis*. Oxford, Oxford University Press, pp. 373–406.
- Okuno-Fujiwara, M. – Okazaki, T.** (eds.) (1999): *The Japanese Economic System and its Historical Origins*. OUP Catalogue, Oxford University Press, 304 p.
- Olson, M.** (1982): *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. New Haven and London, Yale University Press, 273 p.
- Ono, K.** (2008): Challenges for a balanced and suitable development of Japan. *Informationen zur Raumentwicklung Heft*, Vol. 8, pp. 507–514.
- Osada, S.** (2003): The Japanese urban system 1970–1990. *Progress in Planning*, Vol. 59, No. 3, pp. 151–231.
- Osamu, W.** (1997): The Weakness of the Contemporary Japanese State. In: Junji, B. (ed.): *The Political Economy of Japanese Society. The State or the Market?* Oxford, Oxford University Press, pp. 109–161.
- Ozawa, T.** (2001): The “hidden” side of the “flying-geese” catch-up model: Japan’s dirigiste institutional setup and a deepening financial morass. *Journal of Asian Economics*, Vol. 12, No. 4, pp. 471–491.
- Ozsvald É. – Pete P.** (2003): A japán gazdasági válság – likviditási csapda az új évezredben? *Közgazdasági Szemle*, 50. évf. 7-8. sz. pp. 571–589.
- Parkinson, M. – Champion, T. – Dorling, D. – Parks, A. – Simmie, J. – Turok, I.** (2005): *State of the English cities*. London, Office of Deputy Prime Minister, 267 p.
- Perloff, H. S. – Dunn, E.S. JR. – Lampard, E.E. – Muth, R. F.** (1960) *Regions, resources, and economic growth*. Baltimore: The Johns Hopkins Press (megjelenik *Nemes Nagy – Jakobi – Németh* 2004 cikkben).
- Porter, E. M. – Takeuchi H. – Sakakibara M.** (2000): *Can Japan Compete?* MacMillan, Basingstoke, 208 p.
- Prasad, E.** (1997): Sectoral shifts and structural change in the Japanese economy: Evidence and interpretation. *Japan and the World Economy*, Vol. 9, No. 3, pp. 293–313.
- Ramseyer, J. M. – McCall R. F.** (1993): *Japan’s Political Marketplace*. Cambridge MA, Harvard University Press, 262 p.
- Regional Statistics Database System of Social and Demographic Statistics of Japan (地域別統計データベース)**
<http://www.estat.go.jp/SG1/chiiki/Welcome.do?lang=02> (2013.10.10)
- Reischauer, E. O.** (1977): *The Japanese*. Cambridge, Mass, and London, The Belknap Press of Harvard University Press, 443 p.

- Saiegh S.** – Tommasi, M. (1998): *Argentina's federal fiscal institutions: a case of study in the transaction-cost theory of politittics*. Conference on Modernization and Institutional Development in Argentina, PNUD, Buenos Aires, May 20-21, 1998. <http://faculty.udes.edu.ar/tommasi/cedi/dts/dt11.pdf> (2014.01.03.)
- Sakakibara, E.** (2003): *Structural Reform in Japan: Breaking the Iron Triangle*. Washington, DC, Brookings Institution Press, 167 p.
- Sakamoto, A.** – Woo, H. – Takei, I. – Murase, Y. (2012): Cultural constraints on rising income inequality: A U.S.–Japan comparison. *The Journal of Economic Inequality*, Vol. 10, No.4, pp. 565–581.
- Sato, K.** (2002): From fast to last: the Japanese economy in the 1990. *Journal of Asian Economics*, Vol. 13, No. 2, pp. 213–235.
- Sawyer, M.** (1976): *Income Distribution in OECD Countries*. OECD Economic Outlook, Paris, OECD Publisher, 51 p.
- Schaede, U.** (2007): Globalization and the Japanese subcontractor system. In: Bailey, D. – Coffey, D. – Tomlinson, P. (eds.): *Crisis or recovery in Japan: State and industrial economy*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, pp. 82–105.
- Schaede, U.** (2004): What Happened to the Japanese Model? *Review of International Economics Volume*, Vol. 12, No. 2, pp. 277–294.
- Seaton, P.** (2010): Depopulation and Financial Collapse in Yūbari: Market Forces, Administrative Folly, or a Warning to Others? *Social Science Japan Journal* Vol. 13, No. 2, pp. 227–240.
- Shibata, H.** (1983): The energy crises and Japanese response. *Resources and Energy*, Vol. 5, No. 2, pp. 129–154.
- Shimokobe, A.** (1970): Concepts and Methodolgy of Regional Development. *The Developing Economies*, Vol. 8, No. 2, 497–511.
- Shirai, S.** (2005): Growing Problems in the Local Public Finance System of Japan. *Social Science Japan Journal*, Vol. 8, No. 2, pp. 213–238.
- Sigh, U. B.** (2009): *Decentralized democratic governance in new millennium: Local government in new millenium. Local Government in the USA, UK, France, Japan, Russia and India*. New Delhi, Concept Publishing Company, 401 p.
- Sinabell, F.** – Bock-Schappelwein, J. – Mayer, C. – Kniepert, M. – Schmid, E. – Schönhart, M. – Streicher, G. (2011): *Indikatoren für die Auswirkungen des Programms der Ländlichen Entwicklung 2007/2013 in Österreich*. Studie des Österreichischen Instituts für Wirtschaftsforschung im Auftrag des Bundesministeriums für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft. Wien, [on-line] <http://land.lebensministerium.at/article/archive/26582> (2011.12.13.)

Snieška, V. – Bruneckienė, J. (2009): Measurement of Lithuanian regions by Regional Competitiveness Index. *Inžinerinė Ekonomika–Engineering Economics*, Vol. 61, No.1, pp. 45–57.

Statistics Bureau of Japan (総務省統計局、政策統括官) <http://www.stat.go.jp/english/> (2013.10.10)

Steinhoff, P. (1999): Student Protest in the 1960s. *Social Science Japan, The Information Center for Social Science Research on Japan Institute of Social Science*, Tokyo, University of Tōkyō, pp. 3–6.

Sternberg, R. (2009): Regional Dimension of Entrepreneurship. *Foundations and Trends in Entrepreneurship*, Vol. 5, No. 4, pp. 211–340.

Stockwin, J. A. (2003): Why Japan still matters? *Japan Forum*, Vol. 15, No. 3, pp. 345–360.

Sugimoto, Y. (1997): *An introduction to Japanese society*, Cambridge: Cambridge University Press, 360 p.

Sumi, E. – Ogawa, R. (2006): An analysis of the so-called new local allocation tax. ESRI International Collaboration Projects, pp. 183–200. http://www.ersi.go.jp/jp/workshop/070706/07_09.pdf

Szekeres J. (1970): *A japán csoda közelről*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 270 p.

Tachibanaki, T. (2006): Inequality and Poverty Trap in Japan. *The Japanese Economic Review*, Vol. 57, No. 1, pp. 1–27.

Tait, A. A. – Heller, P. S. (1982): *International Comparison of Government Expenditure*. Occasional Paper 10, IMF, 43 p.

Tajika, E. – Miyazaki, T. (2008): Local allocation tax and the efforts of local government to improve financial conditions. *Kaikei Kensa Kenkyu*, Vol. 38, pp. 25-37. (megjelenik *Ishida* 2011 cikkében)

Tamás, Cs. G. (2012): *A demokratikus Japán születése. A Meiji és a Shōwa-alkotmány történeti vizsgálata*. Ph.D. doktori értekezés. Budapest, 225 p. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Tam%C3%A1s%20Csaba%20PhD.pdf> (2013.09.28.)

Tamura, K. (2010): *Testing the partisan bias in the Japanese fiscal equalization system*. GLOPE II International Symposium, Political Economy of Institutions and Expectations, 18–19 December 2010, [on-line], 11 p. <http://www.waseda-pse.jp/gse/jp/gcoe/sympo/20101218/paper/Tamura.pdf> (2012.10.12.)

Tanimura, P. H. – Edgington, D. W. (2001): National-level Economic and Spatial Planning in Japan. In: Alterman, R. (ed.): *National-level Planning in Democratic Countries: An International Comparison of City and Regional Policy-making*. Liverpool, Liverpool University Press, pp. 197–219.

- Tsunoda, T.** (1985): *The Japanese Brain: Uniqueness and Universality*. Tokyo, Taishukan Publishing, 149 p.
- Todeva, E.** (2005): Governance, control and coordination in network context: The cases of Japanese Keiretsu and Sogo Shosha. *Journal of International Management*, Vol. 11, No.1, pp. 87–109.
- Yamada, H.** – Tokuoka, K. (1991): A study of the Urbanization Process in Post War Japan. *Review of Urban & Regional Development Studies*, Vol. 3, No. 2, pp. 152–169.
- Yamagami, T.** (2006): The Relationship Between Metropolitan Size and the Population Redistribution Pattern within Metropolitan Areas in Japan from the Perspective of Diversity among Suburban Municipalities. *Japanese Journal of Human Geography*, Vol. 58, No. 1, pp. 56–72. (*japánul*)
- Yamaguchi, T.** (1984) National Policies and Urban System: The Japanese Experience. In: Bourne, L. S. – Sinclair, R. – Dziewonski, K. (eds.): *Urbanization and Settlement System: International*. Oxford (Oxfordshire), Oxford University Press, pp. 27–46.
- Yokomichi, K.** (2011): *Movement in ecentralization in Japan after the first decentralization reform*. The Council of Local Authorities for International Relations, National Graduate Institute for Policy Studies (GRIPS) Up-to-date Documents on Local Autonomy in Japan No. 7, 37 p. http://www3.grips.ac.jp/~coslog/activity/01/03/file/up-to-date-8_en.pdf (2012.09.21)
- Yoshikawa, H.** (1999): High Economic Growth in the 1960s. *Social Science Japan*. Tokyo, *The Information Center for Social Science Research on Japan Institute of Social Science*, Tokyo, University of Tokyo, pp. 13–15.
- Van der Wee, H.** (1984): *Prosperity and Upheaval: The World Economy 1945-1980*. Los Angeles, University of California Press, 621 p.
- Van Wolferen, K.** (1989): *The Enigma of Japanese Power: People and Politics in a Stateless Nation*. New York, Alfred a Knopf Inc, 504 p.
- Vogel, E.** (1979): *Japan as Number One: Lessons for America*. Cambridge, Harvard University Press, 272 p.
- Völgyi K. (2012):** A japán cunami - gazdasági és természeti katasztrófán innen és túl. In: Farkas P, Meisel S, Novák T (szerk.) (2012): *A változó világgazdaság - útkeresések, tapasztalatok és kilátások: Európán kívüli régiók (2. kötet)*. MTA KRTK Világgazdasági Intézet; Világgazdasági Kutatásokért Alapítvány, Budapest, pp. 31-47.
- Waisman, C. H.** (1987): *Reversal of Development in Argentina: Postwar Counterrevolutionary Policies and Their Structural Consequences*. Princeton, Princeton University Press, 329 p. (idézi *Saiegh – Tommasi*, 1998)
- Watanabe, C.** – Honda, Y. (1992): Japanese industrial science & technology policy in the 1990s MITI's role at a turning point. *Japan and the World Economy*, Vol. 4, No. 1, pp. 47–67.

Weidenbaum, M. L. (1986): Japan bashing and foreign trade, *Society*, Vol. 23, No. 4, pp. 42–46.

Werner, R. (2007): The cause of Japan's recession and the lessons for the world. In: Bailey D. – Coffey, D. – Tomlinson, P. (eds.) (2007): *Crisis or Recovery in Japan. State and Industrial Economy*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, pp. 179–196.

Wessa.net Free Statistics Software Calculator <http://www.wessa.net/co.wasp> (2013.10.10.)

[**White Paper on Local Public Finance, 2002**] (2004) Tokyo, Ministry of Internal Affairs and Communications.

http://www.soumu.go.jp/menu_seisaku/hakusyo/pdf/chihou/2004e_c_visual.pdf (2012.09.05.)

[**White Paper on Local Public Finance, 2003**] (2005) Tokyo, Ministry of Internal Affairs and Communications.

http://www.soumu.go.jp/menu_seisaku/hakusyo/pdf/chihou/2003e_c_visual.pdf (2012.09.05.)

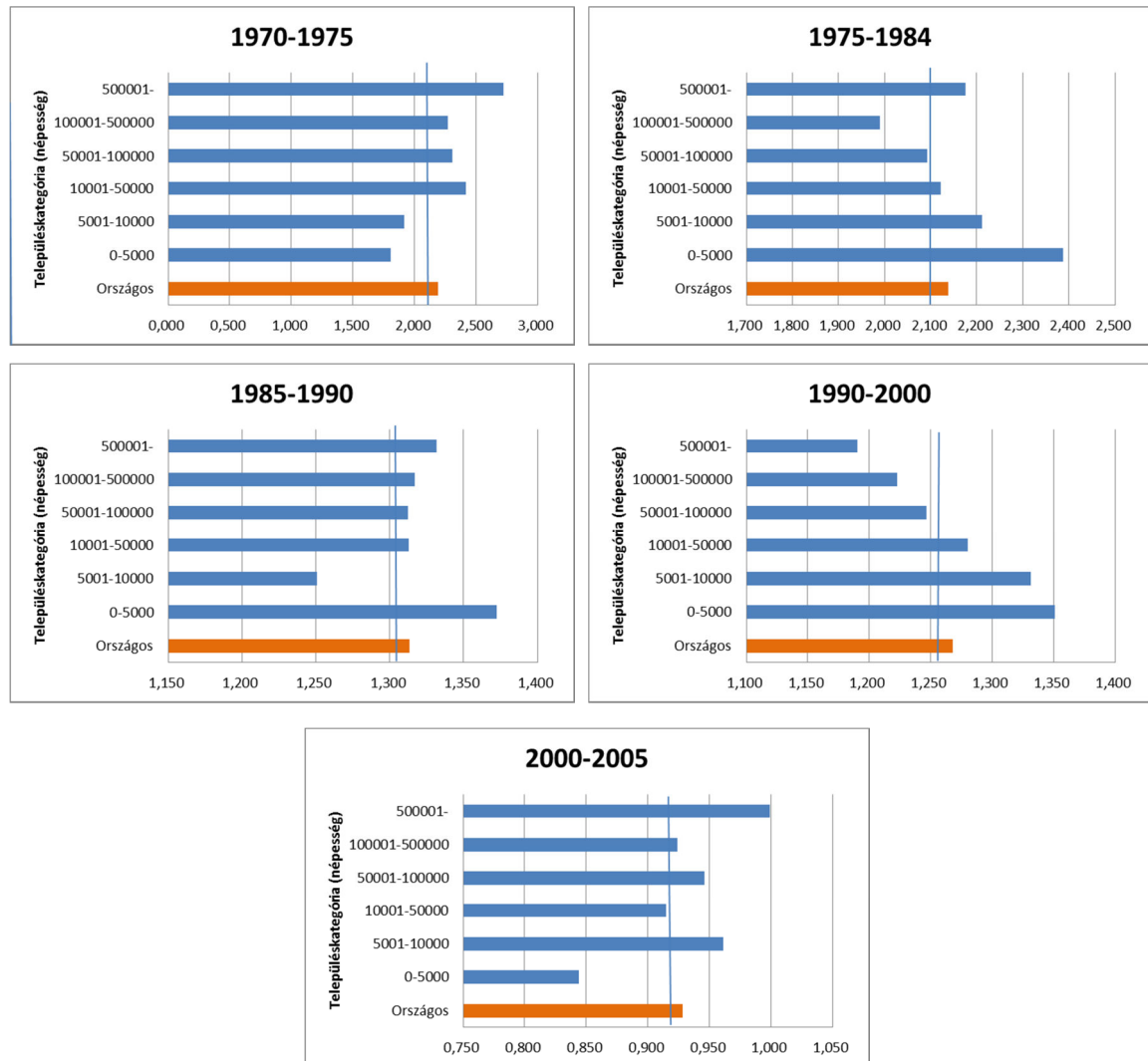
[**White Paper on Local Public Finance, 2010**] (2012) Ministry of Internal Affairs and Communications. http://www.soumu.go.jp/iken/zaisei/24data/chihouzaisei_2012_en.pdf (2012.09.05)

Woodall, B. (1996): *Japan under construction: corruption, politics, and public works*. Berkeley, Calif, University of California Press, 214 p. <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft5489n9zf/> (2012.12.11.)

FÜGGELÉK

1. sz. melléklet

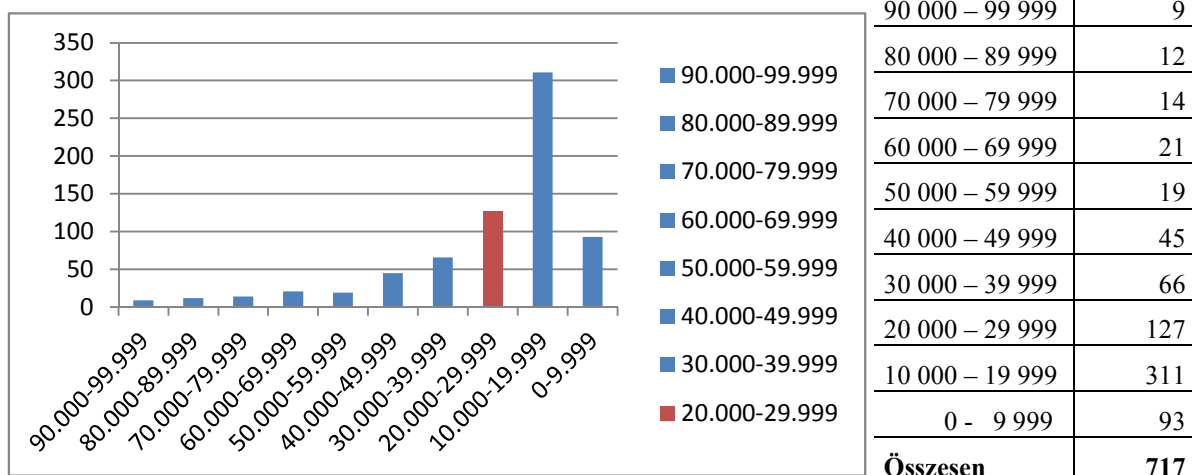
A jövedelem-növekedési index településkategóriák szerint az egyes vizsgálati időszakokban

Forrás: Az e-Stat adatbázis alapján a Szerző saját szerkesztése.

2. sz. melléklet

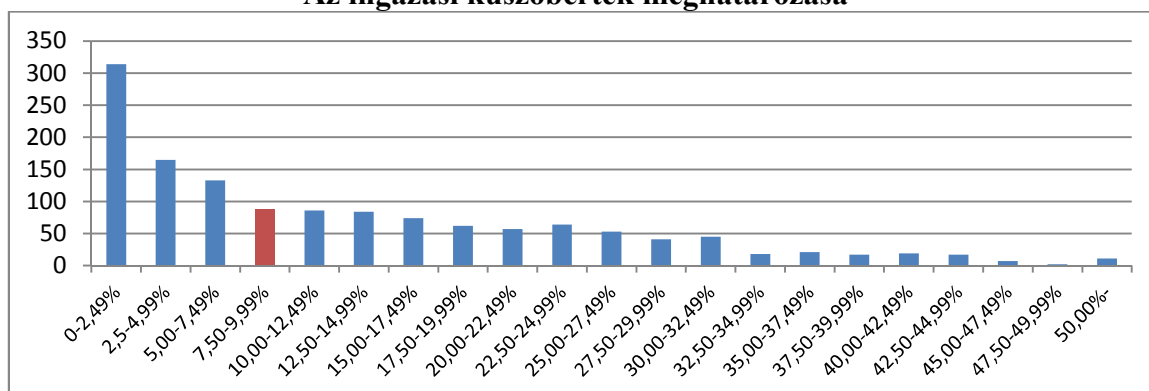
A 100 000 főnél kevesebb helyben foglalkoztatottal rendelkező városok csoportjai

Forrás: Az e-Stat adatai alapján a Szerző szerkesztése.

A potenciális JFUA központi települések meghatározásához első lépésként a népességszámukra vonatkozó megfelelő küszöbértéket szükséges megállapítani. Ennek érdekében a 100 000 főnél kevesebb helyben foglalkoztatottal rendelkező “shi” kategóriába tartozó japán települések 10 000 fős csoportonként grafikonon ábrázolásra kerültek. Az ábrából látható, hogy 20 000 főnél érdemes meghúzni a JFUA központi városok méretére vonatkozó küszöbértéket. Ez azt jelenti, hogy a 717 városból 379 potenciális magtelepülés.

Az ingázási küszöbérték meghatározása

Forrás: Az e-Stat adatai alapján a Szerző szerkesztése.

A JFUA központi magtelepülésre ingázók minimum számának meghatározásához a potenciális 1398 települést az ingázók százalékos megoszlása szerint ábrázoljuk. Az ábrából látható, hogy 7,5% határozható meg az ingázók számára vonatkozó küszöbérték. Ez megegyezik az Osada által 1990-re meghatározott küszöbértékkel.

A főkomponens elemzés révén kapott kommunalítások (súlyok)

Variable	Extraction	Weight	Variable	Extraction	Weight	Variable	Extraction	Weight	Variable	Extraction	Weight
TAXINC	0,93802	0,96852	SMALLCOMPANY	0,90333	0,95044	TERTIARY	0,70770	0,84125	BIGCAPTIALFUA	0,77001	0,87750
WAGE	0,77012	0,87756	LEGALPERS	0,87279	0,93423	LIBRARY	0,70664	0,84062	BIGCAPITALJAP	0,96228	0,98096
FINPOW	0,88998	0,94339	SMALLEGALPERS	0,89964	0,94849	PROFESSOR	0,78805	0,88772	CRIME	0,74244	0,86165
PUBDEBT	0,61251	0,78263	LEGALPENTERPRISE	0,77231	0,87881	FOREIGNSTUD	0,63307	0,79566	HOMEOLD	0,72211	0,84977
LOCTAX	0,69398	0,83306	WCOLLARWORKER	0,80503	0,89724	POP65	0,91365	0,95585	PUBHALL	0,67741	0,82305
LTAXREVN	0,88089	0,93856	SECSCHOOLGRAD	0,58041	0,76185	POP15	0,84377	0,91857	DEPARTSTORE	0,94771	0,97351
LTAXEXP	0,65979	0,81227	UNIVGRAD	0,77648	0,88118	LIVEDEATH	0,90630	0,95200	RETAILSTORE	0,96402	0,98184
INCOME	0,40796	0,63872	GRADUNIVEMPLY	0,75897	0,87119	VITALITY	0,92614	0,96236	GENHOSPITAL	0,93173	0,96526
LEGALPERSONSINC	0,61268	0,78274	INSURED	0,78516	0,88609	ONEPERSON	0,79905	0,89390	PHYSICIAN	0,69308	0,83252
TAXINCTAXPAYER	0,92410	0,96130	UNIVSTUDPOP	0,79145	0,88963	DIDPOP	0,59320	0,77019	NPO	0,64191	0,80119
EMPLYR	0,81337	0,90187	INOUT	0,73291	0,85610	CFPOP	0,56069	0,74879	OUTMIG	0,88809	0,94239
TAXPAYER	0,88779	0,94223	BRWORKER	0,81828	0,90459	ENTMEDIUMJAP	0,98697	0,99347	INMIG	0,92043	0,95939
TOURIST	0,66465	0,81526	BRCOMPANY	0,84722	0,92044	ENTBIGJAP	0,97651	0,98819	WORKSAME	0,64603	0,80376
COMPANY	0,84038	0,91672	PRIMARY	0,71978	0,84840	HQJAP	0,98791	0,99394	COMFROMCOMTO	0,63218	0,79510

*A kommunalításoknak 0,25-nél nagyobb értéket kell felvenniük (szigorúbb szabály alkalmazása esetén 0,5-nél nagyobb értéket).

Forrás: A főkomponens elemzés eredménye alapján a Szerző által szerkesztve.

KMO és Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,743
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	11269,085
	df	1540
	Sig.	0,000

Forrás: A Szerző számításai alapján.

A Kaiser-Meyer Olkin kritérium segít annak megállapításában, hogy a kiválasztott változók alkalmasak-e főkomponens analízis lefolytatására avagy sem. A KMP értéke 0,743, ezért az 56 változóból álló szett felhasználható főkomponens elemzéshez (az MSA értéke az Anti-image Korrelációs Mátrixban szintén megerősíti ezt). A Bartlett teszt null hipotézise szerint nincs korreláció a változók között. Amennyiben a sig. kisebb mint 0,05, akkor a null hipotézis elvetésre kerül.

A főkomponensek számának meghatározásánál a *Kaiser-kritérium*, a *Scree plot's test* és a *magyarázott teljes variancia (Total Variance Explained)* került figyelembevételre (ennek a társadalomtudományok esetében legalább el kell érnie a 60%-ot).

A japán városi funkcionális térségek

4. sz. melléklet

Klaszter 1				Klaszter 3													
Tokyo FUA		Ls	4x														
Klaszter 2																	
1.	Sapporo FUA	Ls	x	31.	Nishio FUA	S	1.	Hakodate FUA	M	31.	Shirakawa FUA	S	61.	Kurayoshi FUA	S		
2.	Chitose FUA	S		32.	Komaki FUA	S	2.	Otaru FUA	S	32.	Hitachi FUA	M	62.	Matsue FUA	M x		
3.	Sendai FUA	Ls	x	33.	Tsu FUA	M	x	3.	Asahikawa FUA	M	33.	Kashima FUA	S	63.	Hamada FUA	S	
4.	Mito FUA	L	x	34.	Yokkaichi FUA	L		4.	Muroran FUA	S	34.	Moka FUA	S	64.	Matsuda FUA	S	
5.	Tsuchiura FUA	M		35.	Kusatsu FUA	M		5.	Kushiro FUA	S	35.	Otawara FUA	S	65.	Tsuyama FUA	S	
6.	Tsukuba FUA	M		36.	Kyoto FUA	Ls	2	6.	Obihiro FUA	M	36.	Takasaki FUA	L	66.	Ube FUA	S	
7.	Utsunomiya FUA	L	x	37.	Osaka FUA	Ls	2	7.	Tomakomai FUA	S	37.	Niigata FUA	L	x	67.	Yamaguchi FUA	M x
8.	Oyama FUA	M		38.	Kobe FUA	Ls	x	8.	Aomori FUA	M	38.	Nagaoka FUA	M		68.	Shunan FUA	M
9.	Maebashi FUA	L	x	39.	Himeji FUA	L		9.	Hirosaki FUA	M	39.	Sanjo FUA	S		69.	Takamatsu FUA	L x
10.	Ota FUA	L		40.	Okayama FUA	Ls	x	10.	Hachinohe FUA	M	40.	Kashiwazaki FUA	S		70.	Matsuyama FUA	L x
11.	Kumagaya FUA	M		41.	Hiroshima FUA	Ls	x	11.	Goshogawara FUA	S	41.	Joetsu FUA	S		71.	Uwajima FUA	S
12.	Narita FUA	M		42.	Mihara FUA	S		12.	Towada FUA	S	42.	Nanao FUA	S		72.	Niihama FUA	S
13.	Atsugi FUA	M		43.	Fukuyama FUA	L		13.	Morioka FUA	M	43.	Komatsu FUA	S		73.	Ozu FUA	S
14.	Toyama FUA	L	x	44.	Tokushima FUA	L	x	14.	Miyako FUA	S	44.	Fukui FUA	M	x	74.	Omura FUA	S
15.	Takaoka FUA	M		45.	Kochi FUA	L	x	15.	Kitakami FUA	S	45.	Tsuruga FUA	S		75.	Kurume FUA	L
16.	Kanazawa FUA	L	x	46.	Kitakyushu FUA	Ls		16.	Ichinoseki FUA	S	46.	Echizen FUA	S		76.	Iizuka FUA	S
17.	Gifu FUA	L	x	47.	Fukuoka FUA	Ls	x	17.	Ishinomaki FUA	S	47.	Kofu FUA	L	x	77.	Saga FUA	M x
18.	Ogaki FUA	M		48.	Oita FUA	L	x	18.	Kesennuma FUA	S	48.	Nagano FUA	L	x	78.	Nagasaki FUA	L x
19.	Shizuoka FUA	Ls	x	49.	Naha FUA	L	x	19.	Akita FUA	M	49.	Matsumoto FUA	M		79.	Sasebo FUA	M
20.	Hamamatsu FUA	L						20.	Noshiro FUA	S	50.	Ueda FUA	S		80.	Isahaya FUA	M
21.	Numazu FUA	M						21.	Yokote FUA	S	51.	Iida FUA	S		81.	Kumamoto FUA	L x
22.	Fuji FUA	M						22.	Odate FUA	S	52.	Ina FUA	S		82.	Yatsushiro FUA	S
23.	Iwata FUA	M						23.	Yuzawa FUA	S	53.	Takayama FUA	S		83.	Nakatsu FUA	S
24.	Kakegawa FUA	S						24.	Yamagata FUA	L	54.	Iga FUA	S		84.	Hita FUA	S
25.	Gotemba FUA	S						25.	Yonezawa FUA	S	55.	Nagahama FUA	S		85.	Miyazaki FUA	M x
26.	Nagoya FUA	Ls	x					26.	Tsuruoka FUA	S	56.	Toyooka FUA	S		86.	Miyakononojo FUA	S
27.	Handa FUA	S						27.	Sakata FUA	S	57.	Wakayama FUA	L	x	87.	Hyuga FUA	S
28.	Hekinan FUA	S						28.	Fukushima FUA	L	58.	Tanabe FUA	S		88.	Kagoshima FUA	L x
29.	Toyota FUA	L						29.	Aizuwakamatsu FUA	S	59.	Tottori FUA	S	x	89.	Kanoya FUA	S
30.	Anjo FUA	M						30.	Koriyama FUA	L	60.	Yonago FUA	S		90.	Satsumasendai FUA	S
														91.	Nago FUA	S	

Ls : óriás FUA, L: nagyméretű FUA, M: közepes FUA, S: kisméretű FUA. x: prefektúra központja, 2x : Kyōto FUA magában foglalja Otsu város (Shiga prefektúra), Ōsaka FUA tartalmazza Nara várost (Nara prefektúra), 4x: Saitama, Chiba, Yokohama és Kanagawa hozzátartozik Tōkyō -hoz. Forrás: A Szerző számításai alapján.

A JAPÁN KIS- ÉS KÖZEPES FUNKCIONÁLIS VÁROSI TÉRSÉGEK VERSENYKÉPESSÉGÉNEK VIZSGÁLATA

Komlósi Évának hívnak és 2010 áprilisában érkeztem Japánba Magyarországról. Jelenleg a Tottori Egyetem Regionális Politika Intézetében kutató diákként a Japán kis- és közepes funkcionális városi térségek versenyképességével kapcsolatban folytatok kutatást. Kutatásom fontos részét képezi jelen kérdőíves vizsgálat, amelyben számítok az Ön megtisztelő közreműködésére.

A kérdőíves vizsgálat célja, hogy Japán kiegyensúlyozott területi fejlődésében fontos szerepet betöltő kis- és közepes funkcionális városi térségek versenyképességét meghatározó társadalmi-gazdasági tényezőket feltárja. Jelen kérdőív négy szekcióból áll (versenyképességi, üzleti, tervezési és pénzügyi). A kérdőív kérdéseire adott válaszok nagy segítséget jelentenének az eddigi - Japán funkcionális városi térségeire kizárólag szekunder adatok alapján elkészített - versenyképességi vizsgálat eredményeinek mélyebb megértésében. A kérdőíves felmérés eredményei fontos elemét képeznék készülő doktori disszertációmnak.

Bár tisztában vagyunk azzal, hogy mennyire elfoglaltak, mégis bízva a kutatás fontosságának felismerésében, reménykedünk közreműködésükben. Amennyiben a kutatással vagy a kérdőív kitöltésével kapcsolatban bármi kérdésük lennek, kérjük, KOMLÓSI ÉVÁ-val vegyék fel a kapcsolatot. Amennyiben igényt tartanak rá a kérdőívet postán is el tudjuk küldeni.

Értesítési cím:

〒680-8551 鳥取市湖山町南4丁目101番地
鳥取大学 大学院 地域学研究科 藤井研究室

Kutató diák: Komlósi Éva コムローシ・エーヴァ
Tel.: 090-3748-5584
Email: koev22@gmail.com

<Témavezető>

Tottori Egyetem Regionális Politika Intézet
Dr. Tadashi Fujii professzor
Tel.: 0857-31-5095 (研究室)
Email: fujii@rstu.jp

★Amennyiben lehetséges kérjük, hogy a kitöltött kérdőívet szeptember 30-ig küldjék meg elektronikusan az alábbi emailcímre: **koev22@gmail.com**

Közreműködésüket előre is nagyon köszönjük!

日本の中小都市の競争力に関する アンケート調査協力をお願い

私はハンガリーからの女子留学生でコムローシ・エーヴァと申します。昨年、鳥取大学地域学部の研究生として、日本の中小都市の発展に関する研究を進めており、その一環としてアンケートのご回答をお願いする次第です。

この調査の目的は、今後の日本の持続的発展の基盤となる中小都市の社会経済的な競争力について明らかにすることにあります。このアンケートは、都市の競争力、企業支援・誘致、総合計画、財政状態の四つのセクションからなります。御回答頂いた内容につきましては、統計的に処理した上で中小都市の日本とハンガリーの競争力について分析する学位論文ならびに研究報告の資料としてのみ使用致します。

お忙しいところ誠に恐縮ですが、調査の趣旨をご理解いただき、ご協力をお願い申し上げます。調査について、または記入上不明な点は、下記コムローシ・エーヴァまでお問い合わせ下さい。もし必要でしたら、印刷したアンケートもお送り致しますのでご連絡下さい。

連絡先

〒680-8551 鳥取市湖山町南4丁目101番地
鳥取大学 大学院 地域学研究科 藤井研究室

研究生 Komlósi Éva コムローシ・エーヴァ
Tel.: 090-3748-5584
メールアドレス: koev22@gmail.com

<指導教員>

鳥取大学 地域学部 地域政策学科
教授 藤井 正
Tel.: 0857-31-5095 (研究室)
メールアドレス: fujii@rstu.jp

★誠に勝手ながら、回答結果は**9月30日(金)まで**に添付のアンケートファイルにご記入の上、下記のkoev22@gmail.comにご返送下さい。よろしくお願い申し上げます。

I. VERSENYKÉPESSÉGI SZEKCIÓ

I-1. A települések közötti verseny folyamatosan erősödik. Mennyire tekinti versenyképesnek a saját települését? Tegyen X-et a megfelelő betű utáni zárójelbe!

a() b() c() d() e()

a	Nagyon versenyképes.
b	Egészen versenyképes.
c	Kicsit versenyképes
d	Alig versenyképes.
e	Egyáltalán nem versenyképes.

I-2. Kérem, sorolja fel, hogy mely települési adottságokat tekinti a település erősségének! Max. 5 pozitív adottságot emeljen ki, kezdje a legfontosabbnak ítélt adottsággal!

1. Legfontosabb:
2.
3.
4.
5.

I-3. Kérem, sorolja fel, hogy mely települési adottságokat tekinti a település gyengeségének! Max. 5 gyengéséget emeljen ki, kezdje a legfontosabbnak ítélt gyengeséggel!

1. Legfontosabb:
2.
3.
4.
5.

I-4. Kérem, sorolja fel, milyen külső veszélyek, események bekövetkezése anticipálható a közeljövőben, amelyek kedvezőtlenül érintik a települést? Max. 5 eseményt emeljen ki, kezdje a legkedvezőtlenebbnek ítélt várható veszéllyel!

1. Legfontosabb:
2.
3.
4.
5.

I. 貴市の競争力について

問 I-1. 都市間で競争は激しくなり続けています。貴市は競争力がある都市と考えですか？
1つ選んで、下の記号右のカッコにチェックを書いて下さい。

a() b() c() d() e()

a	強い競争力がある。
b	それなりの競争力を持っている。
c	競争力が低下している。
d	競争力はあまりない。
e	競争力がない。

問 I-2. 貴市の地域資源の中にはどんな長所がありますか？都市のセールスポイントを5つまで重要なものからあげて下さい。例：大企業の存在、有名な観光地など。

1. 最も重要な長所.....
2. 長所.....
3. 長所.....
4. 長所.....
5. 長所.....

問 I-3. 貴市の競争力に関してどんな弱点がありますか？一番重要な弱点から5つまであげて下さい。例：高齢化社会、悪い都市景観、悪い交通網、観光地の不足など。

1. 最も重要な弱点.....
2. 弱点.....
3. 弱点.....
4. 弱点.....
5. 弱点.....

問 I-4. 都市競争に関する将来の外的なリスクとしてどのようなものが考えられますか？
最大5つのリスクを一番重要なリスクからあげて下さい。

外的なリスクとは、都市に関して悪い影響を引き起こす経済社会環境のことです。例：人口減少、地震の影響、円高、若年人口の流出など。

1. 最も重要なリスク.....
2. リスク.....
3. リスク.....
4. リスク.....
5. リスク.....

I-5. Kérem, sorolja fel, milyen külső lehetőségek, események bekövetkezése anticipálható a közeljövőben, amelyek kedvezően érintik a települést? Max. 5 eseményt emeljen ki, kezdje a legkedvezőbbnek ítélt várható lehetőséggel!

1. Legfontosabb
2.
3.
4.
5.

I-6. Kérem, jelölje ötfokozatú skálán, hogy az alábbi tényezők mennyire befolyásolják települése versenyképességét!

a	Erősen hatással van rá.
b	Hatással van rá.
c	Kis hatással van rá.
d	Nincs hatással rá.
e	Nem tudom.

1. A település demográfiai adottságai.	a() b() c() d() e()
2. Innovatív KKV-k jelenléte (nyitottság új technológiák alkalmazására, új piacok, elsődlegesen helyi erőforrásokat használnak - kötődnek a településhez).	a() b() c() d() e()
3. Exportorientált magánvállalatok jelenléte.	a() b() c() d() e()
4. Állami- vagy önkormányzati tulajdonban lévő vállalatok jelenléte.	a() b() c() d() e()
5. Külföldi tulajdonban lévő vállalatok jelenléte.	a() b() c() d() e()
6. Magasan képzett munkaerő.	a() b() c() d() e()
7. A szekunder szektor meghatározó súlya a gazdasági szerkezeten belül.	a() b() c() d() e()
8. A terciér szektor kiemelkedő súlya a gazdasági szerkezeten belül.	a() b() c() d() e()
9. Reindusztrializáció (új vállalatok letelepedése).	a() b() c() d() e()
10. Jelentős innovatív kutatási kapacitás a helyi egyetem(ek)en (új tudás létrehozása, erős együttműködési hajlandóság az egyetem és a helyi vállalkozások között).	a() b() c() d() e()
11. Külföldiek jelenléte (nem turisták).	a() b() c() d() e()

問-I 5. 都市競争に関する将来の外的なチャンスとしてどのようなものが想定することができますか？最大5つのチャンスを一番重要なチャンスからあげて下さい。

外的なチャンスとは、都市に関して好ましい影響を引き起こす経済社会情勢のことです。例：有名なローカル産物の輸出拡大機会、国際交流の展開の機会、国や都道府県からの補助金の機会など。

1. 最も重要なチャンス.....
2. チャンス.....
3. チャンス.....
4. チャンス.....
5. チャンス.....

問 I-6. 次の要素の中に、貴市の競争力を支えているものがありますか？1から24までのそれぞれの項目について、あなたの考えに一番近い答えの記号（a～e）を1つ選んで、各項目のカッコにチェックをつけて下さい。

a	強い影響がある。
b	影響がある。
c	少し影響がある。
d	影響がない。
e	わからない。

1. 貴市の人口特性	a() b() c() d() e()
2. 革新的な中小企業の存在（新たな技術を使用したり、新たな市場を求めたり、主にローカルリソースを使用したりする、都市と強い関係がある企業。）	a() b() c() d() e()
3. 輸出指向型企業の存在	a() b() c() d() e()
4. 官庁や公的企業の存在	a() b() c() d() e()
5. 外資系企業の存在	a() b() c() d() e()
6. 有能な人材の存在	a() b() c() d() e()
7. 第二次産業の役割	a() b() c() d() e()
8. 第三次産業の役割	a() b() c() d() e()
9. 新規企業(工場)の誘致	a() b() c() d() e()
10. 大学の革新的な研究能力（新たな知識を提供したり、企業と強い連携がある大学の存在）	a() b() c() d() e()
11. 外国人の存在（観光客、市内在住者を含むすべての外国人）	a() b() c() d() e()

12. Fizikai infrastruktúra megléte (autópálya, vasút, kikötők, repterek).	a() b() c() d() e()
13. Település földrajzi elhelyezkedése.	a() b() c() d() e()
14. Szomszédos településekkel való gazdasági, társadalmi kapcsolatok.	a() b() c() d() e()
15. Környezet magas minősége (természet, városkép, közbiztonság, szupermarketek elérhetősége).	a() b() c() d() e()
16. A település mérete.	a() b() c() d() e()
17. Gazdag kulturális örökség, hagyományok.	a() b() c() d() e()
18. Települési imázs.	a() b() c() d() e()
19. Civil szervezetek és a lakosság aktivitása a települést érintő kérdésekben.	a() b() c() d() e()
20. Jelentős, állam által támogatott közberuházások megvalósulása a térségben.	a() b() c() d() e()
21. Állami szubvenciók.	a() b() c() d() e()
22. Központi kormányzat és a prefektúra területfejlesztési elképzelései.	a() b() c() d() e()
23. Átgondolt, jövőorientált településfejlesztési elképzelések.	a() b() c() d() e()
24. Nemzetközi gazdasági helyzet	a() b() c() d() e()
Egyéb tényezők:	
25.	a() b() c() d() e()
26.	a() b() c() d() e()
27.	a() b() c() d() e()

12. 社会的なインフラの現在の整備状況（高速道路，鉄道，港，空港など）	a() b() c() d() e()
13. 都市の地理的な位置	a() b() c() d() e()
14. 近隣市町村と社会経済的な協力関係	a() b() c() d() e()
15. 環境の質の高さ(自然，町並み，治安，買い物等の生活利便性など)	a() b() c() d() e()
16. 都市の規模	a() b() c() d() e()
17. 都市の豊かな文化や伝統	a() b() c() d() e()
18. 都市のイメージ	a() b() c() d() e()
19. 市民活動の展開状況	a() b() c() d() e()
20. 大規模な公共プロジェクトの進行	a() b() c() d() e()
21. 国や都道府県からの補助金など	a() b() c() d() e()
22. 国や都道府県の開発プロジェクトに関する考え方	a() b() c() d() e()
23. 未来を指向した都市の経済発展ビジョンの存在	a() b() c() d() e()
24. 国際経済情勢	a() b() c() d() e()
その他に重要な要素があれば、あげて下さい。	
25. その他：.....	a() b() c() d() e()
26. その他：.....	a() b() c() d() e()
27. その他：.....	a() b() c() d() e()

I-7. Az 1970-es évek második felétől a japán gazdaságot alapjaiban érintő, jelentős változások vették kezdetüket. Kérem, válassza ki, hogy 1975-öt követően napjainkig az alábbi átalakulási utak közül melyik (melyek) jellemző(k) az Ön településére leginkább! Az egyes kategóriák részletes leírása a kategóriák alatt megtalálható.

- Amennyiben egyetlen domináns átalakulási út volt jellemző az egész időszakra X-szel jelölje azt az egyet!
- Amennyiben több átalakulási út is megjelent az időszak alatt: sorszámokkal jelölje az időbeli sorrendet, 1-est írjon a legkorábbihoz.
- Amennyiben több átalakulási út is megjelent az időszak alatt és voltak közöttük olyanok, amelyek egy időben zajlottak, ott az azonos időben zajlókhöz ugyanazt a sorszámot írja!

A korábbi ipar megújulására épülő átalakulási mód (A)

1. () Innovatív szerkezetátalakítás (A/1)
2. () Periférikus reintegráció (A/2)

Dezindusztrializáció (B)

3. () Szolgáltatásgazdaság (B/1)
4. () Iparvesztés (B/2)

Új iparágak megjelenésén alapuló átalakulási út (C)

5. () Diverzifikáció (C/1)
6. () Öfenntartásra irányuló gazdaság (C/2)
7. () Nem tudom

A	<p>A/1</p> <ul style="list-style-type: none"> - A hagyományos ipar megújulása (szerkezetváltás). - A folyamat a teremtő pusztulással kezdődik: új versenytársak megjelenésével az elöregedő, alacsony hatékonyságú vállalatok elhalása. - Nem jelenti a korábbi ipari hagyományok teljes eltűnését: új vállalatok, eltérő módon felhasználhatják. - A korábbi ipar megújulhat, újra versenyelőnyre tehet szert új termékek bevezetésével, új technológiák, új tudás alkalmazásával. - Rövidtávon jelentős társadalmi költségek (munkanélküliség növekedése), de ezek a szerkezetátalakítás melléktermékei, nem tartós. - Előnye: megőrzi a helyi tudásbázist, nem pazarló az erőforrások felhasználásában. 	<p>A/2</p> <ul style="list-style-type: none"> -Válságkezelő törekvések hiányában a korábban jól teljesítő, de a megváltozott gazdasági körülmények között már rossz hatékonyságú, versenyképtelen ipari egésze vagy jelentős része továbbél. -Nem történik meg a térség gyengeségeinek felszámolása: alacsony hatékonyságú, elavult termékínálat, nem innovatív, kizárólag költségcsökkentésre fókuszáló vállalatok továbbélése -Életben marad, de a perifériára sodródik. -A legjobb képességűek folyamatos elvándorlása, tudásvesztés. -Közepes, magas társadalmi költségek: magas és tartós munkanélküliség. -Potenciális befektetők elmaradása.
B	<p>B/1</p> <ul style="list-style-type: none"> -Korábbi ipari termelés teljes felszámolás megtörtént. A továbbiakban a gazdasági növekedés forrása teljesen iparon kívüli. -A település új versenyképes szolgáltatási funkciókat fejlesztett ki pl. oktatási- kulturális-tudományos, sport -Az új szolgáltatási funkciók kialakulhatnak a korábbi ipari termelés bázisán is pl. korábbi ipari létesítmények új szolgáltatási funkcióval való feltöltése. -Fontos, hogy az új szolgáltatási funkciók nem csak helyi igényeket elégítenek ki, versenyképesek. 	<p>B/2</p> <ul style="list-style-type: none"> -A korábbi ipar eltűnik a térségből, a helyén nem alakul ki sem új ipari bázis, sem erős szolgáltató szektor. -Mély, és tartós depresszió jellemző. -Magas és tartós munkanélküliség, helyi tudásbázis elvesztése, elvándorlás. -Lehetséges, hogy magas a szolgáltató szektor aránya, de csak helyi igényeket elégít ki, valójában a gyengeség jeleként aposztrofálható.

問 I-7. 高度成長期が終ってから、日本の経済に重要な影響があった様々な事象が起きています。次の項目はこれらに伴う産業の転換のタイプです。七つのタイプの中で1970年代半ばから現在までの貴市に一番あてはまるタイプはどれですか？下の説明も参照して下さい。

- もし全体期間が、1つの転換タイプで特徴付けられている場合は、そのタイプを選んで、番号にチェックをつけて下さい。
- もし全体期間が、複数の転換タイプで特徴付けられている場合は、時系列順を数値で記入して下さい。また、全体期間が、複数の転換タイプで特徴付けられており、同時に影響がある場合には、同じ数値を書いて下さい。

産業構造の変化に基づく転換 (A)

- () 産業構造の革新的な転換 (A/1)
- () 構造不況の持続 (A/2)

産業の空洞化による転換 (B)

- () サービス経済化 (B/1)
- () 基盤産業の流出 (B/2)

新しい産業が立地したことによる転換 (C)

- () 産業構造の多様化 (C/1)
- () 地方経済の維持 (成長力・将来性の不足) (C/2)
- () わからない

<p>A A/1</p> <ul style="list-style-type: none"> 以前の伝統的な産業構造は変化しました。この変化の過程は「創造的破壊」から始まり、まず、古い産業構造の「自然死」が起き、効率の低い企業が消えました。しかし、伝統的な産業に関する知識と習慣は完全に消失したわけではありません。次の過程では、新たな事業が起こされ、この新しい企業は主に貴重なローカルリソース(以前の工業生産の技術など)を新しく異なる方法で活用して、新しい競争的な生産を展開しています。 短期的に、この産業の転換が失業を引き起こしましたが、これは危機的兆候ではありません。 この転換タイプの場合には、ローカル知識が保持されたといえます。 	<p>A/2</p> <ul style="list-style-type: none"> 昔からの主要企業は生き残りましたが、それらは生産性が低く、時代遅れの技術を使っていたことや、技術革新能力の低さがありました。この企業の一番重要な改善策は生産コストの削減をすることだけです。 この昔の産業構造の転換が未解決のまま。 地方の深い不況が持続して、住民の流出が増え、深刻な失業があります。
<p>B B/3</p> <ul style="list-style-type: none"> 以前の産業構造の転換は解決され、今後の経済成長の源泉は昔の産業構造をあまり反映していません。 地方は新しく、強い競争的なサービス産業を開発しました。例えば：教育・文化・科学サービス機能や、スポーツのサービス機能や観光サービス機能などです。 この新たなサービス企業は以前の産業生産と関係がある場合があります。例えば：工場場所に新しい機能を加えることです。例えば：工場公園、観光の機能や、展覧会など。 この新たなサービス機能は地域外の人にアピールすることがもっとも重要な点となります。 	<p>B/4</p> <ul style="list-style-type: none"> 以前の産業構造が消失し、新しい小売・サービス産業が出現しました。 地方の基盤産業に関して深い不況が持続し、企業の流出、住民の流出も増え、深刻な失業があります。 新しい小売やサービス産業が立地しても、これらサービス産業はB/3で書いたタイプとは違い域内市場にのみ焦点を合わせたものです。人口高齢化や人口減少の中で、これは競争力の弱体化の兆候です。

<p>C</p> <p>C/1</p> <ul style="list-style-type: none"> - Korábbi ipar teljes leépülése, eltűnése a térségből. - Új, magas növekedési potenciállal rendelkező, innovatív iparágak megjelenése a térségben. - Jellemzően magas alkalmazkodóképességgel rendelkező KKV-k. - A helyi erőforrások és helyi tudás hasznosítására épít elsősorban. 	<p>C/2</p> <ul style="list-style-type: none"> - Megtörtént az iparszerkezet átalakulása, de nem telepednek le/jönnek létre sikeres, magas növekedési potenciállal bíró új iparágak. - Az új ipari bázis jellemzően alacsony hozzáadott értékű termékeket előállító vállalkozásokból áll, amelyek térségi beágyazottsága alacsony, jobb feltételek esetén könnyen továbbállnak. - A vállalkozási tevékenység jellemzően az önfenntartáshoz kapcsolódik, kényszervállalkozások magas száma jellemző. - Magas társadalmi költségekkel jellemezhető átalakulási mód.
---	---

Forrás: Lux (2009, 35-44.) „Sikeres és sikertelen átalakulási típusok” leírása alapján történt az egyes definíciók összefoglalása.

I-8. Figyelemmel kíséri az önkormányzat más, hasonló adottságú (demográfia, gazdasági, kulturális stb.) települések településfejlesztési tevékenységét?

1. () Igen, megfigyeli.
2. () Nem.

I-9. Amennyiben figyelemmel kíséri, hasonló fejlesztési elképzelések, stratégiák esetén, mennyiben próbálják megkülönböztetni saját stratégiájukat a többi településtől?

1. () Semennyire.
2. () Igen, megkülönböztetjük például azzal, hogy

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

I-10. Mennyiben tekinti a helyi gazdaság fejlesztését helyi önkormányzati feladatnak?

1. () Teljes mértékben a helyi önkormányzat feladata.
2. () Részben a helyi önkormányzat feladata.
3. () Nem a helyi önkormányzat feladata.
4. () Egyéb:

C	<p>C/5</p> <ul style="list-style-type: none"> ・以前の産業構造の転換は解決され、新たな事業が起きました。この企業は以前の産業と関係があまりなく、他の成長の可能性がある産業と関係があります。 ・新しく立地した企業は主として高い適応性がある企業です。 	<p>C/6</p> <ul style="list-style-type: none"> ・以前の伝統的な産業構造が転換され、新しい企業が出現しましたが、実際はこれら企業の将来性は十分ではありません。主としてローカルな社会経済的ネットワークを維持する中小企業だけですから、競争力がなく、技術革新の能力も低く、付加価値のない製品を生産し、ローカルニーズを満足させているだけです。
---	---	---

源：Lux 2009, 35-44.

問 I-8. 貴市の政策検討では、他の同じような都市の発展に関する政策や活動を意識していますか？ 同じような都市：同じような規模、人口をもつ都市など。

1. () 意識する。
2. () 意識しない。

問 I-9. 前問で「はい、意識する」を選んだ方にお伺いします。他の都市と同じような計画や発展ビジョンがある場合には、貴市の計画等をどのように特徴づけ差別化していますか？

1. () 差別化はしない。
2. () 差別化する、例えば：

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

問 I-10. ローカル経済の発展は都市(自治体)の役割だと思いますか？

1. () 地域経済の発展は完全に都市の役割です。
 2. () 地域経済の発展は部分的には都市の役割です。
 3. () 都市の役割ではありません。
- この点について、ご意見がありましたら、記入して下さい。
4. () その他：

II. ÜZLETI SZEKCIÓ

II-11. Hajt-e végre az önkormányzat olyan beruházást, melynek célja helyi vállalkozások támogatása, segítése?

1. () Nem.
2. () Igen, hajtott végre, például mostanában a legfontosabb ilyen beruházás:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

II-12. Nyújt a helyi magánvállalkozások számára az önkormányzat pénzügyi támogatást (pl. adókedvezmények)?

1. () Nem nyújt.
2. () Igen nyújt, például :

.....
.....
.....
.....
.....

II -13. Milyen eszközökkel próbálja elősegíteni a helyi önkormányzat az új vállalkozók letelepedését?

1.
2.
3.
4.
5.

II-14. Részt vett-e vállalkozás megalapításában az önkormányzat 1990 után?

1. () Igen , részt vett, a vállalkozások száma:.....
2. () Nem vett részt.

II. 企業支援・誘致のセクション

問Ⅱ-11. 貴市は民間企業に出資(助成や補助金)をしていますか？

1. () いいえ、出資はしていない。
2. () はい、出資している、例えば最近の主な出資の例：

.....
.....
.....
.....
.....
.....

問Ⅱ-12. 貴市は既存の民間企業に他に何か援助をしていますか？(例：税の減免など)

1. () いいえ、しない。
2. () はい、する、例えば：

.....
.....
.....
.....
.....

問Ⅱ-13. 貴市は新たな民間企業の誘致をどんな方法で推進していますか？

1. 方法.....
2. 方法.....
3. 方法.....
4. 方法.....
5. 方法.....

問Ⅱ-14. 1990年以降、貴市は新しい企業の設立に関して出資や参加をしましたか？

1. () はい、参加した、企業の数はい.....
2. () いいえ。

II-15. A településre vonzani kívánt vállalkozások között vannak olyanok, amelyek prioritást élveznek?

1. () Megkülönböztetett módon támogatja az elsődlegesen a helyi erőforrásokra alapozó KKV szektort.
2. () Nincs megkülönböztetés, bármilyen vállalkozás jöhet.
3. () Kiemelten támogatja a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások letelepedését.
4. () Egyéb:

II-16. A vállalkozások letelepedését és működésük körülményeinek javítását célzó infrastrukturális beruházásaik során előfordult bármi probléma?

1. () A beruházással felesleges kapacitás keletkezett, amely hosszabb távon kihasználatlan maradt.
2. () Létrejött ipari park, de kevés vállalkozás települt be.
3. () Egyéb :

II-17. Segítik egyéb szervezetek a helyi önkormányzatot gazdaságfejlesztési tevékenységében? Jelölje be, hogy az alábbi szervezetek közül melyik nyújt segítséget az önkormányzatnak!

1. () Nem segítik.
2. () Igen, kap segítséget.

Helyi egyetemtől.	3. ()
Más nagyvárosi egyetemtől.	4. ()
Kereskedelmi és Iparkamarától.	5. ()
Turisztikai szervezettől.	6. ()
Machizukuri-től, NPO-tól, egyéb civil szervezettől.	7. ()
8. Egyéb:	

問Ⅱ-15. 都市に立地して欲しい民間企業の中で、優先したい企業はありますか？

1. () ローカルな資源を使用する地域密着型の中小企業を優先する。
2. () どんな企業も受け入れる。
3. () 外資系企業を優先する。
4. () その他：

問Ⅱ-16. 新しい企業が立地するための政策でこれまで問題のあった場合はありましたか？

1. () 投資額が大きすぎた。
2. () 企業団地を整備したが、立地企業が少なかった。
3. () その他：

問Ⅱ-17. 貴市が行う経済的発展の活動について、それを援助する組織がありますか？ 援助する組織にチェックして下さい。

1. () いいえ
2. () はい、援助されている組織は、

地元の大学	3. ()
大都市の大学	4. ()
商工会議所 (商工会)	5. ()
観光の組織	6. ()
まちづくり会社やNPO, 住民などの団体	7. ()
8. その他：	

II-18. Kérem, jellemezze az önkormányzat és a térség magánvállalkozásainak kapcsolatát!

Rendszeres és formális kapcsolat.	1. ()
Rendszeres és informális kapcsolat.	2. ()
Eseti és formális kapcsolat.	3. ()
Eseti és informális kapcsolat.	4. ()
Nincs kapcsolat.	5. ()

III. TERVEZÉSI GYAKORLAT ÉS CIVIL TÁRSADALOM SZEKCIÓ

III-19. Kérem, sorolja fel a helyi önkormányzat által eddig elkészített összes településfejlesztési terveket (fejlesztési irányokat jellemző jelmondatokkal, kulcsszavakkal), illetve hogy milyen időszakra, időtávra vonatkoznak az egyes tervek!

A) Tervek címe, jelmondatai, kulcsszavai	B) Időszak, időtáv
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

問Ⅱ-18. 貴市と新しく開発された企業団地の進出企業との間で、今後の支援策や整備に関する会合がありますか？

定期的でフォーマルな会合がある。	1. ()
定期的だがインフォーマルな会合がある。	2. ()
非定期的でフォーマルな会合がある。	3. ()
非定期的でインフォーマルな会合がある。	4. ()
特に関係がない。	5. ()

Ⅲ. 貴市の総合計画について

問Ⅲ-19. これまでに作成した総合計画の基本理念・構想、各計画の期間を次の表に記入して下さい。(平成の合併以前については、合併前の地域の中心市についてご記入下さい。)

A総合計画の基本理念・構想	B総合計画の期間
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

III-20. Megfigyelhető-e jelentős stratégiai irányváltás, hangsúlyeltolódás a fejlesztési célokban az első településfejlesztési terv és a jelenleg érvényben lévő között?

1. () Nem történt lényeges változás.
2. () Az egyes tervek folyamatos felülvizsgálatára sor került, de lényegi stratégiai irányváltás nem történt.
3. () Igen, a következő jelentős változások történtek:.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

III-21. Kérem, adja meg a helyi önkormányzat *első* településfejlesztési tervének legfontosabb stratégiai célkitűzéseit, irányait! Sorolja fel az egyes célkitűzésekhez kapcsolódó főbb projekteket, illetve értékelje azokat a megadott szempontok szerint!

a	Teljes mértékben megvalósult.
b	Körülbelül megvalósult.
c	Nem igazán valósult meg.
d	Egyáltalán nem valósult meg.
e	Nem tudom.

A) Stratégiai célkitűzések, irányvonalak	B) Fő projektek	C) Projekt eredményessége
		1. ()
		2. ()
		3. ()
		4. ()
		5. ()

問Ⅲ-20. 上の問の最初の総合計画から最後の総合計画までの考え方で何か重要な変化がありましたか？

1. () いいえ、特に変化はありません。
2. () 最初の計画を継続的に改訂してきました。
3. () はい、重要な変化がありました。 → 具体例を記入して下さい。

.....

.....

.....

.....

.....

.....

問Ⅲ-21. 問-19の最初の総合計画における経済発展など主要な戦略的方向とそれに関する主なプロジェクトを列挙して下さい。そして各プロジェクトの達成率を推定して、次(a~e)の記号で記入して下さい。

a	達成された。
b	ほぼ達成された。
c	あまり達成されなかった。
d	全く達成されなかった。
e	わからない。

A最初の総合計画の主要な戦略的方向	B主なプロジェクト	Cプロジェクトの達成率
		1. ()
		2. ()
		3. ()
		4. ()
		5. ()

III-22. Kérem, adja meg a helyi önkormányzat *utolsó megvalósított* településfejlesztési tervének legfontosabb stratégiai célkitűzéseit, irányait! Sorolja fel az egyes célkitűzésekhez kapcsolódó főbb projekteket, illetve értékelje azokat a megadott szempontok szerint!

a	Teljes mértékben megvalósult.
b	Körülbelül megvalósult.
c	Nem igazán valósult meg.
d	Egyáltalán nem valósult meg.
e	Nem tudom.

A) Stratégiai célkitűzések, irányvonalak	B) Fő projektek	C) Projekt eredményessége
		1. ()
		2. ()
		3. ()
		4. ()
		5. ()

III-23. Kérem, adja meg a helyi önkormányzat *a jelenleg érvényben lévő* településfejlesztési tervének legfontosabb stratégiai célkitűzéseit, irányait! Sorolja fel az egyes célkitűzésekhez kapcsolódó főbb projekteket!

A) Stratégiai célkitűzések, irányvonalak	B) Fő projektek
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

問Ⅲ-22. 一番最近完了した総合計画の主要な戦略的方向とそれに関する主なプロジェクトをあげて下さい。そして各プロジェクトの達成率を推定して、下の記号で記入して下さい。

a	達成された。
b	ほぼ達成された。
c	あまり達成されなかった。
d	全く達成されなかった。
e	わからない。

A 完了した総合計画の主要な戦略的方向	B 主なプロジェクト	C プロジェクトの達成率
		6. ()
		7. ()
		8. ()
		9. ()
		10. ()

問Ⅲ-23. 現在実行している総合計画の主要な戦略的方向とそれに関する主なプロジェクトを列挙して下さい。

A 現在実行している総合計画の主要な戦略的方向	B 主なプロジェクト
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

III-24. Kérem, ismertessen olyan siker- vagy kudarc történetet, amely a településén a helyi gazdaságfejlesztés területén történt! Értékelje röviden a sikerek, kudarcok okait!

1. () Sikertörténetre példa :

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. () Kudarc történetre példa :

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

III-25. Kérem, jelölje, hogy az alábbi indikátorok közül melyek jelentek meg a **legutolsó megvalósított** településfejlesztési tervben! Amennyiben valamelyik konkrét értékkel szerepelt, kérem, hogy adja meg a pontos értékeket is! A felsoroltakon kívüli indikátor használata esetén, kérem, sorolja fel azokat a megadott értékekkel együtt!

A) Indikátor	B) Indikátor pontos megnevezése	C) Kiinduló bázisérték	D) Tervezett érték	E) Megvalósult érték
1. Demográfiához kapcsolódó				
2. Foglalkoztatáshoz kapcsolódó				
3. Foglalkoztatási ráta				
4. Munkanélküliségi ráta				
5. Vállalkozásokhoz kapcsolódó				
6. KKV-k száma				
7. Helyben létesült vállalkozások száma				
8. Betelepült vállalkozások száma				
9. Nagyvállalatok száma				
10. Turizmushoz kapcsolódó				
11. Turisták száma				
12. Külföldiek száma				
13. Egyéb indikátorok				

問Ⅲ-24. 貴市の総合計画による政策に関する成功談とうまくいかなかった例を書いて下さい。

1. () 成功談があった、例えば：

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. () うまくいかなかった例：

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

問Ⅲ-25. 一番最近完了した総合計画について、次の指標の中から、これまでの総合計画において主なプロジェクトを作るとき使った数値目標指標を選んで、計画で具体的に利用した代表的あるいは重視した指標値を書いてください。他の指標も使っている場合は、指標名等をあげてください。

A指標	B具体的指標	C開始時の数値	D計画した数値目標	E達成した数値
1. 人口に関して				
2. 労働に関して				
3. 就職率				
4. 失業率				
5. 企業に関して				
6. 中小企業				
7. 立地企業数				
8. 誘致企業数				
9. 株式会社				
10. 観光に関して				
11. 観光客の数				
12. 外国人				
13. 他の代表的な指標 (具体的にあげて下さい。)				

III-26. Kérem, válassza ki, hogy az alábbi szereplők közül kinek a véleménye került figyelembevételre a helyi önkormányzat településfejlesztési tervének készítésekor!

Helyi vállalkozások.	1. ()
Lakosság.	2. ()
Civil szervezetek.	3. ()
Szomszéd települések.	4. ()
Prefektúra önkormányzati hivatala.	5. ()
Egyes minisztériumok javaslatai.	6. ()
Tudományos-szakmai közösség.	7. ()

III-27. Kérem, válassza ki, hogy az alábbi elemzési módszerek közül melyeket alkalmazzák a településfejlesztési terv készítése során annak megalapozására, illetve a tervek utólagos értékelésére!

Statisztikai adatgyűjtés helyzetelemzéshez.	1. ()
Piackutatás az igények felméréséhez.	2. ()
Tervezett beruházások költség-haszon elemzése.	3. ()
Tervezett projektek kockázatelemzése.	4. ()
Lakossági elégedettségi vizsgálat.	5. ()
Korábbi tervek megvalósulásának vizsgálata (eredményesség, kudarcok stb.)	6. ()
A megvalósult projektek nyomon követése (follow-up).	7. ()
Egyéb :	

問Ⅲ-26. 貴市の現在の総合計画を作成するとき、次の関係者の意見を考慮に入れましたか？ 考慮した関係者にチェックをして下さい。

ローカル企業	1. ()
住民	2. ()
NPO	3. ()
近隣都市	4. ()
都道府県庁	5. ()
中央政府(例えば国土交通省)	6. ()
学識経験者 (地域のまた大都市の)	7. ()

問Ⅲ-27. 総合計画を作成するとき、次の分析方法の中でどれを使用しましたか？使用したものにチェックをあげて下さい。

統計的なデータを集めた都市特性分析	1. ()
市場分析	2. ()
各プロジェクトの費用便益分析	3. ()
各プロジェクトの財政的なリスク解析	4. ()
住民の満足度の推計	5. ()
以前の計画の達成率	6. ()
以前のプロジェクトの追跡調査	7. ()
8. その他 :	

問Ⅲ-28. 総合計画を作成して実行するために、住民やNPO の参加を増やすにはどうすればよいでしょうか？具体的に実践されている例や検討されている方法をあげて下さい。

1. 方法.....
2. 方法.....
3. 方法.....
4. 方法.....
5. 方法.....

問Ⅲ-29. 1990年代と現在で住民とNPOの市政等への参加状況に何か変化はありましたか？

1. () 参加者は増加。
2. () 同じ。
3. () 減少。

問Ⅲ-30. 問29で「増加した」を選んだ方におうかがいします。住民とNPO参加者が増加したことは、貴市が計画を作成したり、実行したりするとき、何か効果や影響ありましたか？

1. () いいえ、影響などはありません。
2. () はい、次のような効果や影響がありました：

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

IV. PÉNZÜGYI SZEKCIÓ

IV-31. Kérem, jellemezze, hogy milyen pozitív és/vagy negatív hatása volt azoknak az 1990-es éveken megindult folyamatoknak, melyek célja a területi önkormányzatok autonómiájának, pénzügyi függetlenségének növelése, a decentralizáció erősítése volt?

0. () Nem történt változás.

A) Pozitív hatás	B) Negatív hatás
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	

IV-32. Hogyan értékeli az 1990-es években kibontakozó önkormányzati reform hozzájárult az Ön települése pénzügyi függetlenségének erősödéséhez?

1. () Igen, pozitívan hatott rá.

2. () Semmilyen hatással nem volt rá, aminek az oka:

.....

3. () Nőtt a függőség, aminek az oka:

.....

Település neve:		
Intézmény megnevezése:		
Kérdőívet kitöltő adatai, elérhetősége:	Név	
	Beosztás	
	TEL.	
	FAX	
	E-mail	

Köszönjük a közreműködést!

IV. 財政状態について

問IV-31. 1990年以後、地方分権がすすめられた結果、貴市の財政状況にどのような影響がありましたか？ あった場合は具体例をあげて下さい。

1. () 何も変化はなかった。

A良い影響	B悪い影響
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	

問IV-32. 貴市の財政的独立は1990年代以後の地方自治改革によって促進されましたか？

1. () 促進された。

2. () 何も変化しなかった、理由は：

.....

3. () 促進されなかった、理由は：

.....

最後に、御回答をいただきました担当部局などについてお教え下さい。

貴市名		
担当部局（課/屋）名		
御回答者について	氏名	
	役職	
	TEL.	
	FAX	
	E-mail	

ご協力ありがとうございました。